

عُلُومُ الْقُرْآنِ

پُیُنْتُو

عَلَامَةُ شَمْسِ الْحَقِّ افغانی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ

مُتْرَجِم

مولانا سیفُ الحنانِ حَقَّانِی

تاج کتب خانہ پشاور
قصہ خوانی فون ۲۱۳۳۵۴

Ketabton.com

علوم القرآن (پُنتو)

علامہ شمس الحق افغانی رَحِمَهُ اللهُ

مُترجم

مولانا سیف الحنان

ناشر

ناج کتب خانہ ۰ محلہ جنکی قصہ خوانی پشینور

فون نمبر :- ۲۱۴۲۵۴

صفحه	عنوان	شماره
۲۹	اوله شبیه	۲۰
۳۱	دوئمه شبیه	۲۱
۳۲	درئیه شبیه	۲۲
۳۲	خلورمه شبیه	۲۳
۳۳	پنجه شبیه	۲۴
۳۳	شپر مه شبیه	۲۵
۳۲	اومه شبیه	۲۶
۳۸	اتمه شبیه	۲۷
۳۹	نهمه شبیه	۲۸
۴۰	دهمه شبیه	۲۹
۳۳	یولسمه شبیه	۳۰
۳۲	د فیضی تفسیر بی نقطه	۳۱
۳۲	د مسیلمه توکره	۳۲
۳۵	ابن الراوندی ز ندیق یهودی	۳۳
۳۶	د متنبی توکره	۳۴
۳۶	د اعجاز القرآن پوهه	۳۵
۳۷	مشاهدات او معنویات	۳۶
۳۹	قانونی اعجاز	۳۷
۵۱	تأثیر اعجاز	۳۸
۵۲	دیوپ په نظر کین دقرآن تاثیر	۳۹
۵۵	انجذاب تاثیر	۴۰
۵۶	دقرآن اعجازی تاثیر په شخصیت رسول الله صلعم	۴۱

صفحه	عنوان	شماره
۱	پیش لفظ	۱
۲	دوحی او قرآن ضرورت	۲
۵	دقرآن د ضرورت دلیل بقای	۳
۸	دلیل قانونی	۴
۱۱	دلیل غذائی	۵
۱۲	دلیل دوائی	۶
۱۴	دلیل نوری	۷
۱۷	دلیل حقیقی	۸
۱۸	دلیل اتباعی	۹
۲۰	دلیل نفسیاتی	۱۰
۲۱	دلیل تخلیقی	۱۱
۲۲	دلیل ترکیبی	۱۲
۲۳	دقرآن صداقت او اعجاز	۱۳
۲۵	د معجزه او اعجاز تشریح	۱۴
۲۵	عادیات	۱۵
۲۶	عجائبات	۱۶
۲۶	مشترک مناصبت	۱۷
۲۷	معجزات	۱۸
۲۷	قرآنی معجزه، بلاغی دلیل	۱۹

شماره	عنوان	صفحه
۶۳	در بیع فصل د تفسیر او د تاویل او د دے د وارد متعلقا تو بیان	۹۰
۶۵	د تفسیر او د مطالبه د قرآن د پوهه آداب او شرائط .	۹۲
۶۶	علم اللغه یا علم اللسان	۹۲
۶۷	علم السنه	۹۳
۶۸	علم الآثار	۹۵
۶۹	علم قواعد الالهیات	۹۷
۷۰	علم الموهبه	۹۸
۷۱	د تفسیر بالرائی تحقیق	۱۰۰
۷۲	د شیع ازاله او صرفیه او باطنیه او د تفسیر په منبر کس فرق .	۱۰۱
۷۳	د تفسیر بالرائی قسمونه	۱۰۲
۷۴	اقسام تفسیر	۱۰۵
۷۵	د شیع ازاله	۱۱۳
۷۶	د وحی لغوی درء قسمه: فطری او ایجابی	۱۱۳
۷۷	عرفانی	۱۱۵
۷۸	شرعی وحی	۱۱۵
۷۹	وحی د نبوت	۱۱۶
۸۰	د قرآن نزول	۱۱۷
۸۱	نزول اولی	۱۱۹
۸۲	دویم نزول	۱۱۹
۸۳	در بیع نزول	۱۲۰
۸۴	جهاد نبیل علیه السلام قرآنی الفاظ څنگه حاصل کړل	۱۲۱
۸۵	د قرآن نازل شوی الفاظ	۱۲۲

شماره	عنوان	صفحه
۲۲	په یخنی کس خوله	۵۶
۲۳	د روند و له او پیته	۵۷
۲۴	د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر	۵۸
۲۵	تاثیر قلبی	۵۸
۲۶	د قرآن سیاسی اعجاز	۵۹
۲۷	غذائی اعجاز	۶۲
۲۸	د روح آسمانی غذا	۶۳
۲۹	د روحانی ژوند معیار	۶۵
۳۰	د غذائیت معیار	۶۵
۳۱	د روح مرک او ژوند	۶۵
۳۲	قرآن روحانی غذا ده	۶۷
۳۳	د لیل نظامی	۶۷
۳۴	دویم اصول د انسان نور و انسانا نوسره تعلق .	۷۰
۳۵	در بیع اصول د انسان دکائنات عالم سره تعلق	۷۱
۳۶	خلویم اصول د انسان د ژوند مقصد	۷۳
۳۷	پنجم اصول د انسان ژوند آخری منزل	۷۴
۳۸	شمولی اعجاز	۷۸
۳۹	غیبی اعجاز	۸۲
۴۰	اعجازی اعجاز	۸۶
۴۱	تالیفی اعجاز	۸۷
۴۲	اعتدالی اعجاز	۸۸
۴۳	مکلی اعجاز	۸۹

صفحه	عنوان	شماره
۱۵۳	د آواز و احرف و حکمت	۱۰۸
۱۵۸	د تحریف پد باره کڼ دا بن عباس روایتونه	۱۰۹
۱۶۰	شعر او د قرآن تحریف	۱۱۰
۱۶۱	د بایبیل تحریف	۱۱۱
۱۶۲	انجیل متی، مرقس، لوقا	۱۱۲
۱۶۳	انجیل یوحنا، تثلیث، ختنه او د جنابت غسل	۱۱۳
۱۶۳	د بلوهیت تصور او بایبیل	۱۱۴
۱۶۶	بایبیل او د نبوت تصور	۱۱۵
۱۶۷	بایبیل او د عملونو بیدلنه	۱۱۶
۱۶۸	د مکی او مدنی سورتونو متعلق اصطلاحات	۱۱۷
۱۶۹	د قرآن د سورتونو شمیر	۱۱۸
۱۷۰	د قرآن د آیتونو، کلمو، نقطو او حرفونو شمیر	۱۱۹
۱۷۰	د مختلفو سورتونو مختلف نومونه	۱۲۰
۱۷۲	د قرآن مهمات	۱۲۱
۱۷۳	د نوي فکر په رنځ کڼ د باری تعالی ثبوت	۱۲۲
۱۷۷	د باری تعالی د اثبات دلائل	۱۲۳
۱۷۹	د باری تعالی ثبوت په سلفي دلائلو	۱۲۴
۱۸۱	د باری تعالی د ثبوت کلامي او فلسفي دلیلونه	۱۲۵
۱۸۸	وجود د باری تعالی او قرآن مجید	۱۲۶
۱۹۱	د باری تعالی توحید	۱۲۷
۱۹۳	د شرک مذمت	۱۲۸

صفحه	عنوان	شماره
۱۲۳	د قرآن سنت او حدیث قدسی بیلتون	۸۶
۱۲۴	د وحی د نازلیدو قسمونه	۸۷
۱۲۵	د قرآن جمع کول او د هغه متدوین	۸۸
۱۲۷	د ویم، دریم او چلورم محرک	۸۹
۱۲۸	پنځم او شپږم محرک	۹۰
۱۲۹	د قرآن یا د وک او صحابه کرام	۹۱
۱۳۲	د قرآن کریم تشریحی حفاظت	۹۲
۱۳۳	صدیقی جمع	۹۳
۱۳۵	د صدیقی جمع دستور	۹۴
۱۳۶	عثمانی جمع	۹۵
۱۳۷	د عثمانی جمع دستور	۹۶
۱۳۸	د قرآن آیتونه او سورتونه	۹۷
۱۴۰	مصحف مدنی / مکی	۹۸
۱۴۱	شافعی، بصری، یمنی او بحرینی مصحف	۹۹
۱۴۲	کوفی مصحف	۱۰۰
۱۴۳	د سورة اَعْلَى آیت	۱۰۱
۱۴۵	د حضرت عائشې حدیث	۱۰۲
۱۴۶	په عامه ضابطه دا بن مسعود نه روایت	۱۰۳
۱۴۸	د قرآن اختلاف او اوده اهداف	۱۰۴
۱۴۹	اوه قرأتونه - صحابه قاریان	۱۰۵
۱۵۰	اوه قرأتونه	۱۰۶
۱۵۲	احرف سبعه	۱۰۷

صفحه	شماره	عنوان
۲۵۱	۲۵۱	په تناسخی ججازات کښ د جرم علم ندوی
۲۵۳	۲۵۲	د جستانی معاد رومی د دلیل
۲۵۴	۲۵۳	د وئید دلیل
۲۵۵	۲۵۴	د رییم دلیل
۲۵۶	۲۵۵	د خورم او پنجم دلیل
۲۵۷	۲۵۶	د شپږم دلیل
۲۵۸	۲۵۷	د اوم دلیل
۲۵۹	۲۵۸	د اتم او نهم دلیل
۲۶۰	۲۵۹	د یولسم او دولسم دلیل
۲۶۱	۲۶۰	د قیامت کیفیت
۲۶۲	۲۶۱	د عالی مرض موت یا د قیامت نخبه
۲۶۳	۲۶۲	د شپیلنی د قیامت پوکل
۲۶۴	۲۶۳	د ډیوکلوحکمت
۲۶۵	۲۶۴	د محشر ز مکه
۲۶۶	۲۶۵	د مومن خوراک ښاک
۲۶۷	۲۶۶	د بیان دحوض کوثر
۲۶۸	۲۶۷	د عمل نامه
۲۶۹	۲۶۸	د قیامت دورخه کواهی
۲۷۰	۲۶۹	د عملو نو تول
۲۷۱	۲۷۰	د اعمالو د تول - میزان او د موزون لیسر بیان
۲۷۲	۲۷۱	د عملو نو تولو ټکه به شوک وی؟
۲۷۳	۲۷۲	د عملو نو تولو حکمت

صفحه	شماره	عنوان
۱۹۳	۱۲۹	د نبوت
۱۹۵	۱۳۰	د نبوت خصوصیتونه
۱۹۸	۱۳۱	د چه معجزه، کرامت او سحر کښ بیلون
۱۹۹	۱۳۲	د نبوت حقیقت
۲۰۸	۱۳۳	د ختم نبوت
۲۱۰	۱۳۴	د قرآن او ختم نبوت
۲۱۳	۱۳۵	د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت
۲۱۴	۱۳۶	د خاتم النبیین لفظ او مفسرین کلام
۲۲۳	۱۳۷	د میتا قی دلیل
۲۲۵	۱۳۸	د بحث عمومی دلیل، قبلی دلیل
۲۲۶	۱۳۹	د وعدی دلیل
۲۲۷	۱۴۰	د حدیث او ختم نبوت
۲۲۹	۱۴۱	د ختم نبوت او اجتماع امت
۲۳۰	۱۴۲	د ختم نبوت او درایت
۲۳۱	۱۴۳	د مرزائی و سوسو جواب
۲۳۸	۱۴۴	د ختم نبوت د علامه اقبال په نظر کښ
۲۳۱	۱۴۵	د قیامت، معاد او مجازات د اعمالو او د قیامت نومونه
۲۳۳	۱۴۶	د معاد او قیامت نقلی ثبوت
۲۳۷	۱۴۷	د معاد په باره کښ مذهبونو
۲۳۸	۱۴۸	د مجازات دره شکه
۲۵۰	۱۴۹	د تناسخی رد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیش لفظ

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مِنْ لَدُنِّي بَعْدَ مَا أَحَقَّرَ دُخُلِيْنِيْكَو كَالْوَنَه هَم زِيَا تَه مُودَة دَقْرَان كَرِيْم پَه خَدَمَت كِن مَصْرُوف پَا تَه شَوْع دَه، مَا دَخِيْل تَوْفِيْق مُطَابِق دَزْرَوَاو نوو تَقَا سِيْرُو او نُوْرُو هَغَه كِتَا بُوْنُو مُطَالَعَه كُوْلَه دَكُوْمُوْنَه چَه دَقْرَان فِهْمِيْ پَه بَارُو كِنَه مَد دَا غَسْتَه شُو، او كُوْمَر مَعَارِف چَه دَالله دَجَانِبَه پَه نَزْرَه مِرْوَا هُو د كِيْدَال هَغَه بُوْل مِ پَه خِيْل خِيْل وَخْت دَدْرِس قُرْآن شَرِيْف پَه شَكْل كِنَه پِيْش كُوْل -۱-

الْحَمْدُ لِلَّهِ -۱- دَا أَحَقَّر دَدَه دَر سُوْنُوْنَه قَدِيْم او جَدِيْد دُوَا طَبَقُوْتَه دَا مِيْدَنَه زِيَا تَه فَائِدَة اُسْر سِيْدَة، دَدُو سْتَانُوَا صِرَا رُو، چَه حَه تَقْسِيْر اُ لِيْكَر، لِيْكَن مَا دَا مَنَاسِب اُ كُنْر لَه، چَه دَقْسِيْر پَه حَا ئَه دَقْرَانِيْ عِلُوْمُو پَه مَخْتَلَفُو شَعْبُو كِتَا بُوْنُو اُ نِيْكَم چَه پَه مَخْتَصِر وَخْت كِن نَا ظَرِيْن هَغَه اُو سْتَه شِي، او د لَبْز جَسَامَت پَه وَجَه مَا لِيْ كُو تَوْفِيْقَه حَضْرَات هَم دَه هَغَه نَه مَسْتَفِيْد شِي، لِيْكَن تَا لِيْف كِنَه دَدَه خِيَال اُ سَا تَلَه شُو -

۱) چَه دَ مَطَالِبِ قُرْآن پَه تَعْيِيْن كِنَه دَسَلَفُو طَرِيْقَه نَه وِي پَرِيْئُو دَه شُو، او دَبِيَان شُو و مَعَارِفُو او حَقَا تَقُو بَه شَان دَا وِي چَه دَ سَلَفُو تَا ئِيْد كُوِي نَه چَه دَه هَغَه مَخْرِيْف -۱-

۲) دُوْمَه دَا چَه دَا دُوْر دَ عَقْلِيْت او فَلَاسِفِيْت دَه، دَدَه و جَه نَه مَقَا صِد شَرْعِيَه نَقْلِيَه و دَ عَقْل او فَلَاسِفَه پَه رَنُك كِنَه بِيَان شِي، چَه دَ مَغْرِب زِدَة طَبَقَه دَه هِدَا يْت سَا مَان هَم اُ شِي -۱-

۳) دَرِيْمَه -۱- دَا چَه دَ مَقَا صِدُو پَه تَعْبِيْر اُو كِنَه دَا صِطْلَا حِي

شماره	عنوان	صفحة
۱۴۳	دغوريزاوناغوريزو پيژندل	۲۸۵
۱۴۳	د تول مقام، د پل صراط تيريدل او نور	۲۸۶
۱۴۵	د صراط حقيقت	۲۸۸
۱۴۶	د صراط او نور حکمت	۲۸۹
۱۴۷	د نور اسباب	۲۹۱
۱۴۸	په کومه وجه د صراط پورې وتل اسان بڼی	۲۹۱
۱۴۹	جنت او دوزخ	۲۹۲
۱۸۰	د جنت او دوزخ د وجود دلائل	۲۹۳
۱۸۱	د آدم عليه السلام د کبير دو حائے	۲۹۵
۱۸۲	د آدم عليه السلام په را کوزولو کين حکمتونه	۲۹۷
۱۸۳	د جنت د ژوند حقيقت	۳۰۲
۱۸۳	د آخرت د ژوند اجمالی نقشه	۳۰۳
۱۸۵	د عيسى عليه السلام را کوزيدل	۳۰۳
۱۸۶	د مسيح عليه السلام ژوند	۳۰۶
۱۸۷	ختم نبوت او د عيسى نزول	۳۲۶
۱۸۸	د ذوالقرنين ديند متعلق د کفارو د عذاب هميشوالے	۳۳۲
۱۸۹	تتمه	۳۳۶

تعبیرات کردی، اور بیات تَرْدِ هغه تعبیرات استعمال شی چہ
د جدید مذاق مطابق وی، احقر دیرزیات مصروف دے، د دے
وجہ دے ضرورتہ بسط او تفصیل نہ مِر دہہ اُکڑا، او پہ مطلب
خیز اختصار مِر اکتفا اُکڑا، کہ چرے د موجودہ دور د مصنفینو پیا
طرز مِر کتاب لیکل نو د دے نہ خو چندا نریات غت کتاب جو ریدے
شود کتاب ترتیب پیا، دے دول دے:-

① ضرورۃ القرآن :- یعنی دنوع انسانی د پارا دوحی الہی او د قرآن
پہ ضرورت عقلی او فلسفی دلائل :-

② صداقۃ القرآن، یعنی پہ دے خبرہ عقلی دلائل او د مستشرقین
یورپ تر دید چہ قرآن د اللہ د جانبہ دے، او معجزا دے :-

③ تنزیلِ قرآن او د هغه تدوین :- د نزولِ قرآن او جمعِ قرآن
تحقیق :-

④ محفوظیۃ القرآن :- د قرآن د محفوظیت دلائل او د مستشرقینو د
شُبہا تو تر دید :-

⑤ مہنات القرآن :- یعنی د قرآن د اہم مقاماتو حل د هغه حکمتونہ
اور ازونہ او د شُبہا تو انزال :-

⑥ احکام القرآن :- یعنی د قرآن فقہی احکام او د هغه حکمت او د موجودہ
دور د شُبہا تو جو ابونہ :-

⑦ تعبیرات القرآن :- یعنی د قرآنی تعبیراتو حقیقی حل پیا دے
عرض چہ صحیح مطالب قرآنی معلومہ شی او د جدید خیالو اہل
قلمو خا میا نے واضحہ شی :-

رومی پنخہ بابونہ پہ کتابی شکل کینے شائع کومہ چہ د هغه نومرہ
علوم القرآن وی، د عاکوم چہ اللہ تعالیٰ د دے خدمت د

تکمیل توفیق مانتہ راکری، پہ خپل درکالا کینے د قبول او منظور
کری، او دا خرت د نجات ذریعہ د کری، او محترم الحاج سید،
عبدالرشید شاہ مہتمم مدارسہ فاروقیہ بہاولپور د پارا د
اللہ جل جلالہ، د کتاب د سعادت باعث جو ر کری، او د هغه دینی
محبت او مجاہدانہ کوششونہ، د اللہ تعالیٰ د دے کتاب د اشاعت
سبب جو ر کری :-

احقر :- شمس الحق افغانی عفا اللہ عنہ :-

دوحی او دقرآن ضرورت

دانسان دسعادت او شقاوت حاصلولو خوښولو پاره انسان عقل ته خوډدے وچے کافی نه دے، چه د عقلی معلوماً نو بنیاد هغه مخبر په او مشاهدات دی په کومو چه د سانسې اصولو مطابق بوره عنت او ژور غوراو فکر شوے وی، او د سعادت او شقاوت د اصولو بنیاد د عقائدو، اخلاقو او اعمالو د خصوصیاتو پیژندال دی، او د مشاهداتو او د محسوساتو د اثرے نه دارنگ بهر دی چه په هغه باندے د خبرے او مشاهدے په ذریعہ هیخ قسم غور نشی کیدے او نه د هغه د پامه، چه تجربه کا ه شته دے.

۲) دویم ددے وچے چه عقلی فیصلو کینے د وهر دخل وی، او ددے کبله دغه فیصله اکثر غلط اشی.

۳) دریم ددے وچے چه عقلونه مختلف دی، د صحیح عقل صورتونه گمراو د فاسد عقل صورتونه په دے امور وکینے زیات دی.

۴) څلورم ددے وچے چه د عقل فیصله عموماً په جدا با تو بنا وی، نو ځکه دا اکثر غلط وی هر دغه وجه ده چه دا قوام عالم د عقلونو فیصله د معرفت الهی، د نبوت د حقیقت معلومولو، د عملونو د جزاگانو، د امور آخرت او د صحیح او غلطو عملونو په باره کینے یو بل سره متضاد دی یو قوم شرک صحیح گنری، او بل تثلیث، بل خدا پرستی، او بل مخلوق پرستی، یو قوم د غوا غوبنه خوړل گناه گنری، او څوک ئے نه خوړل، څوک خنزیر خوړل بڼه گنری څوک ئے نه خوړل، د چا د عبادت کولو او د رضائے الهی موندلو یوه طریقه ده، او د چابله، د چا د نبوت تصور یو ډکے، او د چابل، څوک دا اعمالو جزا او سزا د جنت او دوزخ په

شکل کینے مینی، څوک ئے د روحانی درد او راحت په شکل کینے او څوک ئے د تناسخ په شکل کینے مینی، دا حال په ټولو روحانی امور وکینے دے، دے نه، واضح شوه چه په مذکور امور وکینے عقل کافی نه دے، اُس موښه هغه دلائل عقلی پلش کو وکومونه به چه د معلومیری چه ددے امور وکینے د پاره د خالق کائنات وحی، د هغه کلام یا په نورو ټکو کینے د قرآن ضرورت دے، او ددے د پاره چه د انسانی سعادت او شقاوت د اصولو د یقیني فیصله مقرر اشی، چه په هغه کینے د شک ښه هیخ گنجائش پاتے نشی، هغه دلائل په دے ډول دی.

دقرآن د ضرورت دلیل بقائی

۱) روم د دلیل بقائی دے، د هراسان فطری خواهش دے چه هغه ته د دائمی بقا او ژوند حاصل وی، ځکه چه د انسان د ټولو نعمتونو ترون ژوند سره دے که چرے ژوندانه وی، نو ټول نعمتونه مثلاً، مال، او جاه، اقتدار، خوړل، اغوستل، او ښه د اټول بیکاره دی، ددے فطری جاذبے دلیل دادے چه د هراسان د ژوند په بقا باندے څوک دشمن که چرے حله اگری، نو هغه به د ذات او د بقا سره د محبت په وجه د مدافعت کوشش کوی او د ژوند او بقا محفوظ ساتلو د پاره به زور کوی، دارنگ کچرے په انسان د رنج بیماری حمله وی چه د هغه حیات او بقا ته تر خطر په پښه شی نو هغه په دارو د ملوغت مال لکوی، او د ژوند د بقا کوشش کوی دے نه معلومیږی چه بقا سره د محبت جاذب فطری دلا، اُس دے ختمیدونکی د نیا اوفانی جهان کینے هیخ یو انسان ته دا فطری مقصد حاصل نه دے نو کچرے د ژوند په یو

دور کینے ہر انسان تہہ دوام حیات اور استمرار بقا کا مقصد حاصل نہ وی نودلتہ بہ دا ا و بیے شی چہ انسان دیونا ممکن خیر فطری خواہش ا کرو، چہ د علم نفسیا نو د مخ، صحیح نہ دے، خکہ چہ نامکنتا فطری خواہش نہ شی کیدے، او نہ پہ یونا ممکن مقصد بانندی بتول انسانان متفق کیدے شی دا خبرہ نامکنہ دہ چہ د و ک پ ہ د و ک کینے پنخہ شی پید ہولے نری کینے دا سے یوروخ کس بہ ہم پین نہ شی چہ د ہغہ خواہش وی چہ د و ک پہ دو کینے پنخہ وی، دا خوشونا ممکن عقلی د امر نلک نامکن عادی ہم فطرہ د بتولوا انسانانو مطلوب نشی کیدے، د بتولوا انسان پہ فطرت کینے ہر دانہ دی پراتہ چہ ہغہ، و بتول عمر د خوراک خکاک او د ساہ اغستونہ بے نیازہ شی د دے نہ دا معلومہ شوہ، چہ نامکن عقلی او فطری دوا پہ د بتولوا انسانانو فطری مطلوب نشی جو پیدے، نودوام حیات چہ د بتولوا انسانانو فطری د بتولوا انسانانو فطری مطلوب دے، ہجرے نامکن نہ دے بلکہ ممکن الحصول دے، اس دواہر بقا د پارہ پہ دے نری د عالم تغیرات کینے دا سے اشیاء موجود دی چہ کچرے د ز خرابید و نکی او سخا کید و نکی بل خیر سرہ ا لگولے شی نوخہ نہ مانے پورے ہغے تہ بقا حاصلہ شی مثلاً یوتا ذہ مہی ر کب، بانندے، چہ مالگہ ا مبرے شی او اوج کرے شی نوخہ مودے پورے خوباقی ساتلے شی، پہ چین کن دیومر سہری کالبوت د شہدو پہ د ک بکس کینے پہ ایسود و خہ مودے د پارہ باقی ساتلے شی، د مصر یہ آثار قدیمہ کس دا سے منرہ بیاموندے شوک دہ چہ پہ ہغے بانندے د لیکلے سوری تاریخ نہ دا معلومہ شوہ چہ دا د پچوز و کالونہ د یو مسالے (مسی) پہ ذریعہ محفوظ دہ، ہر کله چہ پہ دے عالم تغیر کینے د بقا زیا تلو د ا سے سامان موجود دے

نوابدی اولاً فانی اشیاء کینے دا سے مسالہ بہ نہ وی چہ د ہغے ترون دانسان رُوح سرہ اوشی او پہ دے وجہ ہغہ تہ دوام بقا او استمرار حیات حاصل شی، ابدی اولازوال خیزونہ د اللہ تعالیٰ ذات او د ہغہ صفات دی، چہ انسان سرگلا د ہغے پہ لکید و انسان تہ دوام حیات اور استمرار بقا صلیدے شی او دا د اول صفت الہی صرف دا اللہ کلام او د ہغہ وحی کیدے شی، پہ دے وجہ اللہ تعالیٰ خیل کلام پہ پیغمبرا نو علیہم السلام نازل کر و چہ انسان تہ ہغہ دائمی حیات اور بقا حاصل شی کوم چہ د انسان فطری مطلوب دے، کلام الہی پہ دنیا کینے نازل شوے دے، نودلتہ دہ ولے انسان تہ ہمیشہ ژوند ا نہ بخینلو؟ دا اعتراض یو خوبہ دے وجہ ناممقول دے چہ د دنیا پچلہ دار فناء دہ او پہ دے کینے بتول مؤثرات د فنا ہم موجود دی، او ہمیشہ ژوند او بقا د پارہ د دا سے محفوظ جہان ضرورت دے چہ پہ ہغے کینے مؤثرات د فنا ہم موجود نہ وی، (۲) دویم پہ دے وجہ دے د دنیا د تنگی د کبلہ د بتولوا انسانانو استوگنہ دلتہ نامکنہ وہ، د دینہ معلومہ داشوہ چہ د ہمیشہ بقا غوندے د فطری جذبے د تکمیل د پارہ د کلام الہی او دوحی ربانی ضرورت دے، یوا اعتراض دا کولے شی چہ پہ آخرت کینے بہ د کلام الہی عالمینوتہ کہ ہوے د جنت پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی، نو د کلام الہی مگرینو نکتہ ہم ددو زخ پہ صورت کینے ہمیشہ ژوند حاصل وی تو جو جواب دا ہے چہ د دوزخیا نو ژوند د مرکز نہ ہم پزردے، ۱) دویم جواب دا دے، چہ کلام الہی ابدی دے نو خکہ د دے اثر ہم د ابدی ابدی دے چہ دا انسان ژوند ابدی جو رہ وی خواہ ہغہ مسالہ جنت دی او کہ کفایت د دوزخ دی مگر د ابدی ژوند اوہ تہ دی

یوسرہ دارام او بل سرہ د تکلیف نو دوام خو پہ دو اوہو کئے دے فرق صرف
 د استعداد او د عمل دے، جنتیا نو کلام الہی سرہ د ایمان او منلو
 جد بے لاندے تپون لرو او دوزخیا نو سرہ د کفر او نکار د جد بے لاندے
 نو فرق صرف د نوعیت شو لو اگر چہ دوام حیات دوا رہ دی، ددے مثال
 دا بے دے چہ نمرشے سپینوی دوی او جاموسوہ د نضر تعلق یوشان دے
 مگر دوی خرمن پیر توہ بیزی او د جامورنگ پیر سپینیزی نو د فرق صرف
 د استعداد دے، ہم دغہ حال د کفر او ایمان دے لکہ څنگہ چہ قرآن
 واضح کہے دے :-

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاءً مَّشَاءً وَ لَوْ كَفَرْنَا لَنَزَّلْنَا
 مِنَ الْقُرْآنِ حُمْلًا مَّهِينًا : لورے کولو او د قوت او د صحت سامان
 إِلَّا خَسَارًا ط : سورہ بنی اسرائیل آیت ۱۰۱ : پیدا کولو د پارہ نازل کورے دے ایکن
 د کفار و د معاند، نو ظلم پہ وجہ قرآن د معنی د پارہ د نقصان سامان
 جوہ شی :-

دلیل قانونی

- ۲) دویم دلیل قانونی دے، دانسان پہ فطرت کئے د وے قوتونہ موجودی
- ۱) یوقوت شہویہ (نزوعیہ) چہ ہغہ د قدرت دا بے عطا د چہ پہ
 ہغہ انسان د خپلو مفاد د پارہ جد و جہد کوی :
- ۲) دویم قوت غضبیہ دے چہ پہ ہغہ انسان دد بے قوتونو مقابلہ مدافعت
 کوی چہ کوم د مذکورہ فوائد پہ حصول کئے دہ سرہ مزاحمت کوی
 دانسانی فوائد و کلیات، خوبل - ٹھیل، اغوستل، استوگنہ او د بلوغ نہ
 پس منکو حہ دہ دانیول دانسان محبوب جسمانی مقاصد دی، د وے نورس
 معنوی او روحانی مقاصد دی، دین او رتبہ دانیول او دانسان دا بے

مقاصد دی چہ پہ دے کئے ورتہ څہ ہم مانع، حائل یا مزاحم راجی نو دے
 ئے مقابلہ کوی د تپولو انسانی جنٹ جگرو بنیا د ہم دا خیزونہ دی ،
 فطرت دا غواپی چہ ددے او مقاصد و د حفاظت د پارہ د کوعادلانہ
 دا بے قانون ضرورت دے، چہ پیر انصاف قائم شی، او جگرے
 ختمے شی، اُس دا قانون دے چاوی د خداوند تعالیٰ، کہ دانسان د دا ظاہرہ
 د چہ دے قسمہ قانون جوہرہ و نکی د پارہ د خلود و صفا تو ضرورت دے
 د، علم محیط (۲) رحمت کاملہ (۲) قدرت تامہ (۲) غیر جانبداری :-
 علم محیط خو حکمہ ضروری دے، چہ دانسانی حقوق د ہرا رخ علم و لری
 او دانسانی فوائد او حقوق سرہ تپری دانسان نو د ژوند پہ بتولو دوارو
 د دنیا، قبر، آخرت) باندا دے د کدہ نظروی چہ دغہ عادلانہ فیصلہ دانسان
 ژوند پہ دے بتولو منزلونو کئے د رستہ وی، او دا ہم ضروری دہ چہ دغہ
 فیصلہ د دانسان د پارہ د نتا تجویب لحاظ ہم د رستہ وی خواہ ہنہ
 نتا یخ انفرادی وی، او کہ اجتماعی ظاہری وی، او کہ باطنی (ژورے) مثلاً
 کچرے انسان د سود د جواز او د زنا یا لواطت یا الترضاد جواز قانون جوہرہ کوی
 نو دے کئے خود څو شہما شخصی آزادی لحاظ ساتلے شوے دے، لیکن دے بتلو
 کئے د پورا معاشرے د اجتماعی ضرور لحاظ نہ، دے ساتلے شوے د سود
 نتیجہ پہ حرص کئے اضافہ او دانسانی ہمدردی فقدان دے، او زنا او
 لواطت سرہ د صحت جسمانی او د عملی قوتونو د کمزوری غوندے، ضرورہ
 نظر انداز کپیشوی دی، او پہ دے کئے ہمدارنگ پہ، قبر او آخرت کئے د
 عذاب خیال ہم نہ، دے ساتلے شوے :-
 د رحمت کاملہ پہ وجہ ضرورت دے، چہ د عادلانہ قانون جوہرہ
 پہ موقعہ څہ قسم غفلت انشی، او پہ قانون کئے عمدا دا بے اجزا شامل
 نکری چہ ہغہ دانصاف خلاف دی :-

قدرت کا ماہ پیدائے وجہ ضروری دے کہ وہ دجا زور دلا تھا ہے انصاف انگری یا مجرم نہ
 یہ سزا و کر کوئی کمزوری ظاہر نہ کری غیر جانبداری پیدائے وجہ ضروری دے :
 چہ دھم قوم، ہم وطن ہر رنگ اور دھم زبان خہ طرف داری انگری
 اور رنگ پہ قانون سازی کہے دے کہ قسمہ خلق و خیال ساتھ پر غرض
 بل قسم خلقتہ نقصان ورنہ کری، لکہ خنگہ چہ یورپین خلق واسے کوی
 داخلور صفتونہ چہ عادلانہ قانون جوہر و لوہہ پارہ ضروری وی
 صرف د خداوند تعالیٰ بہ ذات کہے موجود دی نہ کہ ہفہ پہ رنگ د چا
 علم محیط شتہ اونہ د چا رحمت :

اللہ ارحم بعبادہ من الہم یولیدھا، ترجمہ :- کہ اللہ پاک رحمت پہ
 خیلو بندگانو دوسرہ زیات دے، چہ د مور بہ پہ خیل اولاد دوسرہ نہ وی
 نہ د ہفہ پہ رنگ د چا قدرت شتہ چہ د چا زور پر اچلیزی، او پہ
 قانون جوہر و لو کہے د ہفہ رعایت انگری یا مجرم نہ پہ سزا و کر لو کہے د
 چاہے او یریزی، صرف د خداوند تعالیٰ ذات غیر جانبدار ککہ کیدے شی
 چہ ہفہ پہ قوم او وطن کہے چا سرہ شریک نہ دے چہ د ہفوی لحاظ انگری
 نہ چا سرہ پہ رنگ او ڈبہ کہے شریک دے، بلکہ ہفہ خود اسے ذات
 دے چہ کم یلید و کم یولید، اولیس کئلہ شی دے، ترجمہ :- نہ ہفہ نہ
 خوک پیدادی اونہ ہفہ د چا پیدا دے، اونہ د ہفہ پہ شان خوک
 کیدے شی

لہ دے وجہ د انسان فطری حق، یعنی عادلانہ قانون صرف د اللہ تعالیٰ
 ذات سرہ خاص دے : ع
 سروری زبیا فقط اس بات پہ ہنما کو ہے، حکمران ہے اک وہی باقی بتان آری
 برداری (حکمرانی) صرف دے دے پے مثله ذات حق دے، ہم دے یوازہ حکمران دے :
 نوریزولہ آذر بتان دی :

إِن الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ :- سورة يوسف : قانون جوہر و لو صرف د اللہ تعالیٰ
 آية ۲۹ : جل جلالہ حق دے :-

دے دے قسمہ قانون خداوندی، وحی الہی او حکام ربانی نوم قرآن دے
 پیدائے وجہ د قرآن ضرورت د انسان د پارہ ثابت شو، بھر کیف انسانی
 حقوق سرہ تری قانون خداوندی نہ بغیر دیوانسانی قانون حکمرانی بہ
 د جاہلیت حکمرانی پلے شی :

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ط وَمَنْ :- ترجمہ، ولے خلق د انسان جاہلانہ
 أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا الْقَوْمِ الَّذِينَ هُمْ :- قانون غواری، ہمہ حقیقت بانہ
 سورة مائدہ آية ۴۹ : یقین لرونکی قوم د پارہ د اللہ تعالیٰ نہ
 سوا د بل چا قانون دیرینہ دے ؟

غیر حق چون ناسی و آمر شور : زور بتان قاہر شور
 زیر گردون قاہری از آمری است : آمری از ماسوی اللہ کافری است
 د اللہ نہ بغیر چہ خوک قانون سازی، پہ زور ظلم سرہ پہ عاجزانو غالب شی، د انسان
 لاندے خوغلبہ صرف دیو حکمران (اللہ) دے، د اللہ تعالیٰ نہ بغیر بل حکمران
 کافر دے :-

د ضرورت قرآن دلیل غذائی

۳) دلیل غذائی - انسان د جسم او روح نہ مرگب رجوبی دے او بیابہ دے
 دواہر و کہے روح اعلا او اشرف دے او کدان د ہفہ پہ نسبت ادتے
 او خسیس دے ہم دواوجہ دہ چہ د جسم نہ روح ارحی نو بدن بیکارہ
 تی، د روح دا قسمہ برتری دوسرہ واضحہ او بدیہی دہ چہ حیوانات او
 جمادات ہم دے نہ خبر داری مثلاً یورونڈے سرے چہ روح بکھتے
 وی او خوردے پہ یوحائے کہے اودہ پروت وی نو ہیغ خیز پر حملہ نہ کوی

نہ پکین چنبی کیری نہ کارغان او تپوسان ددہ غوبنہ شوکوی نہ زمکہ
دکدہ بدن خوری او نہ هوا او نبردے بدبو یہ کولے شی۔ لیکن ہم ددے
انسان بدن نہ چہ خہ وخت روح اوئی، نوجہادات او حیوانات ہول
پہ دہ حملہ کوی باوجوددے چہ دمرگ نہ وہا اندے دے پہ کا بنا تو کینے
حاکم وونہ چہ محکوم۔

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ تَرَجِمَهُ ۖ اَوَالله تعالیٰ ذرکے او د
سورۃ الحجاثیہ، آیۃ عتد : آسمانوں ہول خیزونہ ستا سوسینی کیری

بیانے زمکہ ہمدغہ جسم خوری، نمرے بدبو یہ کیری چنبی ہم ورتہ
پہ پوزہ او خولہ کینے ننووشی او کارغان او تپوسان ہم ترے غوبنہ شوکوی
دانول خیزونہ چہ روہے دانسان نہ مغلوب ووددہ دمرگ نہ
پس یہ دہ حکم غالب شول چہ دوی ءالہام الہی پہ ذریعہ ددے خبرے
نہ واقف وی چہ پہ انسان کینے دقوت او غلبے باعث دہغہ روح دے
دادروح دبرتری دلیل دے، ہرکلہ چہ بدن کمنا اوروح بربر دے
انگتر دغذا دپارہ قدرت انتظام کرے دے، دانسان دخوراک دپارہ
دغذائے انہ ہلہ جو پیری، چہ ددے ہول جہان وسیع کارخانہ پہ
دے محنت اکری، مزکہ او ایہ بوئے دمرکے نہ را ہتوکوی۔ ہوا شروتازہ
اساقی، ستوری دہغہ دشوونما خدمت اکری، نمرے دانے پنے کیری
تردے حدہ پورے چہ دانسانی بدن دپرورش دپارہ نبرد سمندرنہ
بجارات او چت کیری دہغہ نہ ورع جورہ شی، او دبالن پہ صورت کینے د
اوبوانتظاماشی، دانول انتظام دکمتر انسانی جز (جسم) دغذا دنکیل د
پارہ دے د حکمت خداوندی تقاضا در، چہ دبرتر جز (روح) دپرورش
دپارہ قدرت ضرور انتظا کرے دے دا حوکیدے نہ شی چہ دکمتر جز
بدن دپرورش دپارہ خود دومرہ لوکے انتظام وی اور دبرتر جز

(روح) دپارہ دہیج انتظام نہ وی دہغہ مثال پہ بیاد انصوی چہ پہ اس
سور یورئیس دچامیلہ شی، نوکور بہ داس دکیا وغیرہ مکمل انتظا م
اکری، او درئیس دخوراک خیناک وغیرہ ہیج انتظا مرا نکری، نو حکیم
مطلق دبدان (سور لئی) نہ خیات دروح (سائیس) دغذا انتظام کیری دے
حکہ چہ دوارہ بہ خیلو فرا نضواد اکولو کین دغذا محتاج دی بدن اوروح
دوارہ پہ دے عالم تغیر کینے استوکنہ کوی او پہ چیل فرض پورہ کولو
کینے دغذا محتاج دی، کہہ دینے نہ وی توتو خو بہ اس دتو پورے نہ دے پہ
گرزیدے شی او نہ بہ ہغہ سور دلورے تندے پہ وجہ داس وایسے قابو کولے شی بلکہ کیری شی چہ
درخ خور لوسر دوارہ ہم بدن زمینی دے ددے غذا ہم زمینی دہ گوروم اپنی دے اور دتو دن
دعالم بالا سرہ دے لہذا دکدہ غذا انصم لطیفہ او دعالم باہر ہیکار دہ
اوداغذا وچی ربانی۔ کلام الہی یا قرآن دے۔ پہ دے کینے دغذا ایت دوا
(میلان طبعی، اولشونما) خصوصیات موجود دی، لکہ دبدانی غذا دا
خصوصیات پہ دودئی او غوبنہ کینے نہ دے دول موبودی چہ ددے
خوراک نہ دانسان شوق کیری کانری او اہیضے خوراک نہ فی شوق نہ
کیری، چہ دادوارہ اورہ کیری اووے خوری دغہ رنلک پہا دودئی،
غوبنہ کن دشوونما صلاحیت شتہ پہا کانری او اسپنہ کینے نشتہ
بلکہ دہلاکت خطرہ دہ۔ قرآن دروح غدا ئے روحانی حکم دے چہ
پہ دے کینے دادوارہ خصوصیات موجود دی۔ میلان پہ دے دول دے
چہ قرآن دیرلوئے کتاب دے او بیایہ اجنبی ژ بہ (عربی) کینے ہم دے
لیکن سرکدے خلق ددے تلاوت دیرکوی دایادوی (حفظ کوی) اوددے
یاد سائلوہ پارہ ورو نہ او تکرار و نترمرگہ پورے کوی، دوخت او محنت
دقربانی ددے خبرے دلیل دے چہ پہ قرآنی غذا ایت کینے روحانی
کشش موجود دے حکم چہ دادروح غذا دہ، کچرے غدا ئے

جسمانی نہ وی نوذ جسمر ملک لانرمی دے . ہمدارنگ روحانی
 غذا چہ نہ وی نوذ روح اصلی (حقیقی) مرلک یقینی دے ،
 غذائے قرآنی نہ حیات حقیقی پیدا کیدل پہ دے آبت کینے ذکر دی
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ : ترجمہ : اے مومنو! تو تاسو د اللہ
 وَاللَّسُّوْلِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ . اور رسول خیرہ منیٰ حکمہ چہ تاسو
 سورہ انفال ، رکوع آیت ۲۴ : ہفہ قرآن طرف نہ بلی کوم کینے
 چہ ستاسو حقیقی ژوند دے .

وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ : ترجمہ . اعلان اکری چہ دقرآنی
 سورہ فاطر آیت ۱۷ : غذا نہ محروم مہ خلق مہی
 خلقو سر ، برابر نہ دی چاچہ دقرآن غذا بروحانی نہ حقیقی شووند بیاموند
 دے :

۴ : دلیل دوائی

پہ دے عالم تغیر کینے انسان پہ بدن اور روح دوائی و تغیرات راجی
 دبدن دپارہ دتغیر سبب مخالفہ آب و هوا ، فاسدہ غذا ، یا نا
 مناسب فعل او حرکت کول یا خشہ بلہ حادثہ وی ہمدارنگ د
 روح دپارہ دمرضونو او تغیرات اسباب گندہ ، فاسقانہ ، ملیحدانہ
 مٹھکانہ ماحول ، خراب تعلیم ، خراب تربیت ، خراب قانون او
 خراب افعال او حرکات دی ، ددے دوارہ قسمہ بیمارو دپارہ مناسب
 م اکثر یا حکیمتہ رجوع کیدے شی بدن او دھن دارو درمل
 دوارہ مادی خیزو نہ دی پہ دے وجہ انسان پہ خپلو تجربو غور
 او فکر سرہ دبدن مرضونہ معلومہ وی او دھن دصحت دپارہ

ددا سے دارو درملو او علاج تجویز ہما کری کوم چہ قدادت دلتم
 پیدا کری دی ، او یہ دے سلسلہ کینے پہ خپلو تجربو او کوشش سرہ
 دے دپارہ قانون ہم جوہر لے شی ، لیکن روح انسانی ، دھن
 صفات او امراض بتول دانسانی تجربے د اثرے نہ بھردی نہ نے
 دمرضونو خشہ تشخیص کولے شی او نہ دے دپارہ خشہ دارو درمل
 تجویز کولے شی ، روح پخپلہ امیر مہی دے ، او صرف عالم بالاسرہ
 تہ نے یوحقیقت دے لہذا ددے ، علاج بہ ہم د عالم بالانہ کیدے
 شی ، چہ ہفہ دمرضونو ازالہ کیدی زمینی علاج (دارو درمل)
 پرے اثر نہ غور کوی حکمہ چہ روح زمینی نہ دے ، دروحانی مرضونو
 علاج دبدنی مرضونو د علاج نہ حکمہ دیرا ہم دے چہ دبدنی مرض
 پہ وجہ انسان وقتی طور مہی ، مگر دروحانی مرض پہ وجہ دانسان
 دانسی مرگ او ہلاکت واقع کیدی ، ہم داوجہ دہ چہ خالق کائنات
 دبدن د علاج انتظام انسانی تجربوتہ سپارے دے لیکن روحانی
 علاج دپارہ دانبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ نے پخپلہ انتظام اکری
 چہ ہفہ وحی الہی او کلام ربانی بلے شی او دروحانی علاج دپارہ تجربہ
 او بے خط نسخہ دہ :

وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ : ترجمہ . موبذ قرآن نازل کر وجہ پہ
 وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ مہی اسرائیل ایہ . ہفہ کینے دروح علاج او دھن دتوت
 بخششی سامان موجود دے او یقین لوونکو دپارہ د اللہ رحمت دے ،
 پہ دے وخت کینے دروحانی امراض کوزالے او ددے د فیضان صحت
 دپارہ بل خشہ علاج یا نسخہ پہ کائنات کینے موجود نہ دہ حکمہ چہ
 ذمہ مینا علیہ . پہ رنرا کینے دقرآن نسخہ دتولو انبیاء علیہم السلام پہ بتول
 روحانی نسخو بانڈے مشتملہ دہ ، او پہ دے کس دابدی روحانی صحتا بدی

اصول موجودی ہم داو جردہ چہ یوپ خود علمونوا بنا روت
 اوستل او د هغه په وجه د ترقی آسمان ته اختل لیکن ددے روحانی
 شفا نه د محرومیت په وجه انسان شرافت نه محروم دی نه په دوی
 کینه خه نیکی شته نه خدا فی ویره نه انصاف، نه اطمینان قلب او نه امن
 بلکه د دوی د گندہ او بیماری و روحونو په وجه د نیا هره و روح جمنو جو پیزی
 او پدے کینه د فواجشو، منکرانوا و د وینو تو یولو د لسه یو سیلاب په چپو
 دے چه د هغه د خمید و هنج قسم امید نشته د بولے د نیا د تباہی خطرہ
 دہ حکمہ چه خرابی و روح په نیا تیدردی۔

ه دلیل نوری

په د نیا کینه دوه قسمه خیزونه دی، یو هغه چه په سترگو لیدلے کتله شی،
 لکه د زکے نه نر آسمانه بول خیزونه، دویم هغه چه په سترگو لیدلے نه
 شی، صرف په عقل معلومیری لکه ایمان، کفر، طاعت، معصیت د
 انسانی اعمالو حسن او قبح۔ د رومی قسمه خیزونو د پاره قدرت دوه نورہ
 پیدا کیری دی، یو داخلی نور او بل خارجی نور داخلی نور خود سترگو نور دے،
 چه انسان کینه دننه موجود دے، که د چا سترگه رنده وی او د داخلی نور
 محروم وی، نو هغه په مار او پری کتله فرق بلشی کولے
 دویم خارجی نور چه د انسان نه بهر دے، مثلاً، نمر، بجلی، لالین، دیوه
 وغیره کچرے دا خارجی نور نه وی، اگر چه د سترگو بینائی د رسته وی
 بیا هم هغه په نورہ تیاره کتله د مار او پری ذری نشی کولے دواړه نورونه
 داخلی او خارجی چه جمع وی نو هله به علم او بیلتون حاصل وی۔
 دارنگ د دویم قسم خیزو نور پاره هم د اندرونی او بیرونی دواړه
 قسمه رنراگانو ضرورت وی، انده رونی رنرا آسمان ده

د دے دواړو ضرورت حکمہ دے چه د ایمان او کفر، د نیک او بد، د خیر
 او د شر بیلتون اشی، هغه بیرونی رنرا د روحانی امور و د پاره کلام الہی
 دے چه لکه د آسمانی رنرا نمرس په شان یو بله آسمانی رنرا ده،
 وَأَتَّبِعُوا النَّوَارَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ : اودوی د هغه رنرا تا بعداری کوبده
 سورة اعراف آیت ۱۵۰ : کومه چه حضور سره نازلہ شوبده۔

۴ : دلیل حبی

انسان د بدن او روح مجموعہ ده د بدن په وجه هغه د جسمانی محبوبانو
 مثلاً د خوراک، خبثات، او د مکان خواهشمند دے یا د دے محبوبانو حاصلو
 د ذریعے (مال دولت) خواهشمند دے، دے خیزو نوسره هم د انسان
 محبت فطری دے، او خالق کائنات سره محبت هم فطری دے هم دا وجه ده چه
 انسان په خپل قول تاریخ کتله د محبت الہی د تقاضا نه خالی نه دے پاتے شوے
 دا بیله خبره ده چه کله د دے فطری تقاضے صحیح او درتقت اظهار شوبده
 لکه د مؤمنینو او مؤجیدینو په شان یا غلط اظهار شوے دے، لکه د بت پرستو
 او مشرکینو په شان چه هغوی غیر الله د الله تعالیٰ مظهر اگنر لو او د هغه
 عبادت لے اکرو، د دے دواړو صحیح او غلط طریقو اصلی محرک هر د فطری
 جذبہ (محبت الہی) وی تر دے حدہ چه د روس او چین خلق چه د خدا لے
 نه منکر دی د دے جذبے نه مجبور شول حکمہ چه دا ختمولے نشی چنانچه هغوی
 د دے فطری جذبے د تسکین د پاره د لین او ماؤزے تک مجسمه انصوری نه
 خائے په خائے نصب کول چه د هغوی تعظیم د عبادت په صورت کتله
 جاری آسانلے شی، ما په خپل بل یو کتاب، کیونرم او اسلام کتله د کیونستو
 دا خبره نقل کړے ده چه د خدا لے په خائے بل یو مصنوعی خدائے د خلقو
 د پاره تجویز کول ضروری دی د پاره چه د دے فطری جذبے تسکین پری

اُشی، اودوی دامقام خپلو ممتنا زو مشرانوته ورکړو. بھر صورت مُحبت الہی و فطری جذبہ دے دے دپارہ زیومظہر ضرورت دے چه د خدائی دخو بیے اونا خو بیے تابعداری اکر تھے شی کوم تے چه خوشوی هغه اکر او کوم تے چه نا خوشوی هغه اکر و. لکه څنگه چه دهر محبوب د محبت عامه تقاضا دلا، اُس د خدائے د خو بیے اونا خو بیے معلومول تر هغه نامکنه دلا چه خدائے پخپله دخپل کلام په ذریعہ نه وی خود دی حکم چه دیوانسان خو بیی اونا خو بیی تر هغه نشی معلومیدے تر څو چه هغه پخپله د هغه اظهار نه وی کړے لکه څنگه چه یوکور به د میلہ دخو بیے دخوراک انتظام تر هغه نشی کولے تر څو چه میلہ هغه نه وی نیکاره کړی، د الله ذات خود دے نه هُم یر بلایا و بالادے، خو حکم د هغه د محبت تکیل دپارہ دا ضروری دے چه هغه موربزه اُبنائے چه فلا نئی عقیدے، اخلاق اعمال او اقوال د هغه خو بیی دی او فلا نئی نا خو بیی او د اتم خود دل بغیر د کلام الہی نه نامکن دی دے دپارہ د وحی او کلام الہی ضرورت دے چه د هغه دخو بیے اونا خو بیے علم حاصل شی هغه کلام قرآن دے چه د هغه نه ضرورت د قرآن ثابت شوی.

دلیل اتباعی

په دنیا کینه اتباع او تابعداری موجوده دے، اولاد د والدینو، شاگردان د اُستادانو، رعیت د حکومت ما تحت عمله د خپلوا نسا اونا احسانمند د احسان کورونکو تابعدار او فرما نبرداروی، دا صورتونه او د دے نه علاوه نور بول د تابعداری صورتونه فطری او معقول دی او د دے په وجه نظام تمدن قائم دے کچرے اولاد د والدینو تابعدار نه وی نو خاندانی ژوند په تباکشی، شاگرد د اُستاد نا فرما نه وی نو نظام تعلیم به گپه وحی، رعیت

د حکومت او ما تحت عمله د افسرانو تابعدار نه وی نو د حکومت انتظام به تمس نس شی، که زیر احسان دخپل محبت تابعدار نه وی نو دریا نه به د احسان وجود هم ختم شی، په دے د نیا کینه د هوشیز دپارہ علت او سبب موجودی دغه رنگ دے مذكور تابعدار او فرما نبردارو د پارہ هم د عدت او سبب ضرورت دے، چه هغه د احسان او اقتدار دے. په اولاد د والدینو، په شاگرد د اُستاد اونا په زیر احسان د محبت انا احسان د فرمانبردارئی او اطاعت فطری سبب دے، او په رعیت د مکتوباته ما تحت عمله د افسرانو اقتدار د فرمانبردارئی فطری سبب دے د دے پنځو صورتونو نه علاوه نور د د صورتونه د فرمانبردارئی هم شته مثلا، عاشق د معشوق اطاعت کوی او عوام د اهل علمو مثلا د امام ابوحنیفه امام بخاری رحیمہما الله او یا د اهل معرفت مثلا د شیخ عبید القادر جیلانی یا دنور و بزرگان نور رحیمہما الله تعالی تابعداری هم کوی د دے دواړو صورتونو سبب حُسن دے هغه حُسن ظاهری دی لکه د معشوق حُسن د عاشق دپارہ یا هغه باطنی او معنوی وی. لکه د علمای دین او بزرگان دین حُسن د عوام دپارہ لہذا د دے ټولو اطاعتونو اسباب او علتونه صرف د دے دکت.

۱ قدرت ۲ احسان ۳ حُسن

په انسان کین چه د د دے و نه یو هم علت موجود وی نو د هغه اطاعت کولے شی حالانکه داد انسانی ذاتی خو بیی نزدی بلکه د الله عطا او بخشش دے هر کله چه خداوند تبارکے د دے د دے وانه و س چشمه او جامع دے، او د اتول صفتونه د هغه ذاتی او قوی تر دی نو د هغه د و لے اطاعت اکر ټول فطرت غواړی چه د د ا سبب ذات اطاعت د خا مخاوی طریقہ د د د هغه وی، هغه د د وی چه د هغه وحی او کلام د پیغمبرانو علیهم السلام په ذریعہ انسانانوته را اُرسی چه د دے لاس صحیح طور متعین شی، د دے وحی نوم

قرآن دے چہ ہمیشہ دپارہ محفوظ دے، لہذا ذنوع انسانی د پارہ
د قرآن ضرورت ثابت شو

۸: دلیل نفسیاتی

انسان کہ چرے د خپل نفس اور روح پہ آئینے نظر و اچری نوڈ کلام الہی
یا د قرآن ضرورت پخپلہ ددہ زبہ دماغ و د ضمیر خاموش آواز دے
یوسلیم الفطرت انسان کہ ہنہ پہ صحرائے افریقہ کہنے وی یا آزا د
قبائلو پہ غرونو کہنے ہر کہلہ چہ ہنہ یوبد کار مثلاً زنا یا قتل ناحق
کوی نو د ہنہ دماغ او ضمیر د دے جرم کولونہ ضرورت متا شرکیزی او
ہنہ پہ خپل ضمیر کہنے د دے، جرم دا اثر یونسمردو نڈوالے تکدسا
او انقباض محسوسوی سر د دے چہ ہلتہ پہ دے فعل د دہ کوفت کونکہ
ہیچوٹ نہ وی نہ خوشہ حکومت موٹوی نہ خر عدالت یا پولیس اونہ پہ
دغہ خلتہ کہنے خہ ضابطہ او قانون نافذ العمل وی بلکہ دا علاقہ
د ہر قانون نہ آنا دہ وی، اس سوال دا پیدا کیزی چہ پہ دے حالت
کہنے د دے دروندانی، تکدسا، انقباض سبب خہ دے،

کچرے دا او ٹیلے شی، چہ دہ جرم کپیدے قانون مان کپیدے نو داسزا
حکے غلط دی چہ ہلتہ نہ قانون شتہ اونہ د سزا دیرہ شتہ بیاد
دے تاثر و چہ خہ دہ ظاہرہ دہ چہ دادہ د ضمیر ہنہ خاموش آواز
دے کوم نہ چہ دے دا محسوسوی چہ ضرور دہ خہ قانون مات کپیدے
کچرے ہلتہ انسانی قانون نشتہ نو بر حقیقی او الہی ضابطہ د انسانی اعمالو
دپارہ ضرور موجود دہ چہ پہ دے جرم د غنا ضابطہ ماتہ شوے دہ
او ہنہ حقیقی او الہی قانون چہ کوم نہ پہ خلاف کولود دے مجرم
پہ ضمیر کہنے دا تاثر پیدا شوے دے ہمدانہ کلام الہی یا پبلو تکر کہنے

قرآن دے، چہ د ہنہ نہ د قرآن ضرورت پہ نفسیاتی تاثر ہر ثابت شو

۹: دلیل تخلیقی

عالم د یعنی اللہ نہ بغیر نور بتول مخلوق صرف د دو خیزونو نوم دے
انسان او خادم انسان، عالم تخلیق الہی او فعل خداوندی دے نو پہ دے
کہنے بہ ضرور خہ حکمت وی، حکہ چہ حقیر انسان بلا فائدے یا بلا حکمت
ہنچ یوکار نہ کوی، نو د ہنہ خالق بہ خنگہ بے فائدے او بے حکمت یوکار کوی
مشہورہ دہ چہ فعل الحکیم لا یخلو عن الحکیم اس عقل دا ضروری گنہری
چہ د انسان یا د خادم انسان پہ پیدا کولونکہ حکمت شتہ، د خادم انسان
حکمت خود ایسے ظاہر دے چہ د عرش نہ ترفرشہ پورے بتول خیزونو
دانسان د فائدے، پرورش او خدمت د پارہ دی، زمکہ معدنیات
نباتات، حیوانات، اور، ابرہ، ہوا، نمرود د ہنچ گری او سزنا، ستوری و
غیرہ بتول د انسان پہ خدمت کنن مصروفہ دی، لکہ خنگہ چہ د قرآن
کریم ارشاد دے۔

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ طسورة الجاثية آیت ۱۰ : ہنہ خیزونو کوم چہ آسمانونو او
پہ زمکہ کہنے دی،

خالق کائنات زمکہ او آسمان ستاسو پہ خدمت او پہ فائدہ کہنے پہ دا ایسے زبرد
جبری ذمہ داری لگولی دی، چہ پہ ہنچ دنگران مقدرولو خہ ضرورت نشتہ
اونہ د انسان پہ خدمت کہنے د سستی یا د غفلت خہ ویرہ شتہ لہذا
دا واضحہ شوے چہ د انسان نہ سوا بتول مخلوقات دانسان د خدمت او تربیت
د پارہ پیدا شوی دی، کچرے پہ دے کہنے یو خیز ہم موجود نہ وی لو انسان

ژوند دے نه شو پاتے کيدے دا هم ثابتہ شوه چه ددے اشياؤ دتخليق مقصد او حکمت دانسان ژوند قائم ساتل دی اُس ددے ورگوتی انسان دتخليق حکمت خه ددے هرکله چه کارخانه عالم دانسان دپارده پيدا دوه نوذا ضروری خبره ده چه انسان دعالَم دپاره نه ددے پيدا دهغه دليل دادے چه دا بخول عالم که نه وے نو انسان ژوند دے نه شو پاتے کيدے کچرے انسان نه وے نو عالم باقی پاتے کيدے شو، خبره داده چه انسان اشرف المخلوقات دے دهغه دتخليق مقصد به هم اشرف وی لکه څنگه چه اُس دخرنه اشرف په ددے وجه ددے چه دهغه مقصد هم دخرنه اعلى ددے. خلاصه کلام داچه جهان انسان دپاره ددے او انسان خالق جهان دپاره، هغه به دنايب خدا او دخليفه خدا په حيثيت هغه کارکوی چه دهغه دآقائے حقيقي کومه منشأوی، په دغه منشأ الهی به پخپله عاجل وی او بل به پور. عامل کوی اور ددے تا وپیل شي عبدیت او بندگی:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ، سورة التَّوْبَةِ آيَةٌ ۵۴ : کائنات د عبدیت او بندگي دپاره ددے په ددے بندگي کيڼه د خداوند تعالی هېڅ فائده نشته او دانسان فائده کيڼه ددے دهغه دخل مقصد تخليق تکميل اگری نو دحيات ابدی د خوشحالونډ به يفضيلا ب شي، اُس مقصد تخليق يا منشأ الهی معلوم وکود نو دپاره ضروری ده چه پخپله خالق دهغه وضاحت اگری او هغه بغيره کلام الله او وحی الهی نه ناممکن ده نو ځکه دکلام الهی ضرورت ثابت شوچه هغه قرآن

۱. دليل نرحمی

رحمت او شفقت خوري ده او کمال صفات دی رحمت نه خالی کيدل نشي

دده چه دهغه نه دالله ذات پاک ددے ددے وچه قرآن کيڼه خاله پاتې د رحمت الهی ذکر موجود دپه نورو آسمانی کتابونو کيڼه هم او د عقل نقاضا هم دغه ده چه په خالق کائنات کيڼه درحم ضروری، دعالَم کائنات یواکيڼه ده په ددے کيڼه رحمت الهی صاف بیکاسری، کائنات کيڼه صرف دوه خبرونه دی

- ① مرحوم، او مُنعم، په چاچه رحمت او انعام وی هغه انسان ددے
- ② رحمت او نعمت، دآسانو نواو ددکے هغه ټول مخلوق چه د خداوند تعالی دارخه دانسان دپاره نعمت او د رحمت سامان ددے،

وَإِنْ نَعُدْ وَإِنْعَمَ اللَّهُ لَا تُحْصَوْنَ كَچرے تا سود الله تعالی نعمتونه شميرل
 إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّالٌ (طه) سورة : غواړی نو د شئ شميرے بيشکه انسان ابراهيم آية ۳۳ : به انصافه او ناشکره ددے.

دالله تعلق د رحمت خود احوال ددے انسان فی اعمال نه ټول خراب دی او نه ټول بڼه دی، بلکه څه مضراو تباه کون دی او څه مفيد او نفع مند دی، ددنيا ټول قومونه په ددے متفق دی چه انصاف بڼه ددے او ظلم بد، لیکن اعمال ددے لطيف اشياؤ دی چه په انسان غور فکر یا لیبارتیری (تجربه گاه) کيڼه دهغه فائده نقصان نه شي معلومید ددغه اعمال عام دی عقائد وی که اخلاق که عبادات که معاملات، کچرے په ددے اعمالو کيڼه دالله تعالی هدیته هر نه وی او انسان په تباه کون او زهرالود عقائد او اعمالو کيڼه مبتلا شي، او خالق کائنات صرف قماشه کولے نو دا به دده دشان رحمت د خلاف وده لکه څنگه چه یو انسان ته دا علم وی چه په طعام کيڼه زهر کم دی بل به خبره انسان ل خوری او ددے پیر غلے پاتے شي، نو دا به بے رحمی وی، دارنگ کچرے یو ژوند په گنده یا کوهی کيڼه خپه اگده او ورپر یو وحی، خوبیا انسان کوری او پیر چپ پلته شو نو دا بے رحمی ده، نو دد آ حکم الحاکمین او ارحم الراحمین شان خوبه اتها اچت دد هغه کله دا بے کولے

کسی چیز انسان خود پہ مہلک اور تباہ کن اعمال کو کئے مبتلا وی اودے دپیر
 چپ وی، حالانکہ انسانان بے خبرہ دی اوددہ ذات پہ ہر شے خبردار دے
 نوددہ در حمت تقاضا دے کہ ہفہ کجا نہ دے دے ہدایت نامہ مہجرو وی
 چہ پہ ہفہ کئے د بجات د ہندا او مہلکو عقائد او اعمال کو تشریح او بیلتو
 مہجرو وی، ہمدغہ ہدایت نامہ کلام الہی یا قرآن دے چہ ددے انسان
 تہ ضرورت دے۔

دقرآن صداقت او اعجاز

دقرآن دہ اعجاز یاد دے دہ معجز کید و مطلب دادے چہ قرآن کلام الہی
 دے آسانی اور تانی ہدایت دے، ددے علوم او معارف داللہ تعالیٰ دذات
 علیہ و عرفان دلامحدود دسر چشے ابدی قوانین دی دیوانسان دمجہ د
 اوناقص فکر او دما غونیتیہ نہ دے اونہ دادانسانی انکار او نظریات نوپہ شان
 دوکم خیال، جذبات او خواہش نفسانی نہ اثر او تبدیلی قبلو نکو تصور اتو
 مجموعہ دے، دافطرت او حقیقت دے چہ کلمہ نہ بدلیزی اونہ پہ ہفہ کئے د
 غلطی شہ گنجائش شستہ نہ ددے پہ قوانین کئے دترمیم او تبدیلی ضرورت
 شتہ اونہ دہولو بٹنری قومونو دحقو فوسرہ تری دعدل او انصاف
 دلونے لارے نہ دآورید و احتمال ممکن دنے، چہ دہفہ متعلق دقرآن
 کریم پچہلہ ترتیب وار دعوے دارنگ دے :-

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَدَقُرَانِ پہ مطالبو کئے ورا ندے ورسنو
 لَامِنْ خَلْفِهِ طَقْتَزِيلٍ مِنْ حَيْكِلِهِ حَيْدٍ دہفح باطل دنتو ہفح گنجائش نشتہ
 سورہ حم السجده آیت ۴۱ :- ددہفہ ذات نازل کردہ کتاب دے
 چہ دہ حکمت او دانایی سرچشمہ دے اوپہ بتلو صفات کاملہ دوصرف دے
 لَامُبْدَلٍ لِيُكَلِّمْتَهُ طسورہ انعام آیت ۱۱ :- پہ قرآن کئے دہفح ترمیم او تبدیلی گنجائش

وَقَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَ: قرآن ہدایات پہ ہشتی او
 عدل لاطسورہ انعام آیت ۱۱ :- انسان عدل کئے پورہ او مکمل دی
 اس یواغے دا خبرہ پاتے شوہ چہ ایاد رشتیا داللہ تعالیٰ کتاب دہا دانسان
 ذہن دخواری نتیجہ دے، کچرے اولہ خبرہ صحیح وی نوبیا بہ ہر یو غیر
 الہی طاقت ددے پہ ورا ندے عاجز وی اودے کئے بہ ہفح شک پاتے نہ شی
 ... اچو داکلام الہی ... دے او کچرے دویمہ خبرہ صحیح شی نوبیا بہ
 دے کئے ضرور شک وی چہ داکلام الہی دے او کہ نہ، موبز بہ ورا ندے
 دا ثابتو چہ قرآن معجزہ دے او بتول انسانی طاقتونہ ددے بتول شہ
 چہ دیور وروک جزر حصے جزر و لونہ ہم پلتے دی، ہم داوجہ دہ چہ
 داکلام الہی او معجز دے او دادانکہ دنورو پیغمبرانو علیہم السلام دمعجزو
 پہ شان دیوخت دیارہ معجزہ نہ دے بلکہ تل دپارادہ چہ
 ددے جواب ددے منکرین ترقیامتہ ہم نشی وروکے او دیور پی عیسانی
 جارح سبیل ددے خبرے نہ پورہ رشتینی کیدے شی لکہ چہ ہفہ لیک
 چہ دیوانسان قلم دقرآن پہ شان معجز کتاب ہفچرے نشی لیک بلکہ دامعجز
 دمرور دندی کولونہ ہم لویہ معجزہ دے دتاریخ اسلام جلد ۳۲۴
 از عبد القیوم ندوی) دبتولونہ اول موبز دقرآن دہ اعجاز او معجزے کیدو
 تشریح کوو چہ پہ دے خبرہ پوہیدل آسان شی :-

دمعجزے او اعجاز تشریح

پہ دنیاکئے خومرہ خیزونہ چہ ظاہریزی دہفہ بتول درے قسمہ دی
 ① عادیات ② عجائبات ③ معجزات
 عادیات
 عادیات ہفہ خیزونہ دی دکومرچہ ترون ہفہ مادی اسبابوسرہ
 دی چہ عام خلق نے پیڑنی لکہ دغٹو کولونہ غٹم را لکو کیدل اددہ لگا لگا

کولونہ دَجْوَرے اُونہ را تُو کیدل، دَدارُو پِه استعمال مرض لورے
کیدل، دودئی خوراک سره لُو بَزا او اُو بو خبشلو سره تنده ماتیدل
دَ تجارت نہ گتہ موندل او پِه سامان جنگ سره برے موندل دا
اُمور عادیہ دی اودے عامر، واج مَ مطابق دے نہ ذکر شوی نتیجے حاصل کِ
عجائبات

عجائبات

نتیجہ کینے پیدا اکیزی، مگر دَ مخصوصا او ماہرینو
نہ بغیر عام مخلوق تہ ددے اسباب او دَ ہفے دَ پیدا اشنو نتیجہ ہنچ علم نہ
وی، مثلاً ساکنسی نوی مصنوعات دَ مشین پہ زور اُو رکاو دے زفلول
الوتکہ اُو خول، سمندری جہاز چکول، ریڈیو سٹیشنونہ آوازونہ
او تقریرونہ خورول، میزائل، آئٹم بم او ہائیڈروجن بم جو رول دا ہول
پہ عجائبات تو کینے داخل دی، دارنک سحری عملیات دَ مادی اسبابو
اود مہارت پیدا واردی، لیکن ددے مخصوص خلقونہ بغیر عام خلقونہ
دا اسباب او پِه دے اسباب او دَ انہرے نتیجے معلومہ نہ وی نوخکہ ورتا
دا خیزونہ عجیبہ، علوم میری، بیا پِه عادیاتو او عجائباتو کینے پوخاصیت
مُشترک دے :-

مُشترک خاصیت

دے دوار و قسمو پِه دول نور خلق
ہم جو رولے شی فرق صرف دو مرکہ
دے چہ پِه عادیاتو کینے دَ مہارت فن ضرورت نہ وی، شوک ہم چہ غم
اُگری، نو غم ریلے شی، لیکن عجائباتو کینے دَ مہارت فن
ضرورت وی صرف یوماہر انسان دہے ایجاد اُکری اونور پِه زکو نو
ماہران تے بیا جو روی، لکہ خنگہ چہ امریکے ایٹم بم او ہائیڈروجن
بم جو رے کپوبیا چین ددے پہ دو رگھرو، دینہ ثابتہ شوقہ چہ عجائبات ہم
داسے خیزونہ نہ دی چہ بل یوماہرانسان تے نہ شی کولے نوخکہ دے

عجائباتو تہ معجزہ نشی ویلے :-

معجزات

معجزات ہفہ دی چہ ریو خوپہ ہنچ قسمہ عامور عادیاتو
خاصور عجائباتو مادی اسبابو باندے ادا نہ دی
بلکہ دہفے وجود خالق کائنات یہ مخفی قوت او مشیت ادا نہ وی اودا
بغیر دَ بنی علیہ السلام نہ بل ہنچک نشی حاصل کولے مثلاً اوتکہ ہم
الوحی، اود سلیمان علیہ السلام تحت ہم اوتلو لیکن اولہ معجزہ نہ
دہ اودومیہ معجزہ دہ اوتکہ ہرانسان جو رولے اوالر خولے شی لیکن
د سلیمان علیہ السلام تحت صرف پِه مشیت الہی اوتلو چہ دا قول نہ
خوچا ورا ندے اکرے شونہ اُس شوک کولے شی او نہ بہ آئندہ خوک
اکرے شی :-

قرآنی معجزہ، بلاغی دلیل

پہ دنیا کینے دوہ قسمہ مصنوعات
دی یو الہی مصنوعات لکہ
نیر، سلو پرمی وغیرہ اوبل انسانی مصنوعات مثلاً موٹر سائیکل وغیرہ
اُس مونرچہ غور اُکرو نو بنکارہ غتہ فرق دادے چہ الہی مصنوعات
دانسانی طاقت نہ بھر دی، اوانسانی مصنوعات دا سے نہ دی بلکہ بل یوماہر
انسان تے ہم جو رولے شی، مصنوعات الہی نہ خوبل انسان جو رولے شی
نہ دے دَ پارہ پِه دَ نیا کینے کارخانے شتہ اونہ خوپہ بازار کینے خرخری
ہم دغہ حال دکتا بونو ہم دے دانسان جو رولے شی کتابونہ داسے نہ دی
چرد ہفے پہ شان یاد ہفے نہ بنہ بل شوک نشی جو رولے مگر دقرآن متعلق
داعونہ دہ چہ دا دَ خالق کائنات دَ علم او قدرت نتیجہ دہ دونیا ہتول
انسانان پِه جمع ددے پشان خہ چہ ددے دیووروی سورت الکونر
چہ یو کربنہ نہ نیات نہ دے، پشان ہم نشی جو رولے دلہ ہنچ شک
پاتے نہ ہنچ دد ادا اللہ تعالیٰ کلام دے، لکہ خنگہ چہ ہم پِه دے معیار قرآن

کریم پچھلہ د خپل اعجاز او دکلام الہی کید وپہ، باسرا کئے د عربو فصحاء
او بلغاوتہ د مقابلہ دعوت ورکړے دے، فرمائی،

وَأِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَيَّ : کچرے ستا سو په قرآن کئے داشب
عَبْدِنَا فَإِنَّا نُنزِّلُ آيَاتٍ مِّن مِّثْلِهِ : وی چه دا کلام الہی گوندی نه دے نو
وَأَدْعُوا شُرَكَاءَهُمْ كُفْرًا مِّن دُونِ : تا سرتوک یو خائے شی خپل بتول
اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ○ سورة : امدادیان هم را ا بلئی او د دے دیو
البقره آیه ۲۲ : وروکی سورت غوندے یو بل سورت

جوړ کړی، کچرے تا سو پچھلہ دعویٰ کئے، شتی بی،
اودائے هم ورسره افرمائی:

وَكُنْ تَفَعَّلُوا، سورة البقره، آیه ۲۲ ریض تا سودا سے هچرے نشی کولے
په دویم آیت کئے د دے نه هم زیات مضبوط تکیو کن فرمائی :-

قُلْ لَّيْسَ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى : کچرے بتول انسانان او جئات دے
أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَآيَاتُونَ : دپاره جمع شی چه د قرآن مثل
بمِثْلِهِ وَكُلٌّ مِّنْ بَعْضِهِمْ لِبَعْضٍ : جوړ کړی او را ژوبی، نونشی را ژوبه
ظهِيرًا ط) سورة بنی اسرائیل آیه ۱۰۸ : کچر د اتول په دے کئے د تیریل
ملا تیرا کړی :-

په دے آیت کئے داسے یو قوم ته خطاب د دے د کومر چه پخپل ادبی قابلیت او
په فصاحت او بلاغت باندے ناز ووهغوی د قرآن د شنان و و او اول
مقصود دهغوی قرآنی دعوی غلطول او ما تکل و و او دا اعلان د حضور
علیه السلام په خوله مبارکه ا کړے شو کومر چه ا می و و نه شعرو شاعری
نر د و او نه دے فصاحت بلاغت کئے خه تجر به او مشق لولو بلکه د دوی
دا خلوی نبت کاله عمر داسے تیر شوه و و چه د دے زبان په ما هرینو کئے :
دده هینج شهرت نه و و په داسے حالت کئے د دے اعلان د هغوی تا و نر

هم زیات کړ و کچرے کیدے شوه نو هغوی به په دیره آسانه قرآن او
صاحب قرآن ته په دے سخت ماته ورکړے و ه چه کم با کم یو
کر بنه عبارت خوبه دے د قرآن پشان جوړ کړے و ه، حکم چه د قرآن
پچھلہ هم دا اقرار دے کچرے داسے ا شونو قرآن بیا کلام الہی نه
دے او صاحب قرآن به د خدائے رسول نه وے لیکن هغوی په خپل ادبی
ذوق او د فطرت سلیمه په بنیاد د قرآن مثل جوړول ناممکن ا کنول او د دے
آسانے لارے په خائے د قرآن د مقابلے دپاره د جنگو نو دیره گرانه او طول
تیرینه طریقه اختیار کړه چه په هغه کئے دے مالونه او خائونه تبا کړل
اوشه خو : پکئے دخپل ملک او وطن نه هم لاس ا ونخلو سره د دے
چه په دے کئے هم ورته کامیابی نصیب نه شوه، د تورے او خونریزی د
مالی جانی قربانی ورکول او د ژبه او د قلم خوزولو آسانه طریقه
پرینودل د دے دلیل دے چه دوی سره د قرآن د دے چیلنج هینج
جواب نه و و حالانکه د هغه خلق و و چه د دوی د فصاحت او بلاغت جواب
به ترقیامته ا نکرے شی داخود قرآن د اعجاز بلاغی دلیل دے
چه دیر صفا او آسان دے لیکن د یورپ و وغیره مستشرقینو د اسلام د
مقابلے دپاره صرف د غنچو نغواگانو او معاضو هضمولو په فرض بیا هم
خوگه و د بے بنیاد اعتراضات کړی دی هغه به موبن په وار وار
نقل کوو او جواب به کړ و کړو :-

اوله شبهه اوله شبهه اهل استشراف د اکریده چه کیدے
شی د عرب فصحاء و په دے وجه بل قرآن نه جوړه
چه دائمی ضروری نه کنول نه دا چه د بل قرآن جوړولو نه عاجز و و لکه چه
یو انسان نیو یارک ته خو تلے شی لیکن د غلته د نللو ضرورت نه گنری، د د
جواب داد دے چه بیشک د نیویارک سفر د پاره یواکے قدرت کافی به

دے بلکہ دتلو باعث ہم ضروری دے، نو کچرے دقرآن پہ مثل زورلو
 باندے د عربو بلفاء قادر دے، نو دے نہ بلہ نریا ته کومہ موقعہ
 کیدے شوہ حکمہ چہ قرآن ته شکست و رکولود پارہ ددوی اود قرآن منزکر
 پہ مینج کینے مقابلہ پہ دے وجہ جاری وہ چہ قرآن ددوی دپلا مگنی دین
 باطل کولو، نو دے متا بلے ضرورت دے د پارہ ووجہ خیل پلا دگنھ دین بہے
 ہم بچ کرے وے اود قرآن مثال پیش کولو سرہ بہے پہ دے مذہبی
 مفا بلہ کینے خیل حریف یولی مسلمانانوا صاحب قرآن ته ماتے و رکریے
 وہ، د قرآن پہ مقابلہ کینے دوی ته خیلہ بریانی دومرہ عزیزہ اوضروری
 ۱۰ چہ د هغه د پارہ دوی بے کچہ مالی او جانی قربانی و رکولے چہ پہ هغه
 جنگ بدر، احد، خندق او حنین واقعات او پہ قرآن متونکو باندے پہ
 مکہ معظمہ کینے ددوی هغه ظالمانہ کارنامے کوا هانے دی، هغوی پہ دے
 سہ ہوہ ووجہ قرآن ته پہ ماتے و رکولوبہ د هغوی دین بریالی شے او د
 هغوی د فصاحت بلاغت بے مثلی بہ ہم اھنٹے شے او د دے مذہبی جنگ
 یوفریق (مسلمانان) بہ ہم خوار اوزار شے اُس دلتہ داشبہ داسے
 عبث دہ لکہ خنگہ چہ پہ صحرا کین دتندے نہ مرسری پہ بارہ کینے اویٹلے
 شے چہ دے خوبزے وویہ اوبو خبیلوئے قدسات ہم وولیکن دا بونخیلو
 ضرورت دژنہ وور آنری بہ نکر غلام جان) ددے نہ علاوہ حضرت مولانا محمد
 قاسم نانوتوی رحمہ اللہ تعالیٰ دآریہ ساج بانی پنہات دیانندتہ دمناطر
 چیلنچ و رکولونہ پس هرکله چہ هغه ته ورغلو، نو هغه ته د حضرت مولانا
 علی مقام پہ رومبومنا ظرو کینے بنکارہ شوے وونو چوٹ انکارے او کپرو
 او دے ویل چہ مال را دہ دمناطرے نہ دہ کرے نو حضرت مولانا افرمایل
 چہ ارادہ غم دا ختیار شے دے کہ اول د نہ دہ کرے اُسے اکہ بہ دے
 خبرہ هغه خاموش شو داحال ددے شے ہم دے، موبن وایو کچرے

مشرکین مکہ دنظیر قرآن پیش کولو ارادہ نہ دہ کرے، نو د عراق مصر
 شام لبنان او د بیروت هغه گنہ شمیرہ عیسایان د اُس د قرآن دنظیر پیش
 کولو ارادہ اکرے، حکمہ چہ د هغوی مورثی شریہ عربی دہ او پہ دے ژبہ
 کینے دوی گنہ شمیرہ کتابونہ لیکلی دی او پہ دیرو جلد و نر کینے دے عربی
 لغتونہ جو رکری دی، د عربی ژبے لوٹے لوٹے شاعران ہمدی عیسائی،
 غت غت حکومتونہ او قومونہ کدورونہ رو پی هرکال دقرآن او
 داسلام پہ خلاف خرخ کوی، کہ دقرآن نظیر پیش کول آسان وے نو د
 دے دومرہ کرانے مقابلو او منصوبہ پھائے بہ ٹی داکری وولیکن ممکنہ
 دہ چہ عیسائی قومونہ خوشبود مئی ته اُرسی مکر د اھیچرے نشی
 کیدے چہ دوی دقرآن ماتونے پیش کرے:

دویمہ شبہ

اہل استسراق دادویمہ شبہ کرے دہ چہ
 کیدے شے د عربو فصحاء و سہا ہغه اسباب
 موجود نہ وکومر چہ دقرآن جوہ و لود پارہ ضروری و، داشبہ ہم حکمہ
 بے خایہ دہ چہ دیوخیز جوہ و لود پارہ ضروری اسباب صرف خلورغیز و بڑی
 قدرت یا مہارت (۲) مادہ یعنی هغه مسالہ کومے نہ چہ دا جوہ بڑی
 باعث او محرک، یعنی داسے مقصد چہ ددے پہ جوہ و لود مادہ کوی (۳) نمونہ د
 هغه خیز چہ کوم جوہ و ل غواری مثلا دمیز جوہ و لود پارہ اول دا ضروری
 دہ چہ جوہ و نیکے دترکانر اولوهاروی ددے قدرت او مہارت و لری، یو
 عام سرے لے نشی جوہ و لے،
 دویم۔۔۔ داچہ لورکے و۔۔۔ موجود دی، حکمہ چہ بغیر لورک میز نشی جوہ پیت
 دہ، درہم۔۔۔ خیز هغه باعث دے چہ پہ کوم دمیز جوہ و لومقصد حاصلیرے
 مثلا دمیر قیمت حاصلول یا پخبلہ د هغه د استعمالو ضرورت۔۔۔
 لری خلورم،۔۔۔ خیز دمیز نمونہ دہ:

داخلہ ہر دہ چہ د عرب فصحاؤ سرہ داخلور واپہ اسباب موجود و
 ان اول قدرت او مہارت د دوی خود و سرہ و وچہ د نظم اونثر د واپہ و صورتوں
 کینے د دوی جواب نہ و وک دوی ہم دغہ مشغلہ وکہ مادہ د قرآن ہغہ
 آنہ و نیشٹ حرفونہ دی، چہ ہغہ ہم موجود و و دوی بتول کلام د دے نہ
 جو و و، د بقل قرآن جو و لو باعث او محرک ہم دوی سرہ موجود و و حکم
 د قرآن مقابلے د پارہ ہغوی سر و نہ پہ تل کینے اینی و و، چہ د دوی زوہ دین
 محفوظ شی۔

رم، خلوص د چہ نمونہ د قرآن ہم موجود و و نبی علیہ السلام ورتہ بار بار
 قرآن آؤر لو، بلکہ د اسے قرآن جو و لو د پارہ لے ورتہ چیلنج و سر کرے و،
 نو حکم دا شبہ ہم بے حایہ دہ۔

دریہ شبہ

دریہ شبہ دادہ چہ کیدے شی، فصحاؤ د عز
 د قرآن ماٹون جو کرے وی خصوصیت نہ دی
 دار سید لے، ذام صرف دما شو ما نو خبرے دی، حکم چہ دغہ وخت
 کینے سیوا د خو کسا نو نورہ تولہ د نیا د قرآن خلاف وکہ او اس ہم د قرآن
 منو کو پہ نسبت د قرآن د مخالفینو شیر پہ د نیا کین دیر زیات دے
 ہر کلمہ چہ ددغہ وخت ہغہ لب و مؤمنانو قرآن تر موجود و مؤمنانو
 آرسو لو نو دیر و مخالفینو ددغہ وخت د موجود وخت دے دیر و مخالفینو
 تہ وے راؤ نہ رسول؛ کا د دے خبرے دلیل دے چہ د اسے ہیغ نہ ووشوی
 حکم خوبنکارہ قدرے ہم نہ شو،

خلوص شبہ

خلوص شبہ د اسے دہ چہ یوسائس دان
 یونوے خیر ایجا دکری بل سا نئس دان د اسے
 نشو کولے دا د دے خبر کلیل نشی کیدے چہ د قرآن پہ مثل بل نہ جو پہ بل
 د دے معجزہ دہ، د دے جواب دادے چہ نو مصنوعات کینو خیر و نہ دی چہ

چہ یوماہرے جو کر کیری بل لے خواہ مخواہ جو رہ و لے شی اقرآن کینو نہ
 دے حکم خون تراوسہ چا جو نکرے شو۔

پنجمہ شبہ

پنجمہ شبہ دادہ چہ د قرآن او سحر یومثال
 دے سحر ہم بغیر د سا حرنہ بل شوک نشی
 کولے نو حکم داد خالق کائنات فعل او معجزہ نشی گنرے، د دے جزا
 دادے چہ سحر او معجزہ کینے د غرکے آسمان فرق دے سحر کسبی او د
 اسباب بولاندے دے اگرچہ دا اسباب بنکارہ نہ دی کہ بل شوک ہم د غصے
 اسباب استعمال کیری نو ہغہ، ہم د سحر عمل کولے شی لکہ چہ پہ ہرہ
 زمانہ کینے دیر سا حران موجود دی د موسی علیہ السلام د ہمساکار کسبی نہ
 دے نو سدستی د دے اقراریان شول چہ دا معجزہ دہ۔

شپڑمہ شبہ

شپڑمہ شبہ دادہ چہ اہل استشراف وائی چہ
 د پیغمبر علیہ السلام فصاحت او بلاغت بے مثلہ
 و و حکم بل چا دے مقابلہ نشوہ کرے کونوی ہے خو قرآن د محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم کلام دے د دے جواب دادے چہ عربو پچیلہ و لے دا شبہ پیش
 نکرے چہ ہغوی د قرآن اولنی بدترین د شمنان و و د ہغوی اہل استشراف
 زیات خبر داری، بلکہ دا تیر شوی بتول شہادت ہر کلمہ چہ پچیلہ فصیحاً نو د
 عرب پیش نکرے نو معلومہ شوہ چہ تہ لے غلط او بے حایہ دی۔
 دویمہ وجہ دادہ کچرے قرآن د رسول اللہ صلی علیہ وسلم کلام کونو د ہغہ
 پہ احادیث مبارک و قرآن کینے بہ بیا ہیغ فرق نہ و و، حکم چہ ہغہ رنگ
 اوشان پہ احادیثو کین قطعاً نشتہ کو مچہ پہ قرآن کینے موجود دے دلتہ
 مستشرقین بل مذہم پیش کوی چہ د نبی علیہ السلام کلام د وے قسم و و یونوری
 بے تیاری چہ معکونی بہ و و بل د تیاری او غور و فکر والا چہ ہغہ بہ بے
 مثلہ و و، نو دا عذر ہم حکم غلط دے چہ دیر کرتہ یوسائل تپوس کیری

ظاہری و نہ ہم کار کیدے شی، او مججزہ غیر اغلبہ نہ دہ، "اکتوارو" "تسلسل ان لاجک" کینے لیکے چہ دیبا بان پہ تدرکوتو کینے کچرے ت پنخہ ویشو کنجیا نے ملاؤشی نو دا ضروری نہ دہ چہ دنہو سوونچہ او یا ڈو کنجیا نے دہم دغسوی، مطلب دادے چہ علتو نہ او اسباب چا بیانے دی چہ انسانی عقل معلومہ کپری دی او کوم اسباب چہ نامعلوم دی ہغہ، نسبتاً دیرزیات وی، لہذا دہرے واقعہ حل ددغے معلومہ علتو نو پہ کنجیا نو پرانستل صحیح نہ وی، پروفیسر ہکسلے لیکے، چہ مونزہ د فطرت حد بندی نہ شو کولے، ددے مطلب دادے چہ مونزہ پہ فطرت دا پابندی نہ شو کولے چہ کوم قانون دلاندا ہغہ ذات کار کپرے دے نو دہغے نہ بغیرے نہ شو کولے، "دانگلستان ولیم جیونس لیکے چہ" پہ کارخانہ فطرت کینے خداوندی مداخلت نہ مونزہ باطل نہ شووٹیلے دکاتنا تو خالق کبول او زیاتول ہم کولے شی، دادے رائے دمغرب دیو فلسفیا نو دہ او کما پہ نزدہم دارائے حکمہ صحیح کیدے شی، چہ قانون تعلیل بنا پہ ناقص لتون دہ چہ ہغے نہ یقینی علم نشی حاصلیدے، او دنولو سائنسدانانو مننے شوے قانون دے چہ تجربہ اولتوں چہ پورہ محیط نہ وی نو ہغے نہ یقینی علم نہ شی حاصلے دے، مثلاً خونز پہ تجربہ کبھی چہ خومرہ اور نہ ماخلی دی نو ہغہ سوزول کوی خوبیا ہم آیا مونزہ دیتولواورونوتجربہ کریدہ اودہغے اورہم مونزہ تجربہ کریدہ کہہ چہ کوم کن حضرت ابراہیم علیہ السلام غور زولے شوے و، کچرے نہ مودہ کپرے نو دا ناقص لتون شو چہ دہغے نہ د آتش ابراہیمی، فیصلہ نشی کیدے ددینہ علاوہ ہر علت چہ کوم یومعلول پیدا کوی نو دخپل ہومرہ طاقت پہ ذریعہ ئے پیدا کوی چہ۔

کوم ددکینے موجودوی خودا قوت دخالق کائنات بخشیش او ورکپہ دہ چہ ہغے اغستے ہم شی چہ ئے داخل نو ددہ ہغہ صلاحیت ختم شواو پہ دادے علت باندا ہے بیا معلول ہچرے نہ شی مرتب کیدے، ہم دغہ رنگ کچرے یومعلول بغیر د علت نہ موجود شو مثلاً پہ عصائے موسیٰ علیہ السلام سرہ دسمندر بیلیدل دا ہم دخالق فطرت کار دے چہ پہ ہمساکین ئے کربیلو لو طاقت کیشتود کوم ذات چہ بہ دے کینے ورا اندے دا طاقت نہ و، ایبنودے نو دے وخت دا معلول با علت شونہ چہ معلول بے علتہ، داخو مونزہ د فلسفے مطابق لیکل اکپہ، ورنہ اصل جواب خودا ہے چہ د علت معلول خبرہ بالکل غلطہ دہ خالق فطرت چہ خنکہ اغواری ہم ہغے کولے شی، کلمہ د علت معلول مطابق کارا شی نو تا ثیر او طاقت ایبنودونکے ہم دغہ ذات دے، او کلمہ بغیر دے نہ چہ اشی ہغہ صرف پہ ارادہ الہی کبزی اصل خیز ارادہ الہی دہ، معجزات ہم ارادہ الہی سرہ حکمہ تعلق لری چہ دا صرف افعال الہیہ دی اودغہ دخدا ئے اود انسان منبج کینے فرق دے، چہ انسان یوا ئے د عمل الادہ نہ کوی بلکہ ادا دے سرہ ہغہ اسباب ہم استعلما لوی مثلاً یوانسان پہ او بویا وودئی مریدل اغواری نو دا بہ یوا ئے پہ ارادہ نہ بلکہ دے سرہ بہ ہغہ دودئی خوری او اوبہ بہ خبندی نرہلہ پہ مریری خو خالق فطرت دادے نہ دہ ہغہ اسبابو نہ ضرورت نشتہ بلکہ دہغہ بتول کارو نہ صرف دہغہ دارا دے تابع دی۔

انما امرؤ اذا اراد شئیاً ان یقول لہ کن ینکون۔ سورہ یس رکوع ۸۱

کینے ہم دے مضمون تہ اشارہ دہ، آیا آسمانوں او زمکہ جو کہ ولوکین صرف ارادہ الہی کافی نہ و کہ مزدور انو خہ ضرورت ہم پینن شوے و و؟

ہچرے نہ دغہ معاملہ د معجزانودہ چہ ہغہ دعادی اسبابو نہ بغیر صرف پہ ارادہ الہی سرہ وجود تہ راغے دی،

آتمہ شبہ

اہل استشراق وائی چہ کہ چرے قرآن معجزہ وی، نو دابہ وحی الہی وی دا پچھلہ او ددے پہ ذریعہ د علم و الفاء د عقل نہ بھر دے، ددے رُو جے جواب خود اے چہ پچھلہ پہ بائبل کئے دانبیاء علیہم السلام د وحی ذکر موجود دے نو وحی او نبوت دا دوارہ دا سے اُمر دی چہ اہل کتاب ر یہود او نصاری دوارہ کے، منی صرف د پیغمبر اسلام د پارہ د منلی شوی حقیقت نہ انکار محض صدا او عناد دے :-

دویم جواب دادے، چہ ڈ اللہ تعالیٰ د جانبہ د پیغمبر پہ زرہ بانڈے ڈ الفاظ ویا د معانی القاء بالکل معقولہ خبرہ دہ چہ ددے، تاہنہ د سمیزم د عمل نہ کیری گوم چہ یورو حانی عمل دے، صاحب د مناہل العرفان پہ علوم القرآن کئے لیکلی دی، چہ عیسائی مبلغین ر کوموتہ چہ مبشرین ہم وییلے شی، مصرتہ تلغدا و پہ یوحنا بانڈے د تنویم مقناطیسی عمل اُکرو، د ہفہ نہ ئی اول د خیل نُوم تپوس اُکرو ہفہ ورتا خیل اصلی نُوم اُبنود و بیا د غہ عامل ہفہ معمول حوان تہ توجہ اُکرو او وے وییل چہ دا نُوم ستا نہ دے بلکہ ستابل حوم دے پہ دے عملے ڈ ہفہ د ذہن نہ اصلی خیل نُوم لورے کپرو اوبل فرضی نُوم ئی د ہفہ پہ ذہن ورا تپلو او ددے عمل پہ ذریعہ نورے خبرے ہم ددہ پہ ذہن کئے و اچرے نتیجہ دا شوا چہ ڈ غہ حوان پہ ذہن کئے دغہ الفاظ او علوم دا سے کلک پریو تل چہ عمل اثر د ختید و نہ پس ہم پہ کئی پاتے شول دینہ معلومہ شوا چہ انسان پہ یو مخفی طریقہ د بل انسان ذہن تہ الفاظ را اُروے شی نو آ یا خدا کے پاک دیو منتخب رسول ذہن تہ دوحی الفاظ او قرآن نہ شی را اُروے؛

دویم جواب دادے چہ تیب ریکارڈ دا حقیقت نور ہم دیرا سان دا سے

کرو چہ انسانی الفاظ یو بے رُوحہ تیب ریکارڈ تہ دا سے اُروے او پکئے ئے محفوظ کولے شی نو آ یا خدا کے پاک دانسان نہ ہم عاجز دے چہ یو بے رُوحہ آے تہ ہم نہ بلکہ دیو منتخب نبی روح تہ وائی وی او پہا ہٹ کئے محفوظ کیری؛

سَنَقِرُ لَكَ فَلَا تَكْفُرْ : سورة : مونز بہ ستا پہ ذہن کئے دوحی الفاظ اعلیٰ آیہ عہ : واچو دچہ ہفہ بہ تہ نہ ہیر دے :-

اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ؕ : ستا پہ ذہن کئے دوحی الفاظ جمع کول بیا سورة قیامہ آیہ عہ : : پہ تا بانڈی لو کول حونز ذمہ واری دہ

نہم شبہ

اہل استشراق وائی چہ د قرآن مضامین پہ ترتیب نہ دی، نو حکہ دا اعجاز نہ شی کیدے، ددے رُو جے جواب دادے، لکہ خنک چہ شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ بیان کرے دے، چہ قرآن د نور و مصنفینو پہ طرز نہ دے بلکہ د قدیم عربو د دستور پہ طریقہ دے لکہ چہ د سبہ معلقات پہ یو قصیدہ کئے گنر مضامین بیانیری گلہ پکین د محبت اظہار، کلہ د باران تعریف او گلہ د آس د تیز نگ بیان ہو گیا لکہ، قرآن یو شاہی مکتوب دے پہ کوم کئے چہ یو گور نہ تہ د م یرو خیز و نو د انتظام حکم و رکوی چہ پہ ہفہ کئے ترتیب لتول خہ عقلمندی نہ دہ :-

دویم جواب دادے چہ د مصنفینو پہ نو کہ لتول مضامین پہ سبیل بیل باب کین نہ موت کول خہ نقص نہ دے بلکہ د یو بیل قسم اعجاز دے چہ ہر کلمہ کتاب د بیخہ د خدا ئی شہ کتاب شد انسان جو کر کے نہ دے نو دے شان پہ ترتیب کین ہم د نور و مصنفینو نہ بیل دے کچرے دا انسانی کتاب کرے، نو پہ دے کئے بہ خا خدا انسانی ترتیب پینے شواے کئے دریم جواب دادے لکہ خنک چہ امام رازی رح پہ تفسیر کین لیکلی دی چہ قرآن پچھلہ معجزہ دہ چہ ڈ ہفہ نور ترتیب ہم یو پورہ معجزہ دہ

اود ترتیبیہ قسم اجمازے کہ قول قرآن لائے ما بیان کریدے، نور و مفسرینور ہمد غے کرے دی لکہ بیان القرآن، سبق الغایات فی نسق الایات، کئے د ترتیب قرآن چہ بیان شوے دے او اہل استشرافو پہ ستریزو پستی لکولی دی اودانہ کوری، احقر پہ دے دول د قرآن داخری منزل تفسیر پہ عربی کئے جمع کرے دے چہ دتولونہ کوان دے اوتر اوسہ چاپ شوے نہ دے،

۴۱) خلورم جواب دادے، چہ پہ قرآن کئے بے ترتیبی چہ جانہ بشکار کا دادہغہ د نظر قصور دے، حکم چہ د قرآن مقصدیوانے تعلیم نہ دے، بلکہ تعمیل (عمل کول) ہم دی چہ انسانی ضمیر د عمل کولونہ پارہ تیار شی چہ د ہغے د پارہ قرآن کلام امر اونہی نہ پس د جنت اودوزخ اود ہغے د نعتونو او تکلیفونو ذکر دے د پارہ کوی چہ د تعمیل حکم نتیجہ بہ جنت اود ہغے راحتونہ اود عدم تعمیل نتیجہ بہ دوزخ تکلیفات دی کلام الہی اوصاف دے د پارہ ذکر کیری چہ د اللہ تعالیٰ لوئی پہ زرہ کئے بلکہ شی، اود دے بہ زور انسان د حکم تعمیل نہ تیار شی، کلام پہ انسان دخیلونہونو ذکر کوی کئے د پارہ چہ دے شرمندہ شی اود دے د مخہ عمل نہ آحادہ شی، کلام ہنہ قصے اواقعات ذکر کوی پہ کومو کئے چہ بہ تا بعد از مؤمنان زبانی انعام شوے وکے، او پہ نا فرمانو عذاب نازل شوئے وی دادے د پارہ چہ انسان میلان اور غبت د فرمان برداری تہ وی اود نا فرمانی نہ دے نفرت او کھوکہ وی داخلور اصول معلومہ وی، نو پہ قرآنی مضامینو کئے بہ دے ترتیبی شک ہیچرے ہم پیدا نشی،

لسبہ شبہ

اہل استشراف وائی چہ د قرآن پہ بعض ایونو کئے د عربی ڈبے دعامو قاعدو نہ خلاف شوے دے چہ ہغے تہ لحن و عیلے نشی، اودا مجاز نہ خلاف دے لکہ چہ عروہ

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کوی، چہ مادہ ہغے نہ د لحن قرآنی پہ بارہ کئے تپوس اکر و مثلاً راء ان ہذین لیسجین ط سوردہ طہ آیہ ۷۳، وَالْمُؤْمِنُونَ بَيَّا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ سوردہ النساء آیہ ۷۳، راء ان الذين آمنوا والذين هادوا والصابغون ما سوردہ المائدہ ۷۳ نو ہغوی افرمائل:

يَا ابْنَ أُخْتِي هَذَا عَمَلُ الْكِتَابِ أَخْطَأُوا فِي الْكِتَابِ رَوَاهُ أَبُو عُبَيْدٍ فِي فَصَائِلِ الْقُرْآنِ وَأَخْرَجَ ابْنُ الْأَثَرِيِّ فِي كِتَابِ الرَّدِّ عَلَى مَنْ خَالَفَ مَصْحَفَ عُثْمَانَ عَنْ عِكْرَمَةَ لَمَّا كَتَبَتْ الْمَصَاحِفَ عُرِضَتْ عَلَى عُثْمَانَ فَوَجَدَ فِيهَا حُرُوفًا مِنَ اللَّحْنِ فَقَالَ لَا تُعَيِّرُوهُنَّ فَإِنَّ الْعَرَبَ تَسْتَقِيمُنَّ بِأَلْسِنَتِهِنَّ

گویا کئے دے ذکر شوی ایتونو کئے بظاہر چہ لحن رہے قاعدہ بشکاری د حضرت صدیقے رضی اللہ عنہ نے چہ تپوس اکر و زہغوی افرمائل چہ دادا کتاب غلطی دہ، د دویم روایت نہ معلومیزی چہ د قرآن لیکھے شوے نشی چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ تہ پیش شوے نو ہغوی افرمائل چہ دے کئے ہغے لکھ شتہ، لیکن عرب بہ ہغے پہ خیلوڑ بوسرہ صحیح کوی،

د دے شبہ روئے جواب دادے چہ دادوارہ روایتونہ، ضعیف الاسناد منقطع او مضطرب دی، علامہ آلوسی رح فرمائی چہ در روایت د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ حکم صحیح نہ دے چہ دے دوار و تردید ہنہ دے روایتونو کئے موجود دے، چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ہر کلام چہ دے نشی د قرآن الیہ دے نوے فرمائل، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَآجِلُوا، مطلب دا چہ لیکونکو صحابہ کرام و رض دیر پہ خائستہ طریقہ دامرتب کرکے دی، نو دے دے پس بیبا دا خنگہ وییلے شی چہ پہ دے کئے غلطی دی؟

د صحابی رم پہ یورواپت کئے دینہ اوبدا و جمع کیدال ددے جوگہ دی
چہ داروایت د منلو قابل نہ دے، البتہ حضرت عثمان سم پہ دغہ نسخو کئی
صرف در یونو خایونو تصحیح کرے۔

۱) لَمْ يَتَسَنَّ عَ لَمْ يَتَسَنَّ كَرُو سورة البقرة آية ۲۵۹

۲) اَمْ هَلِ الْكُفْرُ بَيْنَ عَمَلِ الْكُفْرِ بَيْنَ كَرُو، سورة المطارق آية ۷

۳) لَا تَبْدِيلَ لِلْخَلْقِ عَ لَا تَبْدِيلَ لِحَلْقِ اللَّهِ كَرُو سورة الروم آية ۲۰

ہر کلمہ چہ ہغوی د قرآن د تصحیح دومرہ فکر کولو چہ یوم معمولی غلطی
عہ ہم در سنہ کولہ نو پہ مذکور روایت خنکہ اعتباراً را کرے، شی چہ د
لحن او غلطی اقرار کولو سرہ بیا ہم ہغہ پخپل حال پر لبینودہ چہ د عقل نہ
خلاف دہ لہذا داسروایت د عقل او نقل دواہونہ خلاف دے چہ د قبلو لو
جوگہ نہ دے۔

۴) دویم جواب دادے، چہ د لحن نہ مطلب ہغہ رسم الخط دہندہ عام
رسم الخط نہ خلاف وی ابو عبیدہ پہ فضائل القرآن کیتے لیکلی دی، چہ
د لحن معنی د مشہور رسم الخط نہ خلاف کول دی، لکہ لا اذ بَحَثْنَا او لا
اَوْضَعُوا خِلْقًا:

۳) دریم جواب دادے، چہ لحن نہ مطلب طرز تلفظ دے، نہ غلطی،
لکہ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ، سورة محمد آية ۲۴
آئے تہج التلفظ مثلا البصراط بالصا اء المبدلة من السین لکہ

کولے دہرے غلطی یا بے قاعدگی چہ ذکر شوی دی د ہغہ دویمے جواب دادے
کچرے پہ قرآن کیتے د عربو د قاعدونہ خلاف خہ لفظ وے نو د قرآن مخالفینو پہ
پہ دغہ ومانہ کیتے د غلطی خا ہغہ پہ گو تہ کرے وے، ما او قرآن ا ہجاز بے
صامت کرے ورو فتح بہ کئے حاصلہ کرے وے، چہ ہغوی دا سے ا نہ کرے۔

۳) نہ مناهل العرفان جلد ص ۲۰، نہ مناهل العرفان جلد ۳ ص ۳۳ نہ مناهل العرفان

نو داشبہ نامعقولہ دے، بیا ہم کجہ پہ واروار دے جواب و رکوم :-
ان هذان د قاعدے پہ موجب ان هذین، پکاروو حکمہ چہ ان
نصب و رکوی :-

۱) نور و جے جواب دادے چہ قاعدہ د زبان تابع وی او ہر د ہغہ نہ جو رہ
شوی وی، قرآن چہ کومہ طریقہ استعمال کرے دے دا ہم پہ عربو کیتے د
کنا تہ بنی احبارت قبیلے لغت دے، نثنیہ پہ دواہو حالتونو کئی بہ الفسره
لولی لکہ چہ مناهل العرفان کیتے موجودی :-

۲) دویم دا چہ ان پہ ضمیر شان مقدار کیتے عاھل دے چہ ان تہ
دے او هذان لسحران پہ خلو کیتے سرہ مبتدا او خبر دی :-

۳) دریم دا چہ د هذان الفارولار زورم سحران سرہ د مناسبت پہ وجہ
دے، لکہ سلا سلا، وَاغْلَا لَار سورة دھرا آیت عک او دا ہم یوقاعدہ دہ لکہ
خنکہ چہ د قرآن پہ آیت من سبأ بنبأ یقین، د سبأ کسرہ او تنوین د
سبأ د مناسبت دوجے دے :-

۷) د و المقیمین، منصوب کیدل د مدح پہ بنا دی،

۳) وَالْقَسِيُونَ، مرفوع کیدل یا خود مبتدا کیدلویہ وجہ دی چہ د
ہغہ خبر محذوف وی، یعنی وَالْقَسِيُونَ كَذَلِكَ يَعْطَفُ دے پہ محل د ان
سرہ دا اسم د ہغہ او یا عطف دے د هادوا پہ ضمیر مرفوع باندا دے

یولسمہ شبہ

یولسمہ شبہ دادہ چہ بعضہ انہنا نانو ہم بے مثالہ کلامونہ پہ عربی کجہ جوہر کری

دی لکہ مسیلمة الکناب، ابن الراوندی الزندیق، ابو العلاء المعری
ابو الطیب المتنبی او د قبضی تفسیرے نقط چہ د ہغہ ہول حروف بے
نکو (نقطوم دی مثلا، ح - در - س - ص - ط - ع - ک - ل - م -

و - لا، ہری، نو داشبہ حکمہ بے غایہ دہ چہ د

ذیفی تفسیرے نقط

ذیفی داتفسیر پھلہ کذیفی پہ نظر کنے
معجزہ نہ دہ او دتولوبلیغاً نوپہ نظر کنے

ہم داسے کارڈ منبئی نہ شپہ سوہ کالہ ورا نداسے پہ عدبوکنے یومعمول او عام
شیوہ ذیفی نہ دیرورا نداسے پہ مقامات حریری کنے داسے عبار تونہ
موجود دی چہ بعضہ خالص پہ حروری مہملہ کنے او بعضہ پہ حروری معیہ
کنے او بعضہ عبار تونوکنے یولفظ ذحروری مہملہ رے نقطوم او دویم لفظ ذ
حروری معیہ ر نقطہ دارم دے، ددے نہ علاوہ چہ ذیفی خیل دا کار
دقرآن ماتون نہ دے کنرے اونہ دے دادعوے کرے دہ، بلکہ ہغہ تراخر
عشرہ دقرآن داجازا قائل پاتے شوے دے اوپہ خیل ہم دغہ تفسیرکنے
دقرآن اجازا تعریف پہ زورداروالفاظوکنے پیش کریدے لکہ لیکے۔
کَلَامُ اللَّهِ لَا حَدَّ لِحَامِدِهِ وَلَا عَدَّ ؛ دالله کلام داسے دے چہ دہند تعریفون
لِکَافِرِيهِ وَهُوَ مَا لَا سَاحِلَ لَهُ ؛ ہدواوہ حدنشتہ او دہغہ دفضا نلو شپہ
ہم نشتہ داداسے سمندار دے چہ غارہ دے نشتہ، ذیفی دداسے اقراربا
دجوہ ہغہ تفسیر سوا طع الالہام اجازا کنرے مدعی سست اذکواہ چت
جو بیدل دی،

د مسیلہ توکرے

ذیفی نہ علاوہ د مسیلہ ہغہ توکرے
چہ پہ ہغہ کنے دانسانی ہدایت بونئی تدر

ہر نشتہ نہ خوہنہ پھلہ دغہ دقرآن پشان معجزہ کنرے دہ اونہ بل جا کنرے دہ، بلکہ
ہغہ یولین ما ہرزبان ہغہ دذکر کولو و ر ہم ا نہ کنرے موبز دناظرینو د
ضیا فت طبع پہ خاطر ہغہ خہ لک نقل کووہ۔

وَالْمَبْدَاتِ رَزَقًا وَالْحَصِدَاتِ حَصْدًا ؛ خا دسروی پہ ہغہ بنحو چہ تخونہ کوی
وَالذَّرِيَّتِ مَحَافِرًا لِحِمَاتِ طَحْنًا ؛ اوپہ ہغہ بنحو چہ لوو نہ کوی اوپہ ہغہ
وَالْحِنِيَّتِ مَحْنًا وَالْحَابِرَاتِ حَبْرًا و ؛ بنحو چہ غم صفا کوی اوپہ ہغہ بنحو چہ

الشَّرْدَاتِ تَرْدًا وَاللَّقِمَاتِ لُقْمًا ؛ چہ اورہ دمیچن کوی اوپہ ہغہ بنحو
إِهَالَةً وَسِمْنَا ؛ ؛ چہ اوہ اغزی اوپہ ہغہ بنحو چہ دودی

پنوی اوپہ ہغہ بنحو چہ بنوہوا کنے دودی ماتہ وی او دواز دے او کچو پہ
نوری اغستونکو باندا دے / دلفظ خامیا نونہ علاوہ ہغہ پہ ہر خائے کنے
وآوہ استعمال کرے دے حالانکہ بعضہ خایونہ دنا او دتم استعمال
دی بیادا چہ کوم کارونہ دسروویا د بنحو او دسروپہ کماہ و و ہغہ دے ہم
صیرف بنحو نہ منسوب کرل دامضمون پھلہ دیر لغواو بے فائدے دے
چہ دیوانے درجے سری دبارہ شرم ؛ خبروہ دامرنگ دانوکرے
هُمُ الْفَيْلُ مَا الْفَيْلُ وَمَا أَذْرَبُكَ مَا الْفَيْلُ لَهُ ذَنْبٌ وَبَيْلٌ وَخَرْطُومٌ
طَوِيلٌ ؛ جاحظ دہغہ دل سے توکرے ہر نقل کوی دی

بَا ضِفْدًا عِ بِنْتٌ ضِفْدًا عَيْنٌ نَقِيٌّ مَا تُشَقِّينَ بِنْفُكَ فِي الْمَاءِ وَبِنْفُكَ
فِي الطَّيْرِ لَا الْمَاءُ تُكْفِّرُ بَيْنَ وَلَا الشَّارِبُ تَمْتَعِينَ
دادوارہ توکرے دآئی رہا نفی او دچیند خے پہ بارہ کنے دی

ابن الراوندی ز ندیق یہودی

ابن الراوندی یہودی النسل
المتوفى سنة ۳۲۰ هـ

یہود او نصاریٰ و نہ غتے پیے اغتے او دقرآن او اسلام پہ تردید کنے بہ
کتابونہ لیکل دہغہ دکتا بونونومونہ دادی، التاج والفريد، والزمر دہ،
وقضيب الذئب، دکتا بونیکلونہ پس بہ دے یہود او نصاریٰ و نہ نورے
پیے غونے چہ نہ بہ دے وکولے نورہ دے دے کتا بونوتردید بہ لے بیاکولو
ابوالعلاء المعری ددہ دکتا ب تاج پہ بارہ کنے لیکل دی،

لَا يَصُحُّ تَاجٌ أَنْ يَكُونَ تَغْلًا رَد تاج دومرہ حیثیت ہم نشتہ چہ ہارہ ترورہ
شہ داد ہغہ ابوالعلاء المعری قول دے، چہ د ابن الراوندی پہ شان پھلہ
ہم ملحدو ابن الراوندی د بغداد پہ بول یومعتزلی ابوعلی جیائی سرہ

ملاقات اُکرو اور تھے اُوئیل چہ حُما قرآن اُوڑے ، جُبائی اُوئیل
چہ حُہ ستا د شرمناک علوم نہ خبر کیم ، بیا هغه اُوئیل چہ اے ابن
الراوندی ته پچپله منصف شه چہ ستا په دے کلام کتے د قرآن پشان
فصاحت ، بلاغت ، خوب و لے او هیت در هبه ، د اب ، نشتنه ؟

هغه اُوئیل چہ نشتنه !

د صنبی توکرے ،

متنبی د پیغمبری د دعوی کولو په دخت اُوئیلی وو
اُوئیل قسم بحالقی اللیل والتریح الهبات بالیل
ان الکافر لَطَوِيلُ اُوئیل و ان الکفر لکفوف الدیل ، بیائے توبه
کرة او مخلص مسلمان شو ، د دے تولو ما خد د مصطفی صادق الرافعی
اعجاز القرآن نومی کتاب من تر ص دے ، د دے خیزونو د نقل
کولو یو مطلب د قرآن اعجاز صفا بنکاره کول دی ، دویم داچه صنبی و
غیره د مسیلمه او ابن الراوندی وغیره نه دیر زیات لور ادبی مقام لولو
لیکن هغه هر کله چہ په دے میدان کتے قدم کینو دو نو د هغه
کلام داچه بنکاریدا و چه د هغه معتقدینو پچپله هغه پورے خندا کوله
اود د هضمیر هم په دے دلره ملامت کولو .

دویمه خبره داچه د قرآن په جواب کین چه چا خد اُوئیل مسلمانانو
بے له تعصب هغه نقل کول ، دریمه خبره داچه د قرآن دامقابله
په بغداد کتے په هغه وخت شویده چه پچپله مقابله کولو تکی درعیت
په حیثیت دیو مخ پر ترقی اسلامی حکومت کتے استوگن وواد آزادی
کتے دومره وه چه حکومت تپوس هم اُنکړ و چه غالباً د هغه وجه
داکیده شی ، چه اعجاز قرآن یو نمر دے په دے توکر و دے ته هیڅ
نقصان نشی رسیده ،

د اعجاز القرآن پوه

مشاهدات او معنویات

د قرآنی اعجاز اگر چه بلاغی
حیثیت سره ذوقی خیز د دے

لکه د ترخو او خوب و او بوی پز ندل او د فصاحت و بلاغت ذوق لورونکو
د باره د ایوب د یهی خیز دے لیکن مو بز تُوخو خیزونه په گونه کو د چه
د هغه په وجه به معمولی فهم لورونکو حضراتو ته هم د قرآن اعجاز واضح
شی ، خه مضامین خرد مشاهداتو سره تعلق لری چه هغه بنکاره
خیزونه دی لکه آسمان یا نور د لیس خیزونه او خه معنویات یعن د
لیدلو نه بهر خیزونه دی ، مثلاً ، اخلاق اعمال قلبیه دا حکامو
عقائد او د غیبیا توقوانین ، د عرب او د عجم د شاعرانو د فصاحت
بلاغت میدان مشاهدات وونه چه معنویات ، د دوی کلام ټول
غورزگونه هر به مشاهداتو کین وی معنویاتو کین به هغه د دکی لیکن قرآن
مشاهدات هم بیانوی او غیبیات او معنویات هم اوسره د دے په زور بیان کتې فرق ندری
د دے د عربو او د عجمو شاعران درشتیا دروغو پابندانه وی خو
خپل بیان او فصاحت و بلاغت کتے به هغه خپل زور بنکاره کولو هم
دغه وجه ده چه د عربی شاعر ی په باره کتے دامقوله مشهوره وه
چه اَحْسَنُهُ اَكْدَابُهُ ، یعن هغه شعر دیر بینه دے چه په هغه
کتے دروغ دیر وی مگر د قرآن مضامین ټول د درشتیا و پابندانو
چه په هغه کتے د واقعاتو خلاف هیڅ مضمون نشتنه په دے وجه
د قرآن دائره تنگه وه خو بیا هم د دے په فصاحت او بلاغت
کتے فرق را نغلو او که یو شاعر صرف د درشتیا و پابندانو و نه
هغه کلام به بے خوند ه پلته شی ، او بلاغت به ئی هم ختم شی
دا یوا ه قدران دے چه درشتیا و پابندانو سره د هغه خوند مزه
نوره هم زیاتیری او بلاغت کتے هروخت جدا تون کین وی .

۲۷ انسان اودھے تو تونہ محمد ودی پہ دے وجہ بلیغ شاعر پہ
 یو خاص میدان کتے دخیل فصاحت زور بنودے شی لکہ دامرو القیس
 دشاعرئی زور دے بنخوا واسونو پہ تعریفونو کتے محمد ودے، دنا بخت
 دیبان جوش د ویرے دمضامینو سہ مخصوص دی، داعشی، د
 شرابوسہ، دغہ رنگ فیردوسی اونظائی د جنگ پہ مضامینو کتے لا
 جواب دی، شیخ سعدی پہ اخلاقو کتے بمثالہ دے خوبہ قرآن کتے د
 ہر قسم مضامینو باوجود دغہ پہ فصاحت بلاغت کتے ہیج فرقانہ راجی
 رم، د قرآنی بلاغت خصوصیت دادے چہ پہ لزو تلو کتے داسے اعلیٰ
 مضمون بیان کدی چہ دغہ بہ کتا بونہ جو ریدے شی، خوبیا ہمد
 قرآن پہ خوب والی کتے ہم فرق نہ راجی اونہ پہ مضمون بانڈے دلالت
 کولو کتے کزلیج اوکر کچنی راجی مثلاً، وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ
 رسورۃ الذریت، آیت علی

۲۸ سل کالہ پس ہرہ ژ بہ بد لیزی، حکمہ دھر کتاب سئل کالہ پس ہغہ
 مزہ ڈوی، بلکہ دغہ د مضامینو نہ پہ مطلب اغستو کتے گوانی راولا ریزی
 د حضرت شاہ عبدالقادر رحمہ اللہ، ترجمہ قرآن بے مثالہ دہ لیکن د زملفے
 پہ تیرید و سرہ دغہ د بعضے اردو الفاظو استعمال پاتے شو نو ددے
 وجہ دغہ افادیت کمزورے شویا حضرت شیخ الہند رحمہ اللہ دغہ ترجمہ
 دنووالفاظو پہ قالب کتے دغہ د افادیت قائم ساتو دہارہ واچولہ، لیکن
 د قرآنی الفاظو پہ افادیت خوارلس سوہ کالہ پس ہم ہیج فرق رانغلو د
 دے نہ معلومیری چہ د قرآن د الفاظو انتخاب خالق کائنات دے
 د پارہ کپیدے چہ داہہ ترقیامتہ د ویرے مو دے د پارہ برقرار دی،
 ددے غلور و امور و ملاحظہ کولو نہ پس دے کتے ہیج شک نہ ہلتے کیری
 چہ داہول کلام د بلاغت داسے حد نہ رسیدے دے چہ ہفتہ د انسان

۲۹ رسائی ہجرے نہ شی کیدے ہم دغہ وجہ دہ چہ قرآن خہ وخت
 نازل شو نو خانہ کعبہ کتے ہغہ آویزان اودہ بمثالہ او مشہورے قصیدے
 دشاعر انو خپلو انورا کوٹھے کرے یواٹھے دامرو القیس یو قصیدے
 ہر ہغہ آویزان حکمہ پاتے شوہ چہ دغہ خور دغہ دراکو خولونہ
 انکار کرے وو، لیکن ہر کلمہ چہ ہغہ د طوفان نوح علیہ السلام متلو
 د قرآن د آیت واوریدو،
 وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَ : اے مزکے خیلے اہا حیرے کبرہ،
 يَسْمَأُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ : او اے آسانہ ادریزہ او اہہ کے شوہ
 سورۃ ہود آیت ۵۳
 نو دامرو القیس خور سمدستی دغہ قصیدہ ہم ہر اکو حکمہ کرہ،
 (راجاز القرآن اللانی) :

جارج سیل لیکی چہ دیوانسان قلم ہم داسے معجزانہ کتاب نشی لیکی
 اودا د مروڑوندی کولو نہ ہم لویہ معجزہ دہ، ارمیکسوئل کنگ لیکی
 کچرنے وحی خہ شی وی، نو بیشک قرآن یوالہا ہی کتاب دے (تاریخ
 اسلام عبد القیوم ندوی جلد ۷ ص ۳۳۳)

قانونی اعجاز د قرآن بلاغی اعجاز خوبیان شو اس ددے خبرے
 چہ قرآن د اللہ تعالیٰ کلام دے دویم دلیل
 قانونی اعجاز دے، انسانی قانون کہ یوتن جو پکڑے ری کہ کتے و تانا نو
 (پارلیمنٹ) اودوی دیر ماہران ہمدوی خوبیا ہمدغہ قانون پہ
 مختلف قومونو، و ملکنو کتے دیرہ مودہ نشی چلیدے او خاٹنا پہ دے
 کتے داسے یو کمزوری بنکارہ شی چہ پہ ہغہ کتے د ترمیم او تغیر ضرورت
 راولی، ہم دغہ وجہ وہ چہ کیو حکومت او بادشاہی پہ قوانینو کتے
 دغہ قانون سازے اسمبلی او پارلیمنٹونہ دیمار بد لئی راولی او

اوسم غہ د انسانى قانون د خامئى او کمزورى دليل دے ليکن د قرآن قانون چہ ہنہ د انسانى ژوند د بنو لو آرخو نو سترتون لرى او دهن بنکاره کوونکے ہم صرف د پيغمبر علیہ السلام ہنہ یو ذات دے چہ ليکل لوستل ئے نہ وکرى او اقمى رنا خواندہن بللے شو، د هغه وطن بتول خلق نايکلى او نالو ستلى وو پکوم کينے چہ دورى بنکاره شوى وو پ دغه وطن کينے نہ د تعليم زور شور ورواونه دغه قانون نه خلق خبر و خوشره د دے د ايشيا، ميورپ او افريقه په درے وارو براعظمو نو کينے د زرق کالونه زياته موده په دے فيصله کيدے نه، په دے کينے چا نقص بنکاره گرو او نه په کينے د تر مير او تبدیلی ضرورت پيش شو په موجوده زمانه کينے چہ تعليم عام دے او د بتولے تيرى خلق د يو تير په لوگه يو بل سره تيرى دى خو صرف مسلمانان نه بلکه د يورپ مخالفين هم د قرآن قانون بے مثالہ معقول او جامع بولى حالانکه په دے خو اولس سوہ کاله تير شوى دى،

۱۶) داکټر سمويل ليکلى، چہ د قرآن کريم مطالب دا سے همہ گيراو د هرے زملنه په مناسب دى چہ بتول آوازونه ئے خانغا قبلوى او بخانو - شگلنو، بنارونو او بادشا هوکښه کړنکيزى ۱۶

۱۷) مسټروف ليکلى، د رشد وهدايتا وسیع جمهوريت، انسانى او عدالت نوحى تنظيم، ماليات، د غنرباؤ د حمايت او د ترقى اعلا آيين په قرآن کينے موجود دے،

۱۸) د فرانس داکټر مويں ليکلى، د قدرت مهر يا نوحا کوم کتابونه انسان ته ورکرى دى قرآن دهنه بزلونه بهتر دے د تاريخ اسلام عبد القیوم ندوى جلد ۱ ص ۳۱ تا ۳۲ نقل شوى صرف په درے حوالو مونږه اکتفا کوو، د دے نه تا سواندازه ا لگوئى چہ دا دول ۱۸

کتاب د انسانى فکر پيداوار کيدے شى ۱۹ هجرے نه بلکه د دے کتاب ماخذ د الله تعالى هغه بے اندازه علمى سرچشمه ده چہ هغه نه د تولو قومونو او د تولو زمانو نه د ضرورى او علم وواو په دے کتاب کينے ئے بتول را خائے کړه،
ايات اقبال مرحوم

حکمت اولايزال است و قدیم
معنى اش شرمندۀ تاويل نے
بے ثبات از قوتش گير ثبات
عصر با پيچيده ر آفات او
حایل اور حمت للعلين !!

آن کتاب زنده قرآن حکیم
حرف او رايب نے تبدیل نے
سخه نکوين اسرار حیات
صد جهان تازه در آيات او
نوع انسان را پیام آخرین

۱۹) د دینہ علاوہ سردامند برلیکى، د قرآن قوانین د تا جدار نه تر کتر فرد پورے، بانده حاوی دى او دا دومره معقول دى چہ مثالئى نشته، د حواله بالا تاریخ عبد القیوم ندوى
۲۰) آرئلد ليکلى چہ قرآن هغه اصول پيش کړه چہ د سائنس هغه مخ په وړاندے ترقى هم دے ته، ماته نشى وړکولے،
د بتارخ عبد القیوم ندوى هم دغه حواله

تأثيری اعجاز

قرآن حکيم د خپلوتا تيرا تو دمخه هم يو معجزه ده حکه چہ په هيخ انسانى کتاب کيدا دول تأثير نشته کوم چہ قرآن خور کړو، او بتوله تيرى پر وړهنا کړه دا اثر اچولو اولنه ترون د انسان روح سره دے، حکه چہ دا بدل شى نو انسانى تصورات، گفتار او کردار کينے پخپله تبدیلی راغى، د دے دره وارو مرکز روح يا زره دے، لکه شنگه چہ حديث دا حقيقت بنکاره کړيدے چہ

پہ بدن کینے یو تو پتہ دے چہ ہنہ درستہ وی نو بقول بدن درست
 وی دی بخاری شریف، اصلاح مرکز روح دے خوروج امر ربی او آسمانی
 خیز دے، زمینی نہ دے لہذا اکوم کتاب چہ آسمانی وی نو کلام ربی بہ
 وی پہ ہنہ بہ ذروح اصلاح کیزی کوم چہ امر ربی دے، قرآن حکیم
 کوم قوم او ملک (عرب) کینے چہ بنکارہ شو ہنہ دے نوے نری د خرابو
 مرکز وو، اعتقادی خرابی دومرہ وے چہ د خدا پرستی، پیکنے خہ
 تلبہ ہم نہ وے بلکہ ہر خائے بت پرستی وے انصاف ورک و بقول
 ظلم ظلم وو، ہرزور آور پہ کمزوری بوخت وو او بغیرد لوٹ مار نہ د
 ہغوی بلہ ذریعہ معاش نہ وے ددوی دظلمو نو نہ ددوی اولاد ہم
 خلاص نہ وو، تر دے چہ خیلے ژوندائی لونرہ بہ ئی پہ خاور و ور
 مندے او ویاہ بہ ئے پر ہکو لوٹنے بہ ئی دومرہ کولے چہ د ہغوی ہیخ
 مجلس بہ دشرا بوخبلو نہ خالی نہ وو، داتفاق بونی ہم پہ دوی
 کینے نہ وو، او دہرے قبیلے او قوم خلیق بہ دہر بل سرہ پہ جنگ کینے بیت
 وواو دائے پہ تو لو کینے زیاتہ خوبنہ مشغلہ وے، د اصلاح توے دریے
 (تعلیم، تربیت، قانون) دوی کینے نہ وے، جمالت لاقانونیت او خودسری
 عامہ وے، داحالات انسانی ذرائع او وسائلوسرہ پہ زرکو نو کالہ کینے ہم
 نہ شو بنہ کیدے دچا پہ خوب خاطر کینے ہم نہ راتلہ چہ دصد و جری
 نیوونکی خرابی بہ چرتہ ختم شی، حکم چہ د اصلاح دذرا لگو نوم و نشان
 ہم دغلہ نہ وو، اُس چہ داہر خہ شتہ تعلیم عام دے، د نشر و
 اشاعت توے دریے شتہ، قانون موجود، د اصلاح معاشرہ انجمنو
 قائم، اصلاحی فلیونہ ہم شتہ خوبیا ہم پہ خرابو و شر و فساد کینے
 اضافہ کیزی او دجرمو تو نوی نوی صورتونہ راجی، اُس ددے
 منظر او د قرآنی اصلاح دمنظر نسبت آکرہ۔۔

چہ ہنہ پہ دودہ دودہ نیم کالہ کینے دامشکل ترین کار پہ، دیر آسانی حل
 کرو او ہنہ اصلاحی انقلاب ئے پہ عربو کینے را و ستوکوم چہ توے نری
 نہ معلوم دے، دتاریخ پہ صفحہ کینے بنکارہ دے او دوست دشمن د
 دے اقرار کوی، پہ عربو کینے بت پرستی، دبیخہ ختم شوہ او کور پہ
 کور د خدا پرستی او توحید دا سے شور بیت اُشو چہ دغہ بت پرست
 بت شکن شول، سرے صرف وحداء لا شریکاتہ تبت شو، پہ ژبوے
 ہروخت دا اللہ توحید جاری شو، پہ زرو نو کینے دا اللہ خوف خائے شو
 دغیر اللہ خوف ئے ذرہ نہ او تو۔ دغہ قوم چہ د خپلو سکہ رو نو و دشمنان
 وو د اسلامی او قرآنی پیرون پہ دجہ ئے بلال حبشی، صہیب رومی، او
 سلمان فارسی غوندے پردی خلق د خپلو سکہ رو نو نہ ہم زیات
 آکرل، خانہ جنگی ختمہ شوہ، او بقول عرب قوم دینے اور و دلئی
 پہ مزی کینے پیٹلی قولادی دیوال جو رہ شول، جوار کی او سود خورل شول
 خیل۔ غلا۔ داکہ۔ قتل، او ظلم نہ بولے، د عربو نہ ورک شول، بلکہ دوی
 قدم چہ کوم خائے نہ، اُرسید و دغہ خائے نہ دا توے خرابی ختہ
 شوے، دیورپ یواہل قلم لیکي چہ د قرآن نازل کید و نہ پس عرب
 دانسانانو پہ شکل کینے فر بنیتے جو بہ شوے، دا یونانی حقیقت دے
 چہ دا سے اصلاحی کارنامہ چہ سرتر یا یہ معجزہ دے صرف د قرآن
 پہ وجہ اُشوہ چہ دتو لو انسانی کتاب نو رہ پہ جمع، او د نری دتو لو۔
 حکومتونو د طاقت (پہ جمع) نہ بھر وہ نو دا دے خبرے دلیل نہ دے
 چہ قرآن کلام الہی دے او د خداوندی تاثیر پہ وجہ دا ہتہ اصلاحی
 کارنامہ ئے آکرہ؟ وے نہ دا خود دے خبرے تاثیر دلیل دے، چہ
 قرآن کلام الہی دے، دا کوم چہ ما ا لیکل د موجودہ دور اسلام دشمنان
 عیسایانو ہم د ہنہ اقرار کرے دے د ہنہ تفصیل بیا بولونہ ودا ندے

دا وضاحت کول غرارم چہ ما دودہ دودہ نیمہ کالہ ولے اُلیکن حالانکہ
قرآن خود بیرویشٹ کالہ نازلیدو، دھنے وجہ دا دلچہ دکھنے
دیارگس کالہ خوگفارو پہ خپل ظالمانہ طاقت دقرآن آواز بند کپیو
اوددے دتبلیغ تیلے لارے لے ہم بندے کرے وے دہجرت بجہ
پس اتہ کالہ کفارو دغہ کار دجنگ پہ زور دفتح مکے پورے جاری اُسانلو
دایویشٹ کالہ خوقرآن نازلیدو لیکن کفارو دسے تبلیغ اوآواز نہ
مذکور طریقو بند اُسانلو اوباقی پائے زمانہ ریعنی پہ دیرویشٹو
کالو کینے، صرف دودہ دودہ نیمو کالو کینے دا کار اُشو، ددے وضاحت نہ
پس بیا خپل مقصد تہ را کپو:

دیورپ پہ نظر کینے دقرآن تاثیر

ڈاکٹر مارین لیکی، چہ قرآن
پہ دنیا ہنہ اثر اُخو رتولو
چہ دھنے نہ بہتر مسکن نہ وو، دفرانس یسبان لیکی چہ قرآن دا سے ڈونڈا
اوپر زور ایمانی جوش پیدا کوی چہ بیا پکس دسنگ گنجائش نہ پیدا کیدی
سرولیم میورلیکی۔ چہ قرآن دکالنا تو دظورت پہ دلائل سرہ خداکے
پاک دتولونہ اعلیٰ ہستی ثابتہ کرکے او انسان لے دھنے پہ اطاعت
را نیست کولو۔

مستر جی۔ ٹی لیکی چہ قرآن پہ بیشمیرہ انساناوا اثر اوجولو و دسانس
دنیا دقرآن ضرورت نورہم واضح کپو۔

مستر عمانوئل ڈی انش لیکی، چہ دقرآن رنرا پہ یورپ کینے ہنہ وخت
دابشکارہ شوہ چہ تیرہ خورہ اوپہ دے دیونان سرعلم او عقل تہ
ژوندا حاصل شوہ

مستر ایچ۔ ایس لینور لیکی چہ دقرآن دتعلیم تہ دحکمت او فلسفہ
ظہور اُشو او دا سے ترقی لے اُکری، چہ د خپل وخت دتولونو

لوئے یورپی حکومت نہ زیات اُچت شو
انجذابی تاثیر

دقرآن کوم اصلاحی تاثیر چہ موبن بیان
کپو ہنہ ہم دا سے یومعجزہ دہ چہ بوانسان
کتاب نہ ظاہریدے نشی، لیکن داصلاحی اعجاز نہ علاوہ دقرآن انجذابی
تائیر ہم یومعجزہ اوددے خبرے پچھے دے چہ قرآن کلام الہی دے،
دہ حکمہ چہ قرآن دیر غب کتاب دے دھنے یادول دیرگران دے،
دویم داچہ دغیر عرب مسلمانانو دپارہ دکہ ڈبہ پردئی دہ چہ دھنے
پہ یادولو کینے دویم بنداش دے خپلہ ڈبہ کس کتاب یادول آسان او پورڈی
ڈبہ کینے یادول دیرگران دی،

دسہم دہیدہ خبرہ دادہ چہ پہ دے کینے یورنگ آیا تونہ دیردی چہ پہ
دھنے سپری پزل کیری، او غلطیری، داہم دھنے پہ یادولو کینے یوبنداش دے
دسہم غلوسرہ داچہ دقرآن حافظ دپارہ دقوم یاد حکومت نہ خہ تقضواہ
نہ دہ تپلے شوے نہ لے پہ دوی کینے خہ خاص عزت شتہ،

دسہم پنچہ داچہ دقرآن یادولو دپارہ دیر وخت پہ کار دے اویا دیا د
سانلو دپارہ لے تبول عبرت مرگہ ددورا و تکرار ضرورت دے،
دوسرہ خواری کچرے ددنیاوی دگری حاصولو دپارہ کرلے نو دیر

مال او عزت بہ ئی گتلا، دا تبول دحفظ قرآن پہ لادگت غب
خندان دی، لیکن سرہ ددے پہ مسلمان قوم کین لکھو نہ حافظان د

قرآن موجود دی اوددے دحفظ رواج پہ دے بے تپوسہ حال کینے ہم مخ پہ
ترقی دے چہ دا ددے دلیل دے چہ دقرآن پہ ذات کینے معجزانہ او انجذابان
دا سے کشش موجود دے چہ ددے بنداشو تیرہ سرہ ہم مسلمانان خپل
خان تہ را کبزی او ہیٹخ یوبندیز پہ دے اثر نہ غریجوی داکشش او انجذابان
تائیر دقرآن یومستقلہ معجزہ دہ اوددے دلیل دے چہ قرآن کلام

الہی دے حکم چہ بل یو کتاب دومرہ حفظ کوونکی پہ مخ د ز مکے نشستہ
نہ دا سے کشش پہ بل کتاب کینے شستہ تر دے حدہ چہ د توریت او انجیل
یو حافظ ہم نشستہ :-

دقرآن اعجازی تاثیر پہ شخصیت در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
دا صلاحی او انجذابی تاثیر نہ علاوہ دا شخصیتی تاثیر ہم دقرآن یومستقبلہ
مُعجزہ دہ، دقرآن پہ بارہ کینے صحیح او غلط دوارا رائے دی، یو صحیح
رائے دہ چہ دا کلام الہی دے او بلہ غلطہ رائے دہ چہ دا کلام الہی نہ دے
دصحیح رائے ثابتو او د غلط رائے دیکار کولو دپارہ مؤثر قرآن د شخصیتی
تاثیرا عجازی دے کوڑ :-

د شخصیتی تاثیر اعجازی دے صورتونہ دی :-

① نزولی اثر   ② قلبی اثر   ③ قالبی اثر

① شخصیتی نزولی اثر :-

مخالفین وائی، چہ قرآن دا اللہ تعالیٰ کلام حکم نہ دے چہ دا در رسول اللہ
محمد صلی اللہ علیہ وسلم کلام دے، کہ دا غلطہ رائے اُمتلے شی نو بیا چیل ہنہ
کلام چہ پہ ہنہ کینے پہ خدا کے تعالیٰ دروغ و پیلے شوی وی حکم بہ ژور
اثر پہ دغہ انسان اُغر حوی لکہ خنکہ چہ د عربو دہنہ مشہور اؤد
قصید و خاص اثر پہ ہنہ شاعرانہ نہ پر یوتو کو موچہ دا پیلہ جو رہے
کرہے وے کہ دا سے وے نو تاریخ کینے بہ گے خہ قدرے ذکر شوے وے
لیکن دقرآن وحی :-

پہ یخنئی کینے خولہ

بہ چہ پہ حضور علیہ السلام شخہ وخت پہ
یو عامہ جمع کین کیدہ نو د بیخ موسم

باوجود ہغوی د بیخ مبارک نہ بہ د خولو غت غت خا خکی پہ دیر زور
خشدیل د حضرت صدیقہ رحم نہ پہ اول د بخاری کین منقول دی :-

لَقَدْ رَأَيْتَنَّهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فِي
الْيَوْمِ الشَّدِيدِ بِرَدِّ الْبُرْدِ فَيَقُصُّمُ عَنْهُ
وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفُضُّ عَرَقًا
ما حضور علیہ السلام اُلید وچہ پہ
سخنہ یخنئی کینے بہ پروحی نازلیدہ او
ختمہ بہ شواہ نو د ہغوی د تند و مبارک
نہ بہ دا سے خولہ را خنیدہ لکہ خنکہ چہ و ہلی رک نہ وینہ دارے وھی
پہ یخنئی کینے دا سے سخنہ خولہ دا تلل غیرا اختیار دی چل و ل پہ د کینے
نشی کیدے اُس دا بناکارہ خبرہ چہ دا سے تاثیر پہ انسانی کلام کینے نشی
کیدے معلومہ شواہ چہ دا د حضور علیہ السلام خیل کلام نہ و و بلکہ
الہی دے :-

دروند والے او پینے کلام د الفاظونہ جو روی پہ ہنہ کینے دروند
والے او پینے لہ گہ، ا حکم چہ دا خوبہ اجسامو

کینے خاص وی او قرآن خوا الفاظوی جسم خوند وی بیا ہم پہ حضور علیہ
السلام بہ چہ قرآن نازلید و نو د ہغوی پہ شخصیت کینے بہ د معجزے پہ
دول دروند والے او پینے پیدا کیدہ او لگ ہم بلکہ دیر زیات :-

بخاری شریف کینے زید بن ثابت رحم نقل کوی :-
كَادَتْ فَخْدِي أَنْ تَرُصَّ، ترجمہ: قدریہ وچہ خما د پتون ہلوکے د پیتی
د زورہ چورہ چورہ شوے وے :-

د سورہ مزمل پہ تفسیر کینے مستدرک حاکم د صدیقہ رحم نہ نقل کوی،
چہ حضور علیہ السلام پہ سفر کینے پہ اُربنہ سور روان و، چہ وحی قرآنی
نازلہ شواہ، ہنہ اُربنہ دوحی قرآنی د پیتی د زورہ کینا ستہ، د اشکارہ
خبرہ دہ چہ پہ زید بن ثابت رضا و پہ اُربنہ دا دول اثر نہ دوحی راتلونہ
وراندے او نہ وُر ستو چرے شوے و، دا صرف د قرآنی نزول اثر و
چہ دا پہ قرآن کینے ہم نو کور دے :-

إِنَّا سَمِعْنَاكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ○ اے پیغمبر علیہ السلام موہنہ تاباند

یو دروند قول دروا چو :-

ہر کلمہ چہ دا خیر قرآن او حدیث کینے را غلو عام و مخلوق اکتلو کچرے دا
تاثیر دا قضا تو نہ خلاف وے نو د قرآن مخالفین کو کفار و بہ خاندان اعتراض
او انکار دوا رہ کرے وے، ہر کلمہ چہ ہغوی دا سے نہ کرے، نو دا دلیل شو
و دے خبرے چہ دا تاثیر واقعی پہ نواتر سے ثابت دے، داتا تیر صرف
قرآن سرہ سترے نہ دے بلکہ دھنے قرآن سرہ چہ د جبرائیل علیہ
السلام پہ واسطہ نازل دے نو دا سے شوے، لکہ چہ د وخت دنا زلیدا و د جبرائیل
علیہ السلام د فعل او عمل ہم پہ دے کینے داخل وی دا د قرآن د تاثیر
محرر، دہ چہ بل السانی کلام کینے نشتہ:

۲- د قرآن شخصیتی قلبی تاثیر

د صاحب قرآن حضور علیہ السلام پہ ذرہ مبارک باندا دے د قرآن دا
انرو چہ د حضور علیہ السلام پہ فرمائش حضرت عبد اللہ بن مسعود
دوی پہ ورا ندا دے قرآن شریف تلاوت کھو، نو خلقوا کتل چہ د
ہغوی دستر کو مبارکونہ بے اختیار اے و بکے جاری وے و عینا ک تدرقان
⑤ مطرب بن عبد اللہ بن شخیر رض نہ نقل دے، ہنہ وائی چہ د شیے
پہ تہجد و کینے حضور علیہ السلام یواھے دھنوک ہم نہ وو، قرآن
لو سنلو خہ پہ لارہ تیریدم نو د حضور علیہ السلام د ڈرا پہ وجہ د
ہغوی سینے مبارکے دا سے جوش و ہلو لکہ پہ دیمکی کینے ویشیدے پہ
چہ جوش وھی، فَلَجَوْهُ اَزِيْرًا كَا زِيْرِ الْمَرْجِلِ، بنہ! چرے د چل دل د
خبروہ چلوئی سری پچیلہ د شیے پہ تیرے کینے پہ یواھے، دا سے اثر
کیدے سی، داتا تیر خورہ کلام الہی کیدے شی۔

۳- تاثیر قلبی

پہ وینا کینے دوسرہ تکلیف نہ وی خورہ چہ بہ عمل کو لو کینے وی د

چل دل خبرے یواھے د خلقو بنو د لو د پارہ وی چلوئی سرے پچیلہ
دل ترنلہ دہر د وکے عمل پر نشی کو لے تر خوجہ ہنہ کلام الہی ا نہ کنری
او د ہنہ مضامین حتی ا نہ کنری لیکن د حضور علیہ السلام پہ قالب اوبدا
مبارک باندا دے د قرآنی احکام موخہ اثر بہ کیدے و چکوم وخت چہ دا
آیت نازل شو :-

فَاِذَا كَرَعْتَ فَانصَبْ وَرَالِ رَبِّكَ اے پیغمبر علیہ السلام تہ چہ خہ
فَاَرْعَبْ: سورہ الانشراح ایت ۱۷ وخت د ضروری کار نہ فارغ شے نو
خپل خان د اللہ تعالیٰ پہ عبادت کینے سترے کرے، او اللہ طرف تہ پڑتیت شہ
د دے نہ پس حضرت صدیقہ رض فرمائی چہ ہغوی بہ بولہ شپہ عبادت
کو لو تر دے حد اے چہ (تَوَكَّرَمَتْ قَدَمَاهُ) د ہغوی قدامونہ مبارک بہ ا پرسید
② بخاری شریف کینے دی چہ د صدیقہ رض نہ د حضور علیہ السلام دا خلقو
پہ بارہ کینے تپوس ا نشو نو ہغوی ا نر مایک چہ پورہ قرآن د ہغوی اخلاق
وو لکہ ختنگہ چہ شوک خپل عادتونہ او اخلاق نشی پریبیو دے د غم
شان د حضور علیہ السلام اخلاق او عادات قرآنی احکام جو رہ شوی و وچ
خہ پہ قرآن کینے وو ہم ہنہ د ہغوی پہ عمل کینے موجود وو، بنہ! چرے
پہ یو انسان د خپل چل دل د کتاب پہ دے مہول نالی، جسمانی او عملی
تاثیر کیدے شی؟ کچرے نشی کیدے نو دا دلیل د دے خبرے دے
چہ قرآن کلام الہی دے او پچیلہ حضور علیہ السلام پہ دے د کلام الہی پہ
حیثیت دہو لو نہ زیات عمل کوونکے وو :-

د قرآن سیاسی اعجاز

قرآن عربو کینے نازل شواو دوی د ہولو قومونہ کمزوری بے علمہ او بے
ہنرہ وو، د سیاسی غلبے حاصلو لوھیخ ذرائع دوی سرہ نہ وو، خکک چہ
سیاسی غلبے او اقتدار حاصلو لو د پارہ اول دا فزا روزیا تولے ضروری وی

اودوی گنر نہ وو۔ عرب بہ پہ ہنہ وخت کینے صرف سعودی عرب
 اوین تہ و ییلے شو، عراق، شام، فلسطین، اردن، لبنان، بیروت
 مصر او شمالی افریقہ دا عرب ملکو نہ نہ وو، خود اسلامی فتوحاتو
 نہ پس عرب ملکو نہ جو رہ شو، (۲) دویم خیز تعلیم دے او عرب د ا میا نو،
 یعنی د نالو ستو ملک وو، دریم خیز اتفاق او یووالے وو، لیکن د عربو ہرہ
 قبیلہ د یلے د شنہ وک تہ دے چہ د مدینے منورے د انصارو د وہ مشہور
 قبیلے او س او خراج پخلو دیوبل د شیمان وو، (۳) خلورم خیز کار یگری
 دہ او بہ عربو کینے نہ کارخانہ وک او نہ کار یگری د تورے او د معمولی
 پوشاک د پارہ ہم ہغوی د ہندوستان او د شام د عیسائو محتاج وو،
 (۴) پنجم خیز زراعت او غذائی کفالت دے، او د قبور پو نہ بغیر ہغوی
 د نور و قومونو محتاج وو، حکم چہ د ہغوی وطن د کروندے جو کہ نہ دو
 چا پنچہ قرآن ہنہ تہ پخلہ "وَ اِدْعِیْ ذِیْ ذُرِّیَّتِیْ اٰ و یلے۔

(۱) شپدم خیز معدنی دولت دے او پہ دغہ وخت پہ عربو کینے یومعدنی
 دولت تہ وو ا س چہ موبنزخہ کو رو ہنہ د ا سنی ذملے پیل او ار دے،
 (۲) او م جسمانی قوت دے، او دا ہم پہ دوی کینے حکم نہ وو چہ دغہ
 ملک چ پرگرم دے ضروری غذا اور تہ حاصل نہ وک، دا او بوہم بکوت
 وو د یختی او گرمی نہ خان ساتلو د پارہ دوی سرہ کوڑو نہ وو نہیا تو
 خلقو بہ پہ تنبوا نو کینے گزارہ کولہ او د علاج خہ انتظام ہم ورسرہ
 وو، (۳) آتم خیز روحانی او اخلاقی قوت دے چہ د توحید اعلیٰ او پاکیزہ
 تصور نہ پیدا کیری، لیکن د عربو خلقو بہ د کانرویا د کانرو نہ جو
 بتانو عبادت کولو

پہ دے حالاً نو کینے قرآن پہ عربو کینے سبکارا او عربو پتو لو پہ جمع
 دے رہا دوز کولو بنہ زور ا لکلو د وہ د وہ نیم کالونہ زیات وخت

قرآن د آزادا شاعت (خوزولو) د پارہ وخت نہ وو مؤندلے شوے،
 لیکن دے لہزہ مود کا کینے قرآن عربو لہزہ د کوم خائے نہ تزکوم خائے
 ارسول د دے اندازہ د قرآن نہ ورا ندے او د قرآن نہ وو ستود عربو
 د نسبت کولو نہ معلومیدے شی عرب نبیل القرآن ہنہ وو چہ د کومو
 مؤنزد کرا کرا وو عرب بعد القرآن دا سے یو قوم جو رہ شو چہ پہ تنظیم
 اتحاد، اخلاق، بلند خیالی، اولوالعزمی، ایثار، قربانی، خدا پرستی،
 شجاعت، سخاوت، عفت، پاکدامنی، رحم او شفقت، عقل و تدبیر،
 جہان بینی، جہانگیری، دیانت، امانت، صدق اور استی، د وعدے پورے
 کولو او پہ عدل و انصاف کینے د دوی یو قوم ہم سیال نہ وو، بلکہ د بشریت
 بتول تاریخ دوی د مثال پیش کولو نہ تش تو دے ہر دغہ وجہ دہ چہ
 د تیر شووا تہ کمزور و سرہ ہم ہغوی د مشرق او مغرب د وہ لو یو
 متمد نو او بے اندازے سامان نہ دک پک بادشاہور قیصر د کسرتے
 پہ یو وخت تکرہ او ہلہ او پہ دیر لہز وخت کینے ہغوی تار پہ تار کرا
 د ہغوی دورے تے والو خولے او د ہغوی لوئے او تخت و تاج تے کسی کسی
 کرا۔

اوس سوال دا دے چہ د اسیا سی غلبہ عربو تہ پہ کومہ وجہ حاصلہ
 شوہ، چہ روزو د ہنہ طوفانی چہ پہ مشرق کینے کاشغرا و دیوار چین
 سہارا ا تمبیدے او پہ مغرب کینے مراکش او فرانس پورے
 د دے جواب دا دے چہ سیاسی اقتدار او غلبہ حاصلو د پارہ د وہ
 قسمہ اسباب کیدے شی، (۱) یومادی رہ او دریم روحانی او فیزی
 ا س ذکر شو چہ ما دی ہیخ اسباب عربو سرہ نہ وو، بلکہ د عربو
 دشمنانو او حریفانو سرہ وو، کچرے پہ ما دی اسبابو د غلبہ فیصلہ
 کولو دے نو عرب بہ د مخ دز حکے نہ قطعاً اردک وو او نتیجہ بہ ا رولے،

(پہ عکس) وہ، تو معلومہ شوہ چہ دا ہر خہ پہ ہفہ غیبی اور و خا
 طاقت چہ کوم عربوتہ دقرآن او صاحب قرآن علیہ الصلوٰۃ والسلام
 دبرکتہ نصیب شوے وو، اُس بشکارہ خبرہ دہ چہ دا سے معجزانہ طاقت
 د کتاب الہی د طاقت نہ بغیر ممکن نہ دے ہم دے نہ معلومہ شوہ چہ
 قرآن کلام الہی دے او پہ کوم یا ک ذات چہ دا نازل شو ہفہ دیولونہ
 زیات کامل او خاتم النبیین ذات وو د مسلمانانو اوسنی زوال باعث
 ہم دا دے چہ دوی د اسلام او د قرآن پہ ہدایا تو عمل پرینے دے ورینہ
 ددے دوارو اُس ہفہ طاقت دچہ کوم وو۔ د قرآن دا نسخہ د زر و کالونہ
 ہمزیاں وخت از مینیت شوے او تجربہ شویدا، او نَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ
 مَا هُوَ شِفَاءٌ۔ قُلْ هُوَ الَّذِي يَنْصِفُ الْوَسْطَاءِ۔ لیکن پہ کاغذ
 لیکلے شوے او پہ خوے وچلے شوے بہترینہ نسخہ تر ہفہ اثر نشی کوے
 ترخوچہ پہ ہفہ عمل اُنشی دیورپ مستشرقین دا راز بنہ پیڑنی چہ کہ
 چرے مسلمانانو اسلام او قرآن نہ رجوع اکرے نونوی کہورے۔
 مسلمانان پہ یوحائے شی پہ یومرکز کینے بہ راشی د ہغری خوارہ و ارہ
 طاقتونہ او د ترقی ذرائع بہ یومرے شی او د دنیا ر و ہیمہ منبر طاقت
 بہ جوہر شی او چھو بز دلاس نہ بہ دغہ بنکار اُحی، نو خکہ خہ مودے
 را سے ہغوی مسلمانانو لورہ د قرآن او اسلام نہ د بیرتہ کولو کوششونہ
 شروع کری دی، او دا واتی چہ د مسلمانانو ذوال دقرآن او د اسلام پہ
 وجہ دے او دا ہم واتی کچرے مسلمانانو د مغرب ہفہ گنداہ او خدائے
 ویزارہ تہذیب اختیار کرو نو دوی بہ ترقی اکرے او ہمدنا وجہ دہ چہ
 پہ اسلامی منکر نو کینے زور او نوسہ جنگ جاری دے اوور ترورے پہ مسلمانانو
 کینے انتشار او مرکز نہ تہذیب و نکی جذبات پائتم مومی۔ مو بز پہ خپلو
 لے سورہ بنی اسرائیل آیہ ۸۴ لے سورہ تم السجدة آیہ ۲۵

دوو کتابونو ترقی او اسلام اشتراکیت او اسلام کینے دامسلہ پورہ حل
 کرے دہ چہ د ہفے رُوح دوا خیزہ دی ہفہ دا چہ دیورپ کار یگری،
 ہزارو علم یو خیزدے او د ہفہ طرز ژوند، معاشرت او تہذیب بل
 سینے دے، اول شے دا سلام دے چہ یورپ پر قبضہ کریدا، یعنی یورہ
 ہغوی صنعتکاری چہ ہفہ واخلائ اودوم د ہغوی کنہکاری دہ چہ
 پریندی پہ دے د زور تعلیم یافتہ ہفہ اعتراض نشنہ خکہ چہ ہفہ
 اسلام سر ہ پچلہ فتی دے دفت کولو ضرورت کے نشنہ دلائل خما پہ
 نور و کتابونو کین شتہ او دیور پی تہذیب کنہکاریانے پریندی چہ ہفہ
 د اسلام او ترقی دوارونہ خلاف او پچلہ یورپ د ہفہ پہ وجہ د تنزل
 بنکار دے او د خنکدن پہ حالت کینے دے، دا سے خمو بز خانہ جنگی
 ختمیدے شی، دنوی او زور تعلیم دوارہ وزرے د ترقی د پرواز د پارہ ضروری
 دی دوارہ د لے یوحائے کری جگہوی لے مہ۔

۴- غذائی اعجاز

النسان د جسم اور روح نہ جوہر دے دا دوارہ پہ دے بدلید و نکی او
 خرابید و نکی جہان کینے آباد دی، خکہ پہ دوی کینے ہم بدلی او خرابے
 راخی، نو ترخوچہ دے دوارہ د پارہ د غذا انتظام نہ وی نو د دوی باقی
 پاتے کیدل نا ممکن دی پہ دے وجہ قدرت د جسم او بدن د بقا د پارہ
 د غذا انتظام کرے دے، چہ دے د ختمید و نہ بچ شی او د دے د پیدا کولو
 نہ چہ کوے فائدہ اخستل مطلب وو ہفہ ہم پورہ شی او دے کینے
 خہ نقصان را نشی او د روح د غذا د پارہ لے ہم پہ دے غرض انتظام
 کرے دے چہ دے ہم ژوندے پاتے شی او د دہ د پیدا ائش مقصد پورہ
 شی، قدرت دانسانی بدن د غذا دا سے لوے انتظام کرے دے چہ د
 زکے نہ واخلہ تر آسمانہ او تر نمر او سپوز مٹی پورے ددہ د غذا پہ

پہ تیار کی گئی تھی مثلاً بدن غذا رکھو گی (دپارہ ذمکہ غنم را
 اُتو کوی اوبہ اوہو ہفہ شہہ اونازہ ساقی دستورو پہ کشش ہفہ دانہ
 نیسی اوغٹیری، نمر د سمندار نہ براس اوجت کپی پورتہ ورچ شی
 اود ہفہ نہ تباران پہ شکل کینے د ا بوانتظام ا کپی او پچھلے گرمی ہفہ د غنم
 دانے پغوی، بادونہ بوس او غنم جڈا کولو کینے مدد کوی شپہ ورچ یوبل
 پسے لکیدی دی نو دے کینے اعتدال پیدا کوی مطلب دا چہ بولہ کارخانہ
 د جہان پہ غنم جو رہہ لو کینے لکیدا دہ چہ انسانی بدن لہ د خوراک تیار کپی
 حالانکہ د روح نہ بدن قیمت او قدر دیر لگ اولاندے دے چڑغہ
 لاندے او کمزوری جڑ دپارہ دومرہ لوئے او وسیع انتظام د قدرت د طرفہ
 موجود دے نو دا خو ہیچرے نشی کیدے چہ د روح د غذا دپارہ د شہ
 انتظام نہ وی دا خونہ عمل معنی او نہ لے حکمت خو بیلٹون صرف دومرہ
 دے چہ بدن ذمکہ شہ دے دے غذا سامان ہم ذمکہ نہ اُتو
 اوروح آسہانی او امر ربی دے لہ دے وجہ دے غذا اہم د غہ خائے نہ
 پکار دہ :-

د روح آسمانی غذا

د روح د ژوند دپارہ قدرت یو روحانی
 غذا بتجویز کرے دہ خو ہفہ دلے دہ
 چہ خوک د ہفہ کیفیت او مقدار نشی بنو دے لے حکم چہ د روح پہ دے
 کینے اللہ تعالیٰ سرہ مشابہت او مناسبت دے نو دے دپارہ بہ غذا ہم
 دا سے پکار وی چہ دا اللہ ذات سرہ تہذون لری، بلکہ د ہفہ صفت وی
 دا اللہ د غہ صفت صرف ہم د ہفہ کلام کیدہ پشی چہ روح انسانی تہ منتقل
 شی اودے ژوندے اُ ساتھ شی نو د کلام الہی او وحی ربانی تہ بغیر انسانی
 روح ژوند نا ممکن دے، لکہ خنگہ چہ د جسمانی غذا تہ بغیر د جسم
 ژوند نا ممکن دے :-

د روحانی ژوند معیار

د روح اصلی ژوند او مرگ ہم ہفہ
 معیار لری کو مرچہ یو انسانی اندام لری
 دا فیصلہ بہ د غذا پہ مقرر معیار موقوف وی چہ واقعی کلام الہی یا قرآن

د غذائیت معیار

د غذائیت معیار دوہ خیزونہ دی (۱) طبعی
 میلان (۲) ترقی او نشوونما، (۳) مثلاً دودئی

او غوبنہ جسمانی غذا دہ او اسپنہ اولرکے جسمانی غذا نشی کیدے د دوار
 پہ مینج کینے بنکارہ بیلٹون دا سے دے چہ دودئی او غوبنہ خورل د
 انسان طبیعت غواہی اودائے طبیعت نہ غواہی چہ د اُ پسنے اولرگی یو
 جو رہہ کپی او دے خوری :-

(۴) دویم معیار دا سے چہ دودئی او غوبنے خوراک سرہ بد غٹیری
 او ترقی کوی مگر اُ پسنے اولرگی خوراک سرہ دا سے نہ بلکہ نقصان
 کیری، د غہ رنگ قرآن ہم طبیعت غواہی، حکمہ خوبہ، لکھونو حافظ
 دیر غر لکیدا وی قرآن یاد کپی او بیا د ہفہ دساتلو دپارہ تہ مرگہ بول عمر
 ہ ہفہ دورونہ او تکرارونہ کوی۔ د دے قرآن د علم او عمل سرہ پہ لوج
 دا سے اصلی رحیقی، ژوند پیدا کیری چہ بیا یوموتے خلق پہ زرگونو نور
 خلقو تہ کیدے شی لکہ موبزہ سیاسی اعجاز، کینے چہ بیان کر لہ کچرے
 روح تہ قرانی غذا اور تکرے شی نور روحانی ژوند دا سے ختمیری، لکہ چہ
 خنگہ بدانی ژوند د بدانی غذا نہ موند لو پہ وجہ ختمیری :-

د روح مرگ او ژوند

د روح مرگ او ژوند د ہفہ د پیدا کولو د
 مقصد نہ معلومی :-

دا د ستر پے پیدا کولو مقصد لیدل، اود غوبنہ پیدا کولو مقصد اور بیدار
 ستر کہ چہ لیدل نشی کولے او غوبنہ چہ اورید لے نشی نو دا د دوی مرگ

دے دغہ شان درُوح پیدا کول دے معرفتِ الہی دپارہ دی خو پورے
چہ دامقصد حاصلیری نوز روح ژوندے گوندی مردے۔

۲۷) دالله پہ معرفت اودالله پہ تعلق سرہ روح کینے بولوئے دا سے
طاقت راشی، چہ دھے مقابلہ ددے قوت نہ خالی روحونہ نشی
کولے اُس ددے طاقت نوم روحانی ژوند اوددے نیشتوالے روحانی مرک
دے، داسے ژوند قرآن حکیم پہ دے الفاظوبیا نومی:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ط: أَمْئِي هَغْوِي تاسوداسے خیزتہ
سورۃ الانقال - آیہ ۲۳ : دابلی کومچہ تاسوتہ ژوند درکوی،

دے نہ معلومہ نشوہ چہ روحانی ژوند جسمانی ژوند نہ اعلیٰ اوزیات
اوجت دے ددے روحانی ژوند پہ برکت اوطاقت سرہ صحابہ کرامو
دخپل نہ خوچند لایات لبسکروتہ ماتے ورکریہ سرہ ددے چہ
هغوی سرہ بہ ہیج سامان نہ ووا و تحیرانی دل سے کارنایے بہ فی اکریہ
چہ صرف جسمانی ژوند خاوند انوبہ نشوے کولے دا ژوند هغوی تہ
دقرآن اواسلام نہ حاصل دوا دابن جریر طبری پہ تفسیر کینے۔

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ لِرَسُولِ اللَّهِ س: ۱۰۳۔

دحضرت ابوقتا دہ وضاحت داسے بیان شوے (کدائے ترجمہ) چہ د
عربو خلق دیرذلیل خوار اودیتولونہ زیات کمرہ او هغوی سرہ نہ
خوراک اونہ پوتشاک وو هغوی درومر او فارس غوندے ددووزمرو
پہ مینج کینے تری وو دوی سرہ دپشخید و ہیج خیزنہ وو، هغوی دخوراک
نہ محروم وو، نوردو گوانہای خلقوبہ هغوی خو پور تردے چہ اسلام راغے
اسلام ورنہ یو کتاب رقرآن (وکر وچہ هغه دوی لره د قومونو
سرداران اوحاکمان جو پکرول۔

قرآن روحانی غذا دہ

دعذا دپارہ موبزوراندے ددوہ معیارہ
بیان کیری دی دا د طبیعت میلان ۲۷) او

ترقی را قرآن طرف تہ د ماتے خوداحال دے چہ دنرئی بل یو کتاب دومرہ
نشی لوستے خومرہ چہ دالو ستے کیری نرئی کینے دھیج کتا دومرہ خافظان
نشتہ خومرہ چہ دقرآن دی، حالانکہ دے غریبانو حافظانوتہ نہ د
مسلمانانولہ طرفہ خہ عیوضانہ ورکولے نشی نہ د قوم یا حکومت له طرفہ
اویا خود قرآن ژبہ همر غیر عربود پارہ اُپرادہ چہ د مجبوری نہ بغیر
هغه تہ طبیعت نہ ورعی، هم ددے نہ معلومیری چہ قرآن روحانی غذا دہ
حکله خوددے تہ لومشکلا تو با وجود دے تہ د طبیعت میلان نشتہ۔

۲۷) دویمہ خبرہ دادہ چہ غذا خو پورونکی تہ د غذا نہ ترقی اوطاقت
حاصلیری نو دقرآن تاریخ هم دا بنائی چہ دقرآن پہ برکت کمزوری انسانان
طاقتور شول، بے اخلاقہ با اخلاقہ شول، لاندے خلق بڑا اوناپاک خلق
پاک شول، ددے نہ پس دھیچا هر پہ دے کبشک نہ پاتے کیری، چہ قرآن
آسمانی غذا دہ چہ درُوح دپارہ دآسمان نہ نازلہ شوے دہ او قرآن باندے
یقین لرونکو تہ هر دے قرآن هغه عظمت اوشان ورا بجنبلو چہ د هغه
مثال پہ انسانی تاریخ کینے نشی موندے اوداشان یواحے دکلام الفی کیدیشی

(۶) دلیل نظامی

قرآن حکیم د انسانی ژوند دپارہ داسے نظام قائم کپے دے چہ دهغینہ
چنپلہ دا یقین پیدا کیری چہ دا دخالق انسان له طرفہ دے دانسان
جو پشوے نہ دے، حکله چہ د انسانی ژوند رازونہ اورمزونہ صرف
خالق حیات پیژنی نہ چہ بل خوک انسان چہ کله هم ددے لاسے نہ
داوریدو او پہ یوانسانی لائحه حیات باندے دتگ کوشش اکرونو
هغه تہ امن اودام نصیب نشود قرآن نظام حیات دومرہ کامل اود

ژوند په ټولو اړخونو باندې خور دې چې کچرې د هغه تفصیل بیان
 شی نو د بیړغې کتاب به تر جوړې لهندا مو بزد قرآن د صداقت په
 غرض یو خو نیا دی اصول پیش کوو،
 (۱) د انسان تعلق د خالق کائنات سره (۲) د انسان تعلق د خپلو هم جنسو
 انسانانو سره

(۳) د انسان تعلق د ټول عالم د کائناتو سره -

(۴) د انسان د ژوند مقصد -

(۵) د انسان د ژوند اخیری پورې -

(۶) روحیه اصول — د انسان تعلق خالق کائنات سره -

خالق کائنات د انسانی ژوند مرکز دے، د انسان ژوند، د هغه د ضروریاتو
 د ژوند د ظاهری او باطنی فائدا اخری فیصله د خالق کائنات مرضی
 سره تړلې ده د خپل مرکز حیات نه د انسان جدا کیدل د هغه
 مرگ دے او د هغه سره یوځای کیدل د ده حقیقی ژوند دے لهندا د
 انسان پرمو بئی ذمه واری داده چې هغه د خالق کائنات په وړاندې
 په دے حیثیت رشات، یقین ا لری - د انسان دے حیثیت بشکاره کولو
 د پاره قرآن پوچې ارشاد فرمایلو:

حَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ رَسُوْرُهُ مَلِكٌ آيَةٌ عَدِيْعُهُ خَالِقُ كَائِنَاتٍ
 د انسان د مرگ او ژوند خالق دے، بیائے اعلان ا کرو -
 وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ رَسُوْرَةُ النَّحْلِ آيَةٌ عِلْمِ الْاِنْسَانِ تَه تَوَلَّ حَصْل
 نعمتونه د خالق کائنات بخشش دے، بیائے ارشاد فرمایلو چې انسان
 خپل کوشش سره چې کوم څیزونه حاصلو د هغه آخری فیصله
 هم د قدرت په لاس کینے ده انسان له پخپل کوشش نیاز بدل نه دی پکار
 وَمَا تَشَاءُوْنَ اِلَّا اَنْ يُّشَاءَ اللّٰهُ رَسُوْرَةُ التَّكْوِيْرِ آيَةٌ عِلْمِ سَنَّا سُوْخُوْرِيْنَه

د الله د خوښې تابع ده

قرآن د سید الکائنات د خولې مبارکې نه دا اعلان ا کرو -

قُلْ لَا اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِعْلَانُ اَكْرَهْ جِهْ خَه د خپل خان د
 اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ ط رَسُوْرَةُ اِعْرَافِيَّة ۱۱۰ پاره هم د سوادوزیان اختیار نه
 لر تر څو چې د الله خوښه د فیصله ا نکړی -

د دے خیالاتو لازمی نتیجه به داوی چې (۱) رب العلمین سره به د انسان
 د محبت یو مضبوطه ر شته پیدا شی، چې کله هُم نشلیری،

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ ط د ټولو نه زیات محبت د الله سره د ایمان

سوره البقره آیه ۱۶۳ : اَوْ يٰقِيْنَ د خاوندانوی هم د دے محبت

د اثر وی چې د هغه فکری او عملی ژوند د الله سره ا تړلے شی او د هغه

ظاهرا و باطن د الله په محبت سر چیتے شی، د هغه ظاهرا و باطن د الله

به یاد ا باد شی او په کائناتو د هغه نظر د ا سړ وی چې هغه د ا د جمال

د محبوب صیرف یو آئینه کزوی، هغوی په ولاړے په ناسته او په ملاسته

يٰذِكْرُوْنَ اللّٰهَ قِيَامًا رَّعُوْا د اَو : الله یاد وی او په دے خیال او فکر په

عَلٰى جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِيْ خَلْقِ : آسمانونو او زمکے نظر ا چوی چې له

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ : د عالم خالق نه تا د عالم بے مقصد نه

هَذَا بَا طِلَاط رَسُوْرَةُ اَلْاِعْرَافِ : دے پیدا ا کرے :

اَوْ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ه : په تصور کینے دے د دین د نیاد کامیابو

چشمه رب العلمین کسری او اعتقاد دی، قولى او عملی عبادت صرف د هغه

کوی، او د خپلو منبها و تر و نه پس د دین د نیاد خپلو مشکلا تو د حل د

پاره هم د هغه مدد غواړی هغه خپله رضا د الله په رضا کینے ورکه کړی

او د الله تعالی په اصر، نهی باندے عمل کول یعنې د هغه د حکمونو تعميل

د خپل ژوند ضروری حصه جوړ کوی، قرآن نه چې چا فائدا ر یض

کائناتوں کو حاکمیت اور دھنے کا قبو کو لو جذبہ پیدا کیڑی، دانسان او
د کائناتوں پہ صیغہ کینے د فائدے وو کو لو او د فائدے ا غسٹو ترون .

قائمیڑی انسان دے نہ د فائدو او غسٹو کو ششونہ کوی، او د علوم کوینہ
پہ ذریعہ پہ دے فائدو قابو مووی او د دے فائدو د تخلیق حکمت پورہ کوی

رب (دوبہہ نتیجہ د عالی تعلق بہ داوی، چہ انسان بہ خان حاکم او
مخدوم او قبول کائنات بہ محکوم او خادمان کنری لہذا ہنہ بہ داوی

د نبوی فائدے د انسانی شرف خادم، محکوم او تابع جو کوی وی او شرف انسانی
بہ د دوی خادم محکوم یا تابع نہ جو کوی وی او دے پہ دے نظریہ عمل کوویکی

(جہان ہے تیرے لئے، تو نہیں جہان کے لئے) جہان تا د پارہ دے تہا جہان د پائے
نہے بلکہ دخالق جہان د پارہ ہے پہ دے بنا بہ ہنہ د نیا د انسانی شرف د تکمیل

ذریعہ جو کوی وی انسانی شرف بہ پہ د نیا نہ قریب نووی ہنہ بنا زرواں
حاکم وی دھنے بندہ او غلام کہ نہ وی پہ دے اصولو بہ دھنہ خودی

نورہ ہر گورہ شی ہنہ بہ دخیل روحانی شخصیت د لویبی اقراری شی
او د نیا د ذیلو ضرورتو د پارہ بہ پہ انسانی شرف ہاں تک داغ نہ لکوی۔

رج) د کائنات عالم د قابو کو لو او دھنے د خاد میت یو نتیجہ بہ د اہم
وی، چہ انسان بہ د شرف نہ ہی خپل خان بہ اشرف المخلوقات او

نور قبول مخلوقات بہ خپل خادمان کنری ہنہ بہ د عبادت لائق نہ
کنری حکم چہ محذوم مکملہ ہم د خادم عبادت نکوی او نہ دھنہ نہ

مرا دونہ غواہی ہم دغہ وجہ د لاچہ قرآن د ہنہ انسانوں پہ بارہ
کینے فرمائی کو موچہ آسمان یا زہکے خسیزونہ معبودان جو رکڑی :-

وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَانَ شَرًّا مِّنْ سَائِرِ الْكُفْرَانِ ۚ سَآءَ مَا يَكْتُمُونَ
التَّمَاؤِ : سورہ حج آیت ۳ :- شوہ چہ ہنہ د انسانی شرف د آسمان
نہ خان راگدار کوی :-

او ہم د دے تعلق اثر بہ وی چہ انسان بہ د مخلوق د عبادت نہ ویزارہ
مصرف د خالق کائنات عبادت گزار شی، او ہم دا د قرآنی تعلیم نتیجہ دہ

۴- خلورما اصول، دانسان د ژوند مقصد

دانسانی زندگی خلورم بنیادی اصول دا چہ انسان دخیل ژوند د
مقصد معین کولو غتہ پرا بیٹی د ہولو نہ ضروری علم دا دے چہ انسان

تہ د دخیل ژوند مقصد معلوم وی او دا د اعلیٰ وی، لکہ خنگہ چہ
انسان د ہولو مخلوقات نہ برتر او اشرف دے، نو د ہنہ مقصد حیات

دہم دا سے برتر او اشرف وی چہ پہ ہنہ کینے د سر بل یو مخلوق
ہم نہ وی برابر - د غوا، مینے او بڑے مقصد پئی دی پہ کومہ کین چہ

پئی د بیرونی او بنہ وی نو ہنہ بہ زیاتہ قیمتی وی بڑے نہ غواو
عوانہ مینہ زیاتہ قیمتی دہ د خرنہ آس خکہ زیاتہ قیمتی دے چہ

دخرنہ د ہنہ مقصد او چت دے پہ دے خبرہ کچرے انسان نکو
اگر و نوثا بتہ بہ شی، چہ دانسان نہ بغیر قبول مخلوقات دانسان د پارہ

دی انسان بہ دے نہ خادمت او فائدہ آخلی اُس د غور جو کہ داخبرہ
دہ چہ دانسان د ژوند خد مقصد دے، او د دے سوال حل کول د
انسان د ہولو نہ رومی ذمہ واری دہ

دا خوکیدے نشی چہ معمولی خیزیونہ خود د مقصدیت نہ خالی نہ وی
دانسان غوندے د ہولو نہ دلوتے ہستی پیدا کول د بے مطلبہ وی؟

خکہ چہ د خالق کائنات پہ حکمتی بہ داغ اُلگی نوینا پہ دے دانسان د
پیدا کولو مقصد د پر غتہ دے لکہ خنگہ چہ انسان پھلہ یو غنہ ہستی

دہ، د مادہ پرستانو پہ خیال کینے خود دغہ مقصد صرف خون د و نہ
اعتقل ری د خوراک خون د وی او کہ د غرتہ یا د حکومت، روجے خبر

(خوراک) خود انسان د ژوند مقصد خکہ نشی جو پہ دے چہ بعض

خناور لکھ مبینہ اور ہاکی دانسان نہ دیر نریات خوراک کوی اودہ لرخونہ
 ہم زیات ورکوی، حکمہ دیر خوراک کینے خوندا ہم دیر وی، لکہ خنکہ چہ
 یوکس دودہ آمونہ خوری اوبل کس شل آمونہ اُخوری نودے دویم
 کس لہ بہ خوندا ہم زیات ورکوی، داو نیل حکمہ غلط دی چہ دمیینہ
 اوہاتی نہ دانسان خوراک بنہ دسر ہاتی اومیینہ وابنہ گیا خوری
 او انسان پولا داو چرکان ا حکمہ چہ دہاتی اومیینہ دپارہ دغہ وابنہ
 گیا پولا داو چرکان دی دوی تہ داخیزونہ نریات خوندا ورکوی اُس
 دویم خیزر رتبه، عزت) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ دینا مطابق
 وہی خیزونہ دی حکمہ چہ عزت اور تبه دمال دپارہ دہ اومال ہم د
 خوراک دپارہ خوفرق صرف دواسطے دے ورا ندے ہم مقصد خوراک
 ووبلا واسطہ او اُس ہم مقصد خوراک دے خوبلا واسطہ :-
 دغہ دپارہ دیر نیم خیزر حکومت) ہم یو مستقل مقصد، حکمہ نہ دے
 چہ دمال اور تبه دپارہ اومال ورتبه دخوراک دپارہ مطلوب دی
 لکہ خنکہ چہ ورا ندے ذکر شو، خوراک خنکہ مقصد نہ دے، بلکہ دا
 چہ دانسان حکومت دگو نیش او د تکلیف دے، مال پر خرچ گیری
 منہ سے توریے پکینے وھلشی شرو نسا د پکینے گیری، ووتونہ دھن
 دپارہ بکاروی حکومت آوری بدل پکینے راحی، مطلب داچہ دزر کونو
 خنکونہ انسانی حکومت دک وی پہ دے پکینے خوددہ پیا زمرے بنہ
 دے چہ دھنہ حکومت قدرق دے ہول خناور کے قدرتی زیر فرمان
 دی اودا سے ہیچ قسم خطرے ہم پکینے نشتہ ہم پہ دے دور انسانی
 لذات او خوندا ہم دغونو او تکلیفونو نہ دک دے پہ دے خوندا و نو
 اغسٹو کینے کلہ سرو مال او ہول تہ ہم ا بیلی مگرد خناور ولذات
 ددے ہولو خطر و نر خالی دے دھنہ رجہ دا دہ چہ دانسان بہ فطرت

کینے تیر شوے غم اودہ مستقبل فکر پروت دے ددہ پہ منگرویا
 خیلوانو کینے خوک چہ ورا ندے سردی دہ تہ چہ ریا دشی خامخا
 غم جن گیری او آندہ خطرے فکر ہم دسردہ خا مخاوی ددے وچہ
 دانسان ہول لذتونہ دغونو او فکر و نو نہ دک دی اود خناور وھنچ
 یولذات کینے ہیچ قسم غم فکر نشتہ ددے ہول تقدیر خلاصہ داشہ
 چہ انسان دخیل ژوندا مقصد پچیلہ نشی مقرر رولے دامقصد
 بہ ددہ خالق مقرر وی، لکہ خنکہ چہ دہاتی جہاز جورہ ونکے د
 ہواتی جہاز مقصد متعین کری نہ چہ پچیلہ ہواتی جہاز خیل مقصد
 متعین کوی ہمدام مقصد بہ صفا اوبلیغوالفاظ کین قرآن حکیم بیان
 کرے دے :-

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ○ دپیریا نوا مبنیاً مود تخلیق
 مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا ○ مقصد عبادت الہی دے مو
 سورۃ التدریات آیہ ۵۵ :- ددوی نہ روزی گھنل دغوار

اونہ پہ بل خور دل :-
 دا سے لکہ خنکہ چہ انسان دا دودہ مقصدونہ پچیلو غلامانوا اپورہ
 کوی حکمہ چہ موبز تہ نہ ددروزی حاجت نشتہ اونہ دخوراک ات
 اللہ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ○ بلکہ خداوند تعالیٰ دوا ندے
 نہ دانسانی مشین قائم ساتلو دپارہ ددروزی انتظام کرے دے، حکمہ
 چہ ہنہ دیر کوی اوزور آور دے،
 کچرے یومشین تہ درنگ روغن ضرورت دے دپارہ وی چہ ہنہ
 خراب نشی نو دادمشین دوجود مقصد نہ دے، بلکہ ددہ مقصد ہنہ
 کار دے چہ مشین ساز کوم کار دپارہ جور کرے دے ہم دغہ مال
 دانسان اودھنہ دبرق دے دانسان دپارہ روزی بقاء سامان دے

مقصد تخلیق نہ دے، مقصد تخلیق بہ ہم ہفہ وی چہ کوم د پارہ
 انسان پیدا شوے دے، یعنی عبادت الہی۔ ذنیل اور وغن۔ ایشان رد
 مشین د پارہ (روزی ہم د انسان صحیح ساتلو د پارہ یوسامان دے د
 ہفہ د ثوندا مقصد نہ دے، پہ د نیا کئے د ہر مشین قیمت د ہفہ د
 مقصد مطابق متعین کولے شی مثلاً د چینو بہ ہفہ مشین زیات قیمتی
 گنرے شی چہ لپر وخت کئے د پرچینی پیدا کوی ہم د غرنک دانسا
 مشین قیمت بہ د ہفہ د تخلیقی مقصد بہ مطابق وی چہ ہفہ عبادت
 الہی او تقوی دے فرمائی، اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ، او ہم دا
 انسان د الله پہ نزد د پر قیمتی د شرافت او عزت خاوند او دیر
 مقبول کئے۔

پنجم اصول دانسا فائز وند آخری منزل

دانسانی ژوند آخری پورپی الله سرہ یو خائے کیدل دی، قرآن دا وظیفہ
 دانسان ژوند متحرک دے ساکن نہ دے۔
 يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا، تَهْ فِي مَرْحَلَةٍ مِّنْ تَكْلِيفُونَ
 فَمَلِّقِيهِ ط سوره الانشقاق آیت ۷: تَبَرَّأْ لَوْ لَوِ اللّٰهُ تَه و دروان ئے او
 بیا بہ ورنشہ یو خائے شے۔

- ① ددے آیت نہ معلومہ شوک، چہ انسانی ژوند متحرک دے۔
- ② پہ دے حرکت کئے ورنہ تکلیفونہ ہم خائے پینیری۔
- ③ ددے حرکت آخری پورپی خدائے سرہ یو خائے والے دے۔

دا خبرہ دیرہ ہکارہ دے چہ انسانی ژوند متحرک دے انسان اول
 شوم وی، بیا ہلک او خوان شی، تردے د ترقی حرکت دے بیا مرگہ
 پورے د تنزل حرکت جاری وی، د مرگہ نہ پس برزخی حرکت شروع
 شی، دا ہول قسمہ حرکتونہ ضروری دی دا ہیخوک نشی بندلے د

ترقی پہ حرکت کئے بہ ترقی کیری او د تنزل پہ حرکت کئے بہ
 خائے تنزل کیری خود ا ہول حرکتونہ د غمونا او مصیبتونہ د ک
 پاک دی۔

دا خود ہکارہ ژوند حرکتونہ وو، د پت حرکت، یعنی د قبر او د برزخ
 حرکت ہر خوک نشی بندلے دا ہکارہ او پتہ قسمہ ہول حرکتونہ
 پہ، ہلہ ختمیری چہ ددے حرکتونو آخری پورپی راشی او دا آخری
 پورپی کومہ دے، دا پورپی ہفہ دے بہ کومہ کئے چہ، دانسا فائز وند
 نتیجے او غرے بیا موندلے شی،

پہ دنیا کئے ہر حرکت یو عمل نہ ویلے شی، چہ خد وخت د ہفہ عمل نتیجہ
 را ائی نو د ہفہ عمل حرکت ختم شی، یوزمیندا از مکہ چو کوی
 تخم پکھے آجوی، د ہفہ ا بہ خورد کوی، سرہ پہ کئے آجوی۔ خیال ئے
 ساتی، خچکیداری ئے کوی، چہ فصل پوچ شی بیا گیبی، پہ مشین
 یا پہ غوایا نو او خروئے غولوی، بوس او غلہ بیلہ کری چہ د غلہ
 درمن واخلی نو دا حرکت ختم شی، حکمہ چہ ہفہ د عمل نتیجے او حرکت
 آخری پورپی تہ ا رسی او ددے نہ پس د غلہ حرکت ختمیدل ضروری دے
 ہم د غلہ حال دانسان دے ہفہ پچیل ژوند کنی تکلیفونہ تیرہ وی
 اوور سرہ حرکت کوی، خوک د خیر او نیکی د پارہ تکلیفونہ تیرہ وی
 او خوک د شر او بدی د پارہ خان خوری دا سلسلہ ترمرگہ
 جاری وی بیا و پاندا ہے پہ آخرت کئے چہ ہر گلہ دا دوارہ قسمہ
 خلق د خلو عملونو نتیجے او د خلو حرکتونو ثمرے د جنت او دوزخ
 پہ شکل کئے بیا مومی نو ژوند بہ خپل خائے او آخری پورپی بیا مومی آویہ
 تہ بہ ا دریزی او دا د ژوند د حرکت انتہا د لکہ خنگہ چہ پہ دے آیت
 کئے د عملونو نتیجہ بیان دے۔

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۖ فَسَوْفَ
يَحْسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۖ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ۖ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَآءَ
ظَهْرِهِ ۖ فَسَوْفَ يَدْعُو نُبْرًا ۖ وَوَضَعُ
سَعِيرًا ۖ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۖ

سورۃ الانشقاق آیۃ ۷ تا ۱۰

چاہتہ چہ عمل نامہ پہ بنی لاس
ورکپہ شہرہ، نوہفہ نہ بہ آسان
حساب آغستہ شی اوخپلو خلقوتہ
بہ خوشحالہ راشی اوچاہتہ چہ
عمل نامہ، دشاڈر سترورکپہ
شہرہ نوہفہ بہ مرگ غواہی او

یہ جہنم کینے بہ اغور خیری، حکمہ چہ ہفہ بہ کورکینے بیغمہ وو:
دانسان دا حالتونہ قرآن حکیم پہ دے آیتونو کینے بیان کری دی
وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ مِنْهُ
رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا ۗ نَسْتَعِينُكَ اللَّهُ دَهْفَهُ رُوْرِي
سورۃ ہود آیۃ ۶ : : : : دہ او دہفہ داستوکینے اوامانت
الینوخانے ورتہ ہم معلوم دے،

پہ دے آیت کینے دانسان ددرے وار و حالتو ذکر دے ڈنوی ژوند
چہ خہ وخت پہ زمکہ گرجی او حرکت کوی دآخرت منزل کوم بخا
چہ آستوگنہ کوی یعنی جنت یا دوزخ دقبر او برزخ حالت چہ کوم کینے
امانت وی تا اکتل چہ دانسانی ژوند پنچہ بنیادی اصولہ قرآن پہ
خہ بنہ طریقہ حل کریدی او دانسانی ژوند نظام ٹے پہ بنہ دول
پیش کریدے چہ داد ول بوغت فلسفی او حکیم ہر نہ دے حل کرے
نودا دلیل ددے خبرے دے چہ قرآن کلام الہی دے۔

۷۔ شمولی اعجاز

داعجاز شمولی مطلب پہ قرآن کینے دا سے خوشیزونہ دی کوم چہ
پہ انسانی کلام کینے نشی جمع کیدے ددے نہ معلومیزی چہ دانسانی
کلام دے نہ چہ انسانی ہفہ خیزونہ دادی :

۱۱) حدیث اسلوب مطلب داچہ دقرآن حکیم طرز بیان دانسان
کلام نہ مختلف دے پہ دے بتول ماحول کین دے مثال نشی مانت
انسان چہ خہ واخلی نوخپل ماحول نہ ٹے مراخلی نوکچرے دانسانی
کلام دے نودعربود ماحول نہ بہ ماخوذوے خود ایسے حکمہ نہ دہ
چہ پہ عربو کینے خو خہ چہ پہ بتولو ژبو کینے دکلام دسے طرز
موندے شی :

۱۲) کلام منظوم یعنی شاعری رب کلام منشور مسجع رجم کلام
منثور غیر مسجع : دقرآن حکیم پہ دے دریوارو کینے یوطرہم نہ دے
اودوست دشمن دا قرارکوی چہ قرآن دسبع معلقات یاد دیوان
حماسہ پشان شعرہم ندے حکمہ چہ دردیف، قافیہ او بحر وغیرہ
پابندی پہ دے کینے نشتہ او دمقامات حریری پشان منشور مسجع، یعنی د
بند ونوالہ نشرہم نہ دے او دعام مصتفیبنو پشان بے بند
نشرہم نہ دے، دینہ معلومیزی چہ پہ مخ دتکے دا سے کلام بل
هداوشتہ نہ نوددے بئیا داوسرچشمہ انسانی اوزمینی ندا
بلکہ الہی او آسمانی دکہ۔

۱۳) پہ انسانی کلام کینے دمتکلم دجذباتو جیر دخل وی چہ ہفہ د
قہر خبرے کوی نو، پکینے درحم بونی ہم نہ دی اوچہ درحم خبرے
کوی نودتہراخ، پکینے نہ وی حکمہ چہ انسانی جذباتو کینے اعتدالی نہ وی
پہ خلاف دقرآن حکیم چہ دے کینے پہ یو وخت دزیری او دویرے
دجنت او ددوزخ، او قہر او درحم ٹیکو پہ یوخانے وی دے نہ معلومیزی
چہ دانسان پہ شان دجذباتونہ مغلوبہ ہستی دقرآن نہ دہزبان
نَبِيٍّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْعَفْوُ الرَّحِيمُ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ
سورۃ الحجر آیۃ ۷۷) پہ دے آیت کینے دمغفرت دا اعلان سرہ د

دردناک عذاب ہم ذکر دے، مگر انسان کے قصے اور یہ وقت
درحم او شفقت اظہار ہچھرے نشی کو لے اودہ دم او شفقت پہ وختے
د غصے خبرہ پہ خولہ فنی راتلے :-

اس دہر انسان د کلام چہ مطالعہ اُشی نو پہ ہجے کتے بہ خانما داسے الفاظ
بنکارہ شی چہ د بھرنی د پورے د باؤ پیداوار بہ وی چہ د ہجے نہ بہ
معلومیزی چہ متکلم د ویرے پہ وجہ داسے خبرے کوی، دینہ علاوہ
پہ انسانی کلام کتے خو کلمہ د قوت اظہار کیزی مگر داسے قوت ہچھرے نہ
چہ ہجے نہ پہ زمکا آسمان نو باندا د حکومت اظہار کیدے شی کہ
چرے چالبرہ مطالعہ د قرآن ہر اکرے، نو ہفتہ تہ بہ پھرہ صفحہ دا
محسوسہ شی چہ دا داسے متکلم کلام دے چہ د کائنات عالم دیو خیز
نہ ہم ہجے نہ ویریزی اونہ د با ویزی ہلکے عظیم تو کجکل کائناتو باندا دے
حکمرانی کوی۔ د طرفان نوح د بندیز بہ بارہ کتے د قرآن د الفاظ نور
جو اگورہ :-

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقْوَاهُ ۖ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ
آقِلینی : سورہ ہود آیت ۱۰۷ : اے آسمانہ دورید و نہ بنداشہ
چرے یوانسانی طاقت ہم داسے حکم و رکوع شہ :-

اسی کلام د انسان د دماغی قوت د محدود والی مظهر وی د ہجے
د بلاغت اس پہ ہر میدان کتے یوشان منہا ہر نشی و ہلے . ددہ
قابلیت پہ خاصو مضامین کتے د بلاغت نور بنو دے شی بل قسم مضامین کتے
د ہجے د بلاغت د ہجے زور نہ وی، یو عرب مشہور شاعر ابو نواس صرف
د شرا بو پہ تعریف کتے بہترین شعر خود ویلے شی پہ بلہ موضوع نہ
بل شاعر " ابوالصاہبہ " پہ دُھد و تقویہ، پہ فتاویٰ د نیا او پہ شوق
آخرت باندا دے د بلاغت نہ چک شعر ویلے شی خو بہ نور و مضامینو

داسے نشی ویلے، پہ فارسی شاعرانو کتے فردوسی نظامی پہ جنگی
مضامینو پورا زور سرہ بشعر ویلے شی لیکن پہ بل میدان کتے ہجے
پس راجی، سعدی، اخلاق شاعر دے جنگی یا بل نہ دے، کچرے د
خوش قسمتی نہ یو شاعر پہ ہر موضوع باندا دے شعر ویلے شی نو دا
فرق بیا ہم وی چہ پہ بعض مضامینو دیر بنہ کلام او پہ بعضو لڑکم
اوپہ نور د ہجے ہم کم ویلے شی۔ دے نہ علاوہ د شاعرانو اوبلیغانو
تول مضامین د فکر او د ما دیا تو کدائے نہ بھر نہ وی پہ دے
پتو کتے غیبیات او د مادیاتو نہ پور نہ مضامین دیر کم وی، پہ
محسوسا تو کتے د شاعرانو خیالات کار کو لے شی، لیکن پہ غیبیا تو کتے
د تخیل پرواز ختم شی او دے تولو نہ علاوہ شاعران د رشتیا و
اود واقعاتو یا بند نہ وی، حکم چہ پہ دل سے بیا پہ خیال یا بندی راجی
د شاعرانو کار دغہ وی چہ پہ خیال کتے خہ خبرہ ہر خنگ چہ داغلہ
ہجے د بارہ ہر خہ الفاظ چہ د ہجے پہ خیال کتے داغلہ نو د شعر پہ نقاب
کتے رنگینی سہارو ورا چوی پہ دے کب لے نہ وی چہ داسے کیدے ہم
شی کہ نہ اودارشتیا دی او کدے دروغ . ہر بہ دے وجہ د شاعرانو
پہ بارہ کتے یومقولہ دہ چہ، " أَحْسَنُ الْكَلِمَاتِ، چہ دیر بنہ
شعر بہ ہجے وی کوم کتے چہ دیر دروغ بیان وی، لیکن د قرآن حکیم
مضامین یو طرف نہ دوسرہ وسیع دی، چہ دے کتے عبادات ،
معاملات، قوانین منزلیہ، د معاشرت احکام، د مملکت قوانین، بین
الاقوامی قوانین اوبیا عقائد، اخلاق، تاریخ محسوسات، غیبیات ،
واقعات د نیا او حقائق آخرت تول مضامین دی بیا دے وسیع مضامینو
د بیا نولو د بارہ دائرہ دوسرہ تنگ دہ چہ ہیچ یومضمون او عبارت
نہ دروغ او خلاف واقعہ نہ وی او سرہ دے د قرآن پہ فصاحت

او بلاغت کہنے یوں ذرا فرق ہے نہ راسخی لکہ چہ فرمائی :-
 دَلُّوْكَانَ مِنْ عِنْدِ عِيْرِ اللَّهِ لَوْ جَدُّوا كَجِرَةِ تَدَانَ دَخْدَانَهُ نَه سَوَادِيْل
 فِيْمَا اِخْتِلَافًا كَثِيْرًا ○ سورة النساء : چا کلام سے نوزدھے یہ مشا
 ۱۱۲ عہ :- بلاغت اور مضامینوپہ صداقت کہنے بہ خاصا فرق
 را غلے وو

داسے شان دھندہ کلام کیدے شی چہ دھے سرچشمہ لا محدود
 قوت وی او ہندہ صرف خالق کائنات کیدے شی، نو دا دلیل ددے خبر
 شوچہ قرآن ہم داللہ تعالیٰ رشتیا کلام دے :-

۸ - غیبی اعجاز

یہ قرآن کریم کہنے دغیبی علوم یوں لویہ ذخیرہ موجودہ چہ
 ہفتہ نہ دیر غت فلسفی اولو کے عالم رسائی نشی کیدے نو دا بہ کلہ
 اشی چہ دنا لوستی قوم یوں لوستی ذات بہ ہفتہ نہ رسائی اشی ددے
 غیبی علوم چہ یوں نمونہ وی :-

۱) کو با ندینو پیغمبرانو علیہم السلام او قومونو تاریخ، دھے نتیجے او
 رہی دانلو کے واقعے، دوخت نہ ڈو جہے دھے خبر ورکول اور دھے داسے
 حقیقت بیا نول چھ ظاہری اسباب بوا ہا اثر نہ وی،

۲) دمرک اطبیاتو نہ بعد اموروپہ بارہ کہنے داسے حقیقتو نہ
 بیا نول چہ دلو کے فلسفی اور تولوجی فلسفیا نورد مجموعی قوت نہ ہم
 چہ براؤ چت وی :-

(۳) دتیر شو پیغمبرانو علیہم السلام مثلاً آدم علیہ السلام حضرت
 نوح ع۔ حضرت ہود، حضرت صالح، حضرت ابراہیم، حضرت
 اسمعیل م۔ حضرت اسحاق، حضرت یوسف ع، حضرت موسیٰ
 حضرت ہارون م۔ حضرت داؤد۔ حضرت سلیمان م، حضرت عیسیٰ

حضرت یحییٰ اور حضرت زکریا علیہم وعلی نبینا الصلوٰۃ والسلام
 تاریخی واقعات اور ددے بتوںو حضرت تو علیہم السلام ددعوت او تبلیغ
 مقصد ونہ اور ددے بتوںو حضرت تو علیہم السلام مرد قومونو امتونو
 واقعات اور ددوی پیغمبرانو علیہم السلام ددعوتونو اور شاہ دونوپہ
 خیل خیل امتونو بانڈے موافق او مخالف اثرات اور ددوی انجامونہ
 اور نتیجہ، ددے نتیجہ علتونہ او اسباب، عبرتوںہ اور نصیحتوںہ چہ غنکے
 تحقیق او حیرت انگیز صداقت اور بلاغت سرہ قرآن بیان کریدی
 دھے مثال پہ انسانی تخریر کہنے نشی موندے :-

دے واقعات یوں جو حصہ پہ تو زیت کہنے موجودہ او حصہ دتو زنت
 دعالمانو او تاریخ پہ سینو کہنے محفوظ وہ لیکن دصاحب قرآن علیہ
 السلام پہ نول ٹوند کہنے یوں واقعہ ہم داسے نشہ چہ ہفتی نہ دانشانی
 استاذ نہ دزکلی کرے خہ موقعہ پینہ شوی وی یائے تیر شہ کرے کوی
 وی، یا چا استاذ داسے ویلی وی، چہ ما نہ حضور علیہ السلام زکریا کرے
 دداسے علومو باقاعدہ حاصلو دپارہ بالخصوص دیوائی اونا لوستلی
 سری دبارہ چہ یرہ زمانہ او دپرلہ نیسے زکریا کرے ضرورت وی، دے
 دپارہ دخو کینتو یا خوملتو ملاقات کافی نہ وی لیکن دنبوت دزمانے
 دقرآن ڈشنانو ہیغ وخت ددوی عدا دمی توب نہ انکار انکروا ونہ د
 تیر شو پیغمبرانو علیہم السلام یا دتیر شوی قومونو بہ واقعات کہنے
 خہ شک بنکارہ کرے ور دا خبرہ ددے واضح دلیل دے چہ نول دشنا
 او دوستانو دا حقیقت اور شتینی منلہ چہ ہفتی علیہ السلام امی دو
 او چانہ ہم ہفتی زکریا کرے نہ وہ کرے او قرآن کومرہ وصی واقعات
 دانبیاؤ یا دامتونو چہ بیان کرے دی ہفتہ ہم صحیح منل کہ منڈے
 منل نوحا غا بہ فی اعتراض کرے وے، پہ دے بتا موجودہ مستشرقینو

اعتراضات رد و اورد و مور و پاره بار کجنگه غلط او بے بنیادی چه ددے، مقصد سیاسی دے او استعمار تہ و دہ و رکول دی، داستراقت فتحہ علیہ واردہ ندادہ بلکه د تحقیق پہ مرکزی سرچشمے د طاقت د قرآن او یہ نبوت بانہ سے حملہ کول غوازی چه د مسلمانانو د زبر و نونہ د قرآن او نبوت ہفہ جرے غٹھے شی او د ہغوی د فطری وحدت خاتمہ اشی او دردی د جگہ کولوا و خان خان لہ کولونوی دو کو تہ پرا نستے شی:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَنۡوَاهِهِمْ ۗ دوی غوازی چه دانلہ نور پچیلو
 وَ اللّٰهُ مُنۡتَزِعُ النُّورَ وَ كَوۡرِكَ اَلۡكٰفِرُوۡنَ ۝ خولو مرکزی او اللہ د خیلے رنہ
 سورۃ الصف ایۃ، ع: پورہ کونکے دے ہر خومرہ چه کافران بے بدگنہ
 پہ عاموانگریزی دانو کئے صحیح علم دین نشتہ او د دینی ژبے عربی ہم
 مہارت نشتہ او ددے نہ علاوہ د دوی دیورپ ہر یوم صنف سرہ
 عقیدتندی ہم دہ چه داد مغربی تہذیب اثر دے او د علماء دین نہ
 کرکہ دے، دا خلور خیزونہ داعے دی، چه مستشرقین خیلے فتنے تہ پہ دے
 ہنہ ودہ و رکولے شی، مؤید د گولڈ زیتر، د مذاہب تفسیر یہ نوم کتاب
 او د ولیم میور، د لائف آف محمد، نوم کتاب پہ آزاد فکر دیرہ ہنہ مطالعہ
 کریدہ لیکن پہ مؤید ہر ہفہ اثر شو چه نوم مؤید اس بیان کہ او دا
 خمونیز د یقین د مضبوطوالی یو باعث جو رہ شو، مؤید د راتلو کی، مور و
 پہ بارہ کئے د قرآن کریم یو خو ہفہ غیبی اعلانات بیا نوو چه نوم لاشو
 نہ وواونہ د ہفہ خہ اسباب او ذرائع وو

۱ قرآن کریم داعے قسم اعلان پہ دے الفاظ کئے کہیدے: عَلَيْتِ
 الرُّؤۡفِ فِيۡ اٰدۡنِ الْاَرْضِ وَ هُمۡ مِّنۡ بَعۡلِا عَلٰیہُمۡ سَيۡلٰتُۡنَ ۝ سورہ
 الروم ایۃ ع: رومیان د ایران پہ مقابلہ کئے داسے مغلوب شو چه د
 کسری فو کونور و می حکومت او د ہفہ مرکز دل سے تباہ کرو، چه داسے یو

خیل فلنگی، یا ست جور کرو، تاریخ ا بنو دل چه ددے خبر سے خہ نبیہ
 ہونہ و، چه رومی حکومت بہ بیار اپا لشی او د کسریہ ہفہ لوئے حکومت
 تہ بہ ماتے ورکوی، مگر قرآن یضع سینین، یعنی دلسوکالونہ کہہ مودہ
 مقرر کرے او ہر دفعہ ا شوہ دلسوکالونہ کہہ مودہ کئے رومیانو کسری
 تہ شکست ورکرو او دوست دشمن د قرآن دا غیبی اعلان پچیلو
 ستر و درشتیا او کیدونکے ا کیدو او د تاریخ پہ بانو کئے محفوظ شو۔

۲ مسلمانان دیر کمزوری و و او قدیش دیر زور آورو، با مخصوص
 د حدیبیہ پہ مقام سسنہ ہر کئے چه صحابہ کرام د دیر لڑے خایہ
 مدینے سورے تہ د عمرے پہ نیت راغلی وو قریشو د طاقت بہ نشتہ کئے
 ہغوی دمکے شریف او د عمرے نہ منع کول سرہ ددے چه داکار د عربو
 د منل شری قانون نہ ہم خلاف وو، مسلمانانو د صلح حدیبیہ ہغوی
 کمزورے دفع ہوا منل پہ ہفہ کئے یو دادفعہ ہر و، چه داخل د مسلمانان
 عمرہ نہ کوی بلکه آسنہ کال د بیاراشی او پہ دے حال کین سورہ فتح
 نازل شو، اِنَّا فَتَحَّا لَکَ فَتْحًا مُّبِیۡنًا ۝ (سورہ الفتح آیۃ علی) چه پہ دے
 کئے ددو و فتحو پیشگوئی شوے و، یو د یهود و خیبر ازہ زمکہ د مسلمانان
 پہ قبضہ کئے را تلک او د ہغوی لوئے طاقت تہ ملنے ورکول، او دویم د
 قریشو بلکہ د عربو مجبوعی طاقت تہ ماتے ورکول او مرکز عرب مکہ
 مکرمہ فتح کول، دا دوارہ فتح مسلمانانو صرف پہ ددو کالو کین حاصل
 کرے، ددے نہ معلومہ شوہ چه قرآن کریم دعا لیل الغیب کتاب دے

۳ قرآن حکیم داعے وخت کئے د خلفاء راشدینو د خلافت پیشگوئی
 کرے چه د صحابہ کرام و زونہ تہ ہم خطرہ وکے بلکہ یومسلمان ہم خان
 محفوظ نہ کترو لیکن د قرآن حکیم دا پیشگوئی درستہ ثابتہ شوہ او ہم
 ددے مطابق ہغوی ددے حکم حکومت حاصل کرو د ہغوی دین

او اسلام هم سیاسی طاقت بیا مؤند او مضبوط شوا و اسلام په بقل جهان
 د خلفا و راشدینو په ذریعه خورشو، او د مسلمانانو نه د یو حکومت نه هم
 خدیو په پاتنه نشوه، د دے څلور وارو خبرو اعلان په څلور دے الفاظو
 کینه قرآن کریم وو، وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 لَيَسْخَرَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيَسْخَرَنَّ لَهُمْ
 دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا (سوره نور
 آیه ۳۱) په نادوغه حالا تو کینه قرآن حکیم داسه نور د پیر غیبی اعلانات
 دوخت نه رو وچه کړیدی او بیار شتیا اخیستل مکره لهند والی په عرضی
 صرف هم دا مثالونه کافی گنرو.

۹- انجذابی اعجاز

د قرآن حکیم د جاز بیت داسه یو خاص شان دے چه په هېڅ
 انسانی کلام کینه نشته:

۱) د جاز بیت یو دلیل دا دے، چه غیر عرب خلق د پردی ژبے د قرآن
 په دیر تکلیف یا دوی یاد دے ساتی او د دے دورو نه او تکرارونه کوی،
 حالا نکه د دے کین د نبوی هېڅ فائده نشته. دا جاز بیت یواځے د قرآن
 کیدیشی، د بل هېڅ کتاب نه.

۲) دویم دا چه د دے په معنی نه پوهیدونکی خلق هم بیا بیا ټول
 د دے تلاوت کوی او زړه ته یو پور ته کیږی نه دینه معلومه شوه چه
 انسانی روح د پاره په قرآن کینه یو خاص جاز بیت مؤند د شی

۳) دریم دا چه د دے په مطلب نه پوهیدونکی خلق هر چه دا تلاوت
 کوی تو په هغه هم یو خاص اثر کیږی، او د دے تجربه شوه د دې په
 پوهیدو وگوڅواثر خا هماغه کیږی، نو داسه کشف چه په بل یو انسانی کتاب
 کینه هم نشته. د دے خبر دے دلیل نشی جوړید دے چه قرآن کلام الهی دے

۱- تالیفی اعجاز

د قرآن حکیم په تالیف کینه هم اعجازی شان موجود دے، ځکه چه
 انسان یو کتاب جوړه وی، نو د هغه یو څو مضامین، د فصل، بیا څو
 فصلونه د باب، بیا څو بابونه د کتاب په عنوان سمه یا دوی او
 بل لیکن د قرآن تالیف بالکل د انسانی تالیف نه جدا ونه دے شان
 لری، او سره د دے دومره معقول دے، چه ما ما را زی رح فرمائی،
 چه د قرآنی ایتونو ربط هم یو مستقلة معجزه دے، په قرآن کینه په
 یو ځلے احکام، واقعات انبیاء، امور آخرت، او صفات د باری تعالی
 بیا ښی، نو ظا هر بین نابوهه خلق دایه ربطی گنری خو قرآن حکیم
 خپل مضامین د دوو مقصدونو د پاره بیا کوی یو د داسه څیز ښودل چه
 انسان ته پوچه د هغه علم نه وی، او دویم چه قرآن په دے عمل غواړی
 ځکه چه یو بهترینه نسخه معلومول څه کمال نه دے تر څو چه په هغه
 عمل نه وی شوه، نو قرآن دا دواړه غواړی، علم او عمل لیکن د هیل
 تر غیب د پاره قرآن حکیم نور مضامین هم بیا کوی چه هغه به د تاریخ
 منی شوی واقعات وی باخصوص د پیغمبرانو علیهم السلام او د هغوی د
 امتونو واقعات او یا به دا آخرت نتایج وی ځکه چه ښه عمل انسان
 هله کوی چه د هغه ښه نتیجه د هغه په دماغ کینه راشی او بد عمل پرینو
 په هله تیار کیږی، چه د هغه بدله نتیجه په وړاند د وی، او یا به دا
 صفات د باری تعالی وی د دے مطلب به دا وی، چه انسان به ځان د عالم
 اکمل، قاهر مطلق، عادل، ذات په وړاند د ذمه دار گنری نو نتیجه تی
 دا وی چه د داسه ذات د حکمونو خلاف ورزی به نکوی، د تالیف دا
 حیرت انگیز نظام د دے دلیل دے چه قرآن کلام الهی دے

۱۱- اعتدالی اعجاز

انسان جذباً تو گوید دے دے دده هر حرکت په جذباتو بیا وی
قهر په وخت د رحم او شفقت نه خالی وی او د رحم په وخت د قهر
او غصه نه تنزی وی، په خو شمائی کینے به چووی ضم به ورسره پوتنه نه وی
لیکن د الله شان د جذباتو نه پاک دے، او قرآن د هغه کلام دے که
په کین غضب سره د مهربانی او مهربانی سره د قهر ذکر وی خو خایونه
جدا وی مثلاً د غضبه خائے کنه کاران وی او د مهربانی خائے کینے
فرمان برداران وی هر دغه وجه ده چه قرآن کینے د ویرد لوسره د زین
ورکولو او زیری ورکولو سره د ویرد لو، جنت سره د دوزخ او دوزخ سره
جنت ذکر په یو محله کینے موجود وی او بے شمیره خایونو کینے په یو آیت کینے
میننه، او قهر، دواړه موجود وی مثلاً،

نَبِيٌّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْعَفْوَ الرَّحِيمُ ۝ حُصَا بندگان خبر کړه چه
وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ۝ خو معاف کوونکے او مهربان
سوره الحجراته ۲۰

د دے جمع نه مطلب دا چه د قرآن سرچشمه د جذباتو گوید دے انسانه
نه بلکه د جذباتو نه پاک د حکمتونو د خزانے کلام دے، د هغه د حکمت
تفاضله، چه انسان کینے د محبت او خوف دواړه حکم وی، کچرے خوف
خدائانه وی، نو بیا به د خدائے پاک د فرمان برداری کارخانه کېده و د
شی، کچرے معمولی انسانی حکومت کینے د حاکم ویر د نوي نو حکومت
پاتے کیری دارنگ د محبت ضرورت حکم دے، چه په عبادت کینے خدای
وی د محبوب حکم په اخلاص سره مننه شی او د هغه د پاره محب د خدای
قربانئ ورکولو نه هم تیار وی، هر کله چه په الله تعالی کینے دا دواړه
جمع دی نو د هغه په کلام قرآن کینے د هر دواړه خائفا جمع وی، په

خیزونو کینے دا دواړه جمع کیدل د نیت په حساب د پرکم دی،
انسان ده زمري یا د ظالم انسان نه ویریزی مینه نه ورسره نشته
مور سره د هغه محبت شته لیکن ویرکے تر نشته معلومه خو کچر
بولکے خالق کائنات کینے دا دواړه جمع کیدے شی بلکه د هغه ذات د دے
دواړه مرکز دے، ثابت شوه چه قرآن حکم هر د دے ذات کلام

د ترغیب او ترهیب په باره کینے آیتونه پیش کوم
لَا تَقْظُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ ذَرُورٌ رَحِيمٌ ۝ د الله د رحمت نه نا امید وی مکو
يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ بَشِيكُهُ اللَّهُ تَوَلَّى كُنَا هُوَ نَه مَعَا
الْعَفْوَ الرَّحِيمُ ۝ سوره الزمر آیه ۱۸ ۝ کولے شی، په تحقیق هغه معاف
کوونکے او مهربان دے،

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةٍ ۝ هیت نفس نه پوهیزی چه ما کوم
أَعْيُنٍ جَزَاءُ لِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ ستره ویضولو والا نغتون نه د هغه
السجده آیه ۱۷ ۝ ۝ ۝ ۝ د پاره د معلونو په بدل کینے پت سائے
دکاء ۝ د ویرولو په باره کینے ارشاد دے،

وَحَابٌ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيْدٍ ۝ مَنْ وَّرَاهُ ۝ ناکامه دے هر هغه کس د چا چه
جَهَنَّمَ وَيُسْقَىٰ مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ ۝ يَتَجَرَّعُهُ ۝ په خپل زور ویا پروا او اسلام
وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ ۝ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ ۝ سره نه ضد کولو د هغه د رستو
مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٌ طَوْسٍ ۝ وَرَأَيْتُهَا ۝ جهنم دے، د هغه د زور او په پنه
عَذَابٌ عَلِيْظٌ ۝ سوره ابراهيم آیه ۱۸ ۝ د خنور لے شی کوب به تراخلی
مگر تیزولے به لے نشی او د هر طرفه به په ده د مرگ سختی وی خرمی
به نه او د دے نه پس به په سخت عذاب کینے کیری ۝

۱۲- ملکی اعجاز

د بتولو پهلوی انسان بادشاه حکم هر چلیزی او خلق تر ویریزی هم

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفردا تو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افراد ی او تکمیل نزول قران پہ وخت ددے علوم ضرورت نہ ووحک دہغوی
 احوال اود نور و متعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذ مناهل العرفان بہ ہر دادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت و وافر فطری ذوق تہ ہم
 ر جلد، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سرمد سے لرلو نو حکم ہغوی ددے علوم د مقاصد و ماسد و و، لیکن دغیر
 تری دہفہ تحقیق نور دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ہو او نزول قران ذ زمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذ اصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، بہ غرض ددے علوم مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكِ بِالْحَقِّ وَالْحَقُّ يَكْفُرُ بِمَا كَفَرُوا وَلَمْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ**
نَفْسِي آية عہ پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

الان الله رآل عمران آية عہ) موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے علی قلبك لتكون من المنذرين بلسان عربی مبین او
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول دالله تعالیٰ انا انزلناه قرانا عربيا لعلکم تعقلون
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے دہفہ تابعداری اکرے سہی۔

د تفسیر او د مطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناهل العرفان او پہ نور و کتابون کینے
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلائل پہ ذکر کو:

علم اللغة یا علم اللسان

(عربی) مہارت دپہ ضروری دے۔ علم السنۃ
 اود مہارت پہ دے علوم حاصلیری، دمفردات قران دمدلولات تو
 دوقوع استعمال تحقیق چہ دا بہ پہ علم اللغة سرہ کیری، دقران
 مفردا نولسانی تغیرات او تصرفات چہ دا بہ علم الصرف والاشتقاق پہ
 ذریعہ حاصلیری، د مرکبا تو اود قران دجملود تغیرات او تصرفات
 حرکات او اعدا با تو د تبدل چہ دا بہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کونہ حکم شوے دے لیکن دا وضاحت نشہ چہ دنمونونو بقول
 الفاظ و انتخاب اود محل استعمال دنگتو اود آسرا و چہ دا بہ علم البلاغہ، خومرہ دے۔ دہرمنونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

علم تفسیر ہفہ علم دے، چہ پہ ہفہ کینے دقران ذالفاظ طرز لفظ ہر معلومی دقران رومی محاطبو (صحابہ کرام و اعراب) تہ د
 دمفردا تو دقران مدلولات اومعانی مرادہ اود ہفہ افراد ی او تکمیل نزول قران پہ وخت ددے علوم ضرورت نہ ووحک دہغوی
 احوال اود نور و متعلقا تو بحث دی او پہ قول دصاحب ذ مناهل العرفان بہ ہر دادہ پہ دے کینے دہغوی طبعی مہارت و وافر فطری ذوق تہ ہم
 ر جلد، اصلاً ددے مختصر تعریف دادے، چہ علم تفسیر قرآن سرمد سے لرلو نو حکم ہغوی ددے علوم د مقاصد و ماسد و و، لیکن دغیر
 تری دہفہ تحقیق نور دے، چہ دہفہ نہ مراد الہی متعین کیدے شیء ہو او نزول قران ذ زمانے نہ پس دنور و عربود پارہ دقران دپو
 دقدما و ذ اصطلاح مطابق قران دتفسیر او تاویل یومعنی بنودے، بہ غرض ددے علوم مہارت ضروری اگنرے شو حکم چہ رستی
 سورہ فرقان کینے دی، **وَلَا يَأْتِيَنَّكَ بِمِثْلِ الْاِجْتِنَاكِ بِالْحَقِّ وَالْحَقُّ يَكْفُرُ بِمَا كَفَرُوا وَلَمْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ**
نَفْسِي آية عہ پہ بل خلتے کینے ارشاد دے، **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ** ددے شرط ضرورت پچھلہ دقران نہ ثابت دے:

الان الله رآل عمران آية عہ) موضوع د علم تفسیر کلام دے روح المعانی لے علی قلبك لتكون من المنذرين بلسان عربی مبین او
 غایت او غرض د علم تفسیر دمراد الہی علم حاصلون بہ دے غرض دا قول دالله تعالیٰ انا انزلناه قرانا عربيا لعلکم تعقلون
 چہ پہ اعتقاد او عمل کینے دہفہ تابعداری اکرے سہی۔

د تفسیر او د مطالبو دقران دپوہ آداب او شرائط

روح المعانی، الاتقان، برهان، مناهل العرفان او پہ نور و کتابون کینے
 تفسیر کاہلیت او استعداد اود قران دپوہ دقاہلیت دپارہ
 شرطونہ ذکر دی موبزہ داسرکہ ددلائل پہ ذکر کو:

علم السنۃ

(عربی) مہارت دپہ ضروری دے۔ علم السنۃ
 اود مہارت پہ دے علوم حاصلیری، دمفردات قران دمدلولات تو
 دوقوع استعمال تحقیق چہ دا بہ پہ علم اللغة سرہ کیری، دقران
 مفردا نولسانی تغیرات او تصرفات چہ دا بہ علم الصرف والاشتقاق پہ
 ذریعہ حاصلیری، د مرکبا تو اود قران دجملود تغیرات او تصرفات
 حرکات او اعدا با تو د تبدل چہ دا بہ علم النحو سرہ معلومی، دقران کونہ حکم شوے دے لیکن دا وضاحت نشہ چہ دنمونونو بقول
 الفاظ و انتخاب اود محل استعمال دنگتو اود آسرا و چہ دا بہ علم البلاغہ، خومرہ دے۔ دہرمنونج وخت دکوم خلتے نہ شروع کیری

او کله ختمبیزی، بیا د هر منوخ د کتونو شمیر خومره دے د منوخ او
 ترکیبی خومره دی او څنکه دی د منوخ شرائط خومره دی، او کوم کوم
 دی دغه رنگ د زکوٰة حال دے چه زکوٰة په کوم کوم مال کینے دے او په کوم
 کینے نشته. د میاشت دے که د کال د مال په هر جنس کینے د دے منوخ
 خومره دے، د زکوٰة شرطونه څه دی او د هغه مصارف کوم دی
 دے ټولو تشریح چه حقیقت کینے د قرآن تشریح دے بغیر د سنته نامکند
 د دغه حال د حج روغے او د نورو احکامو دے، څنکه چه مونږ
 د قرآنی الفاظو په مطلب د پوهیدو د پاره د هر بودوخت محتاج یو
 دغه رنگ د قرآن عملی شکل متعین کولو د پاره د حدیث او سنت
 محتاج یو، او دا خوینږ محتاجی د قرآن محتاجی نه د ځکه چه
 مونږ ته د قرآن نه د فائده اغستو د پاره قدرتی طور د دے
 امور و ضرورت دے، مونږ چه اوبونه فائده اغستل غواړو
 مونږ ته د کومی کونستو یا د و لے جوکړولو ضرورت وی، د دے
 دا مطلب هرگز نه دے، چه اوبه محتاج دی، یا کوه یا و لکه محتاج
 د بلکې مونږه فائده اغستو د پاره د دے دواړو محتاج یو او په
 بے نیازه دی، همداغه وجه د څه پخپله قرآن د خپل پوهه د پاره
 د حدیث او د سنت ضرورت بنود لے دے کوم چه د حضور علیه السلام
 قول او عمل بللے شی ارشاد دے،
 وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ط (سوره جمعه آیه ۵) د حضور علیه
 السلام منصب داد دے چه هغه خلقوته د قرآن او د حکمت تعلیم ور
 کړی، دا د قرآن د مطالبو تعلیم بنائی، ځکه چه د قرآنی الفاظو ته
 ژو چه ذکر دے، بَيِّنَاتٌ لِّعِبَادٍ آيَاتِهِ، ځکه د عامے قاعدے له مخه
 کچرے یو استناد صرف د کتاب علمت و اوږدی نودانسی و بیله چه

د کتاب تعلیم ور کړو و تدخو چه هغه د کتاب د مطالبو تعلیم
 نه وی ور کړی په بل ایت کینے دی :-
 لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ س (سوره النحل آیه ۱۰۳) د پاره چه ته
 واضح کړی، خلقوته هغه کتاب چه دوی د پاره نازل شوی دے
 علی هذا القیاس په دے باره کینے د پرايیتونه موجود دی چه د هغه
 د قرآن پوهه په علم الحدیث باندے موقوفه ثابت شوی دے
علم الآثار د قرآنی معنوی پوهیدو د پاره د صحابه او تابعینو
 د آثارو علم ضروری دے صحابه خو براه راست
 د حضور علیه السلام شاگردان دی او تابعین په یو واسطه
 شاگردان دی، د دوی د قرآن پوهیدو روشتنو خلقونه زیات
 صحیح دے، امام شافعی رحمه الله تعالی په الرساله کینے بیکي چه
 اجتهاد هُمْ فَوْقَ اجْتِهَادِنَا، چه د صحابه کرامو رض اجتهاد خوینږ
 د اجتهاد نه د پر غوره دے، د صحابه کرامو په باره کینے د قرآن
 کریم ارشاد دے،
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ط (بینه آیه ۵) الله تعالی د هغوی
 نه راضی او دوی د الله تعالی نه راضی دی
 د رضائے الهی دا آسمانی سند دومره اوجت (اعلی) دے چه دے
 سره دا احتمال نه پاتے کیدی چه مجبوری حیثیت سره به دوی نفسیر
 غلط شی او د امت د پاره به د گمراهی سبب جوړ شی، ځکه چه د رضائے
 الهی نه پس د دے قسمه احتمالاً تو گنجائش نه پاتے کیدی، دے نه علاوه
 د علم الآثار نه د صحابه رض او تابعینو روحه او احوالو علم را تلے شی او
 مفسر قرآن د داسے تفسیر کولو نه محفوظ پاتے شو چه د دے ټولو خلاف
 دی او د تحریف قرآن غوندے د بیعت جوړ منبج جوړ شی په

چہ پہ ہفتے ہاندے قرآن کینے دے دوزخ و عیدارا غلے دے
 وَمَنْ يَشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ اُو دَمُومِنَانُونَه پہ خِلَاف لَارْمِي
 تُوْلِه مَاتُوْلِي وَتَصْلِيَه جَهَنَّمَط وَسَاءَتْ نَوْمُونِنَبَه هَعْنِي دَهغُوِي د
 مَهِيْرَاط رَسُوْرَه النَّسَاء آيَه عَهَا ۚ حَوِيْنِي پَه لَار تَلُوْتَه پَرِيْنَدُو او
 جَهَنَّم كِيْنِي بَه تُو رَا تُو مَبُو چَه هَعْفَه دِيْر خَرَاب خَائِي دَه، دَدَه آيَت
 نَه مَعْلُوْمَه شُوْرَه چَه خُتْكَه مَخَالْفَت دَرَسُوْل عَلِيَه السَّلَام جُرْم دَه دَغَه
 رَنَك دَصِيْحَابَه كَرَامُو مَخَالْفَت هَر جُرْم دَه، عَكْه چَه دَنَزُوْل قُرْآن
 مَؤْمِنَان هَمْدَغَه دِي، لَه دَه وَجَه دَايَسِي تَفْسِيْر چَه دَصْحَاب كَرَامُو د
 مَجْمُوْعِي رَا تُو نَه خِلَاف دِي هَفَه تَخْرِيْف او جُرْم دَه، چَه دَهغِي سَزَا
 دُوْرَخ دَه ۚ

۴- علم القواعد و اصول استنباط

دَمُفَسِّر دَپَارَه دَعَرَبِي زَبَان دَهغِي تُوَانِيْنُو عِلْم هَم ضَرُوْرِي دَه
 چَه پَه هَفَه دَجْمَل، مَفْصَل، عَام، خَاص، مَطْلُق، مُقَيَّد، اَمْر
 نَهِي وَغِيْرَه حَقِيْقَتُوْنَه او مَقْتَضِيَات مَعْلُوْمَه كِرِي شِي چَه دَتَفْسِيْر
 كُوْلُو پَه وَخْتَل حَاكِمَاو نِيْتَجَرَاو سَلَزَكِيْنِي غَلْطِي اُنْكَرِي، دَا قَوَاعِد
 دَا اَصُوْل فِطْحِي دَعِلْم نَه مَعْلُوْمِيْرِي- دَا دَعَرَبِي تُو پَه بُو ثُوْر عِلْم دَه
 چَه خَاص اَهْل عِلْم تُو يِيْزْنِي او دِيْنَه اَهْل اسْتِنْبَاط و يِيْلِي شِي دُوِي
 پَه دَه قَاعِد و كِيْنِي مَاهِرُوِي، او دَدَه پَه زُوْر دَا حَاكِمَاو دَا سَخْرَا ج
 جُو كِه وِي قُرْآن كِيْنِي دَدَه خَاص طَبَق دَكُر دَه ۚ

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ يَخْفَىٰ عَلَىٰ مَنْ يَدْرُسُهُمْ وَكُلُّهُمْ عَلَىٰ هَذِهِ حَالٌ
 إِذْ عَاوَابُهُ وَاوَدُّ دُوْرَه اِلَى الرَّسُوْلِ رَا لِي
 اُوْلِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ ۚ
 اِنَّه او دَرَسُوْل عَلِيَه السَّلَام تَه حَوَالَه

مِنْهُمْ ۚ سُوْرَه النَّسَاء آيَه عَشْر ۚ كِرِي تُو دَا اسْتِنْبَاط خَاوِنْدَا نُوْبَه دَهغِي حَقِيْقَت
 پِيْزْنَدَا لَه وَسَه ۚ
 شَرِي احْكَام كَجْرِي او اَمْرِي تُو اَمْر دَه او دَا مَن خِيْز دَه او كَجْرِي مَهِيَات وِي
 نُوْنَهِي دَه او دَخُوْف خِيْز دَه، خَه مَعَامَلَه كِيْنِي دَا تَحْقِيْق كُوْل چَه مَاهِرُو
 دَه كِه مَنَهِي تُو دَدَه بَدَا مَطْلَب وِي چَه دَا مَن كِيْنِي دَا خِل دَه كِه
 خُوْف كِيْنِي اُو دَا اِنَّه او دَهغِي دَرَسُوْل صَلِي اَللّٰهُ عَلِيَه وَاَسَلَم رَا كِتَاب اَللّٰهُ
 او حَدِيْث طَرَف تَارَا وِي لِي كَار دِي، دَه دَه پَارَه چَه اَجْتِهَاد كُو نَكِي
 دَكْتَاب اَللّٰهُ او سُنَّت مَنصُوْصَا تُو سُوْرَه دَدَه مَعَامَلَه مَوَازِنَه اُنْكَرِي او
 دَهغِي حَكْم تُو رَا اُبَاسِي دَدَه دَه پَارَه دَعَرَبِي پَه عَامَه تُو بَه دَبُوْهِيْدَن
 حَلَاوَه دَعَرَبِي تُو بَه دَخُصُوْصُو قَوَاعِد و مَعْرِفَت رِيْزْنَدَل، هَم ضَرُوْرِي
 دِي چَه پَه هَفَه دَقُرْآن دَصَحِيْح قَانُوْنِي اِنْدَا نَه فِكْر دَار و مَدَار دَه
 او دَا اَصُوْل فِقْه دَعِلْم نَه دَدَه قَانُوْنِي قَوَاعِد و پِيْزْنَدَل كِي حَا صِلِيْزِي

۵- علم قواعد الالهيات

دَمُفَسِّر فَرَض دِي چَه هَفَه تَه دَا ذَاتِ اَلِهِي سَه كِه تُو لُو جَا كُوْرَا وَا جَا تُوْرُو
 عِلْم حَا صِل وِي، او هَفَه پَه دَه پُوْهِيْرِي چَه اَللّٰهُ تَعَالَى يُو دَا يَسِي هَسْتِي
 دَه چَه دَجْسَمِيْت، طَرَف او مَكَان او زَمَان نَدَا مَنَزَه او پَاك دَه او د
 دَه قِيْد و نُوْنَه بِالْكَل بَهْر دَه، هَفَه دَا يَسِي ذَاتِي كَمَالًا تُو سُوْرَه مَوْصُوْف
 دَه چَه لَا مَحْدُوْد دِي دَا دَه دَه پَارَه چَه دَهغِي آيَتُوْنُو پَه تَفْسِيْر كِيْنِي رِيْخ
 اُنْخُوْرِي كُو مَر چَه اَلِهِيَا تُو او دَا اِنَّه ذَات او صِفَاتُو سُوْرَه مَنَعْلَق وِي، او بِيَا دَه
 اُمُوْرُو دَه پَارَه دَعِلْم الْعَقَائِد او عِلْم الْكَلَام ضَرُوْرَت دَه، چَه دَا اَلِهِيَا تُو
 پَه مَسْئَلُو كِيْنِي دَكُر اَهْلِي نَه مَحْفُوْظ پَاتِي شِي ۚ

إِنَّ اللَّهَ شَهِدٌ كَيْدَ شَيْءٍ ۚ
 قُرْآن دَه پَارَه پَه كُو مَر عِلْمُو كِيْنِي دَه مَهَارَت شَرَط اِيْخُوْمَه

شوے دے نوہغه علوم خود نزول قرآن پہ زمانہ کہتے نہ ووبلکہ دہغه تہ
 تدوین شو لکہ علم الصرف، علم النحو، لغت، بلاغہ علم الحدیث والاثر
 علم العقائد او علم الکلام او اصول فقہ۔ اُس ددے ضرورت ولے پیدا
 شو او کہ ددے ضرورت وی نوڈ ویرا ندینی صحابہ کرام او تابعین تو تفسیر
 بیاختگہ وو؟ جواب دادے چہ د علم وجود او دہغه تداوین کہتے فوق دے دا
 بتول علوم مذکورہ، د نزول قرآن بلکہ دہغه نہ ہم ویرا ندے موجود وو
 عربی ژے سرہ دا گندہلی وو او پہ عربی خبر و اترو کہتے بہ استعمال بدل میں
 ددے علوم تداوین او تصنیف نہ ووشوے ہے خو فاعل مرفوع و نیل
 مفعول منصوب و نیل، عام، خاص، مطلق او مفید دغہ رنگب د صرف
 او نحو تغیرات، دا استعمال بلاغتی موقعہ دا بتول د نزول قرآن پہ
 وخت کہتے موجود وو او عربی بہ استعمال تول صرف د تصنیف او تداوین
 پہ سانچہ کہتے پس و اچولے شو۔ علم الحدیث او علم الآثار د قرآن د تشریح
 پہ حیث قرآن سرہ سرہ وجود تہ را فتل خو صرف تصنیف او تداوین تے
 رستوا شو نو دا شبہ حکمہ بے حایہ دہ:-

۶- علم الموهبة

د قرآن د پوہے او د تفسیر د مہارت د پارہ علم
 و ہبی او د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ بہ قول علم لدنی
 ضروری دے، چہ د نور ایمان او تقوی نہ پیدا کیزی، د قرآن ارشاد دے
 لَا يُمْسِكُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ○ (سورۃ الواقعة آیہ عشر) د قرآن ظاہری الفاظ
 او نقوشوتہ صرف پاک لاس لگولے شی، یعنی دکوم، کس چہ طہارت او
 اودس نہ وی، نوہغه ظاہری قرآن تہ لاس نشی لگولے دغہ رنگ چہ د
 چا طہارت باطنی او قلبی نہ وی، نوہغه د قرآن باطن او دہغه معانی
 نشی موندے۔ دا طہارت باطنی او قلبی نور پہ طاعت الہی او تقوی سرہ
 پیدا کیزی، چنانچہ امام سیوطی رو پہ اتقان جلد ۷ ص ۱۸۱ کہتے دامام

ذکرشی د البرہان فی علوم القرآن نہ نقل کویدی،

إِعْلَامَاتُهُ لَا يَحْصِلُ لِنَاظِرِ فَهْمٍ مَعَانِي: د قرآن معانی او اسرار داسے کس
 القرآن وَلَا يَظْهَرُ اسْتِزَادَةً لِمَنْ فِي قَلْبِهِ: تہ نشی حاصلیدے د پاپہ زرہ
 بَدْعُهُ أَوْ كِبْرًا أَوْ هَوَىٰ أَوْ حُبًّا لِلدُّنْيَا: کہتے چہ بدعت، تکبر، خواہش
 أَوْ مَحْرَبَةً عَلَىٰ ذَنْبٍ أَوْ غَيْرَ مَلْحَقٍ بِالْإِيمَانِ: پرستی یا محبت د دنیا وی، یا پہ
 أَوْ ضَعِيفُ التَّحْقِيقِ أَوْ يَعْتَمِدُ عَلَىٰ: کناہ معرووی یا دہغه ایمان
 مُفَسِّرٍ كَيْسَ عِنْدَهُ عِلْمٌ أَوْ رَاجِعًا إِلَىٰ: مضبوط نہ وی یا دہغه تحقیق کبریہ
 مَعْقُولِهِ وَهَذَا كُلُّهَا حُجُبٌ وَمَوَالِجُ: وی یا پہ غیر عالم مفسر یا ندے
 بَعْضُهَا أَكْبَرُ مِنْ بَعْضٍ وَهَذَا مَعْنَىٰ: اہتمام دکوی یا دخیل عقل منہ
 قَوْلِهِ تَعَالَىٰ سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي: کوی دا بتول امور د قرآن پس
 الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ: پوہہ کہتے ہندا وندا وی او خد د نور
 الْحَقِّ، قَالَ سَفِيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ: نہ لوٹے وی ہمدام معنی دہ د قرآن
 يَقُولُ أَنْزَعُ عَنْهُمْ فَهَمَ الْقُرْآنِ: ددے ارشاد چد سٹہ بہ د قرآنی
 أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ قَالَ: مقاصد و نہ ہغه خلق آتہ و م چہ
 سَفِيَانُ الشُّورِيُّ لَا يَجْمَعُ فِيهِمْ: پہ زمکہ کہتے ناحق لوئی کوی ابن ابی
 الْقُرْآنِ وَالْإِشْتِعَالُ بِالْحُكْمِ: حاتم د سفیان بن عیینہ نہ نقل
 فِي قَلْبِ مُؤْمِنٍ ط: کہتے دی چہ دوی نہ بہ د قرآن د
 پوہہ نوررا باختم، سفیان ثوری فرمائی چہ حکام پرستی او د قرآن

پوہہ دوا بہ د مؤمن پہ زرہ کہتے نشی جمع کیدے۔
 دے نہ معلومہ شوہ چہ د قرآن د پوہے د پارہ زرہ د درنہ ضرورت
 دے، چہ خوک دے نہ محرومی نوہغه بہ د قرآن د پوہے نہ ہم محروم
 دی او دارنہ دہغه امور نہ پیدا کیزی کوم چہ پور تہ عبادت کہتے ذکر
 دی او د اللہ تعالیٰ نہ د نبض حاصل ہو د پارہ شرط دی ددے نوم

”عِلْمُ الْمَوْهَبَةِ“ دے چہ پہ دے دَقْرَانِ دَرَوَازَةِ پِرَانْتِے شِیْءِ

پہ حدیث شریف کہتے دی چہ چا پچھلہ رائے دَقْرَانِ صَحیحِ تفسیر
 هُمْ اَكْرَمُ رُتَبًا هَرَدَهْ فَهَلْ اَكْرَمُ رَابِدًا وَاوَدَ تَرْمِذِي، نَسَائِي (د
 ابوداؤد پہ یوبل روایت کہتے دی، فَلْيَتَّبِعُوا مَتَعَدًا اَوْ مِنَ النَّارِ يَعْنِي پچھلہ
 رائے تفسیر کوونیکے ددوزخ مستحق دے پہ دے وجہ بتول علماء پہ دے
 متفق دی چہ تفسیر بالرأے یوبدکار دے

د تفسیر بالرأے بتحقیق

د تفسیر بالرأے نہ دامعنی قطعاً
 مُرَادُ نَهْ دَهْ چہ دَقْرَانِ پہ تفسیر
 دہندورائے او فکر استعمال نشی، حُكْمُ چہ دے نہ خوبیر تفسیر
 کیدے نشی او پچھلہ قُرْآنِ پہ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ چہ خلق د
 قُرْآنِ کہتے فکر کوی او پہ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ چہ دا خلق
 پہ قُرْآنِ کہتے ولے غور نکوی) قسم الفاظوسرہ پہ قُرْآنِ کہتے د فکر او
 تذکر کوونتر غیب ور کہتے دے پہ دے وجہ رائے او فکر خہ بد نہ دے
 بلکہ د تفسیر بالرأے مطلب دادے،

را، چہ پچھلہ رومی قائمہ کہتے رائے بنیاد جو رکری او تک آن دے
 رائے نہ ذرا آکر ولو کو شنش کوی پہ دے صورت کہتے رائے اصل شرہ
 او قُرْآنِ تابع شو، چہ موضوع پہ سب کول دی او بددی او ددوزخ
 باعث دی، پہ دے صورت کہتے تفسیر بالرأے کہتے داسپ، سیبیت
 د پارادہ سیاق سیاق او د عربی قواعد و مطابق درائے پہ استعمال دے
 تفسیر کول چہ د قُرْآنِ او د اسلام د بنیادی مقاصد و نہ خلاف نہ
 وی ہغہ محمود“ دے مذموم نہ دے او دے تہ تفسیر بالرأے ہم
 نشی و بیٹے، بیا ہر کہ دے نہ خوک تفسیر بالرأے اوائی نو د گتہ
 بِالْقَلَمِ“ کہتے استعمال شوے، پ، پشان رائے بہ صرف یو آلہ د تفسیر

د تفسیری عمل مجبوراً و مرجع بہ ندوی،

(۶) دویم صورت دادے، چہ پہ قرآنی تفسیر کہتے د عمل او نقل
 دود جہدا دائرے دی، د قُرْآنِ د مفردا تو معنی متعین کول اسباب
 نزول، ناسخ، بیان د جملاتو او مختلف قرائتوںہ، دا بتول داسے خیزو
 پہ چہ صرف پہ نقل معلومی ری رائے پہ دے کہتے نشی چلیدے۔ لہذا
 پہ دے امور و کتب د رائے د دخل تفسیر بالرأے وی، چہ ہغہ بد دے
 باقی پچھلہ رائے ذالبت چیرو معنی یومعنی متعین کول یا د ہغہ نہ د
 حکم استنباط د قواعد و استنباط مطابق یا د قرآنی حکم د حکمت
 او سراز وغیرہ استخراج دا بتول تفسیر بالرأے کہتے داخل نہ دے،
 حُكْمُ چہ دا بتول امور د عقل او درائے دائرے سرہ تپلی دی نہ
 چہ دنقل او درایت سرہ دالاتقان جلد ۲ ص ۱۰۱ و ص ۱۰۲ نو د
 تفسیر بالرأے بہ دامطلب وی، چہ رائے د نقل پہ دائرہ کہتے مدخلت
 اگری، او د نقل اور روایت پہ موقعہ نقل اور روایت پہ جائے پہ راجح
 سرہ تفسیر اگری، نو دا حد نہ تجاوز دے،

د شبہی ازالہ، د صوفیہ و اباطنیہ و د تفسیر پہ منہج کہتے فرق
 د اسلام صوفیہ و ہم د قُرْآنِ تفسیر و نہ کوی وی، او باطنیہ ملاحظہ
 ہم لیکن اول تہ تحریف او تفسیر بالرأے نشی و بیٹے او دویم قسم پہ
 تحریف کہتے شامل دے، ددے فرق دادے، چہ صوفیہ کرام د قُرْآنِ
 ظاہری معنی مینی او د ہغہ سرہ د مناسبر او مہائلو خیزو نو ذکر کوی
 چہ د ذہن د پرواز دائرہ وسیع وی، او دہنہ مناسب خیزو نہ د اسلام
 مسلمان تو نہ خلاف نہ وی، ددے نہ د اسلامیا تو انکار نہ لازمی
 مگر باطنیہ ظاہری معنی نہ مینی او د خپلے خویشے دغہ باطنی معنی
 اصل مراد د اللہ گنری، لکہ حُكْمُ چہ دا فرق روح المعانی بلکہ تفتازانی

ہم بیان کریدے، علامہ اوسمی فرمائی

وَأَمَّا كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي الْقُرْآنِ فَهُوَ
 مِنْ بَابِ الْإِشَارَاتِ تَسْكِنُفَ عَلَى
 أَرْبَابِ السُّلُوكِ وَيُمْكِنُ التَّطْيِيقُ
 بَيْنَهَا وَبَيْنَ الظَّوَاهِرِ الْمُرَادَةِ وَ
 ذَلِكَ مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ وَمَعْضُ
 الْعِرْفَانِ لَا أَنَّهُمْ اعْتَقَدُوا أَنَّ
 الظَّاهِرَ غَيْرُ مُرَادٍ أَصْلًا وَأَمَّا الْمُرَادُ
 الْبَاطِنُ فَقَطْرٌ أَذْ ذَلِكِ اعْتِقَادُ
 الْبَاطِنِيَّةِ الْمَلَاحِدَةِ نَوَسَلُوا بِهِ
 إِلَى نَفْسِ الشَّرِيعَةِ بِالْكَلِمَةِ وَحَاشَا
 سَادَاتِنَا مِنْ ذَلِكَ وَقَدْ حَضَرُوا عَلَى
 التَّفْسِيرِ الظَّاهِرِ وَقَالُوا الْأَبْدُ مِنْهُ
 أَوْلَا إِذْ لَا يُطَمَعُ فِي الْوُصُولِ إِلَى
 الْبَاطِنِ قَبْلَ أَحْكَامِ الظَّاهِرِ وَمَنْ
 إِذْ عَلَى فَهْمِ آسْرَارِ الْقُرْآنِ قَبْلَ أَحْكَامِ
 الظَّاهِرِ فَهُوَ كَمَنْ إِذْ عَلَى الْبُلُوغِ إِلَى
 صَدْرِ الْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يُجَاوِزَ الْبَابَ
 (روینوالی) نہ دریا نڈلغیرد قرآن رازونہ حاصلون غزالی نوہغہ داسے دے
 لکہ دکوم، صیغ نہ لغیرد رواسے در سید نو دعوی کوی۔

د علامہ اوسمی ددے بیان نہ معلومیزی، چہ د صوفیہ وپہ تفسیر کینے د
 خوا مؤرد لجاظوی، چہ ہغہ د باطنی تفسیر نہ جگا کوی،
 را د اللہ مراد صرف ظاہری تفسیر دے نہ چہ باطنی اشارات (۴) صرف پہ

ظاہری تفسیر کینے د مہارت پہ وجہ باطنی اشارات توتہ ساسائی کید یثی
 (۳) باطنی اشارات ظاہری تفسیر سہ مطابق کیدل ضروری دی (۴)
 د معرفت الہی پہ نتیجہ کینے د باطنی اشارات تو مطلب، د مناسبت و غیر ذلکا نشان
 دے، نہ چہ د الحاد او د خواہش نفسانی پہ نتیجہ کینے د حدیث پہ دے
 الفاظ: لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَكُلٌّ حَيْثُ مَطْلَعٌ. کینے د ظاہر نہ مراد
 ظاہری معنی دے او د باطن نہ اشارت مراد دی (روح المعانی جلد ۱ ص ۴۷)
 د صوفیہ و او باطنیہ وپہ معنو کینے د بیلتون پہ عرض مؤربن یومثال پیش
 کو چہ د بیلتون بینہ بنکارہ شی، حدیث شریف کینے دی: إِنَّ الْمَلِكَةَ
 لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَ صُورَةٌ: یعنی پہ کوم کور کینے چہ سپے یا تصویر ی
 نو پہ ہغ کینے د رحمت فرشتے نہ داخلیری، دا حو ظاہری معنی شوہ اس
 کچرے، خوگ دا معنی پہ چہل خاگے ہر دل سے داخل او بل یومناسبت مطلب
 ہے دا ہم داخلی: ..... چہ دکور نہ مطلب ذرہ
 او د سپی نہ مطلب د ذرہ نڈا کور خو کور نہ دی او تصویر نہ مطلب محبت دنیا
 دے نو چہ پہ کوم ذرہ کینے محبت د دنیا او د سپی پشان اخلاق وی،
 نو ہغے کینے ملکی نور نہ داخلیری، اوسہ ددے حدیث د ظاہری الفاظ
 پہ جو رہے ضرورتہ سپے او د سناہ والہ خیز تصویر پہ کور کینے حرام گنوی
 دامثال د صوفیہ و د باطنی تفسیر دے، لیکن کچرے اس خوگ ددے دا
 مطلب بیان کوی، چہ دے نہ ظاہری کور ظاہری سپے او ظاہری تصویر
 مراد نہ دے او نہ ہغہ پہ شریعت کینے منع دے، بلکہ ددے مطلب پہ حدیث
 کینے د سپو خو کور نہ دی، او د تصویر نہ مطلب یواغے محبت د دنیا دے نو دے نہ
 بہ مؤربن ہغہ باطنی تفسیر رالو کوم چہ الحاد او تحریف دے، دغہ رنگ
 پہ سورت بقرة کینے د بنی اسرائیلو پہ سلسلہ کینے دا غل دی، إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ
 أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً: سورة بقرة آية ۱۰۱ د بنی اسرائیلو دیکو

مقتول سہی د قاتل معلوم نہ ہو د پاره دوی ته حکم اُترچہ غواذ کبری
 اویا د هغه یوجز مقتول سره اُ مبرئی نو مقتول به ژوند ے شی او خپل
 قاتل به اُ بنائی، اُس د دے ایت داسے تفسیر کول چه د بقرة ته غوا یا
 غوے نه دے مَراد بلکه نفس بهیمیه تر مَراد دے بنکاره مطلب به ے دا
 وی، چه خپل نفس بهیمیه د عبادت او د ریاضت په چاره ذبح کړی
 یعنی مړے کړی هرکله چه نفسا سو په عبادت او ریاضت سره د نفس سړی
 ختمه شی نر روحانی ژوند به نصیب شی، او اصل قاتل یعنی خواهشات
 نفسانی به په گوته کړی، د مطلب دا چه د خواهشاتو نه مغلوب انسان
 مړے دے، د غوا/ غوی نه مطلب هغه نفس بهیمیه دے، ا کوم چه د
 خواهشاتو مرکز دے، د دے ذبح کول په ریاضت او عبادت سره دده
 خواهشات مغلوب کول دی، چه هغه قاتل بولی، د ژوندی کیدو مطلب
 جسمانی نه، بلکه روحانی ژوند مَراد دے، (مترجم)

د تفسیر کول چه غوا/ غوے نه دے ذبح شوی او نه خولے
 مقتول بیا ژوند ے شون او خپل قاتل ے اُ بنودلو، نو دا تفسیر بالرائے
 دے چه چو پت الحاد او زندیقیت دے،

که اصل واقعہ او د ایت ظاهری معنی په خپل خائے صحیح اُ گنری اویا
 د هغه باطنی تفسیر اُ گری نوڅه بدیت ے نشته لکه څنگه چه قاضی
 بیضاوی په خپل تفسیر کښه دغه ذکر شوی اشارے د معرفت الہی د
 نکتو په درجه کښه نقل کړی دی:-

د تفسیر بالرائے قسمونه امام سلو طینی رح په اتقان کښه د ابن
 النقیب رح نه نقل کړی دی:-

مَا تَحْصُلُ فِي مَعْنَى حَدِيثِ التَّفْسِيرِ: بِه شریعت کښه د منع شوی تفسیر پنجه
 بِالرَّأْيِ حَسَنَةً أَوْ أَلِ أَحَدًا هَا: صورتونه دی

د تفسیر د پاره د ضروری علومو
 حاصلونه بغیر تفسیر کول :-
 ۱) د صفات باری تعالی یاد مَقْطَعًا تو
 یاد متشابها تو تفسیر کول چه د هغه
 علم الله سره خاص دے (۲) د خپلے
 غلطے قائل مړے شوی د اے د مضبوطو
 د پاره داسے تفسیر کول چه هغه د
 خپلے غلطے راے تابع کړی، او هر دے
 نه ے دیماردا کا بزى، څلورم دا چه
 بغیر دلیل دعوی اُ گری چه هم دا
 مطلب یقیناً د الله تعالی دے، پنجم
 دا چه د قرآن تفسیر په خپله خوښه

التَّفْسِيرُ مِنْ غَيْرِ حُصُولِ الْعُلُومِ
 الَّتِي يَجُوزُ مَعَهَا التَّفْسِيرُ وَالثَّانِي
 تَفْسِيرُ الْمُتَشَابِهِ الَّذِي لَا يَلْبَسُهُ
 إِلَّا اللَّهُ وَالثَّلَاثُ التَّفْسِيرُ الْمَقْرُونُ
 لِلْمَذْهَبِ الْفَاسِدِ بِأَنْ يَجْعَلَ
 الْمَذْهَبُ أَصْلًا وَالتَّفْسِيرُ تَابِعًا
 فَيُرَدُّ إِلَيْهِ بِأَيِّ طَرِيقٍ أَمَكَّنَ
 وَأَنْ كَانَ ضَعِيفًا الرَّابِعُ أَنْ
 مَرَادَ اللَّهِ كَذَا بِالتَّقَطُّعِ مِنْ غَيْرِ
 دَلِيلٍ، الْخَامِسُ التَّفْسِيرُ
 بِالرَّأْيِ وَالتَّفْسِيرُ بِالرَّأْيِ

جلد ۱ ص ۱۳۳

او خواهش اُ گری :-

د ابول صور تونه به تفسیر بالرائے کښه داخل دی ا په کومو چه د
 دوزخ د سزا وعید را غلے دے، د لوی رنگ په تفسیر و لږ کښه به ویر
 کم دا بصری، چه په دے نڅو صورتو لږ کښه به په څه طریقه داخل نه
 وی، العیا ذبا لله،

اقسام تفسیر :- ابن عباس رضی الله د تفسیر څلور قسمه بنودلی دی

د ا چه صرف د عربی ژبے په خاص مهارت او د
 هغه په قواعد و پیژندو معلومید ے شی (۲) هغه اعتقادی او عملی بنکاره

احکام چه د قرآنی الفاظو په آوری د سره معلومید ے شی، لکه چه
 فَأَعْلَمُوا أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ سوره همدایه ۱: یوه شته چه بغیر د الله بل معبود نشته
 أَنْبِئُوا الصَّلَاةَ وَالزَّكَاةَ وَالْبَقْرَةَ آية ۲۸: نوح قائموی او زکوة و رکوی

چہ داد عربو عوام ہم معلومونے شی اودے د پاره د عربی دباریکو ضرورت نہ وی اونه پہ دے بانده د نہ پوهید و خہ عذر قبول دے، (۳۳) چہ صرف مجتهدین علماء پر پوهیزی او عموماً دے تہ تاویل و تیلے شی مثلاً د فقہی احکاموا استنباط بیان د مجمل تخصیص د عام او تقید د مطلق حقیقت لغویہ بانده حقیقت شرعیہ تہ ترجیح ورکول او حقیقت عرفیہ تہ پہ حقیقت لغویہ بانده ترجیح ورکول خوہله چہ پہ خلاف دے دلیل قائم نہ وی، لکن وصل علیہم ط ان صلواتک سکن لهن چہ دلیل پہ معنی لغوی ستہ نو معنی عرفی بہ تر مطلب نشی اغتہ :-

(۳۴) غلور مرهغه چہ د هغه علم الله سره خاص دے، لکن دمتشابها تو د وخت د قیامت او در روح وغیره علم رالاتقان جلد ۱ ص ۱۱۷) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ كَيْتَمَدَّ كُورَه آسانئ نه مطلب دویم قسم دے لفظ د ذکر دے قرینه دہ چہ یولخ هغه قرانی مضامین آسان کرے شوی دی چہ وعظ او نصیحت سره تروون لوی او هغه هم دغه دویم قسم دی امام زرکشی د التفسیر خوبن کریدے، او په دے تقسیم کینے علماء سره چہ کوم قسم خاص شوه دے هغه په عامه اصطلاح کینے تاویل بللے شی خون تاویل محمود په دے لاندینی شراطونو مشروط دے کہ دا بے نہ وی نو بیات تاویل مذموم او مخریف دے :-

(۳۵) د کومر ایت تاویل چہ کیزی هغه به دوپا ندینی آیت سره جوړ خوری (۳۶) د ر ستنی آیت سره به هم جوړ خوری (۳۷) دلغت په اعتبار سره د آیت په مطلب کینے د دے خائے وی (۳۸) د کتاب الله او سنت رسول نه به خلاف نه وی :- الاتقان جلد ۲ ص ۳۱۱ کینے وی :-

قَالَ قَوْمٌ مِّنْهُمْ الْبَغْوِيُّ وَالْكَرَائِيُّ التَّوِيلُ صَرَفُ الْآيَةِ إِلَى مَعْنَى مُوَافِقٍ لِمَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا تَحْتَمِلُهُ الْآيَةُ غَيْرَ مُخَالِفٍ لِلْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ (۳۳) د کتاب الله او سنت سره مخالف

کیدل امام زرکشی د علامه زمخشری نه دا پنجم شرط هم نقل کرے دے، چہ د دے تاویل او تفسیر نه د قرآن په معجزانه بلاغت کینے خه نقصان نه پیدیزی، بلکرا عجازی بلاغت په خپل خائے باقوی قال الزمخشری من حق مفسر کتاب الله الباهر و کلامه المعجز ان يتعاهد في صداهيه بقاء التظلم على حسنه والبلاغة على كمالها (۳۴) البرهان جلد ۱ ص ۳۱۱

(۳۵) د مفسر قرآن د پاره د اضروری دے، چہ هغه د تفسیر په ټولو لارو کینے دا خبره په نظر کینے ساتی چہ د قرآن د نظم ر عبارت خوبی او د قرآن د بلاغت کمال پخپل خائے پلته وی، دے نه پنجم بشرط هم معلوم شوه د علامه زمخشری رائے بالکل صحیح ده د قرآنی ایت اصلی مقصد د پاره په قرآنی تفسیر کینے عجازی شان موجود دے کچرے معنی بدله شی او د خپلے خوبنې معنی اکرے شی نو د قرآنی تفسیر عجازی شان پختم شی او په قرآنی الفاظو کینے د نظم قرآنی او د سیاق سباق د ارتباط او د دلالت شان د دغه خانی معنی راټومبلو په وجه کمزورے شی، (۳۶) کتاب او سنت کینے چہ کوم بیان شوه دے هغه یونا قابل تقسیم آسانی حق دے نو د قرآن د کوم ایت چہ تفسیر کیزی نو دا په کتل پکاروی، چہ هغه تفسیر یا مطلب په بل خائے کیند قرآن یا د سنت نبوی د مطالبوسره خو تکره نه وی

x

کہ نگرا وہی نوداہہ ددے خبرے دلیل وی چہ ڈا تفسیرخپل خانی او تحریف
 دے حتی یو د بل سرہ نہ تگرا ویری نو تفسیربہ ہم ہفہ صحیح دی چہ
 پہ ہفہ کنے یو بل سرہ تگرا و تعارض نہ وی خو تعارض نہ مطلب حقیقی
 تعارض دے ہسے خو ظاہری تعارض مضر حکم ندے چہ ہفہ پہ قرآن
 کنے غور کولو سہ ختمیری، ہم دغہ وجہ دچہ ڈھرایت پہ تفسیر کنے
 ڈہ مفیسر نظر دپہ ہتول کتاب او سنت وی دے ڈپارہ چہ ڈہفہ تفسیر
 ڈ مجموعی کتاب او سنت نہ خلاف نشی، دارنگ ڈ خیر القرون (یعنی صحابہ
 تابعین او تبع تابعین چہ ڈ قرآن ڈ پوہ یوغنہ او ممتاز، برخ لری) ڈ
 تفسیرو نو ڈ مجموعی روح پچہر ستنے کوم تفسیر خلاف وی نو ہفہ بہ
 تحریف وی او ڈ قبکو لو قابل بہ نہ وی، البت کچرے یوما ہر مفیسر دتفسیر
 ڈ شراطلو پہ رہنرا کنے داسے مطالب قرآنی بیان کبری، چہ سلفونہ وی
 بیان کبری خود ہفہ خلاف کے ہم نہ وی کہے، نو ڈ داسے معارف
 قرآنیہ و دروازہ ڈر سٹو خلقو ڈ پارہ بندہ ہم ندہ او پہ قرآن
 ڈ صحیح غور او فکر پہ زور ڈ معارف و اسرار و استخراج کار بہ تزیامتہ
 جاری وی، پہ حدیث شریف کنے راجی، لا ینکلی عجاہبک؛ ڈ قرآن
 عجیبہ مضامین نہ ختمیری ڈ دے متعلق ڈ امام شافعی رح ارشاد دے
 جَمِيعُ مَا تَقُولُهُ الْأُمَّةُ شَرْحٌ لِلسُّنَّةِ
 وَ جَمِيعُ السُّنَّةِ شَرْحٌ لِلْقُرْآنِ وَ
 جَمِيعُ الْقُرْآنِ شَرْحٌ لِأَسْمَاءِ الْحُسْنَى
 وَ صِفَاتِهِ الْعُلْيَا : یا شرح دہ او قدآن ڈ اللہ تعالی ڈ اسماء
 حسنی او ڈ صفات عالیہ و شرح دہ : او ددے اسرار و متعلق ڈ حضرت
 ابن مسعود رض ارشاد دے :
 قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ مَنْ أَرَادَ الْعِلْمَ : خُوكَ چہ علم غواری نو ڈ قرآن

فَيْشُورُ الْقُرْآنَ فَإِنَّ فِيهِ عِلْمٌ : د مضامینو لبثون د ان کبری حکہ
 اکا و لاین و الآخرین رر و اہ : چہ پہ دے کنے ڈ اولینو و آخرینو
 البیہقی فی المدخل : علم دے مراد اصول د علم دی
 او ہر پہ دے بارہ دار شادات ڈ باری تعالی دی، تَبَيَّنَتْ لِكُلِّ شَيْءٍ
 تَفْصِيلاً لِكُلِّ شَيْءٍ، غرض دا چہ ڈ دین ہتول اصول پہ قرآن حکیم
 کنے موجود دی او پہ فیضان الہی سہ ڈ اللہ تعالی پہ خاص بند کا نو ڈ
 قرآن نہ ددین اسرار پرانے کیزی ددے فیضان ڈ کر پہ روح المعانی
 جلد عک اگوری، دے قسم فیوضاتو تہ تفسیر اشاری و بیلے شی
 ڈ باطنیہ و پہ تفسیر اشاری کنے چونکہ ڈ ظاہری معنی انکار دے پہ دے
 وجر ہفہ مردود دے، ڈ اهل السنة صوفیہ و چہ کوم اشاری تفسیری
 کبری دی پہ ہفہ کنے آہم خلود دی، تفسیر نیشا پوری، تفسیر الا لوسی
 المتوفی سنہ ۱۲۰ھ تفسیر التستری سہل بن عبد اللہ التستری المتوفی
 سنہ ۳۱۳ھ و لم یتیم (یعنی پورہ نہ دے) او تفسیر دمی الدین بن
 عربی المتوفی بد صنف سنہ ۲۰۰ھ دا ہتول صاحبان د قرآن ظاہری
 معنی تسلیم کولو نہ، پس اشاری تفسیر و نہ کوی چہ ڈ ہفہ متعلق ڈر کنے
 پہ برہان کنے لیکنی :
 كَلَامُ الصُّوفِيَّةِ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ : د صوفیہ و کلام تفسیر نہ دے بلکہ
 قِيلَ لَيْسَ بِتَفْسِيرٍ وَ إِنَّمَا هُوَ مَعَانٍ : ہفہ واردات او وجدانیات دی
 وَ مَوَاجِدًا يَجِدُونَ عِنْدَ التَّلَاوَةِ : چہ ہفوی ڈ تلاوت پہ وخت
 محسوسوی بن الصلاح پہ خیلہ فتاوی کنے لیکنی :
 وَ جَدَّتْ عِنْدَ الْأَمَامِ أَبِي الْحَسَنِ الْوَاحِدِيِّ : ما ذابوا الحسن الواحدی
 أَنَّهُ قَالَ صَنَّفَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السَّلْمِيُّ : نہ معلومہ کرہ ہفہ او بیلے
 حَقَائِقُ التَّفْسِيرِ فَإِنْ كَانَ اعْتَقَدَ أَنَّهُ تَفْسِيرٌ : چہ عبد الرحمن السلمی

فَقَدْ كَفَرَ قَالَ ابْنُ الصَّلَاحِ أَنَّهُ لَمْ
يَذْكُرْهُ تَفْسِيرًا أَوْ لَا ذَهَبَ بِهِ
مَذْهَبَ الشَّرْحِ لِلْكَلِمَةِ فَإِنَّهُ لَوْ
كَانَ كَذَا لَكَ كَانُوا قَدْ سَلَكُوا مَسَلَكَ
الْبَاطِنِيَّةِ وَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنْهُمْ ذِكْرُ
نَظِيرٍ لِيَاوُرِدَ بِهِ الْقُرْآنُ فَإِنَّ النَّظِيرَ
يُذَكَّرُ بِالنَّظِيرِ

حقائق التفسیر لیکلے دے کچرے
ہغہ دا تفسیر گنری نوکا فردے
ابن الصلاح فرمائی چہ ہغوی دا
د تفسیر پہ توگہ نہ دے ذکر کرے او
نہ تے دغہ لفظ تشریح گنری، کچرے
داعے نو دا باطنیت دے،
دا خو یوگے د قرآنی مدلول نظیرے

ذکر کرے دے، حکم چہ یونظیر نہ بل نظیر یا د پزی:

د دے اقوالو نہ معلومہ شوہ چہ صوفیہ دا سے قسم تفسیر نہ بولی بلکہ د
قرآنی مقاصد و نظیر بیا: ہغوی او دے سرہ د باطنیہ و او د صوفیہ و
د تفسیر بیلتون دا علو اول د قرآن د ظاہر نہ انکار کوی لیکن صوفیہ
د قرآن ظاہری معنی مفلونہ بعد دا سے قسم بیان کوی، پہ منا اهل

العرفان جلد ۱ ص ۵۵۵ کہنے دی:

وَمِنْ هُنَا يُعْلَمُ الْفَرْقُ بَيْنَ
تَفْسِيرِ الصُّوفِيَّةِ الْمُسَمَّى بِالتَّفْسِيرِ
الْإِشَارِيِّ وَبَيْنَ تَفْسِيرِ الْبَاطِنِيَّةِ
الْمَلَاحِذَةِ فَالصُّوفِيَّةُ لَا يَتَعَوَّنُ
إِرَادَةَ الظَّاهِرِ بَلْ يُحْضِرُونَ عَلَيْهِ
وَيَقُولُونَ لَا بَدَمِنَهُ أَوْ لَا ذَمَّنْ
إِدْعَى فَمِنْ أَسْرَارِ الْقُرْآنِ وَ
وَلَمْ يُحْكَمْ الظَّاهِرُ كَمَنْ إِدْعَى: داعے دہ لکہ چہ خوگ د طوی ا لری
بلوغ سطح البیت قبل آت: چہ پہ دروازا د ننو تو بغیر حما
مجاو ذ البابت: د نمنہ کورتہ لارم

د دے خاکے نہ د صوفیہ و د تفسیر اشاری
او د باطنی ملحدینو د تفسیر فرق
معلوم شو، صوفیہ د ظاہری معنی
انکار نہ کوی، بلکہ د ہغہ ترغیب و رکوی
او وائی چہ دا دیرہ ضروری دہ، حکم
چہ د ظاہری مراد د پختگی نہ بغیر
د قرآن پہ اسرار و د پوہ دعو
داعے دہ لکہ چہ خوگ د طوی ا لری
چہ پہ دروازا د ننو تو بغیر حما
د نمنہ کورتہ لارم

صاحب د منا اهل د تفسیر اشاری قبلو لود پار لا پنچہ شرطو نہ بیا کریدی
۱) ظاہری معنی د قرآن خلاف نہ وی۔

۲) دادعوئی د ہر نہ وی چہ معنی مراد کا یولگے معنی اشاری دہ نہ چہ
معنی ظاہری۔

۳) د قرآنی الفاظو د پیر لہے تاویل د نہ وی چہ د الفاظو عربی حیثیت
د ہغہ خلاف وی۔

۴) تفسیر اشاری د د شرع او عقل مقابل او معارض نہ وی۔
۵) اشاری مضمون د پہ شرعی دلیل مضبوط او مؤید وی۔

مناهل العرفان جلد ۱ ص ۵۴۵ بانڈے امام ابن تیمیہ رح د قرآن
ہر ہغہ تفسیر غلط بنودے دے چہ د صحابہ و او د تابعینو د تفسیر نہ
خلاف وی، اصول التفسیر کہنے لیکي:

وَفِي الْجُمْلَةِ مَنْ عَدَلَ عَنْ مَذَاهِبِ
الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ وَتَفْسِيرِهِمْ
إِلَى مَا يَخَالِفُ ذَلِكَ كَانَ مُحْطًا فِي
ذَلِكَ بَلْ مَبْتَدَأٌ عَالًا لَيْسَ لَهُمْ
بِتَفْسِيرِهِ وَمَعَانِيهِ كَمَا أَنَّهُمْ أَهْلُ
بِالْحَقِّ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ بِهِ رَسُولًا
آتَمَى :-

ہر ہغہ تفسیر چہ د صحابہ و
او تابعینو د تفسیر نہ خلاف وی
نو د دے مفسر پہ غلطہ دے
بلکہ بد معنی دے، حکم چہ د قرآن
پہ تفسیر او د ہغہ پہ معنودوی د پیر
بنہ پوہ وونکہ خنکہ چہ ہغوی د
حضور علیہ السلام در او رلی شوی حق
آتمی :-

دیرزیات عالمان و...

امام سیوطی رح پدا نقان جلد ۱ ص ۵۵۵ کہنے ہم د دے پہ بار کہنے لیکي
وَهُوَ نَفِيسٌ جِدًّا چہ د ادیرہ قیمتی او اعلیٰ خبرہ دہ لیکن دے سرہ
لیکی چہ د صحابہ و او تابعینو د سند د صحت تحقیق پکار دے حکم
چہ پہ دے قسم روا یا تو کہنے ضعیف او موضوعی ہر موجودی ہر دغہ

يَا اِلٰهَ عُلَمٰرٍ فِيْ خَفَاٍ رَفَعَ الْبَارِيْ اِبْتَدَا جِلْدَاوَلِ يَعْنِيْ بَلْ نَهَيْتَ خَدَّ
بنودل، دادوحي لغوی معنی دی، اوددے شرعی معنی اِلَّا عُلَمٰرٍ بِالْشَّرْعِ
یعنے صرف شرعی احکام بنودل وحی دہ۔ دوحی لغوی، درے قسم دی

۱) فِطْرِي ۲) اِيْجَادِي ۳) عِرْفَانِي

فِطْرِي لکہ د خدائے پاک پہ الہام د تودو مچو گبین جوہر ول
اوپہ ہفے کہنے شہد جمع کول دغہ رنگے د تودو حیوانان
کارنلے خود اقسام وحی صرف حیوانان تودو رخنارو و خارو د پارہ وی، پہ
قرآن کو پیر کہنے دی :

وَاَوْحِيْ رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنْ اَتَّخِذِيْ مِنْ مَّوْبِنٍ د شہد و مچو تہ پہ وحی
مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا رَسُوْرَةُ النَّحْلِ اِيْتًا ۱۱۳ فِطْرِي سِرہ ا بنودل چہ تاسو

پہ غرو نو کہنے گبینو نہ جوہر کپری

اِيْجَادِي لکہ دیورپ سائنسدان چہ یو آرخ تہ مخہ کپری او
ہفے دیارہ کوشش کوی تود د غہ مطلوب خیز صورت

اونقشہ اللہ پاک ددہ پہ ذہن کہنے راوی اودغہ خیز بیا جوہر شی، مثلاً
ہر وہمی سری ہوائی جہاز جوہر بول غو بننہ ہفے اول ڈالو مچکے شکل تودو
لید لے د یو آلو تونکی خیز شکل لے پہ خیال کہنے راو سنوا و کار لے پر
شروع کپرو بخرجے لے کولے او تکلیفونہ اوتوا و تونڈے برداشت کول تودو
چہ قدرت د آلو تونکے مکملہ نقشہ ددہ پہ ذہن کہنے و اچولہ، د موجد
کار خیل ذہن متوجہ کول و او د خدائے کار د مطلوب خیز نقشہ اچول
دا ہفہ وحی او الہام ددے چہ عامو انسانان تونڈہ کپری ہفہ د کافر ولے
نہ وی:

كَلَّا تَبَدُّهُ هُوَ لِاٰءٍ وَهُوَ لِاٰءٍ مِّنْ عَطَاٍ ۚ يَعْنِيْ مَوْمِنٍ اَوْ كَافِرٍ د وارپ کوشش
رَبِّكَ د و مَا كَانَ عَطَاٍ رَبِّكَ لِيُحْطِطُوْا ۚ کوی نومونڈہ ہفہ مدد کو و ستا

سورہ بنی اسرائیل آیت ۱۷۱ | د خدائے بخشش او فیض پہ چا بند ددے
دا قسم وحی عامو انسانان تودو پارہ خاص دہ اگرچہ ہفہ کا فرہم وی:

عِرْفَانِي دریم قسم وحی عرفانی دہ چہ اولیا و سرہ خاص دہ
ہلہ چہ یو ولی د شریعت پہ تابعداری او پہ ریاضت سرہ

ذکرہ صفاتی بیاموی نو پہ دہ بانڈے خاص علوم د الہام پہ ذریعہ
د اللہ د طرفہ وار دیوری چہ ہفے تہ قرآن اشارہ کوی:

وَالَّذِيْنَ جَاءَهُدُوْا فَاِنَّا لَتَهْدِيْهُمْ ۙ ذُوْكَرَ جِهَ د دین پہ لارہ کہنے او د
سُبَلْنَا رَسُوْرَةُ عَنْكِبُوْتِ اِيْتَةُ عِلْمٍ ۙ اللہ پہ فرمان برداری کہنے محنت کوی
نومونڈہ پہ ہغوی د ہدایت خاص لارے پرا نیچو:

د دے ہدایت مطلب الہامی معارف دی چہ د ہدایت ایسانی زیوا
دی، حکمہ چہ ایسانی ہدایت خود محنت کولونہ ورا نڈا ہم حاصل دے
دادرے وارہ قسم الہام پہ لغت او پہ معنی عامہ کبی وحی دہ دا حیوان
انسان اولیا و کراموتہ کیدے شی اگرچہ دمر تہ توفیق د پکتن ہفہ دے
چہ کور ماورپانڈا لے بیان کپرو او دا وحی یو لے د پیغمبرانونہ دہ
بلکہ د پیغمبرانوحی خاص وحی شرعی دہ:

وحی شرعی

خلورم قسم شرعی دہ چہ انبیاء علیہم السلام سرہ خاص دہ
خوہر نبی ولی ہم وی نو ہفہ ترو حی عرفانی ہم کپری چہ د ہفے نو
حیت دوحی شرعی دے، چہ د قانون او احکامو حیثیت لری۔ بخلاف د
ولی دوحی عرفانی چہ ہفہ قانونی حیثیت نہ لری او دا د علم کلام یو
عامہ مسئلہ دہ: وَاللّٰهُمَّ لَيْسَ بِحُجَّةٍ عِنْدَ الشَّرْعِ: یعنے د ولی
الہام قانون شرعی نشی جوہر ہے۔ دوحی شرعی حقیقت دا د
چہ دا اللہ د جانبہ د فرشتے پہ واسطہ یا بیغ پہ نیغہ پہ خوبیا پہ

۱) د یو جسم په یو مکان کېنې لکه او کیدل لکه
 نَزَلَ الْأَمِيرُ الْمَدِينَةَ : (امیر په ښار کېنې بکا و شو)
 رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُّبَارَكًا : ترجمه : اے خدایه ما د برکت
 سورة مؤمنون آیه ۲۳ : وَاللَّهُ خَالِعٌ يُكِنُّ كَمَا وَكُرِهٌ :-
 ۲) د یو جسم باندې نه لاندې را تلل، لکه
 وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا : موبز د آسمانه د برکت اوبه را کوڅې
 کړی دی :

د قرآن حکیم الفاظ د جسمیت او مکانیت نه بهر د پاک (دی په دے وجه
 د نزول قرآن مطلب اعلام ربنودل) دے مطلب دا چه قرآن په فریدم
 د فریسته رسول علیه السلام نه بنودل دا نزول قرآن دے او په
 دے تعبیر نزول (کښ د قرآن د شان لوی ښکاره کول مقصود دی
 (مناهل العرفان جلد ۱ ص ۳۳) چه انسان ته د لوړ مقامه پر خیز
 را غلے دے، یا قرآن باندے د نزول اطلاق په دے اعتبار دے چه
 جبریل علیه السلام دیو لوړ مقامه په زمکه را کوڅ شو دا خو حقیقت
 دے نو په دے واسطه قرآن ته هم نزول منسوب شو :-

(۳) د یمه معنی د نزول دا هم ده چه پخپله خویو خیز را کوڅ نه شو
 خوا سباب ته د عالم بالا سره تړون لری چه اراده الهی هم کیدای شي
 یا آسمانی تاثیرات او هم په دے اعتبار سره اُسپنه خاروواو انسانی
 لباس د پارده هم قرآن د نزول لفظ استعمال کړی دے .
 وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ : موبز اُسپنه را کوڅه کړه چه د هغه
 وَصَلَفٌ لِلنَّاسِ : سورة الحديد آیه ۲۵ : نه د جنگ سامان هم جوړیږی
 وَأَنْزَلْ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ تَمَایِنًا : موبز ستاسو د فاندے د پارده
 اَشْرَاحٌ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي : خارووا ته جوړے را کوڅه کړی دے

سَوَاءٌ تَكْمُرُ، سورة الاعراف آیه ۱۷۰ : موبز لباس را کوڅا کړو چه د هغه
 په اغوستو ستاسو د حیا حایونه پرده شي،
 د دے درے وار و خیزو نوا سباب آسمانی وی تودے د پارده هم د
 (نزول) لفظ استعمال شو :-
 نزول نه بیا دوه نور لفظونه، انزال او تنزیل جوړیږی، (۱) تنزیل
 په وار وار را کوڅیدو ته وائی، او انزال په وار وار او په یوځل را کوڅیدو
 د پارده استعمالیږی، لکه چه عذاب د پارده هم د دے استعمال شو :-
 دے :-

إِنَّمَا نُنزِلُكَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ : موبز په دے کلی د آسمان نه عذاب
 بِرَجْزٍ أَمِّنٍ مِنَ السَّمَاءِ (سوره منکوت) : نازل کوونکی یو
 آیه ۳۳) : : : :
 ښکاره خبره ده چه عذاب په یوځل نازل شویدے. او قرآن په
 وار وار د دے د وار د پارده در انزال) لفظ استعمال شو، نورمانی
 الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ : یوے خوبی د هغه الله دی، چه په
 الْكِتَابِ (سوره کهف آیه ۱) : خپل بند دے دا کتاب نازل کړو
 د مفردات امام مراغب ص ۳۰۰ :-

د قرآن درے تنزیلات

۱) نزول اول : د بارگانه خداوی نه لوح محفوظ نه نزول، چه هغه
 دے آیت لیکه ذکر دے :- بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي
 لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿۱۰۰﴾ سورة البروج آیه ۲۲، ۲۱ :-
 ۲) دویم نزول : د لوح محفوظ نه د لاندینی آسمان د بیت العزة
 مقامه نه نزول چه په سورت د خن سورت
 قدر او سورت بقره لیکه ذکر دے :-

اودویم کرت دَرُومبی آسمان پہ بیت العزت مقام کئے اودریم کرت
 نزول سے پہ واروار پہ حضور علیہ السلام اُشو، نور آسمانی کتابوں
 پہ یوخل پہ کتابی صورت کئے نازل شوی دی دَقْران دوارہ قسمہ ریپو
 خل، پہ واروار نزول دابنائی چہ دَحْدائے حکمت فرستوتہ را
 بنود و، چہ دا آخری کتاب دے، یارُومبی آسمان تہ دَنازِلوومطلب
 ذہبی علیہ السلام شوق زیاتنول وور، حکم چہ دَحْوَجے شے رانزدے کیدل
 شوق نُورہم زیاتنوی، یاد احکمت دوچہ دَقْران دَمکمل حفاظت
 یقین راشی اوشک شبہ بالکل خترشی (مناہل العرفان جلد
 ص ۳۶ تا ۴۰)

دَاحقرداخیال دے، چہ دَقْران دَحفاظت مُکمل انتظام کول پہ دے
 وجہ مقصود ووجہ دا آخری کتاب دے، یوخل دَعومی انتظام پہ صوت
 کئے قُران پہ لوح محفوظ کئے محفوظ کرے شوچہ دَحکومت الہیہ
 مرکزی محافظ خانہ دہ - دویم خل پہ بیت العزت کئے دَآسمانی حفاظت
 انتظام اُشو اودریم خل دَنبی م پہ زرہ نازلیدسرہ دَزمینی حفاظت
 انتظام اُشو، پہ خلورمخل دَامت پہ سینو دے دَحفاظت انتظام اُشو
 لکہ فرمائی: اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ اِنَّا لَءِ لْخٰفِضُوْنَ رِسُوْرَةُ الْحِجْرِ اِیْدِیْ
 وَنَحْمُ خُلْدَ حَضْرَتِ ابوبکر عَمْرُو عَمْرَان رَضِیَ اللهُ عَنْہُمْ اجمعین پہ ذریعہ
 تحویر پہ صورت کئے دے دَحفاظت انتظام اُکرے شو پہ زرہ وور
 بے خبرہ اچوونکے اوپہ سینو کئے محفوظ کوونکے یوائے اللہ دے،
 جبرائیل علیہ السلام قُرآنی الفاظ خٹکے حاصل کرل،
 صحیح خبردادہ چہ جبرئیل علیہ السلام اللہ نہ قُران واوردید اود
 دے الفاظ پئے حاصل کرل، لکہ خٹکے چہ بیہقی دَرَاثَا نَزَّلْنَا لَہٗ، بہ تفسیر
 لیکلی دی اود دے تاہید د طبرانی ہفہ حدیث شریف دے چہ د

اِنَّا نَزَّلْنٰہُ فِی لَیْلَةٍ مُّبٰرَکَةٍ ۝ ہم موبز دا پہ مبارکہ شبہ کئے نازل
 سورہ دُخان ایتہ ع : کرسے دے۔

اِنَّا نَزَّلْنٰہُ فِی کَیْلَمِ الْقَدْرِ ۝ ہم موبز دا پہ شبہ دقدر کئے
 سورہ القدر ایتہ ع : نازل کرے دے۔

شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِیْ اُنزِلَ فِیْہِ ۝ دَرَمضان میاشت ہفہ دہ پہ کومہ
 الْقُرْآنُ (سورہ البقرہ ایتہ ع) ۝ کئے چہ دَقْران نازل کرے شوہ دے
 دے دے دَرادار ورنزول مطلب پہ یوخل نازلیدل دی، شبہ دقدر اوشبہ
 مبارکہ دوارہ لودی اویر رمضان شریف کئے دی نوایتونو کئے ہیج تعارض
 نشہ لکہ خٹکے چہ مستدرک، حاکم اوسانی اوبیہقی ہم دا بن عباس
 نہ نقل کری دی۔

(۳) دریم نزول | دریم نزول دَجبر بل علیہ السلام پہ واسطہ
 دَنبی علیہ السلام پہ زرہ مبارک شویدے، لکہ

فرمائی اللہ جل شانہ
 نَزَّلَ بِرُوحِ الْاَمِیْنِ عَلٰی قَلْبِکَ ۝ دَارُوح الامین ستا پہ زرہ راکوز کرے
 لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُنذِرِیْنَ ۝ بَلِیْسَانَ
 عَرَبِیٍّ مُّبِیْنٍ ۝ سورہ الشعراء
 آیتہ ۱۹۳ تا ۱۹۵

دانزول تقریباً پہ دروئیت کالہ کئے مکمل شو، دلته داشبہ کول بے خایہ
 دی چہ دَنبی علیہ السلام پہ زرہ مبارک دَقْران دنزول مطلب داچہ صرف
 معانی پہ نازل شوی وی الفاظ بہ نہ وی نازل خٹکے چہ دَقْران دَبَلِیْسَانَ عَرَبِیٍّ
 مُّبِیْنٍ ۝ الفاظ داکواھی و رکوی، چہ دَقْران الفاظ ہم نازل شوی وو،
 حکم چہ الفاظ دَرَبان رڈبے وی،

قُران دوا کرتہ پہ یوخل نازل شویدے اول کرت پہ لوح محفوظ کئے او

نوا س بن سمان رضی اللہ نہ تے مرفوعاً نقل کرے دے :-
 اِذَا تَكَلَّمَ اللهُ بِالْوَحْيِ اخَذَتِ السَّمَاءُ
 رَجْفَةً شَدِيدَةً مِّنْ خَوْفِ اللهِ فَاِذَا
 سَمِعَ اَهْلُ السَّمَاءِ صَفِقُوا وَاخْرَجُوا
 سُجُودًا فَيَكُوْنُ اَوَّلُهُمْ يَرْفَعُ رَاْسَهُ
 حَتَّىٰ يَرِيْنِيْلُ فَيَكَلِّمُهُ اللهُ بِوَحْيِهِ مَا رَاَدَ
 فَيَنْتَهِيْ بِهٖ حَيْثُ اَمَرَ : : :
 راہ چت کرمی نوا اللہ تعالیٰ دوحی کلام ہفہ سرہ اگری چہ کوم خائے نہ
 ورتہ حکم اشی ہلتہ د خدا تے وحی ارسوی :-

د جبرئیل علیہ السلام دوحی حاصلو یوغیبی معاملہ دہ بہ ہفہ
 کئے درائے خہ خدائے نشتمر لہذا ادا صورت د تہ لونہ نہ ریات غور
 دے ، پہ مناہل العرفان جلد ۱ ص ۱۱۱ کئے اللہ تعالیٰ نہ د جبرئیل
 بیغ پہ بیغہ رو حانی حصول او دلوح محفوظ نہ حاصلو ہر ذکر دی
 دقران تازل شوی الفاظ کلام د انسان پہ ذہن کئے وی بیائے
 پہ ثبہ د الفاظو پہ شکل کئے ادا کو
 داکلام کہ کرو ہونہ خلق ہروائی نو دغہ رومی کس کلام بہ بلے شی
 مثلاً کو امر و القیس قصیدہ یا د حریری مقامات چہ خوک ہم لول
 اووائی نو دابہ ہم د امر و القیس او د حریری کلام گنر لے شی ، دغہ کہ
 اللہ تعالیٰ خپل کلام د قرآنی الفاظ پہ شکل کئے ظاہر کرو بی جبرائیل
 علیہ السلام اوستو حضور علیہ السلام اوستو پہ اربونو انسانا
 اوستو اولوی بہ تے مگر کلام بہ د اللہ گنر لے شی نہ چہ د جبرئیل علیہ
 یا د محمد علیہ السلام پہ قرآن کئے دی رحتی یسمع کلام
 اللہ اوبلسان عربی مبین دہنہ بنکارہ ثابت پری چہ د

لِفاظ د اللہ د جانبہ دی ، او د اذ اللہ کلام دے ، کچرے مضمون دیوزید
 وی او د دغے مضمون اذاپہ الفاظو د بل (عمر و) وی نو دے نہ بہ د زید
 کلام نہ بلکہ د عمر و کلام و بیٹے شی پہ دے ، وجہ د قرآن الفاظ او معنی
 دوارہ د اللہ د جانبہ دی او قرآن لہ ہم دے ذات ترتیب
 کچرے دے ، موبن نور زیات د خبرو پہ ولو نو کئے خان نہ تسکو و حکہ
 چہ خہ دیرہ فائدہ تے نشتہ ، پہ مناہل العرفان کئے داپور اتہ ذکر
 مضمون شبتہ دے :-

دقران ، سُنَّت او د حدیث قدسی بیلتون

مام سیوطی رحمہ اللہ د امام جوینی نہ نقل کریدی ، چہ د قرآن
 لفاظ او معنی دوارہ د جبرائیل علیہ السلام پہ واسطہ د اللہ تعالیٰ
 د جانبہ نازل دی او د حدیث مضمون د اللہ د جانبہ دے مگر الفاظی
 د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی ، اتفاقاً جلد ۱ ص ۱۱۱ او حدیث
 قدسی بہ ہفہ وی چہ الفاظ تے ہم د اللہ د جانبہ وی لیکن معجز نہ وی
 ونہ د ہفہ د الفاظو پہ تلاوت ہفہ ثواب حاصل پری کوم چہ د قرآنی
 الفاظو پہ تلاوت حاصل پری او نہ پے ممنوع کئے د دے لوستہ کیدیشی
 مناہل العرفان فی علوم القرآن جلد ۱ ص ۱۱۱

د آحقر پہ رائے کئے د حدیث نبوی او حدیث قدسی دوا لہر مضمون
 د اللہ د جانبہ دے لیکن د حدیث نبوی نسبت اللہ تعالیٰ نہ کول
 معنوی دی ، مطلب د جانبہ د اللہ خو مضمون دے لیکن پہ بنکارہ
 الفاظو کئے تے نسبت اللہ تعالیٰ نہ نہ دے شوے مگر د حدیث قدسی
 نسبت پہ بنکارہ الفاظو کئے اللہ تعالیٰ نہ کول حکہ ضروری دی چہ دا
 د اللہ تعالیٰ حکم او امر دے او ہم پہ دے وجہ د حدیث قدسی الفاظ
 بل لول اوروایت بالمعنی جائز نہ دے او د حدیث نبوی جائز دے

خوبہ شرط دے چہ اصل معنوی کے فرق را نشی ہمدغم
 وجہ دہ چہ حدیث قدسی تہ کے حدیث اوتیل چہ الفاظ نبوی د
 پارہ دار حدیث خاص دے (قدسی) لفظ زیاتے د بکارہ نسبت پر
 وجہ شوے دے چہ حدیث نبوی نہ د دے زیات اہیت او
 خصوصیت ثابت شی، واللہ اعلم :-

دوہی دنازید و قسمونہ

دوہی نازلیدل بہ یا پتہ ذریعہ د فرینتے دی یا بیغ پہ نیغہ د اللہ د
 جانبہ

دروہی قسم بیادریے قسمہ دی

۱۲) وحی متصلی ۱۲) وحی تمثلی ۱۳) وحی روعی
 ۱۲) وحی متصلی کہے جبرئیل علیہ السلام پہ خیل اصل حقیقت (ملکیت)
 باندے قائم وی او وحی راوری چہ پہ حدیث د بخاری کہے دے تہ دیو
 سختہ وحی ویلے شوے دہی فرمائی (وہو اشدک علی) داشتد پدے
 وجہ دے چہ بشریت او ملکیت دوارہ یوحائے کیدل دیو لے پیتے حکہ
 دے چہ فرینتہ او انسان یوجنس نہ دے او بلہ وجہ دے دادہ چہ
 نبی علیہ السلام د بشریت نہ ملکیت تہ عروج اگری گویا کن دوارہ
 حضرت جبریل او حضور علیہما السلام فرشتے خیل منیع کہے یو
 جائے شی اودا حکہ پیتے دے چہ گویا کہے د حضور علیہ السلام جنس
 بدل شی د بشریت نہ ملکیت تہ اودا خہ آسان خبرہ نہا :-

۱۳) دوہی وحی تمثلی دہ چہ جبرئیل علیہ السلام د انسان پہ شکل کہے
 راوری پہ دے صورت کہے حضرت جبرئیل علیہ السلام د ملکیت
 بشریت نہ تنزل اگری اود و وہم جنس یوحائے کیدل خہ پیتے نہ جنس
 دادوارہ قسمہ وحی او دروہی قسم وحی شدت د بخاری پہ ابتدا کہے د

او قرآنی وحی عموماً پہ دے دو طریقہ غلط دہ :-

۱) دریم قسم وحی روعی دہ : چہ جبرئیل علیہ السلام وحی پہ خبرا ہ
 مبارک د نبی علیہ السلام د اللہ پہ حکم نازل لہ کہی او د حضور علیہ
 السلام د آوری د ور پہ غوب و مبارکی ہنے سہا خہ تعلق نہ وی :-
 (اخرجہ الحاکم)

د بالذات رنیغ پہ نیغہ وحی دوہا قسمہ دی

۱) پہ ویسہ لکہ د معراج پہ شپہ د اللہ د جانبہ بیغ پہ نیغہ (بلا واسطہ)
 پہ وحی شوے و ہ :-

۲) یا پہ خوب کہے لکہ د حضرت معاذ رض پہ حدیث کہے دی :- آتانی رنیغ نقال
 نیمی یخصی الملائک الا علی ، یعنی خوب کہے ماتہ اللہ تعالیٰ راغے اووے
 رومانیل چہ د عالم بالا فرینتے پہا خہ کہے بحث کوی راتقان جلد رات

پنجم فصل

د قرآن جمع کول او د ہنغ تدوین

قرآن د خالق کائنات اخری کتاب دے، حکم اللہ تعالیٰ د دے د
 محفوظ ساتلو مکمل انتظام اگری و عالم بالا کہے تے پہ لوح محفوظ
 بیت العزت کہے محفوظ کرو او پہ زمکہ تی د دے د حفاظت دوہا قسمہ
 نظام اگری، یو حفاظت صداری، چہ د نبی علیہ السلام او د امت پہ زرو نو
 د ماغون کہے تے محفوظ کرو، چہ د قرآن پخیلہ ذکر کہیدی پہ بخاری
 د ابن عباس رض نہ منقول دی، چہ د قرآن د نازلید او پہ وخت بہ
 جبریل علیہ السلام سہ سہا حضور علیہ السلام لوستہ او تلاوت کولو
 قرآنی وحی محفوظہ شی نو د آیت نازل شو :-

شوے دے چہ پہ ہنخہ صحابہ کرامو ایمان او کامل یقین و وتردے حد
چہ پہ قرآن عمل کولو بانڈے بہ ہغوی پچیل حائونو قربانوںو فخر
اوویار کولو، اوکلہ بہ چہ صحابہ کرامو د ترغیب الہی آیتونہ و او ریدل
نود ہغوی د شوق اور بہ نور زیات پہ لمبو شو مثلاً دا آیتونہ۔

وَأَنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَهُ سوره فاطر آیت ۷۷
۲۳) كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ
د صحیح مسلم پہ روایت د حضرت عثمان رض یوحنا پت شریف دے
خَيْرُكُمْ مَن تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ؛ پہ تاسو کینے دے تولو نہ زیات بنہ
ہنخہ کس دے چہ قرآن زدہ کری او بل تہ تے اذدہ کری۔

او بل حدیث د عبد اللہ بن مسعود رض پہ روایت د ترمذی دے
مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِّنَ الْقُرْآنِ فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ وَ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا
لَا الْقَوْلَ الْم حَرْفٌ بَلْ أَلِفٌ حَرْفٌ وَلَا م حَرْفٌ وَمِثْرٌ حَرْفٌ ؛
پہ دے حدیث کئی د قرآن پہ یدو لفظ د سولسونیکو د بد لے او ثواب
موند لو وعدہ شوے دہ نو داسے قسیم ترغیباً تو او تشویقاً تو نہ بہ پہ
صحابہ کرامو یدرغب ان ترغور کید و کوم نہ چہ قرآن او حدیث
چک دے، ہمدغہ و جدوہ چہ صحابہ کرامو خپل نول ژوند د قرآن
پہ حفظ کولو کینے نیکو و۔

پنجم محمّد

د صحابہ کرامو د دین د نجات راگی یوہ ذریعہ
ہم دا قرآن و ودوی بہ خپلہ بتولہ کتہ او کامیابی
ہم قرآن سرہ تر لہ او دا عشق جد بہ او یقین د دے باعث شو چہ ہنخہ
بہ قرآن د دے د عاشق پہ توگہ یا دولو۔

شپنم محمّد

صحابہ کرامو بہ قرآن حکیم پہ نما خنہ کینے پہ

تراویحو کینے لوستلو د ژوند پہ تولو کارونو کینے بہ تے ہم پہ دے فیصلہ
کولے پہ عقائد و عباداتو، اخلاقو او اعمالو کینے بہ د دے پہ ہدایت
تلل غرض دا چہ اسلامی ماحول او معاشرہ کینے د قرآن حفظ د یر
عزت او شرافت ذریعہ وہ نوحکہ د دے باعث شو چہ قرآن حفظ
یاد کرے شی۔

د قرآن یا د اول او صحابہ کرام

د دے تیرو شوو محمّد کاتو اثر و وجہ صحابہ کرامو خپلہ بتولہ ہنخہ قرآن
یا د ولونہ کرے وہ۔ د عربو قبائلو یر لہ لہ مزلونہ کول او د
قرآن د یا د لو د پارہ بہ ملوینے منورے تہ راتل او بتی علیہ السلام بہ
ہم قاریان او حافظان د قرآن، قبائلو تہ پہ دے غرض لیزل چہ
قرآن ہغوی تہ و زیاد کری پہ صفر سکنہ د ابو براء پہ در خوا
نجد یا نوتہ د قرآن د تعلیم او تبلیغ بہ غرض د حضرت منذر بن عمرو ساعدی
پہ مشرئ کینے داویا د قاریانو یر تولے حضور علیہ السلام ورا لیزلو
خود عامر بن طفیل پہ تکی سواد د و صحابہ کرامو منذر بن محمد رض
او عمرو بن أمیہ رض بتول شہیدان کرے شو د شہید کید و پہ وخت
چہ حرام بن ملحان رض نہ نیزہ پورے را پورے او تہ نو ہغوی افریابیل
اللہ اکبر فزت وکبت الکعبۃ را اللہ اکبر حجاب د کعبہ پہ پروردگار قسم
وی چہ خد کامیاب شو م۔

د دے بتول نو مرسرئہ القرآن (عطو او او ہم د دینہ پہ دغہ دخت کینے
د قاریانوا و د حافظانوا د گنبر را الی پتہ لگی د فتح الباری جلد ۱ ص ۲۹۶
علامہ ذہبی پہ طبقات القراء کینے دا و مشہور حافظانوا و قاریانوا
نومونہ بنودلی دی کومونہ چہ د قاریانوا د قرات سندر سیر ی،
ہنخہ دادی، (۱) عثمان بن عفان رض (۲) علی بن ابی طالب رض (۳) ابی بن

کعب رضی (۱۸) عبد اللہ بن مسعود رضی (۵) سالم مولیٰ رضی (۱۶) ابی حذیفہ
 (۷) معاذ بن جبل رضی چہ پہ دے کئے ابی بن کعب رضی قاریا نو سہ داردے
 پہ مفتاح السعادات جلد علی کتبہ وی چہ ابو موسیٰ الاشعری پورہ قرآن
 یاد کرے ووا و حضور علیہ السلام تے واورولو، پہ صحابہ کرام کیتے سن زہ
 حافظان صحابہ کرام دیر مشہور ووجہ پہ ہغوی کیتے اوہ دیر شوتہ اعلیٰ
 مقام حاصل وود ہغوی نو موندہ دادی رب ابو بکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 عمر فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ عثمان بن عفان رضی اللہ تعالیٰ عنہ علی بن
 ابی طالب رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ طلحہ رضی
 اللہ تعالیٰ عنہ سعد بن ابی وقاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ حذیفہ بن الیمان
 رضی اللہ تعالیٰ عنہ ابو ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ عبادہ بن الصامت رضی اللہ
 عنہ معاذ بن جبل رضی اللہ تعالیٰ عنہ مجمع بن حارثہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۳)
 فضالہ بن عبید رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۲) ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ (۵) عمرو بن العاص رضی اللہ تعالیٰ عنہ (۱۶) سعد بن عبادہ رضی اللہ تعالیٰ
 عنہ (۱۷) عبد اللہ بن عباس رضی (۱۸) ابویوب انصاری رضی اللہ (۱۹) عبد بن ذو
 ذوالحارث رضی اللہ تعالیٰ (۲۰) عبید بن معاویہ بن زید بن ثابت رضی اللہ
 تعالیٰ (۲۱) ابو زید رضی اللہ تعالیٰ (۲۲) سالم مولیٰ ابی حذیفہ رضی اللہ
 تعالیٰ (۲۳) سلمہ بن مخلد بن الصامت رضی اللہ تعالیٰ (۲۴) سعد بن عبید
 بن نعمان الانصاری رضی اللہ تعالیٰ (۲۵) زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ (۲۶)
 ابی بن کعب رضی اللہ تعالیٰ (۲۷) عبد اللہ بن السائب رضی اللہ تعالیٰ (۲۸)
 سلیمان بن ابی حشمتہ رضی اللہ تعالیٰ (۲۹) تمیم الداری رضی اللہ تعالیٰ (۳۰)
 معاذ بن الحارث رضی اللہ تعالیٰ (۳۱) ابوالدرداء رضی اللہ تعالیٰ (۳۲) عقبہ
 بن عامر الجعفی رضی اللہ تعالیٰ (۳۳) عبد اللہ بن عمر بن الخطاب رضی اللہ
 (۳۴) سعد بن المنذر بن اوس رضی اللہ تعالیٰ (۳۵) قیس بن صعصعہ رضی

(۳۶) عبد اللہ بن عمرو بن العاص رضی اللہ (۳۷) ابو حلیمہ معاذ (۳۸)
 بحوالہ تہذیب، طبقات بن سعد، تذکرۃ الحفاظ ذہبی، مفتاح
 السعادات، اتقان، صحیح البخاری) دا خود پورہ قرآن د حافظان
 لندیان دے اوچا تہ چہ نیم گریے قرآن یاد وود ہغوی خوشمیر
 نشی کیدے اودا د قرآن د حافظان، رومیہ دور و نو اسلام چہ خورہ
 بہ خرید و ہومرہ بہ ورسہ حافظان د قرآن
 ہم زیاتیدل، سرولیم میور غوندہ اسلام د شمن ہم خیل
 کتاب "لائف آف محمد" کیتے اقرار اکر وچہ صحابہ کرام حافظہ
 زیاداشت) بے مثالہ وہ لکے چہ لیکے چہ ددوی حافظہ دیرہ اوچتہ
 وہ خود قرآن د پارہ بہ لے دا دیرہ زیاتہ استغیا لولہ، ددوی حافظہ
 دومرہ مضبوط واد مجتہدے ہم دومرہ قوی ووجہ لکھ صحابہ و د پیغمبر
 علیہ السلام بہ حیات مبارک کیتے بہ وحی صحیح لوستہ او یاد وود، پہ شپہ
 صدی عیسوی کیتے عرب چہ ہولہ د نیا کیتے د لیکو لکولوستو لکولوستو
 شیر زدو کیتے یونہ ہم کم وود پریس اوچاپ خانے انتظام نہ ووپہ دے
 ددوی نیات کار بہ پہ یاد وود روان و و گوندی پہ یو خوشو تخریر و نو کیتے خو
 زیاتے کیتے را و ستل چہ پرا سان وود ہم دغہ وجہ دہ چہ د نیا ہولو
 مذہبی کتابونو کیتے تحریف اشو۔ قرآن حکیم پہ زمانہ د پیغمبری
 کیتے پزیرگونو سینو کیتے پورہ محفوظ ووا لکھونو سینو کیتے نیم گریے محفوظ و
 دا بیان پہ سورہ عنکبوت کیتے شویدے،
 بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ: قرآن د واضحو آیتونو مجموعہ دہ چہ
 اَوْ نُؤْتِ الْعِلْمَ (سورہ عنکبوت آیت ۲) : ذاهل علویہ سینو کیتے محفوظ دی؛
 د قرآن د یاد وود واد تلاوت کار تلو و مسلمانا ناو جاری ساتلو، مسلمانا نو بہ
 حکم قرآن پہ نونج کیتے لوستو چہ ددے لوستہ پہ غائٹہ کیتے فرض وہ

تُرَدے چہ عثمان غنی رضی اللہ تعالیٰ اوتیم داری رضہ پہ یو یور کت
 کئے قول قرآن ختمولو (تہذیب التہذیب واستیعاب) عبداللہ بن عمر
 اوعبداللہ بن عمرو العاص بہ پہ یوشپہ کئے قرآن ختمولو (فتح الباری)
 سعد بن المنذر بہ پہ درے ورخو کئے قرآن ختمولو (اسد الغابتہ) دسلفو
 دقرآن دتلاوت دا حال ووجہ بہ بعضے شواروز کئے اٹھ کر تہ قرآن
 شریف ختمولو، یعنی خلور ختمہ دورے اوخلور ختمہ د شپے بعضہ دورے
 درے کر تہ او بعضہ بہ دوہا حلہ حالانکہ حضور علیہ السلام د درے ورخونہ
 کم وخت کئے دقرآن شریف د ختمولو نہ منع کویوہا، چہ دقرآن دمطالبو
 پہ پوہہ کئے خہ نقصان رانشی، ترمذی کئے عبداللہ بن عمر رض مرفوعاً
 روایت کہے دے :-

لَا يَفْقَهُ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۰)
 پہ سینو کئے د حفاظت دا انتظام ہیچ یو انسانی کتاب نہ نصیب شوہ
 نہ دے کوم کتاب چہ د مسلمان پہ غور بنہ خرمن خہ چہ پہ رگ رگ
 اوہ زہرا اود ماغون کئے نوتے وی اومشرق اومغرب دواہو کئے ددے داسے
 حافظان موجود وی چہ دھغوی الفاظ اوحروف بالکل یوشان وی، خہ
 کئے زیاتے پکئے نہ وی، ددے بیمثله انتظام باوجود دقرآن پہ حفاظت کئے
 بیامہ دچاشک شبہ کیدے نہی :-

ذکر قرآن حکیم تحریری حفاظت

پہ اتقان کئے د مستدرک حاکو بہ حوالہ نقل دی چہ قرآن پہ تحریری صورت
 کئے درے کہ تہ جمع شوہ دے (۱) د پیغمبر علیہ السلام پہ زمانہ کئے (۲)
 دا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کئے (۳) د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ
 پہ زمانہ کئے دا رومی دوہا جمع پہ بخاری وغیرہ کئے د خرید بن ثابت الانصاری
 د روایت نہ ثابتنے دی (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹ تا ۱۱۰) اودا دہمہ جمع،

یعنی عثمانی جمع د حضرت حذیفہ بن الیمانی د روایت نہ منقولہ دہ دے
 دکر وارہ وجمعوہ نوعیت کئے فرق وو، د رومی قسم ربنوی جمع مقصد
 دا ووجہ قرآن ضائع نشی نو حکم قرآن پہ مختلفو خیزونوا لیکل شوہ -
 خہ خود سپینو کانرونہ جو رہے کرو تختوبانندے، خہ د سپینو خرمنو پہ
 تکرر و اوخہ دکرگی پہ ہوارو تختوبانندے، نو دا جمع دیو کتاب پہ
 شکل کئے نہ وہ د صدیقی رض جمع مطلب قرآن د کتاب پہ شکل یوخلے
 کول ووجہ د خان خانان لہ تکرر د ضائع کیدو ہیچ خہ خطرہ پاتے
 نشی دا جمع پہ کاغذ شوہ وہ چہ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے نہ وو
 (کاغذ) اودا ابو بکر صدیق رضی اللہ پہ زمانہ کئے د شام نہ مدینہ منورہ
 تہ دارسید لے وو۔ موطا امام مالک رکھے د سالم بن عبداللہ نہ
 روایت دے :-

جَمَعَ أَبُو بَكْرٍ الْقُرْآنَ فِي الْقُرْأَطِينِ، أَبُو بَكْرٍ صَدِيقُ قُرْآنٍ فِي كَاغِذٍ
 جَمَعَ كَرِيمٍ (مغازی موسی بن عقبہ کئے دی :-

حَتَّى جَمَعَ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ فِي الْوَرَقِ (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) دا ابو بکر
 پہ زمانہ کئے قرآن پہ کاغذ لیکل شوار جمع شوہ :-

د حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ پہ زمانہ کئے دقرآن جمع کولو مطلب داوہ
 چہ د مختلف قسمہ تلفظ نہ دا محفوظ کرے شی، چہ دے نہ فساد
 پیدا نشی، دا فرق امام سیوطی پہ اتقان کئے د ابن تین نہ نقل کریدے
 (اتقان جلد ۱ ص ۱۰۹) :-

صدیقی جمع

دے جمع صحیح فاروق اعظم رضی اللہ عنہ بخاری کئے د خرید بن ثابت نہ
 روایت دے، چہ کلہ پہ جنگ یمامہ کئے او یارہ، حافظان شہیدان
 شول نو ابو بکر صدیق :- **رَأَى الْبَلْمَرَةَ حُرَّ جَدَّ لَارِمٍ نَوَّهَلَتْ حَضْرَتَ عُمَرَ**

ہم موجود ہو، حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ فرمایا یہ ہے:

۱) مَا تَعْمُرُونَ رَاغِلًا وَاوَعَىٰ وَيَسِيلُ
 قَدْ اسْتَحْرَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرَّاءِ
 الْقُرْآنِ وَإِنِّي بِنَ أَخْشَىٰ أَنْ
 تَسْتَحْرَ الْقَتْلَ بِالْقُرَّاءِ فِي الْمَوَاطِنِ
 ذَهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرَّانِ وَإِنِّي
 أَرَهُ، (۳) أَنْ يَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ
 فَقُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ
 رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 نَهَ أَوْ يَسِيلَ جَه مَوْبِنِ خَنِكَ هَعَه كَارًا كَرًا كَوْمِ جَه بِيغِيْرِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَا كَرِي
 ۴) فَقَالَ عُمَرُ بْنُ هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ قَلَمٌ يَزِيلُ : حضرت عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى
 ۵) بِيْرًا جَعْنِي حَتَّىٰ شَرَحَ اللَّهُ صُدْرِي لِذَلِكَ : أُوَيْلَ هَـ هَـ خَدَائِعِ مِ دَقْمِ وَي
 جَه دے کئے خیر دے، نو ہمیشہ بہتہ : ۵) ما تہ ہم دا سے ویل تر دے جہ
 جہ خُاسِنَہ اللہ دے کار د پارا پرانستہ :

مؤنزر و جبے لیکل دی چہ نبی علیہ السلام بچیلہ زمانہ کئے د قرآن لیکلو
 حکم ور کرے وو، لیکن ہعہ پہ کتابی شکل کئے نہ وو خود حضرت عُمَرُ رَضِيَ
 مَطَالِبَہ دَاوَا جَه دَا د کتابی صورت کئے جمع شی، حکم خو حضرت ابو بکر رَضِيَ
 اُفْرَمَائِلِ جَه مَوْبِنِ خَنِكَ دَا سَے کار کولے شو کومر جہ حضور علیہ السلام
 نہ دے کرے لیکن حضرت عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى دے ہعہ ضرورت پہ
 ابو بکر رضی اُمنلو کومر جہ دے وخت کئے را پین وو د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
 کئے نہ وو پین شری، د نبی علیہ السلام زمانہ کئے قرآن چہ کتابی شکل کئے
 جمع نہ وو د ہعہ و جہے دا سے لا د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے ہعہ
 حالات نہ وو کومر جہ صدیق رضی پہ زمانہ کئے را پین شو او د ہعہ پہ وجہ

قرآن تہ کتابی شکل ور کرے شو، (۲) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 ہعہ خیز و نہ نہ مؤنذے کیدہ کومر جہ د صدیق رضی پہ زمانہ کئے اُصَوْنَدِ
 شو د ر لکھ کاغذا اونوز د لیکلو سامان وغیرہ :

۳) د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے لا د تلاوت منسوخ کید و احتمالاً وو
 کچرے دغہ وخت د کتاب پہ شکل کئے قرآن لیکلے شوے وے، نویابہ د
 بعضے تلاوت منسوخ کید و پہ وجہ ہعہ ہول کتاب بد کولے شو چہ ہعہ
 پیرگمان کار وو۔

۴) قرآن بہ د احوال و او فعا تو پہ تر نیب ناز لید و او ای تونز او سورتوں
 بہ د مضا مینو پہ ترتیب لگیل کچرے د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کئے
 قرآن د کتاب پہ شکل جمع شوے وے، نو د نوی ای تونز یو خالے کول بہ
 مناسب و ای تونز او سورتوں نو سہ بیام پرگمان وو، دا صورت د حضرت
 ابو بکر صدیق پہ زمانہ کئے ختم شو، حکم چہ وحی راتل بند شو، کاغذا و
 نو سامان د لیکلو بیامونڈے، شر حافظان د پیر شہیدان شول، نو
 حکم قرآن تہ کتابی شکل ور کول ضروری شول :

د صدیقی جمع دستور

حضرت صدیق رضی د قرآن پہ جمع کئے پورہ احتیاط کرے وو او دا سے انتظام
 لے کرے وو، چہ د قرآن پہ کتابی جمع کئے د ہیرے یا دبے غلطی خہ احتمال
 ہم پاتے نشی ہعہوی پہ جمع کولو د قرآن کئے صرف پہ دے اکتفا نکرے، چہ
 ہعہ یا تونہ د سا جمع کرے کرے شی کومر جہ چا نہ یاد وی، یا پہ خہ خیز لیکلی
 وی، یا د حضور علیہ السلام نہ آوری دلی شوی وی، بلکہ دے بار لاکتے
 پہ دوا قاعد و عمل ا کر و۔

لہ ہعہ لیکلی شوی آیتونہ د جمع کرے شی، چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 السلام د خیل و راندے پہ چالیکی وی او د دو عا د لا نو گواہانو پہ

ذریعہ دے ثبوتاً مؤندے شی، پہ ابوداؤد کہتے حضرت عروہ بن نہ
روایت دے،

إِنَّ أَبَا بَكْرٍ قَالَ لِعُمَرَ وَزَيْدٍ أَفْعَدَا
عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ فَمَنْ جَاءَ كَمَا
بِشَاهِدَيْنِ عَلَى شَيْءٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ
فَاكْتَبَاهُ:

حضرت ابوبکر رحمہ حضرت عمر رحمہ اور زید
دواہوتہ اوسیل چہ تاسود جماعت پہ
دروازہ کہتے کیئی چہ دکتاب اللہ پہ کوم
لیکلی شوی ایتنو دوا کسان گواہان

تیسر شول نوہغہ ایتنو نہ لیکئی،

دویم داچہ دغہ لیکلی آیتونہ دے دیرو صحابہ کرامو پہ سینو محفوظ
ہم وی ہوناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵

دغہ رنگ ابن ابی داؤد پہ کتاب المصاحف کہتے سندسہ بیان کر پدے چ
وَمَا كَانُوا يَكْتُبُونَ فِي الصُّحُفِ وَالْأَلْوِاجِ: صحابہ ورمہ پہ چہ کوم قرآن پھصحیفہ
وَالْعَصْبِ وَكَانَ لَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى: پہ تختو او دے جورو پہ، خا گولیکلی و
بِشْهَادِ شَاهِدَيْنِ: نوہغہ بہ دے وکسانو دگواہئی نہ

پس قبلوے شو

عثمانی جمع

د اسلام دائرہ ہرکلہ چہ لویہ شو نو کومو مسلمانا نو
قرآنی آیتونہ د کومر استاذ نہ پہ کوم تلفظ او قرآن

کہتے چہ زدہ کری وو، نو پہ ہغوی کہتے او پہ نورو ہغہ مسلمانا نو اختلافن پیدا
شو کوموتہ چہ پہ بل قرأت کہتے تعلیم ور کہتے شوے وو، لکہ خنکہ چہ مجازہ
کہتے د حدیف بن الہالی داؤد کو شوے خبر دے دے قسمہ فتنے دلیل دے کوم چہ
دارمینیا او د آذربائیجان د فتح کولونہ پس مدینے منورے تہ واپستی کہتے
د حضرت عثمان رض پہ خدمت کہتے د اعرض و ہانداے کہو۔

أَدْرِكْ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا: پہ دے امت کہتے دیہود دا و انصاف
اخْتِلافِ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَةِ: پشان اختلافن پیدا کیوں نہ و ہانداے

تاسود اسنبال کری:

تردے چہ پہ مدینہ منورہ کہتے ہم د استاذانو اشاکر جاناو پہ مینخ کہتے د
قرأت د اختلاف فتنہ پیدا شوہ۔ نو خکہ خو حضرت عثمان رضی اللہ
پہ خطبہ کہتے افریجیل حہ ہرکلہ تاسو کہتے دا اختلاف دے رچہ پہ مدینہ
کہتے یئی) نو لہ بنارو نو کہتے خود دے نہ ہم د نیات اختلاف پیدا
کیدر خطرہ دے ہغوی خیل الفاظ دادی،

أَنْتُمْ عِنْدِي تَخْتَلِفُونَ فَمَنْ نَأَى مِنَ الْأَمْصَارِ أَشَدَّ اخْتِلَافًا.
رناہل العرفان جلد ۲ ص ۲۳۵ واتقان ص ۳۵

نوبیا ہغوی دا قضیہ صحابہ کراموتہ و ہانداے کہو او د ہغوی پہ
اتفاق سرہ حضرت عثمان رض د حضرت حفصہ رض نہ د قرآن ہغہ
نسخہ را ابللہ کومہ چہ د حضرت صدیق رض پہ زمانہ کن لیکلے شوے وہ
او د ہغہ نویر نقلونہ وے واغستل دے د بارہ چہ ہغہ مشہور و

بنارو نو تہ اکیبری او ہم د ہغہ پہ مطابق دے قرآن ذکر کر پدے
اوسود نہ جاری وی او د دے نہ علاوہ د نورو قرآن نو بنڈیزے

ا کرو، د دے عثمانی مجموعے نوامہ امام حک کہتے نو دے شو چہ ہغہ د قبلو
قرآنی نسخو پدیشوا و امام دے، پہ اجماع د صحابہ کراموسہ د دے لیکل
چہ د کوم مجلس (کیتقی) پہ حوالہ شو، ہغہ خلور تہ وو، دے تیش
اویوانصاری وو د قریشو صاحبان داوو،

۱) عبداللہ بن زبیر رض (۲) سعد بن العاص رض (۳) عبدالرحمان بن
الحارث رض (۴) اور زید بن ثابت انصاری وو۔

عثمانی جمع دستور رائین

پہ عثمانی جمع کہتے د دے خبر و خیال اساتلے شو۔
۱) پہ مصحف کہتے ہم ہغہ خیز درج دی کوم چہ یقینی قرآن منلے شی۔

۲) داہم معلومہ وی چہ حضور علیہ السلام پہ آخری دور کہنے دے سے تلاوت باقی وو۔۔

۳) ذکر صحیح والے چہ حضور علیہ السلام نہ ثابت وی او دہے تلاوت منسوخ نہ وی (مناہل العرفان جلد ۱ ص ۲۵) : امام سیوطی رح نقل کریدی چہ دے نسخہ شہیرا وہ و وجہ او و بنا و نوسرہ تہرون لری، یوہ نسخہ حضرت عثمان رضیہ مدینہ منورہ کہنے اساتلہ اونورے مے مکہ مکرمے، شام، یمن، بحرین، بصرے، او کوفے تہ البین لے راتقان جلد ۱ ص ۲) بیاد دے نسخہ نہ مسلماً نانو پیشیرہ نسخے نقل کرپہ او حضرت عثمان رضیہ حکم اکرہ، چہ دے نہ سیاہ کومو نور و نسخہ کہنے چہ دقرات اختلاف وی نوہغہ ضائع کرپی، دحارث مجالسی تہ پہ اتقان کہنے نقل دی چہ مشہورہ دادہ چہ حضرت عثمان رضیہ جامع قرآن دے مگر پہ اصل کہنے جامع قرآن حضرت ابو بکر رضیہ دے، حضرت عثمان رضیہ خلق دے تلفظ (قرآت) پہ یوہ طریقہ راجع کرل اکلہ چہ پہ ویراند بیو نسخہ کہنے پہ قرآن تو نہ موجود و و خو پہ اصل مضمون دقرآن کہنے تہرنہ ہیخ فرق نہ را تلو، حضرت علی رضیہ فرمائی کچرے خہ پہ دغہ و خت کہنے امیر المؤمنین دے، نو ما بہ ہم ہغہ کول چہ کوم حضرت عثمان اکرل (راتقان جلد ۱ ص ۲)

دقران آیتونہ او سورتو نہ

عثمانی جمع پہ سہنہ م کہنے اشوہ امام زرکشی اونور و علما و اجماع پہ دے خبرہ نقل کریدی چہ دقرآن دآیتون ترتیب توقیفی دے مطلب دا چہ داللہ پہ حکم شوے دے کہ کہن دچارلہ او خیال کارنہ دے کہے دہر ایت پہ بارہ کہنے بہ جبریل علیہ السلام دا حکم را و و چہ فلا نے ایت د فلا فی ایت سرہ بو حاتے اگلوئی، امام احمد دعثمان بن

العاص نہ پہ اسناد حسن سورا نقل کریدی، حضور علیہ السلام رضیہ نقل کریدی چہ فلا نے ایت پہ فلا فی سورت کہنے شامل کرئی ہمدغہ رنگ ابو داؤد

ترمذی اونسانی کہنے دا بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ نقل شویدی، کان اذ نزل علیہ الشیء دعا بعض : یعنی پہ حضور علیہ السلام بہ چہ من کان یکتب فیکتب فیکول ضعوا ہذیہ : خدوخت خہ ایتونہ نازل شو نو الا یات فی السورۃ التی یدکر : لیکونکے بہ فی را ا بللوا و وے بہ نے فیہا کذا و کذا : فرمایل چہ دا ایتونہ پہ ہغہ سورت کہنے شامل کرہ پہ کوم کہنے چہ دا دا مضمون دے،

دسورتونو پہ ترتیب کہنے غور یزہ خبرہ دادا چہ ہغہ ہم توقیفی دے، مطلب دا چہ دا ہم داللہ پہ حکم شویدی، امام جلال الدین سیوطی رح دکر مانی رح دکتاب البرہان نہ نقل کریدی،

ترتیب السور ہکذا ہوعند اللہ فی اللوح المحفوظ : دسورتونو ترتیب ہم دفعہ شان د اعلیٰ ہذا الترتیب و علیہ کان صلی اللہ بعرض : اللہ پہ نزد پہ لوح محفوظ کہنے دے علی جبریل کل سنۃ : او ہم پہ دفعہ ترتیب بہ حضور علیہ السلام ہکذا لجزیریل ۳۳ لہ آورلو:

دغہ شان دامام یحییٰ نہ ہم منقول دے امام بیہقی پہ المدخل کہنے ہم لیکلی دی،

کان القرآن علی عہد رسول اللہ : د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ صلی اللہ علیہ وسلم مرتباً سورۃ کہنے دقرآن سکورتونو او آیتونہ وایتہ علی ہذا الترتیب الا البراءۃ : ہم پہ دے ترتیب و و، سوا د سورۃ براءۃ او سورۃ انفال، و الا انفال،

ابوجعفر نجاس نہ ہم دغہ منقول دی، امام سیوطی رح پہ اتقان

جلد ۶۳ کتبہ دَحْدِيفَه تَفْقِي رَضِ پَه رَوَايَتِ يُوْحَدِيْثِ دَا سَعِ
نَقْلِ كِرْپَه دَعِ كَوْمِ چَه پَه مَسْنَدِ اَحْمَدِ اَوْ پَه سُنَنِ ابْنِ مَاجَهٍ دِكْتِيْ هَم
مَوْجُوْد دَعِ اَوْ دَا بِنِ رُشْدِ دَكْتَابِ الْمَصَاحِفِ نَه هَم پَه تَأْيِيْدِ كِنِيْ
دَا سَعِ رَوَايَتِ نَقْلِ كِه يَدَا سَعِ چَه دَقْرَانِ دَا اَيْتُوْا وَا سُوْرَتُوْ نُو تَرْتِيْبِ
هُم دَا اللّٰه پَه حُكْمِ شُوْبِدِ رَتُو قِيْقِي دَعِ

امام زرکشی رح پَه رِبْرَهَانِ كِنِيْ لِيكْلِي دِيْ چَه حُوكِ دَسُوْرَتُوْ نُو
تَرْتِيْبِ تَه اِجْتِهَادِي وَا ئِي نُو هَعْرِي تَه هُم تَوَقِيْقِي مَنِي جَكْرَه يُوْلَئِي
دَلْفُوْ نُو دَه اَحْكَه چَه تَوَقِيْفِ عَامِ دَعِ كَه قَوْلِي اَوْ كَه فِعْلِي بَهْرِ حَالِ
دَحْدِيْ شُوْدِ دَخِيْرِي نَه تَابِتَه دَه چَه دَسُوْرَتُوْ نُو مَوْجُوْد نَه پَه زَمَانِ
دَنْبُوْتِ كِنِيْ مَشْهُوْرِ اَوْ مَعْرُوْفِ هُوْ كَوْمِ چَه پَه اِتْقَانِ كِنِيْ سِتّه اَوْ دَا
دَعِ خَبَرِي تَبُوْتِ دَعِ چَه دَسُوْرَتُوْ نُو تَرْتِيْبِ تَوَقِيْقِي دَعِ

دَعْمَانِي رَضِ مَصْحُوفُوْ نُو تَارِيْحِ

مصحف مدنی

دَعْمَانِي مَصْحُوفُوْ نُو كَوْمِ نَسْخَه چَه پَه مَدِيْنَه
مَقْرُوْرَه كِنِيْ اَيْنُوْدَه شُوْءِ وَه نُو هَعْدِ دَشَهَادَتِ
تَرُوْحْتِه حَضْرَتِ عَثْمَانِ رَضِ سِرَه وَه دَهغُوْ يِ تَه پَسِ حَضْرَتِ عَلِي رَضِ سِرَه
اَوْ بِيَا دَخْلَافَتِ مِلَاوِيْدِ اَوْ سِرَه حَضْرَتِ مَعَاوِيَه رَضِ تَه اَسْپَا لِي شُوْءِ
بِيَا دَا اَنْدَلَسِ تَه اُرْسِيْدَه بِيَا دَمْرَاكَشِ دَا رِالسُلْمَنْتِ مَفَاسِ اَتَه اُرْسِيْدَه
رِ تَارِيْحِ اِدْرَايْسِي تَذَكْرَه الْمَصَاحِفِ بِيَا پَه خَه طَرِيْقَه مَدِيْنَه مَنُوْرَه تَه
اُرْسِيْدَه پَه رُوْمِي جَكِ عَظِيْمِ كِنِيْ دَمَدِيْنَه كَوْمِ نَزْفَخْرِي پَا شَا نُوْرُوْتَبُوْكَ
سِرَه قِسْطَنْطِيْنِيَه تَه يُوْرَه اَوْ تَرَا سَه هَلْتَرِي تَه دَه

مكي مصحف

مكي نَسْخَه سَنَه ۶۵۴ هجری پورے پَه مَكِه مَعْظَمَه كِنِيْ پَرْتَه وَه مُحَمَّدِ بِنِ
جَبْرِ اَنْدَلَسِي پَه سَنَه ۵۹۸ هجرت دَعْلَه دَهغِ زِيَاْرَتِ كِرْپَه دَوَا

مَوْلَانَا شَيْبَانِي نَعْمَانِي لِيكْلِي دِي چَه دَهغَه دَسِيَاْحَتِ پَه وَخْتِ دَهغَه نَسْخَه
پَه جَامِعِ دَمَشَقِ كِنِيْ پَرْتَه وَه اَوْ هَعْرِي تَه غَالِبَادِ نُو لِي سَعِ صَدِي پَه اَخِرِ كِنِيْ
زِيَاْرَتِ كِرْپُوْرِ اَكْشَافِ الْمَهْدِي صَنَه ۱۵۰۰ كِنِيْ لِيكْلِي دِي چَه سُلْطَانِ عَبْدِ
الْحَمِيْدِ خَانِ سَنَه ۱۸۰۰ هجرت دَعْلَه دَهغَه تَرْدِيْرِ شُوْكَا لُو بُوْرِي حَكُوْمَتِ كِرْپُوْرِ پَه دَه
زَمَانِه كِنِيْ جَامِعِ دَمَشَقِ كِنِيْ اَوْ رَا لِكِيْدِ اَوْ دَعْلَه نَسْخَه بَكِنِيْ اِسْمُوْحِيْدَه

شامی مصحف

مُوْرِيْحِ اَحْمَدِ مَقْرِي سَنَه ۳۰۰ هجرت دَعْلَه نَسْخَه زِيَاْرَتِ كِرْپُوْرِ اَوْ دَا كُوْفِيْ
نَه دَا اَنْدَلَسِ دَبَا دَشَاهَانُوْ بِيَا دَسُلَاطِيْنِ مَوْحَدِيْنُوْ بِيَا دَسُلَاطِيْنُوْ
بَنِي مَرِيْنِ پَه قَبْضَه كِنِيْ رَا غَلَه اَوْ جَامِعِ قَرْطَبَه كِنِيْ پَرْتَه وَه قَرْطَبَه وَالْوَحْ
سُلْطَانِ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ نَزْدِ كِرْپَه اَوْ هَم دَعْلَه پَه حُكْمِ ابْنِ الشُّكُوْالِ دَمْرَاكَشِ
دَا رِالسُلْطَنْتِ تَه پَه شَوْلِ سَنَه ۵۰۰ هجرت پورے سَنَه ۵۰۰ كِنِيْ خَلِيْفَه مَعْظَمَه
عَلِي بِنِ مَامُوْنِ سِرَه وَه اَوْ هَم پَه دَعْلَه كَالِ دَه هَرِكَلَه چَه پَه تَلْمَسَانِ
حَمَلَه اَكْرَه نُو دَعْلَه پَه كِنِيْ مَرِ شُوْبَه دَعْلَه هَلَه كَلَه كِنِيْ دَهغَه نَسْخَه دَرِكَه شُوْءِ
خُوْبِيَا دَتَلْمَسَانِ بَا دَشَاهِي خَزَانِي تَه رَا اُرْسِيْدَه دَهغَه خَا تَه
يُوْسُوْدِ اَكْرَه پَه بِيْعَه وَا غَسْتَه اَوْ فَا سِ تَه رَا وِرَه چَه تَرَا وَسَه هَلْتَرِي پَرْتَه دَه

بصری مصحف

دَا نَسْخَه دَمِصْرِ پَه كُتُبِ خَانَه خَدِيُوْ كِنِيْ پَرْتَه وَه دَسُلْطَانِ
صَلَاْحِ الدِّيْنِ اِيُوْبِي يُوُوْزِيْرِ پَه سَنَه ۵۰۰ هجرت پَه دَا پَه دِيْرِيْشِ زِدَه
اَشْرَفُوْ وَا غَسْتَه

یمنی مصحف

یمنی مصحف دَمِصْرِ جَامِعِ اَزْ هَرِ پَه كُتُبِ خَانَه كِنِيْ اَسْ هَم شَه
دَا بَحْرِيْنِ مَصْحُوفِ
دَا دَفْرَانِ سِ پَه يُوْ كُتُبِ خَانَه كِنِيْ پَرُوْتِ دَعْلَه

گوئی مصحف

ذاد قسطنطنیہ پہ کتب خانہ کچنے شتہ دے، حضرت عثمان رضی اللہ عنہ درے نور مصحفونہ ہم دی پہ دے کچنے دویم مصحف عثمانی دقاہرہ پہ جامع سیدنا حسین رضی اللہ عنہ کچنے شتہ۔ دریم مصحف عثمانی دینہ جامعہ ملیہ ملی کچنے ووا کچرے د تفسیر پہ ہلک کچنے کلا و د شوے نہ وی نو ہلتہ بہ پروت وی، غلور مصحف عثمانی د لندن پہ اندیا آفس کتب خانہ کچنے شتہ پہ دے لیکل دی، کتبہ عثمان بن عفان، دا د مغلوباد شامانوسرہ ووا، د اکبر باچا مہر ہم پر شتہ پہ ہفت شہر کچنے دا مہجر راؤنس لہ گو تونہ و، غلو ہغہ د ایست اندیا با کتب خانہ تہ ور کرو۔ د دے یوسل یواتیا صفحے دی او پہ یوصفہ کچنے شادس کرینے دی

د قرآن محفوظو لے یو داسے حقیقت ہے، د ہغہ اقرار بحدہ اسلام مخالفینو ہم کرے دے لیکن بعضے مستشرقینو مثلاً گولڈ لیٹر وغیرہ دمسلمانانو د یقین او عقیدے کمزورے کولو د پارا دے سولہ سکو نو پیدا کولو کو شش کریدے، نومونز اس ددے تہ ناسو جو رور ددے خلقو اصلی غرض پہ قرآن کچنے گپون او بدلون راوستل دی دغہ گولڈ لیسٹریہودی مستشرق خوبیا پہ دے د یوزور کولے دے پہ نقسیری مذاہب کچن ہغہ د بیشیرہ اسلامی کتابونو مطالعہ کریدے او دا خیل کتاب کے د علمی تحقیق پہ تو ما لیکلو لیکن بیا ہم د مستشرقین د عادت پہ تو گدے ددی ہر کتاب تحقیقی او علمی شان کہ لری خو سیاسی شان د یوزریات لری ددی یقین دے، چہ مسلمانان د خیل مرکز و نور قرآن او صاحب قرآن تہ د تیکارہ سیاسی طاقت پہ ذریعہ لریے سائل ممکن نہ دی نو د خیل اصلی مقصد د تکمیل د پارہے د جنگ

او سیاست د میدان پہ خائے علمی میدان فوراً کر و او داستنار پہ زہر جنہ وسلہ دے دمسلمانانو د یقین کمزوری کولو او پہ دو کچنے تے د شک د زہر و خور لولو د پارہ د اسلامی تحقیق پہ نور کمزور نہ روپئی لگوے او کتابونہ لیکلے د کامیابی پہ امید شروع کر ددی د کامیابی آمین نہ ددی را، د مغربی طاقتونو سیاسی ترقی او دمسلمانانو سیاسی تنزل چہ دے نہ ہغوی دا پر شتونی نتیجہ را ا بیکلہ چہ پر یوتی تو موندے د غالب قومونو ہر قسم د غلطہ ہم خبرہ منی او پر یقین کوی:

۱) انگریزی دان یوازے نہ بلکہ تو مغرب زدہ خلق (چہ احساس کھتری کچنے مبتلا دی) دیورپ ہر مصنف محقق گنری او د خیل دینی عالمانو نہ کر کہ لری، خو بز نو ی تعلیم یافتہ خلق د دینی تعلیم نہ خبرہ د یورپی مصنفینو ہر یو خبرہ ہے تحقیقہ منی او دینی علما و تہ ذکر پہ وجہ ہد و گوری نہ چنا چہ دمسلمانانو دا قسم کمزوری دست شرفینو د کامیابی باعث شوے، او مسلمانان پچھلہ ددے تہ پہ شکوک او شبہاتو کچنے را کیر شوے د قرآن د محفوظیت پہ بارہ کچنے ددی شیعہ اصولاً ددی

- ① بعضے آیتونو اور وایتونو د قرآن د غیر محفوظ کیدو د لیلونہ نیول د
- ② د اختلاف قرأت او سبعا احرافونہ دلیل نیول د
- ③ د شیعہ و د روایتونو نہ حجت نیول د

موزیہ دا نیول پہ لند و نقل کو او ددے جوا بونہ بہ ورا کو د بعضے آیتونو اور وایتونو نہ دلیل نیول د

دسورہ اعلیٰ آیت سنقرک فلا تنسی الا ماشاء اللہ: البتہ موزیہ تاتہ ا لوو نو تہ بہ ہیر کرے خوچہ کو م اللہ ا خوار ی،

د د آیت نہ مستشرقینو دا نتیجہ را ا بیکلہ د چہ د قرآن خوا آیتونہ ہیر کرے

تَوْجُّهٌ بِيَاوَرْتَهُ أُشْوَهَ دَلَسَ نَهَ چہ حضور علیہ السلام نیاکل ہیر و
دا خوب عامہ محاورہ دہ خودے سرہ ہر کلمہ چہ قرآن د لیک پہ شکل
کینے موجود دو، لکھو توتہ یادو، نوبیا خوکسانو نہ کہ ہیر ہم شی نو دے
سرہ د قرآن پہ محفوظیت ہیخ اثر نہ پریوخی ۔

یوعامہ ضابطہ یوعامہ قاعدہ دادہ چہ داسے قسم ہر جائے
کینے بکار راخی، ہغہ دادہ چہ قرآن یہ تواتر او
قطعی اجتماع سرہ ثابت دے د اعتراض دیارہ کوم روایتونہ چہ پیش کولے
شی ہغہ خویا ضعیف وی او یاریات نہ زیات خبر واحدی، خبر واحد
ظنی وی، او ظنی د قطعی پہ مقابله کینے بیکارہ دے، نو حکم داسے بقول قسم
اعتراضونہ بالکل بے حایہ وی ۔

روایت مسعودی روایت

مسند احمد او طبرانی او ابن حبان کینے د حضرت عبد اللہ بن مسعود رضی
نہ منقول دہ، چہ ہغوی بہ قرآن کینے معوذتین یعنی قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ
الْفَلَقِ اَوْ قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ السَّمٰوٰتِ د رارہ سورہ تونہ نہ لیکل، د غہ
شان ابو عبیدہ رح پہ روایت د ابن سیرین رح د ابن مسعود رضی نہ نقل
کوی چہ ہغوی بہ سورت فاتحہ پہ قرآن کینے نہ لیکلہ او حافظ
بن حجر د بخاری پہ شرح کینے دے روایتونو نہ صحیح و ثبلی دی خود دے
خوجوابونہ دی ۔

د سورہ فاتحہ او د دوار و معوذتین و قرأت پہ یقینی تواتر سورہ
ثابت دے نو ظنی خبر دے مقابله کینے ہیغ نہ دے او کچے د ابن مسعود
دا انکار ثابت ہم شی نواجماع او تواتر دیو کس پہ مخالفت نہ ماتیزی کہ
داسے کیدے ہاشوے نوبیا خوب متواتر ہر ج نہ رو پاتے او دین بقول کار
بہ بیارنگ و و، قاضی ابو بکر رضی د ابن مسعود د انکار جواب داور کینے

چہ داد ہغہ د قرآنیت نہ انکار ندے، بلکہ پہ مصحف کینے دنہ
د لیکلونہ انکار دے، حکم چہ لیکل د ہغہ خیز ضروری دی چہ د کومود
ہیر یکتا ویرہ وی او سورہ فاتحہ او معوذتین داسے سورہ تونہ دی
چہ د دے د ہیرید و ہدو خہ امکان نہ وو، ہر دا جواب ابن قتیبہ پہ
مشکلات القرآن، کینے ور کرے دے اگر چہ پہ روایت کینے اَللّٰهُمَّ
لَيْسَتْ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ د رادوارہ د کتاب اللہ نہ نہ دی راغہ دم خو د کتاب
اللہ: مطلب مصحف وی او پورہ مطلب بہ بی د اشی چہ د دے دوارو پہ
مصحف کینے د لیکلو ضرورت نشہ ۔

(۳) ابن الصباغ رح جواب ور کرے دے، چہ دا سورہ تونہ د ابن مسعود رضی
پہ زمانہ کینے متواتر دو مگر ہغوی تہ د تواتر علم نہ وور سیدے
پہ دے وجہ تے احتیاط کولو خہ وقت چہ دوی تہ د تواتر علم اشنو نو د
خپل قول نہ دے رجوع اکبر، لکہ چہ عاصم رح پہ واسطہ د ر د ابن
مسعود نہ قرأت نقل کریدے چہ دادرے وارہ سورہ تونہ کینے ثابت دی
نو دا د خپل رومی قول نہ دے د رجوع کولو دلیل دے

د دے تلو جوابونو ضرورت ہلہ پینیزی چہ د ابن مسعود رضی نہ دے
انکار ثابت شی، لیکن دیرو محققینو د ابن مسعود رضی د انکار تردید کریدے
اودے روایت تہ فی موضوع، باطل او غلط و ثبلی دی ۔

قَالَ النَّوَوِيُّ فِي تَرْجِيحِ الْمَهْدَبِ اَجْمَعِ امام نووی رح پہ شرح مہذب کینے
المُسْلِمُونَ عَلَيْهِمْ اَنَّ الْمَعُوذَةَ تَبِيْنٌ وَ لیکلی دی چہ د مسلمانانو پہ دے
الْفَاتِحَةُ مِنَ الْقُرْآنِ وَ اَنَّ مَنْ اتَّفَقَ دے چہ معوذتین او فاتحہ
تَحَدَّثَ شَيْئًا مِنْهَا كَفَرُوا مَا نَقَلَ عَنْ ابْنِ د قرآن حصہ د کہ چہ خوک دے
مَسْعُوْدٍ رَضِيَ عَنْهُ بَاطِلٌ لَيْسَ بِصَحِيْحٍ وَقَالَ نہ انکار کوی ہغہ کافر دے او کوم
ابْنُ حَزْمٍ فِي تَدْوِيْحِ الْمُعَلِّ الْمَجْلِيَّ چہ د ابن مسعود رضی نہ نقل دے

هَذَا كَذَّبَ عَلَى ابْنِ مَسْعُودٍ وَإِنَّمَا
 صَحَّ عَنْهُ قِرَاءَةُ عَاصِمٍ عَنْ زَيْدٍ
 عَنَّهُ وَفِيهَا الْمَعْوَدَةُ تَانِ وَالْفَاتِحَةُ
 رَاتِقَانِ جِلْدًا صَدْرًا : :
 روایت دزد در عاصم قرأت دے سے ثابت دے، چہ دے بکن ما درے وارہ
 سورتو نہ دی

دغہ رنگ امام رازی پہ تفسیر کبیر کین لیکلی دی پہ اتقان جلد عا مشہورہ کین
 تفصیل شتہ، چہ دا بن مسعود الکاکر لو تہ نووی باطل ویثلی دی او ابن حنہ
 ورثہ دروغ او مہر ضوغ ویثلی دی

دَقِرَاتِ اِخْتِلَافِ اَوَاذِ اَحْرَافِ

مُسْتَشْرِقِينَ دَقِرَانَ دَخْرِيْفِ يُوْدَادِ لِيْلِ هَمْزٍ رَكْوِيْ چہ دے کئے کنو
 قِرَاءَتُوْنَهُ وَيُوعِيْ يُوْقِرَاتُ لَمْ نَهْ دَعَا نُوْدَادِ لِيْلِ حُكْهَ غَلَطُ دَعَا چہ
 تَحْرِيفِ هَمْزِ دَعَا چہ پہ باد شاهی دستا ویز کئے دَا صِلِ مِتْکَلْمَا وَاوَدِ
 دَسْتَا وِيْزِ جُوْرُوْنِکِي نَهْ بَغِيْرِ بِلِ حُوْکِ زِيَا تَهْ کَمَا کَرِيْ کَهْ بَادِ شَاهِ
 پُجَلَهْ دَعَا کَيَ زِيَا تَهْ کَمَا کَرِيْ نُوْحِيْجِ عَقْلَسِدْ دَعَا تَهْ تَحْرِيفِ نَهْ وَا فَا
 دَقِرَانَ پَاکِ قِرَاتِ دُوَا قَسْمَهْ دَعَا (مَتَوَاتِرَهْ اَوْرَهْ) غِيْرُ مَتَوَاتِرَهْ، دَا
 دُوِيْمِ قِرَاتِ دَقِرَانَ حُكْهَ نَهْ دَعَا چہ دَا صَوْلِ اِمَامَانَ پَهْ دَعَا مُتَقِيْ دِي
 چہ قِرَائِيْتِ دَبَارَهْ تَوَاتِرُ شَرْطِ دَعَا، اَوْ هَمْ قِرَاتِ مَتَوَاتِرَهْ قُرْآنِ دَعَا
 دَعَا نَهْ تَحْرِيفِ نَهْ ثَابِتِ بِيْرِيْ، تَحْرِيفِ دَعَا تَهْ وَيَلِيْ شِيْ، چہ غِيْرُ قُرْآنِ
 پَهْ قُرْآنِ کَيَ دَاخِلِ کَرِيْمِيْ اَوْ يَا دَقِرَانَ حَهْ بَرَحَهْ دَقِرَانَ نَهْ بَهْرِ کَرِيْمِيْ
 نُوْدِ قِرَاتِ اِخْتِلَافِ پَهْ دَعَا دَوَالِ وِکَيَ يُوْهْمُ نَهْ دَعَا لَانُوْرِ دَا چَرَامِ
 زِرْکَشِيْ پَهْ بُرْهَانَ کَيَ لِيْکِيْ چہ قُرْآنِ دَا فَاطُوْرُوْمِ دَعَا وَاوَدِ قُرْآنِ
 قِرَاتِ دَا فَاطُوْرُ دَا تَلْفِظِ اَوَدَا اَطْرُزْ دَعَا، نُوْدِ دَعَا پَهْ زِيَا تَوَالِيْ دَا

دَقِرَانَ پَهْ فَاطُوْرُ کَيَ هَمْزِ کَيَ زِيَا تَهْ رَا حِيْ (اِتْقَانَ جِلْدِ عَا صَنَهْ)
 اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهُ

پہ برهان کئے امام زرکشی لیکلی دی چہ قرآن دوحی هغو الفاظونہ
 ویلی شی چہ حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام تہ دَا حُکَامُوْبِيَا نُوْلُوْدِ بَارَهْ
 کوم چہ پہ معجزانہ انداز نازل شویدی او قِرَاتِ دَدِ تَلْفِظِ اَوْ
 دَا اَطْرُزْ تَهْ وَيَلِيْ شِيْ، اَوْهْ قِرَاءَتَهْ تَرَاوُوقَا رِيَا نُوْبَهْ تَوَاتِرُ ثَابِتِ
 دی، اوبیا دَدِ غَهْ اَوْ اِمَامَانُوْنَهْ تَرَحْضُوْرِ عَلِيْهِ السَّلَامِ پورے سند
 دَقِرَاتِ پَهْ کِتَابُوْنُو کَيَ مَوْجُوْدِ دَعَا، چہ یو راوی د بل نہ نقل کریدی
 لیکن پہ اتقان کئے دَا بن جزری نہ نقل دے چہ حضور علیہ السلام پورے
 هُمْ دَا اَوْهْ قِرَاءَتَهْ مَتَوَاتِرِ دِي۔

وَقَدْ نَصَّ عَلٰی تَوَاتُرِ ذَلِكَ كَلِمَةً : دَا صَوْلُوْ اِمَامَانُوْبِيْنَا کَرِيْمِيْ
 اَنْتَهْ اَلْاَصُوْلُ كَقَاضِيْ اَبِيْ بَكْرٍ : چہ اَوْهْ قِرَاءَتُوْنَهْ سِرَاسِرْ وَحْضُوْرِ
 غِيْرَهْ وَهُوَ الصَّوَابُ لِاِنَّهٗ اِذَا : عَلِيْهِ السَّلَامِ پورے متواتر دی
 ثَبَتَتْ تَوَاتُرُ اللَّفْظِ ثَبَتَتْ تَوَاتُرُ : نُوْهْرُ کَلِمَهْ چہ فَاطُوْرُ مَتَوَاتِرِ شُوْنُوْدِ
 هَيْئَتِهٖ اَدَا بَهْ لِاَنَّ اللَّفْظَ لَا يَفُوْمُ : هَمْزِ تَلْفِظِ اَوْ اَدَا هُمْ مَتَوَاتِرَهْ شُرْهْ
 اِلَّا بَهْ وَلَا يَصِيْحُ اِلَّا بِوُجُوْدِهٖ : حُكْهَ چہ تَلْفِظِ اَوْ اَدَا فَاطُوْرُ سَرْتَرِيْ
 رَاتِقَانَ جِلْدًا صَدْرًا : : دی رَحْمَانَ لَهْ دَدِ دَعَا وُجُوْدِ نَشْتَهْ

صَحَابَهُ رَمَقَارِيَانَ

هَمْزِ قَارِيَانَ اَوْهْ دِي کومو چہ نِيْخِ پَهْ نِيْغَهْ دَحْضُوْرِ عَلِيْهِ الصَّلَوٰةِ وَالسَّلَامِ
 نَهْ قِرَاتِ زِدَهْ کَرُوْ، دَقَارِيَا نُوْبَهْ نُوْمِ مَشْهُوْرِ شَوْلِ، دَرُوْسَتْ نُوْقَارِيَانَ
 اَسْتَاذَانَ اَوْ شِيُوْخِ دِي اَوْ دَدُوِيْ قِرَاتِ پَهْ تُوْلُوْ سَلْمَانَ مَلْکُوْنُو کَيَن
 خُوْرِ شُوْحَتِ چہ تَرَاوُوسَهْ دَا شْتَهْ (رَا) حَضْرَتِ عَفَّانِ رَمَقَارِيَانَ حَضْرَتِ
 عَلِيِّ رَمَقَارِيَانَ اَبِيْ بِنِ كَعْبَرِ رَمَقَارِيَانَ زَيْدِ بِنِ ثَابِتِ رَمَقَارِيَانَ (رَهْ) عَبْدِ اللّٰهِ بِنِ مَسْعُوْدِ

۶۱) ابوالدرداء رضی عنہ ابو موسیٰ اشعری رضی عنہما اهل العرفان جلد
 ص ۱۰۰
اَوْه قَرَاتُونَه
 زان ابن عامر رحمہ چہ نومئی عبد اللہ بحصبی دے
 بحصب دحیر قبیلے دیو شاخ نوم دے دا ہفتہ
 منسوب دے، ابو نعیم و ابو عمران نے کنیت دے، تابعی دے، ذہ
 ذمغیرہ بن ابی شہاب المخزومی نہ قرأت حاصل کرے و واو ہفتہ
 حضرت عثمان رضی عنہ او ہغوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ، دا
 عامر بہ ستلنہ ہ کینے پہ دمشق کوفات شو۔
 ۶۲) ابن کثیر۔ نومئی عبد اللہ بن کثیر دارمی، ابو محمد یا ابو عبدتی
 کنیت دے، داد مکہ معظمہ قرأت امام و ودی د مجاہدانہ قرأت
 حاصل کرے و ہغوی ذابن عباس رضی عنہما دوی ذابی بن کعب نہ او ابی
 بن کعب در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ حاصل کرے و ذابن
 عامر دودہ بالواسطہ شاگردان ہشام او ابن ذکوان مشہور دی او
 ذابن کثیر دودہ بالواسطہ شاگردان النبزی او قبیل مشہور و، دا
 ابن کثیر رحمہ پہ ستلنہ ہ کینے پہ مکہ مکرمہ کینے وفات شو۔
 ۶۳) عاصم، عاصم بن ابی النجود نے نوم، پہ قرأت، فصاحت او خوش
 آواز نے کینے مشہور و۔ دوی ذریر بن حبیش او ہغوی ذ عبد اللہ بن
 مسعود رضی عنہما او ہغوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل
 کرے و۔ یہ ستلنہ ہ کینے پہ کوفہ کینے وفات شو ددوی بہ خاصو
 (بلواسطہ) شاگردان کینے شعبہ بن عباس رحمہ او حفص بن سلیمان رحمہ
 زیان مشہور دی،
 ۶۴) ابو عمرو مازنی بن العلاء عمار البصری، دوی ذ سعید بن جبیر رضی
 او مجاہد رضی عنہما او بیا دے دوارو ذابن عباس رضی عنہما او ہغوی، ذابی بن کعب

او ہغوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و
 ذیزیدی پہ واسطہ د ہغوی مشہور شاگردان دودہ ذی زان، ذکوری
 ابو عمر حفص بن عمر المقری العزیز البغدادی المتوفی ستلنہ ہ
 ابو شعیب صالح بن زیاد المتوفی ستلنہ ہ
 ۵) حمزہ بن حبیب بن الزیات الکوفی مولیٰ د عکرمہ بن ربیع الیمنی دوی دا ہفتہ ہغوی دین بن
 و ثاب نہ ہغوی ذریر بن حبیش نہ او ہغوی ذ عثمان، حضرت علی رضی عنہما
 عبد اللہ بن مسعود رضی عنہما او بیا دوی در رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 نہ قرأت حاصل کرے و۔ دے د عربیت د علم قرآن و و ذ علیہم حدیث
 ماہر و وہ ستلنہ ہ کینے پہ حلوان کینے وفات شو، ذ ابو عینی و واسطہ
 ددوی دودہ مشہور شاگردان سلیم بن عیسیٰ الکوفی خلف المتوفی ستلنہ ہ
 او خلا د المتوفی ستلنہ ہ و واو ددوی دقرات سلسلہ پہ دوارو روانہ
 شوے و۔
 ۶) نافع بن عبد الرحمن بن ابی نعیم المدنی، دوی ذ ابو جعفر القاری
 او دنور و یاؤ تا بعینونہ قرأت حاصل کرے و، کومو چہ ذابن عباس
 او ذ ابو ہریرہ رضی عنہما دے دوارو ذابی بن کعب نہ او ہغوی در رسول اللہ
 علیہ وسلم نہ قرأت حاصل کرے و، د نافع ہم کنیت ابو ریم دے ددوی
 ذ قالون ابو موسیٰ، عیسیٰ بن منیا النخوی، ذ قالون معنی گرا ددہ قرأت
 دیر گرا و و حکم ورتہ قالون و ییلے شی المتوفی ستلنہ ہ اورس و مرش
 نوم نے عثمان سعید المصری دسم، پہ قرأت او خوش آواز نے کینے بیتا
 و وہ مصر کینے ستلنہ ہ کینے وفات شو دودہ ہفتہ مشہور شاگردان دی و
 کومو چہ ددہ دقرات سلسلہ چلیدے دے۔
 ۷) الکسائی، ابو الحسن علی بن حمزہ الکسائی النخوی پہ احرام کینے بی
 کساء (خادر) رنگ) آغوستو حکم پہ کسائی مشہور شو، پہ بخوم بیت

اوپہ قرآن کتے بمثالہ دو سئہ ۱۸۶ م کتے وفات شو۔
پہ لشوقاریا نو کتے نور درے دادی۔

۱۸۷ ابو جعفر یزید بن القعقاع ددوی دقرات سند د ابن عباس
او ابی ہریرہ رض ددے دواپر وہ ابی بن کعب رض نہ او دگرسول اللہ
علیہ وسلم نہ دے المتوفی سنہ ۳۰ م۔

۱۸۸ روح یعقوب بن اسحاق الحصری ددوی دعام ابو عمر بن الملاء
قرات حاصل کرے وو المتوفی سنہ ۲۰۵ م۔

۱۸۹ ابن خلف بن ہشام بن ثعلب، کنیت ابو محمد دے دعام بالواس
شاگرد وو المتوفی سنہ ۳۳۹ م رطبقات القراء لابن الجزری و

منہل العرفان جلد ۱ ص ۲۹ تا ۴۵ م

أحرف سبعة | پہ احوو احوو احوو نزول قرآن حدیث دہو لیشو
صحابونہ روایت شوے دے ابو عبید بنکارس کرے

چہ دامتواتردی، اتقان جلد ۱ ص ۲۹ پہ صحیحینو کتے د ابن عباس رض درو
الفاظ دادی چہ حضور علیہ السلام انما نزل چہ جبرئیل علیہ السلام ماتہ

یوحرف اولو لولو مانور ہم غریبتہ نوھغوی بہا نریا نول
نزدے چہ اوو تہ را ارسیدل ددے حدیث پہ شرح کتے امام سیوم

پہ اتقان جلد ۱ ص ۲۹ کتے خلونیت اقوال او علامہ آلوسی
المعانی کتے اوہ اقوال نقل کریدی، غوریزہ خیرہ دادہ چہ داوود

مطلب د عربو قبیلو او لغتہ دی، گوہر دیر و فیض او و قبیلو و
دادی را قوش ۷۲، ہذیل، ۷۳، تمیز ۷۴، ارد ۷۵، ربیعہ ۷۶، ہوازن

سعد بن بکر دا غورہ قول دے حکم چہ ابو عبید، ثعلب، زہری او
علم او بلکہ عطیہ ہم دے تہ مختار غورہ و ییل دے او بیہقی پہ شہ

الایمان کتے سنہ صحیح و ییلی دی، اتقان جلد ۱ ص ۲۹ روح المعانی

پہ دے قول امام سیوطی ددے اعتراض کرے دے، چہ دا اولہ قرأتہ
یوازے دقریشوو، حکم چہ د عمر او د ہشام دقرات پہ جکرے کتے حضو

علیہ السلام دواپر تہ صحیح او ییل حالانکہ دا دواپرہ قریشیان وو، داے
ابوقتیبہ او ابو علی الاہوازی ہروائی، خو حو بنز پہ خیال کتے دا اعتراض

صحیح نہ بنکاری، حکم چہ کیدیشی چہ د نبی علیہ السلام زہغہ یو
صاحب دیوے قبیلے پہ قرات او دویم صاحب د بیلے قبیلے پہ قرات او ییل

وی نہ دا چہ کیوازے دقریشو دا اولہ قرأتہ لغاتہ وو۔
دا ووا حروف حکمت | پہ شروع کتے دا وواپر ولغاتو قرات

او بیاصرف دیولغت قرات مقرر و لو حکمت
دادے روا اللہ اعلم د قرآن بنکارہ بیان دے بلسان عربی مبین

چہ قرآن پہ عربی تہ بہ کتے نازل شوے دے، خو پہ بعض مخصوص الفاظو
کتے د عربو قبیلو اختلاف و ولکہ خنگہ چہ کوی او لکنو پہ اردو کتے

یا د پینور او د قند ہار پہ پستو کتے۔
وما از سلنا من رسول الا بلسان قومہ، موبن زہر، سول د ہغہ دووم

پہ شہ کتے جو کرے وو
بنکارہ خبرہ دا چہ د حضور علیہ السلام خاص قوم قریش و وانعام

قوم نے عرب وو د عربو قبیلے پہ تعصب کتے دو مراد ریاتے وے چہ
ڑبے پہ خاصو تگو پہ خاص طرز او تلفظ بانہے بہتہ مرکو نہ کول

نود اللہ تعالیٰ حکمت دا ووجہ اسلام پہا بتداء کتے کچرے دوی تہ
یوازے دقریشو لغت مخصوص او مقرر کریشی، نو کیدے شی چہ

ددے تعصب پہ ووجہ د عربو ہغہ نورے قبیلے دقرآن تہ فیض
وا نخلی نوھریو قبیلے تہ پہ دے غرض پہ خیل لغت کتے دقرات

اجازت حکم و کرے شو چہ یو خو بہ دقرآن تہ فیض یاب شی

او بل بہ ذ خیل محرومی پہ سبب د تعقب اوضد بنکار نشی د
 عثمانی رض جمیع قرآن پہ وخت کئے ہر کلمہ چہ اسلام دیر خور شود
 قبیلو خصوصیتو نہ او حان حانی ختمہ شواہ قول مسلمانان یورونہ
 شول کڈے وغیرہ ہیچ فرق بہ دوی اثر نشو غور دے نو پہ مصحف
 عثمانی کئے صرف د قریشو پہ لغت د نبی علیہ السلام پہ ہومی حکم
 او یا د مذکور علت او سبب ختمید و پہ وجہ انکفا کپے شوہ لکھنگ
 چہ مؤلفۃ القلوب پہ زمانہ د نبوت کئے د زکوٰۃ مصرف وو لیکن فاروقی
 زمانہ کن د اسلام د طاقت اغستو پہ وجہ دا علت او سبب پاتے نشو
 حکمہ دوی بیام مصرف د زکوٰۃ نہ خارج کپے شود اسے نور ہم دیر
 احکام امام زرکشی پہ برہان کئے نقل کپیدی چہ د علت او سبب
 ختمید و پہ وجہ ہغہ ختم کپے شوی دی ۔

د قرآن تحریف نا بتلو د پارہ مستشرقینو دا وہ حرفو نہ یا اودہ
 لغتو نہ ہم دلیل جو کپیدے ، خود ا حکمہ صحیح نہ دے لکھنگ
 موبن و ہاندے ذکر کپل چہ تحریف د بل چا زیاتی کمی نہ ویلی شی
 کچرے متکلم د ملتہ اللہ پاک پخپلہ پہ خپل کلام کئے کے زیاتے خہ
 مصلحت د پارہ ا کپی نو دے نہ تحریف نشی ویلے لکھنگ چہ د
 باد شاہانوا و دنور و حاکمانو پہ حکمونو کئے د ایو عام معمول دے او
 دغہ رنگ د تیر شوی مصلحت پہ بئیا دا ول پہ او و قرآنو نو د قرآن
 دلوسے اجازت او بیاداموقوق کول او پہ یو خاص لغت (د قریشو) د
 قرآن قرأت تحریف نہ دے بلکہ دا تصرف الہی پہ خپل کلام رقرآن
 کئے دے چہ پہ دے حق د بتلو و روغو خلفوا اتفاق دے چہ پخپلہ خبرہ
 یا حکو کئے متکلم زیاتے کم کولے شی ، دغہ رنگ منسوخ التلاوۃ
 دد رجم ایت ہم ا گلرہ چہ اول د قرآن برخوہ او بیاد قرآن

نہ ددے تلاوت ا بشکل شو ، نو دا تصرف پہ قرآن کئے د قرآن دنازلو ککر
 پخپلہ وو نہ چہ د بل چا لکچہ فرمائی ۔

قُلْ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْفَاةٍ نَفْسِي اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰى
 اِلَيَّ (يونس آية ۱۵۴) | خپلہ خانہ نشم بدلولے ہر خوم
 دہغے تا بعد اری کوم کوم چہ ماتہ
 وحی کیزی ۔

دغہ رنگ د خلع سورت چہ ا بی پہ مصحف کئے وو او بیام نسوخ
 التلاوت شو نو دا تصرف الہی وو د بل چا نہ بے سرہ سرہ دا ہم
 حقیقت دے چہ پہ اعجاز کئے منسوخ التلاوت آیتونہ د قرآن حکم
 مستقل آیتونو سرہ ہرگز برابر نہ دی بلکہ کم دی حکمہ خو معلومیزی
 چہ د رو جسے نہ ددغے آیتونو د مستقل پریندو اللہ تعالیٰ ارادہ نہ
 وک اوک قرأتونہ

دا و و حرفونو د حدیث دویمہ تشریح اوک متواتر قرأتونہ دی ، د
 تحریف اعتراض پہ دے ہم حکمہ نشی کیدے چہ دا اوہ وارہ قرأتونہ
 ہم قرآن دے پہ قرآن کئے دے سرہ ہیچ کئے زیاتے نہ راجی ، پہ دے
 صورت کئے دا و و حرفونو مطلب د تلفظ اوہ طرد و نہ دی ، د حرف ، مجزی
 معنی ، مطلب نہ دے بلکہ لغوی معنی مطلب دہ ، چہ معنی اے اوک
 قرأتونہ دی ، قرأتونہ خود او و نہ زیات دی او پہ حدیث کئے اوہ
 یادیزی ، دا ولے ،

د دے جواب یو ہغہ دے کوم چہ اتقان د جزری نہ نقل کپیدے
 ہغہ وائی چہ ما د صحیحو ، شاذ او د ضعیفو بتلو قرأتونہ چانہ
 ا کرونو معلومہ شواہ چہ آخر کین دا بتول د او و نہ بھرنہ دی راتقان
 جلد ع ص ۱۱۱ کچرے د او و نہ زیاتی ہم وی ، نو د دے ہم خہ پروا

حکے نشہ چہ داؤ نہ مطلب مشہور قرأ تو نہ دی اوبل داچہ لفظ
 داؤور (سبح) دحصر د پارہ نہ دے، دویم دا حدیث د نبی علیہ السلام
 رومیہ دے، او اؤ قرأ تو نہ بیار ستو ظاہر شوی او تصنیف شوی
 دی داخنکہ چل دے، نو د دے جواب دادے چہ اؤ واپہ قرأ تو نہ
 د نبی علیہ السلام پہ وخت بکنے وو، حکے خود ہغوی نہ دا تول داؤو
 مشہور و قاریا نورضہ ذریعہ روایت شوی دی، صرف د دے
 کتابونہ رُستو جو رہ شوی دی۔

دریم اعتراض دادے چہ ہر ایت بکنے خواؤ قرأ تو نہ، نہ جاری
 کیزی، نو جواب دے دادے چہ پہ ہ تول قرآن بکنے داؤو قرأ تو نہ
 وجود بنود لے بنو دے نہ چہ پہ ہر ایت بکنے۔

د اسلام مخالفینو پہ مصحف عثمانی خوا اعتراضونہ کریدی
 چہ پہ ہغے کین مشرقین پیش پیشی دی۔ مرنبر اس ہغہ نقل کو وادوار
 پہ وار بہ د ہغے جواب ور کوو۔

۱) رومیہ اعتراض دادے چہ خہ وخت حضرت عثمان رضی اللہ
 تعالیٰ نہ مصحفونہ ویراندے کریشونو ہغوی افرمائیل، اِن فی
 القرآن کُنَّا سَتَقِيمُهُ الْعَرَبُ بِالسِّنْتِهِمْ رُوح المعانی جلد ۱ ص ۲۵
 پہ مصحف عثمانی بکنے دا سے غلطی دی چہ عرب بہ ئی پہ خپلوڑ بودرے کرے
 ہم داشان پہ فوز الکبیر بکنے دی، نو اول جواب دے دادے لکہ چہ علامہ
 آلوسی لیکے، لَمْ يَصْحَ عَنْ عُثْمَانَ أَصْلًا، رچہ داروایت د حضرت
 عثمان رضی اللہ عنہ بالکل ثابت نہ دے۔

۲) دویم جواب دادے چہ پہ مصحف عثمانی د صحابہ و اجماع دہ
 اور رسم عثمانی ہم وحی سرکہ ثابت دے، نو پہ غلطہ خنکہ اجماع کیدے
 شی، (۳) دریم جواب دادے، چہ حضرت عثمان د مصحف عثمانی

کاتبانوتہ پہ جمع شابا سے ور کر وے فرمائیل، احسنتم واجلتم
 ناسو دیر بنہ او بنائستہ کارا کر وئو صحابی پہ غلط کار خنکہ شایلسے ور
 کو لے شی، بل داچہ ابو عبیدہ د عبد الرحمن بن ہانی تہ نقل کریدے
 وائی چہ خہ حضرت عثمان رضی اللہ تعالیٰ سہ اؤم کاتبانو چہ دغہ
 مصحف حضرت عثمان تہ ویراندے کر وئو ہغوی قلم دوات طلب
 کر و، او د دے غلطیا نے دے در سے کرے (۱) کَمْ يَتَسَنَّ تُمْ اَمْ يَتَسَنَّ
 کر و (۲) لَا تَبْدِيلَ لِلْخَلْقِ اَمْ لَا تَبْدِيلَ لِلْخَلْقِ اللہ کر و، اور (۳)
 اَمْ هَلِ الْكُفْرَيْنِ اَمْ هَلِ الْكُفْرَيْنِ کر و، ر تفصیل ویراندے ہم ذکر
 شوے دے (۴) دا سے ورے د کتابت غلطی ہر کلمہ چہ حضرت عثمان

درستے کرے نو نورے غنہ غلطی بہتہ پہ بکنے خنکہ پرینوے ۴۰
 خلوڑ مر داچہ دل تہ د لحن "معنی غلطی نہ دہ بلکہ د قرآن ہغہ صحیح
 الفاظ دی پہ کوموچہ دغہ وخت د عربوڑ بہ نہ چلیدہ او د ہغوی
 د خبرو پہ طرنا نہ وو، نو حضرت عثمان رضی اللہ افرمائیل چہ عرب
 بہ ئے پہ بیابیان تلاوت قابو کرے اوڑ بہ نہ ئے پروا ڈری، دے کینے
 نشہ چہ د لحن دوہ معنی دی، (۱) غلطی (۲) طرز کلام د حضرت عثمان
 پہ روایت بکنے دا دہیہ معنی مرادہ دہ کومہ چہ امام د لغت راعب رچہ
 مفردات القرآن بکنے لیکلے دہ خود سے تہ لحن محمود و یلے شی لکہ د
 عربو شاعروائی: خَيْرُ الْحَدِيثِ مَا كَانَ كُنْزًا رِبْهَ خَيْرًا هَغَ و ی

چہ پہ بنہ طرز او یلے شی) ہ او ہم دغہ معنی د قرآن پہ
 وَلْتَعْرِفْنَهُمْ فِي دَلِيلِ الْقَوْلِ " بکنے استعمال دہ لَعَلَّ يَعْصِمُ الْخَن
 بِحَجَّتِهِ د دے مطلب دادے، چہ د مقدمے یو فریق د فصیح طرز کلام
 ماہروی، نو خہ د ہغوی پہ خبرہ فیصلہ کوم کچرے دا خیر واقعی
 د ہغہ حق نہ وی نو دا دگری بہ د ہغہ پہ حق بکنے دا اور یو کچرہ وی

دے حوالہ، مطلب داچہ د لحن نہ یوازے غلطی نہ مرادہ
بلکہ یو خاص طرز تلفظ مراد دے :-

پنجم داچہ د لحن مطلب درسم الخط لحن دے مزید تشریح نے
دادا کہ چہ پہ مصحف عثمانی کینے خہ رسم الخط د تلفظ سرہ مطابق
نہوی، لیکن د ژبے (عربی) والا بہ نے پچھلہ درسنہ کری، لکہ خٹکہ
چہ پہ انگریزی کینے دیر داسے لیکل دی، چہ د تلفظ مطابق نہ دی خو
دے ژبے والا نے پچھلہ درست کوی :-

د تحریف پہ بارہ کینے دابن عباس رضی اللہ عنہما

مستشرقینو دابن
عباس رضی اللہ

خہ روایتونہ نقل کریدی بلکہ روقضی رَبُّكَ پہ حائے ووصی رَبُّكَ
او د مثل نُورٍ پہ حائے مثل نُورِ الْمُؤْمِنِ : دداسے روایاتونہ
نہ خود قرآن پہ معنی خہ خاص فرق نہ پرپووی خوبیا ہم صاحب
د مباحل العرفان ددے خو جوابہ ورکری دی :-

رَبُّكَ هَذِهِ رَوَايَاتٌ ضَعِيفَةٌ : داضعیف روایتونہ دحضرت عبداللہ
لَمْ يَصِحَّ شَيْءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ : بن عباس رضی اللہ تعالیٰ نہ ثابت نہوی
روایتونہ دقرآن دقراآت متواترہ نہ خلاف دی حکہ پیکارہ دی
عام جواب دابن عباس رضی اللہ عنہما داسلام مخالفینو خومرہ روایتونہ چہ نقل
کریدی دہغے بتولو عام جواب دادے چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ قرآن
اوپہ قراآت کینے دزید بن ثابتؓ او دابی بن کعبؓ شاگرد دے اودادوار
حضرات دہغے کمیٹی ارکان دی کہہ چہ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دقرآن دجمع
دبارہ مقررہ کرے وہ، نو ددہ دے دوارو استاذانوا نو رولویوصحابہ
چہ د کوموالفاظو دقرآن سرہ اتفاق کرپوی، نو ابن عباس رضی اللہ عنہما
ہیچرے مخالف کیدے نشی نو داروایتونہ اول خوضعیف او بے اعتبار

دی کہ ثابت ہم نشی نو دقرآن دمتواتر و الفاظو مقابله دیوکسی بیان
نشی کولے لکہ چہ بغداد بنا رہ تواتر ثابت دے کہ یوکسی ددے خلاف
بیان ورکری نوہغہ اعتباری او دمنلو نہ دے، اصلی خبرہ دارہ
چہ خوگ صحابہ کرامونہ داسے کچہ خبرہ منسوب کوی نو دا ددے
دلیل دے چہ دانسبت کوونکے کچہ سرے دے اوددہ خبرہ داعتبار
کولو او دمنلو جو کہ نہ دہ :-

شیعہ او دقرآن تحریف

مستشرقین پچھلہ دقرآن پہ تحریف ثابت کولکینے پاتے راغلہ نو دا بونہ
نے خوشی کرل چہ دمسلمانانو یوغتہ فرقہ (شیعہ) دقرآن دتحریف
قابلہ دی اواندا زئے و دلہ ہغہ کینو د کوم چہ دا بنائی چہ د شیعہ و
منلے عقیدہ دہ چہ قرآن کینے تحریف ستہ خودا حکہ غلط دی چہ د
شیعہ و ہم ہغہ عقیدہ دہ کومہ چہ د سنیانو دہ ہغہ داچہ قرآن
پورہ او مکمل محفوظ دے پہ دے کینے دیو حرف کینے زیاتے نشتہ د
شیعہ و ددیروکتا بونو حوالے دا دی :-

۱) شیخ صدوق ابو جعفر محمد بن علی ہابویہ پہ رسالہ اعتقاد یہ کنز یکی
مَابَيْنَ الدُّفْتَيْنِ لَيْسَ بِأَكْثَرَ مِنْ كَوْمِ قُرْآنٍ چہ ددے دودو قایو پہ
ذَلِكَ وَمَنْ نَسَبَ إِلَيْنَا أَنَّهُ أَكْثَرُ : مینخ کینے دے ددے نہ نورزیات
فَهُوَ كَاذِبٌ : : نشتہ او خوگ چہ موبز نہ دے

نہ دزریات منلو نسبت کوی نوہغہ ددو غٹن دے،
۲) پہ تفسیر مجمع البیان دابوالقاسم علی بن الحسین الموسوی کینے دی
إِنَّ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ : قرآن د نبی علیہ السلام پہ زمانہ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مَجْمُوعًا : کینے ہمد غسے جمع و لکہ چہ
مُؤَلَّفًا عَلَى مَا هُوَ الْآنَ وَذَكَرَ أَنَّ مَنْ : اس دے او کوم امامیہ یا حشویہ

خَالَفَ مِنَ الْإِمَامِيَّةِ وَالْحَشَوِيَّةِ لَا؛ چه دے خلاف کوی نوپ هغه
يُعْتَبَرُ بِخِلَافِهِمْ لِأَنَّهُمْ قَبِلُوا الْأَخْبَارَ؛ حکم اعتبار نشتہ چه هغوی
الضَّعِيفَةَ؛؛ ضعیف خبر و نہ قبول کریدی :-

سید مرتضے شیعہ لیکي

إِنَّ الْعِلْمَ بِصِحَّةِ الْقُرْآنِ كَالْعِلْمِ؛ داسی قرآن دصحت علم داسے
بِالْبُلْدَانِ وَالْوَقَائِعِ الْكِبَارِ؛؛ یقینی دے لکہ دشہوور بنا رو نو
دموجود گئی او یا دلویو لو بو تا دینی واقعاتو علم :-

قاضی نور اللہ الشوستری شیعہ پہ مماثل النواصب کن لیکي

مَا نَسِبَ إِلَى الشَّيْعَةِ الْإِمَامِيَّةِ؛؛ کومہ خبرہ چه امامیہ شیعہ قوتہ
يُوقُوْعُ التَّغْيِيرِ فِي الْقُرْآنِ كَيْسَى؛؛ منسوب شوے دہ چه هغوی پہ
يَمَا قَالَ بِهِ جُمُوهُورُ الْإِمَامِيَّةِ وَأَمَّا؛؛ قرآن کینے تحریف متی دا دہو لو امامیہ
قَالَ بِشَرِّ ذِمَّةٍ قَلِيلَةٍ مِّنْهُمْ لَا؛؛ قول نہ دے بلکہ ددوی دیورڈو کی
اعْتَدَا دِيَهُمْ، وَقَالَ الْمَلْأَصَادِقُ؛؛ تولی قول دے کوم چه بے اعتبارہ وی
فِي شَرْحِ الْكَلْبِيِّ يَبْطُحُ الْقُرْآنُ؛؛ او ملا صادق پہ شرح کلینی کن لیکي
بِحَدِّ التَّرْتِيبِ عِنْدَ ظُهُورِ الْإِمَامِ؛؛ چه قرآن بہ ہر بہ دے ترتیب دولہم
الثَّانِي هَسَمًا؛؛ امام مظاہر دی :-

محمد بن حسن البحر العاملي دامامیہ شیعہ ولوئے محدث پہ خپلہ رسالہ کن
لیکی کومہ لے چه د خط زلفے دیو عالم پہ رد کن لیکلہ دہ چه

ہر کہے کہ تتبع اخبار و فحوص تواریخ و آثارہ چاہم چہرہ اخبارو، آثارو اونوار یخولتو
نہورہ بعلم یقینی میداند کہ قرآن درغایت؛؛ اگر و هغه یقینا پوہیڑی چه موجودہ
درجہ نواثر بودہ و آلاذ صحی بہ ضبط؛؛ قرآن پہ انتہائی نواثر سرہ ثابت دے او پہ
ونقل کردہ و آن درعمر رسول اللہ مجروح و؛؛ زرگونو صحی بہ کرا مو هغه نقل کرے او
مؤلف بودہ؛؛ ضبط کریندے او هغه د حضور علیہ السلام پہ زمانہ کن یوحثے شوے او جمع شوے

فروع کافی کتاب الروضة مشکن حضرت علی رضی نہ روایت دے

هُوَ كِتَابٌ كَرِيمٌ فَضْلُهُ وَفَضْلُهُ وَ قُرْآنٌ يُوْعَزُّمَنْدَ كِتَابٍ دے کوم لہر
بَيْتُهُ وَأَوْضَحُهُ وَأَعَزُّهُ وَحَفِظَهُ اللهُ تَعَالَى فَضِيلَتِ أَوْ بَزْدِ كِي وَر كِي دِي
مِنْ أَنْ يَأْتِيَهُ الْبَاطِلُ بَيْنَ يَدَيْهِ أَوْ هَفْدُهُ دَبَاطِلُ دَكُونِ نَحْفُوظُ كَرِيمِ

شیخ صدوق دسالہ عقائد کینے لیکي،

الْقُرْآنُ الْمُنْتَرَلُ وَمَا بِيَدِي التَّاسِ؛؛ نازل شوے او د خلقو پہ لاسرو نو
وَاحِدًا لِأَزْيَادِهِ فِيهِ وَلَا نُقْصَانَ؛؛ کینے موجود قرآن یودے چه پہ
هغه کن کے زیاتے نشتہ

د شیعہ و ددے مستند وحوالو نہ پس د احقیقت بناکارہ کیری چه دیوخو
بے اعتبارہ خلقو نہ سواپہ شیعہ وکن ہم پہ قرآن کن د تحریف یادگی زیاتی قائل ددی
نور تفصیل دنعمان آلوسی پہ کتاب الجواب التیسج لہما لفقہ عبد المسیح،
کینے اگوری قرآن حکیمہ د مخیر او د ماغ پہ دولہو اہ خونو محفوظ دے او د
قرآن الفاظ او مطالب دوارہ معجز دی :-

د بائبیل تحریف

د دے پہ عکس د بائبیل نہ تاریخی بنیاد شتہ او نہ علی د انجیلونو خو
داحال دے چه د اصل انجیل یوو او اوس خلوردی، او بخار پہ قصص
الانبیاء کینے لیکلی دی چه دیورپ محققین دامنی چه رو مبود دے
صدور کینے د سکو نہ زیات انجیلونو و، چه خہ مؤدہ پس د هغه نہ خلور
انجیلونہ د۔ نائسیا پہ کلیسا کینے دیو فال پہ بنا چورن کرے شو و نورا انجیلو
پرینوے شو :-

د ۲۱ د پورپ سگتس د زہرے کتب خانے نورا انجیل برنا بازا او توجہ دسورت
صریم پہ مطابق د حضرت مسیح پیدائش او زیرے پہ پیغبر اسلام مشتمل

د یو پ خاص شاگرد (فرامرشو) چه دا ایدو نوملمان شو دا
 انجیل المنار، پریس کئے چاپ شو دے دے د یورپ محققین په دے متفق دی
 چه په دے انجیلونو کئے یو هم د حضرت عیسیٰ علیه السلام نه دے او
 نه د هغه ترجمه ده او نه د دے هغه سند شته، د مسیحیت مشهور
 دشمن پولوس دامشهوره کړه چه ماته صیح علیه السلام لاس
 را اړه دے، حکم چه هغه غور زید لے و ونه هغه او و نیل چه اُس بد
 صیح په هدایت د مسیحیت د دشمنی په خائے د هغه د تبلیغ کوشش
 کوم هغه او سینت پال مسیحیت گپ و د کړه د آثره المعارف مسیحی
 مصنف البستانی لیکي چه لوقا خود مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال
 نه مسیحیت راغیته دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او خنزیر
 حلالوالے په مسیحیت کئے شامل کړو او د ائے د خرابو یو مجموعو
 جوړه کړه

انجیل متی د زرو نصاری و اتفاق دے چه دا اصلی انجیل نه دے
 او نه د هغه ترجمه ده کچرے ترجمه لے وی نو د ترجمے
 زمانه او د مترجم نوم نه دے معلوم، متی دا انجیل سنه ۳۰ کئی په بیت
 المقدس کئے کینا ستراو و لیکلو دے خود حضرت عیسیٰ علیه السلام
 صحابی هم ندے، زوین بغانی دا لیکلی دی:

مرقس پطرس گوانا کو په مروج الاخبار کئے لیکي چه مرقس یهودی
 و و د رومیانو په غوښتنه هغه دا انجیل غالباً سنه ۴۰
 کئی لیکلو :-
لوقا مستر کمال په رساله الهام کئی لیکي چه د لوقا انجیل الهامی
 حکم ندے چه د پخپله د دے په سر کئے لیکلی دی چه هغه
 دا انجیل شاه فیلس سره د خط و کتابت په پنا لیکل دے، لوقا په انطاکیه

کئے طیب وو، د مسیحیت یو خراب دشمن سینت پال نه مسیحیت راغیته
 دے او ابنت، کفار، شراب، مردار او د خنزیر حلالوالے په مسیحیت
 کئے داخل کړو،
انجیل یوحنا کیتھولک هیرالد جلد ۷ کئے پرو فیسریق نمونقول
 دے چه انجیل یوحنا دشمن نه ترجمه د اسکندر لیکلی دی

طالب علم تصنیف دے (الفاروق باچه زاده ص ۳۲)
تثلیث د دائرة المعارف مسیحی مصنف البستانی لیکي چه مسیحیانو
 د تثلیث لفظ د یو لونیرو و چه د سینت پال او پولوس ندوا
 وړید و کوم چه متعصب یهودی و او هغه مسیحی تو حید پر بشک کنده
 کړو او د کامیابئی سائے واغیسته په دے صنم پرستانه عقیده کئی
 مسیحی صداقت ورک شو :-

ختنه او د جنابت غسل نصاری منی چه ختنه ټولو پنیغرانو
 علیم السلام کړیده، علیه علیه السلام
 سنت و پولوس یهودی د کتاب په مخالف سنن ټول بند کړه چنانچه
 (۱) وَلْيَحْتَضِرْ كَلًّا ذَكَرًا رَهْنًا رَيْنًا د سنت کړیشتی) توبت تکرین
 (۲) قُلْ لَهُمْ فِي يَوْمِ الثَّامِنِ يُحْتَنُّ الصَّبِيُّ رَدْوِي تَرَاوَا يَهْ جَه پداته
 ورځ د ماشوم سنن ټولے شئی رسفر الاخبار باب ۱۷۱) او حضرت صیح
 فرمائی چه لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا فِي التَّوْرَانَةِ رَجَه حَه به په تورات
 کئے هڅ تبدیلی تکوم د متی باب ۲۳

(۳) کوم سری نه چه متی اوری ټول بدن د په ابرو دینجی او
 حائضه د هم دا لیکلی دی
 (۴) خنزیر حرام د کسفر الاخبار (باب ۱۷۱) د دے ټولو حوالو ند
 معلومه شوه چه دا انجیلونو او د هغوی د احکامو تحریف تر کوم حد شو دے

دبا ئیبل دتخریف داخلی شهادت
 کچرے تاریخی شہادتوں اور یورپ د محققینوا قرار و نہ شانہ اُتو لے
 شی نو بیا ہم بائبل کن چو نہ نہ دا سے مضامین موجود دی چه د هغه نہ
 ددے تحریف پے بنکارا د اول ظاہر بیزی حکم چه دین مذہب کنے
 بنیادی مسہل درے دی :-

① د اوهیت تصور ⑦ د نبوت تصور ③ د عملونو د بدلو تصور یا
 آخرت د هر مذہب د ا بنیادی اصول دی :-

① د ا لوهیت په تصور کن د الله تعالیٰ عظمت، پاکی او تنزیہ ضروری ده
 خکله چه انسان د هغه صحیح معرفت بیا موندے شی او زرا د هغه د
 جلال او جمال په شان د نرا او آباد کړی شی،

② د نبوت تصور په دل سے یواند از کن پیش کړی شی چه د انسان زړه
 او دماغ د نبی د عظمت او عصمت په وړاندے ہیبت شی او د هغه د
 فرمانبرداری عشق و د هغه په ذر ه کس پیدا شی :-

③ د بدلو تصور او د عملونو د جزا نقشه د دا سے جورا وی چه انسان
 د نیکی نه بلی او بدی نه و ور له کرکه او ویرا پیدا کوی او د عملونو د
 نتیجو دینی تصور د هغه په فرمانبرداری کولو تیاروی او د گناه نه د وضع
 کوی، خکله چه د نیکی د نتیجو زیرے او د بدی د نتیجو نه ویر کولو مقصد د
 انسانی شخصیت اصلاح او د جماعتی ژوند پاکي وکړا، په دے تلہ اُس
 مؤبر د بائبل تعلیمات او هدایات تلو چه هغه د درے وار تصور
 مقصد و نه تر کومے پوره کوی :-

د ا لوهیت تصور او بائبل ① خداوند، په زمکه د انسان په
 پیدا کولو پشیمان نه او د لکیر شو

(نورات پیدا ائشی درس ۴۵) ② پشیمان نه پشیمان نه کیدو

سترے شو کتاب پر سیا باب ۷ درس ۷) د خط کشید الفاظ
 نه د خدائے تعالیٰ جاہل کیدل - غمزن کیدل او ستری کیدل ثابت بیزی
 چه هچرے د الله د شان سره سمون نخوری :-

③ نه په بیشکه هغه زمکه ته ا نه دے، د کومے په بابت چه ما قسم
 خوړ لے دے، چه خه په هلته ستا د استوگنے بند و بست کوم رتولیت
 گنتی باب ۷ آیت ۷ بیا په آیت ۷ کن دی) تا ته به حما وعدا
 ما تکل معلومه شی، د قسم وعدا ما تکل یو شریف انسان سره
 نه بنائی تو خالق کا امانات سره به خکله ا بنائی،

④ تر صبا صادق پورے یعقوب خدائے سره پر زو نے کولے او سحر
 چه خه وخت تلونو یعقوب پڑ هغه نه پریشو تر خو چه برکت ے تر
 وانغستور پیدا ائش باب ۷ آیت ۷ :-

⑤ خدائے پاک به د هغه پلان د سمان د بیخه را ا یاسی ر کتاب یسعیا
 باب ۷ آیت ۷ :-

⑥ خدائے د خیم په دروازه ولا د هغه د خله نه اور او سپیر مونه
 لوړے را اوتو او سور شو او منډا کړه - خلق موسیٰ او هارون ۴ سره
 خدائے په گرسی ناست ا لیدو او خورل سبیل ے ا کړه، د هغه جاے
 د وارے پشان سپینے او د هغه د سرو لیسته ستره او د هغه پشان وولاول
 سلاطین باب ۲۲

⑦ خونی خدائے یهودا پیدا شو (عبرانیون باب ۷ آیت ۷)

⑧ د خدائے کم عقلی د خلقو د عقلمندی نه او د خدائے کم زوری
 د خلقو د زور نه زیات دده، اته خما خو ے ا ومانه نن پیدا شوے :-
 ر اعمال باب ۷ آیت ۷

د دے خوالو نه تا سو د خدائے بائیلی تصور اندازا کړی، د دینه

نوره زیاتہ دَخْدَائے بیعزتی خہ کیدیشی، بیاد قرآن دا حکم چہ ،
لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ اَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ بنہ اگورئی چہ دَخْدَائے ہستی
دخہ پہ شان ندہ اونہ دہغہ خوک سیال شتہ ،

بائیبیل اوک نبوت تصور

۱۶) نوح شراب اُخنبیل او بدامستہ شو، دہغہ ستر بر بندہ شو خود
ہغہ خامنوپت کپور پیدائش باب ۷۱

۱۷) لوط علیہ السلام شراب اُخنبیل او خپلو نو نروسرہ ئے زنا اکرہ
او معاملہ دوہ کرتہ اُشوہ ، (پیداائش باب ۷۲)

۱۸) حضرت یعقوب علیہ السلام د بزے د پچو خرمن د لاسہ تاؤ کپہ
اودر و غ ئے اوییل او خپل پلار تہ دوکہ و د کولو د پارہ ئے خپل نوم
عیص اُبنودور (پیداائش باب ۷۳)

۱۹) د جہور خو ئے سکم د حضرت یعقوب اور و ساسرہ زنا اکرہ ،
ر پیداائش باب ۷۴

۲۰) د موبہئی علیہ السلام پہ غائبید و ہارون علیہ السلام دخلقوپہ وینا
د کالوہت جوہ کپرو او پہ خلقو ئے د عبادت اکر لو او د ہغہ د پارہ
د قربانی و د کولو حکم و کپرو او وے وییل چہ داستاسومعبودے
چہ د مصر د مکہ تہ ئے تا سورا اویستی د خروج باب ۷۵

۲۱) داؤد علیہ السلام پہ چت اُختودحتی اور یا بنجہ ئے پہ لمبا لیدہ
نو پیر عاشق شورا وے بللہ او زنائے ورسرہ اکرہ چہ د ہغہ خیتہ
شوہ نو د ہغہ خاوند ئے پہ مکر او ژ لو د سموئیل دویم کتاب باب ۷۶
۲۲) حضرت سلیمان علیہ السلام د ممانعت باوجود موآبی او عمومی
بت پرستہ خپلے نیکے جوہے کرے او نفسانی خواہش ئے دومرہ پہ
چپوشو چہ او د سرو بیگمو او درے سو و خر مو تہ ئے خبرہ ارسیدہ

بیا پہ دی دومرہ عاشق اوزن مرید شو چہ بتولی تہ مائیل شواوپہ
آخری عمر کجے عبا بیان تہ ہم سلام اکر ورا اول سلاطین باب ۷۷

۲۳) یوحنا باب ۷۸ آیت ۷۱

۲۴) یسوع اوییل چہ د آسان اوز مکے تپول اختیار مالہ را کپیشو
رمتی باب ۷۹ آیت ۷۱

۲۵) مانہ چہ خمیرہ ورا ندے راغلی دی ہغہ تپول غلہ او پاکوان
دی، (یوحنا باب ۸ آیت ۷۳)

۲۶) امت د پارہ نبی د عمل نمونہ وی آید نبیا نو د اشان د نبوت
مقصد پورہ کولے شی

بائیبیل او دعوا نو بدلہ

۲۷) خمیرہ خلق چہ پہ شریعت تکیہ کوی، ہغہ تپول لغت لاندے
دی (کلیتون باب ۸۱ آیت ۷۱)

۲۸) خدائے د چا عدا التونہ نہ کوی ہغہ د عدالت تپول کار خپل جوئے
تہ اُسیار لو (یوحنا باب ۸۱ آیت ۷۲)

۲۹) کوم مسیح چہ خمیرہ د پارہ لعنتی جوہ شو ہغہ موبز پہ بیوہ
اغسینوا و د شریعت د لغت نہ ئے خلاص کپرو ، (کلیتون باب ۸۲
آیت ۷۳)

۳۰) ہغہ یوازے خمیرہ د گنا ہونو گفارہ نہ دہ بلکہ د تپولے د نیا
گنا ہونو ہم د یوحنا و جے عام خط باب ۸۳ آیت ۷۱

۳۱) یاد دیا نو تہ د گناہ مجبستلو اختیار دے د چا گنا ہونہ چہ تا سو
بخشئی نو ہغوی اُبخیلے شو او د چا گنا ہونہ چہ قلکے پریز دی نو
لکے اُساکلے شوے (یوحنا باب ۸۳ آیت ۷۲)

آیاد بدے داسے تصوّر نہ پس دنیکی کولو او دکنا کہ نہ بچ کید جن بدے پاتے کیدے شی، دے نہ معلومہ شکر، چه دا قول تحریفات دی،

شپیزم فصل

مکی او مدنی سورتونہ او دے هغه شمیر او دے آیتونو کلو او دے حروف نو شمیر پہ بیان کینے

د مکی او مدنی متعلق درے اصطلاحات دی

راں کوم سورتونہ چه د هجرت شروع کید و د زمانے نہ ویرا ندے نازل شوی دی، هغه مکی دی او کوم چه دے نہ رستون نازل دی هغه مدنی دی (راں کوم سورتونہ چه په مکہ کینے نازل شویدی هغه مکی دی، خو مکے نہ مطلب خود مکہ او د هغه خواؤ شا علاقہ دے، لکه منی، عرفات او حدیبیہ او کوم چه مدینہ کین نازل شوی دی، نو هغه مدنی دی خو دلته هم خود مدینہ او د هغه خواؤ شا علاقہ مراد دے لکه بدر، احد، سلح، رس کومو آیتونو کین چه خطاب اهل مکہ ته دے هغه مکی او کومو کینے چه اهل مدینہ ته خطاب دے، هغه مدنی دی، خو مشهور ایدو قول دے، د مکی او مدنی پیژندل د صحابہ کراموله اقوالو معلومیری لکه چه ابو بکر بن عربی په «انتصار» کین لیکلی دی په دے بار کدے نی علیہ السلام هئخ قول نه دے نقل شوے په مکی او مدنی معلومو کینے دافائده دے چه په نزول کین د ویرا ندے رستو سورتونو پته لگی او دے سه دے شیخ او تخصیص مسئله په آسانه حل کیدے شی ابراهیم بن الحصار نه منقول دی چه شل خو په اتفاق سره مدنی سورتونہ دی. دولسو سورتونو کینے اختلاف دے، اونور تپول بیا مکی دی، لیکن ابی بن کعب او ویشیت سورتونہ مدنی بنائی اونور تپول مکی، زیان تفصل اتفاق جلد ۱ ص ۹۱ کتله شی،

قرآن د سورتونو شمیر د قرآن د سورتونو په شمیر کینے دوه مشهور اقوال دی،

د قرآن سورتونو نه یوسل خواړس دی، مطلب دا چه انفال او براءه خان له خانله سورتونہ دی،

دویم دا چه سورتونو نه یوسل او دیارلس دی مطلب دے داشو چه انفال او براءه دواړه په یو سورت حسابیری،

د قرآن په سورتونو کین د تقسیمولو یو خو حکمتونہ دی، هر یو سورت مستقل معجزے په شکل کینے ویرا ندے کول،

لوستونکو او یادوونکو ته یو قسم تسلی خوشحالی او همت ورکول په یو سورتو ختمولو سه هغوی د قرآن یو مستقله برینه ختمه کړه، متناسب مضمونونو نه یو خائے کول (اتقان جلد ۱ ص ۶۶)

د کار یوه فائده د مکی مدنی سورتونو پیژندلو یو خو ضابطه،

کوم سورت کینے چه «کلا»، لفظ راغله دے هغه مکی دی، د رکلا غلط درے دیرش خایه په نیکسو سورتونو کینے راغله دے چه تپول د

راں په اخیری نیمه حصه کین دی کو اخیری نیمه حصه زیانته مکی خو استیثیات پکین مدنی دی،

په کوم سورت کین چه سجده د تلاوت د هغه مکی دے، سواد سورت بقرة او آل عمران دنور و کومو سورتونو په سر

چد حروف لقبی دی هغه مکی دی، مفصل یعنی د قرآن اخیری اومه زیانته برخه مکی ده (طلاق،

په کوم سورت کینے چه حد و دا و فرائض دی، هغه مدنی دی، په کومو سورتونو کینے چه د جهاد بیان دے هغه مدنی دی،

۱) پہ کومو سورتونو کینے چہ دے مُنافقانو بیان دے ہخہ مدنی دی
رناهل العرفان جلد ۱ ص ۱۹۰-۱۹۱۔

دَقْرَان دَا ایتونو شمیر

د حضرت عائشہ رضہ د شمیر مطابق د
قرآن ایتونہ شیرزہ شمیر سوہ او

شیر شیبہ دی،

دقرآن د کلمو شمیر

د حضرت مجاہد د شمیر مطابق د شمیر او
زرہ او دوہ نیم سوہ دی

دقرآن د حروفو شمیر

د حضرت ابن مسعود د شمیر مطابق
د ادرے لکہ دوہ ویشت زرہ شیر سوہ یوازی

زورونہ پنچہ خلویبیت زرہ دوہ سوہ او درے خلویبیت دی (۲۳۳ ۲۳۵)
زیرونہ یوکم خلویبیت زرہ پنچہ سوہ او دوہ اتیار (۳۹۵ ۳۹۵) دی :-

پیشونہ آتہ زرہ آتہ سوہ او خلور (۱۱۰۳) دی :-

نقطے (۲) یولک پنچہ زرہ شیر سوہ او خلور آتہ دی

رتاریخ القرآن ص ۱۱۹ او فنون الافنان م د ابن الجوزی

د مختلفو سورتونو مختلف نومونہ

سبع طوال اده ابدہ سورتونہ (۱) بقرہ (۲) ال عمران (۳) نساء (۴)

سورہ مائدہ (۵) سورہ انعام (۶) سورہ اعراف (۷)

سورہ انفال سورہ د سورہ توبہ :-

صیین

داہغہ سورتونہ دی، پہ کومو کینے چہ سل یا بزریات آیتہ وی
سورہ یونس نہ تر سورہ فاطر پورے :-

المثانی

داہغہ سورتونہ دی پہ کومو کینے چہ د سلونہ کمر آیتونہ وی
د سورت یسین نہ تر سورت قی پورے :-

مفصل : د ذرو بیلو بیلو سورتونو نوم دے د سورت قی نہ داخل د

قرآن ترا خردہ پورے، یعنی د شیر ویشتہ سپارے ددریم پاؤ نہ روستو
واخلہ ترا خردہ قرآنہ پورے :-

طوال مفصل : بیادرے قسمہ دی :-

اوساط مفصل : د سورت بروج نہ تر سورت لم یکن ربینہ پورے
بصار مفصل : د سورت ربینہ (لم یکن نہ تر والناس پورے،

بعضو علماؤ پہ نزد طول مفصل د سورت قی نہ تر والمرسلت پورے
واو ساط مفصل د سورت نبأ نہ تر لکھنی پورے، او قصار مفصل

ذالم نشرح نہ تر والناس پورے :-

۱۷۱

دَقْرَانِ مُہِمَّات

اول فصل: دَباری تعالیٰ جلَّ مجدہ ہستی

انسانی تاریخ سرہ دَباری تعالیٰ جلَّ مجدہ دثبوت عقیدہ راوا نہ
تول قومونہ او ملکونہ پہ اکثریت پہ دے مسئلہ کنس اتفاق لڑ
اگرچہ پہ نور و خیز و نو کینے اختلاف شتہ پہ ہرہ ذمہ نہ کنس خص
پہ دے زمانہ کینے دَخدا گئے نہ مُنکر خلق ہر وی، خود اپہ شہ دلہ
یا علم ارا نرہ نہ لری بلکہ د بے علمی نتیجہ دہ، د ملحدانود اورو کے
تولے وائی چہ موبز د سائنس او د محسو ساتو پہ احاطہ کنس خدار
ا نہ موندو بعضہ کم عقل خلق دے تہ علم بالعدم وائی خود اسے
بلکہ داعدم علم دے۔

دَباری تعالیٰ ہستی ہر کلہ چہ د محسو ساتونہ بھزدہ نو پہ دے کن
خدائے خنکہ بیاموندے شی خود دے دامطلب ہر نہ دے چہ خدا
ہدو شتہ نہ او کہ خوک بے عقل گئے دامطلب واخلی نویا بہ داسے
شی لکہ خوک وائی ہر کلہ چہ پہ اوچہ مھے نشی موندے، نو پہ
دریاب کینے بہ ہر نہ وی، یا پہ دریاب کینے سمسرہ ا نہ دینی نو وائی
چہ پہ اوچہ ہم سمسرہ نشتہ، موبز چہ خنکہ ا لیکل ملحدان پخیلہ
ہم دے اقرار کوی پروفیسر لیٹیر (LEITHE) چہ د ملحدانوسر
پینچ دے او ددی غت عالم دے لیک، چہ موبز دکائنات تو د اول
اخرتہ ناخبرہ یونو موبز دکا رندے چہ دیوانلی یا ابدی ہے
انکار ا کرو لکہ خنکہ چہ موبز دکا کار ہر نہ دے چہ دا ہستی ثابت
مادی مذہب خپل خان د عقل اول وجود د بحث نہ جگد

ساتی، خنکہ چہ ہغوی تہ د دے ہیج علم نشتہ۔ موبز د حکمت الہی خو
مُنکریو ا ونہ گئے تا بتوونکی موبز کار بالکل د نفی او اثبات تہ میل وی
لیکن د سائنسدانانو اکثریت د خدائے د ہستی قائل دے راکلام
حصہ دوم ص ۱۱

(۱) ایزک نیوتن لیک چہ دکائنات پہ بر خو کنس کوم جو رخت او تناسب
چہ سرہ د زرد کو نو انقلابا تو د زمان او مکان دے دا بغیر د یو ذات نہ
قائم ساتل مکن بندی کوم ذات چہ اول دے او د علم او اختیار
خاوند دے،

(۲) د دے زمانے د یو لوزہ لو گئے ہو بنیاس سائنسدان ہر برت پسند
وائی، دکومورازونو او پتو خیزو نوچہ دا حال وی چہ موبز پر خومرہ
زریات غورا و فکر کو و ہومرہ ہغہ نور ہمداسے پتیز وی، دینہ یقینی
ثابتیز وی چہ انسان نہ پور تہ یوانلی او ابدی دا سے یو طاقت شتہ
چہ ہغہ نہ یول خیزونہ صا وریزی،

(۳) د فرانس یو فاضل کیمل فلا مریاں وائی، چہ یول اُستادان پہ دے
خبر پو ہید و نہ عاجز دی چہ جو د موجود کیدل خنکہ ا شو او خنکہ
جاری دے پہ دے بنا داسے یو خالق خا مفا اقرار کول دی چہ ہر وخت
د ہغہ موثر کیدل ہیشہ قائم دی۔

(۴) پروفیسر لینی لیک چہ قادرا و دان ا خدائی خما پہ ورا ندے خپلو عجیب
غریبہ کار یگر و سرہ دل سے جلوہ گر کیزی، چہ خما ستر بے وازے
پاتے شی او خہ پاکل شم ہر خیز کینے خواہ ہغہ خومرہ وروکے وی
د ہغہ خومرہ عجیبہ قدرت، خومرہ عجیبہ حکمت او خومرہ عجیبہ
ایجاد موندے شی،

رہے فونسل پہ انسا ٹیکلو پیڈیا یا کینے لیک، چہ د علوم طبعیا تو مقصد

یوازے دانہ دے، چہ خمونبزہ عقل تندہ دمانہ کبری بلکہ دہنے
لوئے مقصد دادے چہ مؤنبزہ دخل عقل نظر خالق کائنات تہ و پروردہ
کرو، او دہغه پہ جلال و عظمت عاشقان شو،

۔۔۔ ر الکلام ص ۳۹۰

دَنوی فکر پہ رنراکس د باری تعالی ثبوت

دَنوی فکر خاوندانوتہ د معرفت الہی پہ لارکینے دہرے شیعے
خندان جو ر شوی دی، د خدائی دانکار سہ پیسج د امریکے یومشہور
ملحد دا شیعہ پلش کوی،

① د یقینی علم ذریعہ یا جس دے او یا وجدان یعنی جس باطنی (خو
پہ دے دواہرولا رو د باری تعالی وجود نہ ثابت پیری،

② د باری تعالی ذات او حقیقت د تصور نہ پور تہ دے او د کوم چیز
چہ حقیقت نامعلوم وی، نو ہغہ بہ خنکہ ثابت ا منلشی،

③ کچرے د خدائے ہستی ا منلشی، نو پہ دُیا کینے موجود شر
د ہغہ د حکمت نہ خلاف دے لہذا داسے کائنات چہ ہغے کینے شر
ہم شامل دے دغہ ذات تہ نشی منسوب کیدے،

د دریمے شیعہ جواب | د دریمے شیعہ جواب دلاے چہ باری
تعالی پہ وجدان رحسی باطنی سرہ

خنکہ ثابت دے چہ انسانی اکثریت د وجود د خدائے اقرار کوی کچرے
دیو شو کسا نولہ دے انکار دے نو د ہغے وجہ دادہ چہ د ہغہ وجدان
صحیح ندے، لکہ خنکہ چہ ظاہری حواس کینے نقصان راتلے شی دغہ
رنگ پہ وجدان یعنی باطنی حواس کینے ہم نقصان راتلے شی کچرے

د ستریز و نظر درست نہ وی نو خدورتہ نہ بشکاردی دغہ رنگ کچرے
وجدانی بینائی خرابہ شی نو د وجدانی امور و احساس ورتہ نہ کیری
مؤنبزہ بویجے ہم و بیلی دی چہ ظاہری جس سرہ خدائے خنکہ نشی
معلومیدے چہ ہغہ ددے احاطے نہ بکھر دے، کبر یا ہر خوک
خائنآ زور لگوی، نو د ہغے بہ د مطلب وی، چہ ہغہ خوب او تریح پہ
ستریز و معلوم مول غواری، حالانکہ ہغہ ددے احاطے نہ بہرہ دمبصراتو
پہ خائے دم د وقتو پہ احاطہ کین داخل دے، نو د باری تعالی ذات
د ظاہری محسوساتونہ بالانکر وجدانیا تو او معقولاً نو پہ احاطہ
کینے راجی،

د دریمے شیعہ جواب

د دریمے شیعہ جواب دادے چہ د دریمے
شینز و نو حقیقت معلوم نہ وی خمونبزہ

مٹو، نو د خدائی پہ منلو کینے د اشکال و لے وی، لکہ چہ شیخ ندیم الحبر د
خپل کتاب رفیضۃ الایمان بین الفلسفۃ و العلم و القرآن پہ ص ۳۰ کین
نیک چہ سائنس دانان مادہ، روح او حیات مئی او حقیقت لے ورتہ معلوم
نہ دے، دغہ رنگ د عقل حقیقت او ادراک حسی سرہ د ہغے جو پرخت
ہم معلوم نہ دے، لیکن سر ددے، داخومی نو د خدائے لہ ہستی پہ
دے بناء انکار کول و لے ڈی چہ

د دریمے شیعہ جواب

د دریمے شیعہ جواب دادے، چہ
را کچرے کائنا تو کینے د شر داسے

واقعات شتہ کوم چہ حکمت خد او ندی سرہ اُس خمونبزہ علم
کینے سمون نہ خوردی، خو کیدے شی چہ ر ستوخہ وخت ددے سمون
خمونبزہ علم کینے راشی، پہ دے خبرہ اُس خمونبزہ علم نہ راتلے ددے
دلیل نہ دے، چہ بل وخت بہ ہم علم نہ راجی، لکہ خنکہ چہ د ابو حقیقت

دے چہ زکوٰۃ کالہ ویراندے انسان تہ دے پروقوانین قدرت
 علم نہ وواوڑ ستور تہ دے علم شو،
 (۲) د عالی واقعات کو کرمی چہ موبز تہ شر بنکاری دھے وجہ
 دادا چہ موبز تہ کہتولو واقعاتو در تخییر علم نشستہ کچرے داسے
 کیدے شوے، نودا بنکاری و نکے شر بہ موبز تہ خیر معلومیدو،
 (۳) ابن سینا پہ شفا، کئے جواب و رکھے دے، چہ د دنیا درے حالت
 فرض کو لے شی، (۱) خالص خیر (ب) خالص شر (ج) پر خیر او
 بز شر، د قدرت پہ ویراندے دادریوار لا صور تونہ وو، پر ہومی
 صورت عمل کیدے شو، دویم صورت حکہ نشو کیدے، چہ قلات
 داسے دنیا دہ پیدا کرے چہ تہول و شر شروی، دریم صورت
 کئے خبرے شتہ لکہ دا خبرہ چہ قدرت لہ داسے عالم پیدا کول،
 مناسب و وجہ پہ ہھے کئے خیر زیات او شر کم وے، کہ داسے
 بالکل کت کرے وے، نو تہول بہ خیر خیر پانے شوے وو، خود اسے حکہ
 نشی کیدے چہ ددغہ بز شرکت کو لو پہ وجہ بہ دنیا د پر خیر نہ
 محرومہ وے، لکہ چہ اور د سوخو لو پہ وجہ شر دے بدن، جامے آبادی
 سوخوی، کہ د بز شان شر نہ وے، نو پچھے کرمول اونور، پیرد فائدے
 کارونہ بہ ہرور سرہ ختم وو دنیا بہ خنکہ چلیدہ، یا لکہ او پہ چہ د
 شر اچھے (سیلاب وغیرہ) پیر کم دے مگر د خیر اچھے دیر زیات
 دے د دنیا د پیر و خیر و نوژ و ند دے سرہ ترے دے اونور بیشہ پیرہ
 خیرونہ پکینی دی، یا لکہ ہوا چہ د شر اچھے (طوفان او بیابان
 اونے د بیخہ را گزاریدل) کم او د فائدے اچھے دیر زیات دے
 پہ دے د ا بونہ زیات د پیر و خیر و نوژ و ند و لا دے، اونور
 پیر خیرونہ پکینی، نو قدرت داسے اکرہ چہ بز شرے د پیر

خیر د پارہ پکن پرینبو، اور بہ بیا اور نہ ووجہ پچھے کولے شوے
 او جماعتے نشوے سبز لے دے خوبہ بیا پچھے ہم نشوے کولے اونہ
 بہ پکینے داسے گرمی و کہ چہ پہ پچھنی کینے پیر خان کرم کرے وے
 (۴) ابن رشد دے شرے دا جواب و رکھے دے، چہ دنیا کئے
 تہول شر و نہ خان لہ ندی بلکہ خیر سرہ د تابع پہ وول تہدی
 لکہ غصہ بدہ خودہ لیکن کہ دانہ وے، نو چاہہ ہمہ د قابل مقابله
 نشوے کولے اونہ بہ ہے د خپل مال او عزت حفاظت پہ ہغہ وخت
 کئے کولے شو کو م وخت چہ چاہے دے حملہ کولے، شہوت خراب
 دے خوبنکارہ غتہ فائدے داہم دہ چہ دنیا تیر آبا دہ او تہول
 السانی نسل ہم پہ دے قائم دے د ملحدانود شبہو لریے کولونہ
 پس موبز د نوی فکر پہ نہرا کئے دباری جل مجدہ د اثبات دلائل
 پیش کو،

اول دلیل

د عالم وجود بہ یاری تعالیٰ تہ منسوب وی یا بہ مادے او دھجرت
 تہ بے لہ قصد او ارا دے او یا بہ مادے او ارادے تہ منسوب وی خو
 سرہ د قصد او ارادے، ددے دریم صورت ہجرت قائل نشستہ نہ د
 خدائے منونکی اونہ ناصونکی حکہ چہ مادین پہ دے متفق دی چہ مادہ
 ارادہ نہ لری اُس صرف دویم صورت د بحث د پارہ پانے شو چہ عالم
 د مادے تہ بے لہ قصد او ارادے اتفاق طور منسوب وی، لیکن داصر
 ہم قطعاً باطل دے حکہ چہ عالم کس حکیمہ نہ ترتیب موجود دے
 او پہ دے د قدرت قوا تین دلیل دے، پہ عناصر و او مرکبات کئے تہ
 شتہ، د پتاتاتو او حیواناتو پہ تخلیق کئے مرتب نظام شتہ د موسونو
 او د شہر و رتھے پہ تبدیلی کوئی د سیار و پہ حرکات کوئی یو خاص ترتیب
 دے، چہ د مادے یا دھجرت حرکت مسادفہ یا اتفاقہ نتیجہ نشی

کیدے حکم کچرے کاغذ پہ لسو جڈا جڈا تکرود تونہ ترلسو ہند سے
 ا لیکلے شی بیاپہ یونہیلہ کنس واچولے شی او یونا بینا ما شوم تہ او نیلے
 شی چہ دے نہ یو یو تکرہ را ابا سہ نوکہ ہغہ کرو رو نہ وارہ دا پرچے
 بیاسا ابا سی ہجرے بہ پہ ترتیب را و کئی، دغہ رنگ کہ دیو قسیدہ
 پیلے پیلے جیلے او تکی پہ یو بوجنگئی کینے واچولے شی او بیاد غسے یو
 اشوم نا بینا تہ دھنے د را و ستوا و نیلے شی نو ہجرے بہ د قسیدے
 پہ اصل ترتیب را و کئی اگرچہ پہ کرو رو نو وارہ دغہ پیلے پیلے پرچے
 را ابا سی نو د د نیاد امر تبہ سلسلہ بہ دیونا بینا او بے شعورہ ماد نہ
 بے لہ قصد او ارادے خنکہ ظاہرہ شی، ددے نہ دامعلومہ شوہ
 چہ د عالم متعلق رو مے صورت د چہ داد یو حکیم خدا مے پہ قصد
 او ارادہ ظاہر شوے دے، صحیح او معقول دے (قصۃ الایمان بین
 الفلسفۃ و العلم و القرآن لابن ندیم المبرص ۲۶۷ ح)
دویم دلیل توے اوزرہ فلسفہ پہ دمتفقہ دہ چہ د عالم مادہ
 علم، شعور او ژوند نہ لری او پہ کائنا تو کن دادر
 وارہ خیزو نہ موجودی، پہ ژوندی خیزو نو کن ژوند شتہ انسان
 علم او شعور لری پہ خنا و رو کن شعور شنہ نوے تحقیق خوداوائی
 چہ بعض اونیو بو توجنہ ہم شعور شتہ، نو داخنکہ کیدے شی چہ دا
 خیزو نہ خود د مادے یا د ہغہ د حرکت نہ پیداوی او پچیلہ د مادہ
 د علم، ژوند او شعور درے وارہ و نہ تشہ وی، حالانکہ د نفی محض
 نہ د اثبات، وجود ناممکن دے، لہذا کائنا تو سر چشمہ ہغہ ذات
 کیدے شی چہ ہغہ کینے ذاتی ژوند او علم وی داسے ذات صرف ہغہ
 خدا مے کیدے شی چہ اصل ژوند دے علم او حکیم دے،
دسایم دلیل دانسانیت جوہر فکر او ادراک دے ہغہ چہ پہ

ا نیو بو توجنہ اودہ و و پہ خنا و رو کن دے رخ و اہر لو او پہ انسان
 کنس را و بین شو او یو اوچت مقصدے ا غو بنس تو اس د خا غا د دے ترقی
 سبب وی د علم الحیات مشہور ماہر د اکثر لائیڈ مارکن لیکے چہ دے
 ترقی ظہور د دے خبرے دلیل دے چہ د کائنا تو د تخلیق اصل
 او بنیاد شتہ چہ خدا مے دے حکم چہ ارتقاء و ترقی، د پارہ
 د منزل وجود ضروری دے، د علم تقاضا دادہ چہ د کوزنی علم
 رازو نہ پہ برنی علم کنس حل شوی وی، د طبعیا تو د پتورا اہر و نو کن بہ علم
 الحیات کینے او د دے د پتورا زونو حل بیاپہ علم النفسیات کنس د دے
 د پتورا زونو حل بیاپہ علم تحلیل او تعلیل منطقی کینے او بیاد د دے علم
 د پتورا زونو حل پہ مقاصد روحانی کنس وی۔

خلوہم دلیل

دانسانی عقل دا خصوصیت دے چہ ہغہ فیڈیت
 نہ کلیت را آخلی او تجر بیڈت او تصوریت پیدا کوی
 مثلا انسانی اشخاصونہ نفس انسانی، حیوانا تونہ نفس نباتی او بیاد
 عالی کنروالی نہ د عالم نفس کئی را آخلی، دانفس کئی روحیت اللہ
 دے چہ ہنول کنروالی ہم پہ دہ ختمیزی د مطلب دا چہ دا آخری
 وحدت دے دے نہ پس بل وحدت نشتہ مترجم

د باری تعالیٰ ثبوت د سلفی دلائلو پر نرا کن

دویم دلیل

دے رومی دلیل نہ مونبر دلیل غرق، حکمہ و ایو چہ
 امام جعفر صادق رح نہ چا د اللہ د وجود دلیل ا غرتو
 نو ہغہ ورتہ ا فرمائیل چہ دریا ب کنس ستا کشتی د و بہ شی تاسہ د ہغہ
 تختہ قدرے نہ وی اولاصو ہم نہ د سخی نو ستا بہ د بیج کید و خہ امیدای
 نو سائل او نیل چہ و لے نہ، ایامام موصوف او نیل چہ د بیج کید و
 ظاہری اسباب نشتہ بیام د دے امید لرل د چا پہ آ سراخو بہ وی

دغه آسرا خدا دے، نو داد باری تعالیٰ کہ هستی نفسیاتی دلیل دے
دویم دلیل دے دویم دلیل تہ مؤنبر دلیل ٹلکی حکمہ و ایوچہ امام
 ابوحنیفہ رحمہ یوسائل تہ بہ ثبوت باری تعالیٰ دادلیل
 پیش کرے وو، چہ بو بیروی پخبلہ دیوے غارے نہ کہ دریا ببلے غارے
 تہ نشی راتے نو کہ تول عالم دادومرہ غتہ بیروی بہ پخبلہ خنگہ چلیزی
 درے عالم کہ غتہ بیروی پہ انتظام چلیدل کہ دے دلیل دے چہ دے
 چلوونکے شتہ چہ ہنہ خدا دے دے،

دریم دلیل دے دریم دلیل تہ مؤنبر دلیل ثوقی حکمہ و ایو
 چہ امام شافعی رحمہ اللہ کہ اثبات باری تعالیٰ دیارہ
 پہ دے طرہ پیش کرے وو چہ کہ ثوت پانہے چہ بزہ ا حوری نو پچے
 کوی چہ کہ رینمو چینیجے ا حوری نو دینیم تر جوری شی او کہ شہد و
 چنی چہ ا حوری نو شات تر جوری شی نو دیو خیزہ درے مختلف خیزونہ
 جو پیدل کہے اقرار تہ مؤنبر مجبور وی چہ داد ہنہ قادس مطلق کار
 دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

خلورم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل صوتی و ایو، حکمہ چہ امام مالک
 دادلیل داسے ورکپے وو چہ ہرکلمہ کہ یوانسان
 آواز بل سہ نہ ویلاویزی اودغہ رنگ شکل ہم نو معلومی چہ دا
 اختلاف دیو عظیم قوت کار دے کوم تہ چہ مؤنبر خدا دے و ایو :-

پنجم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل بیضی داسے و ایو چہ کہ چرکے
 آگئی نہ پچے را اوچی او کہ آگئی ہنہ مضبوطہ قلعہ
 ماتہ کرمی او کہ پچی کہ را و تو نروختہ چرکہ ہمداسے پہ آگونا ستہ وی،
 چرکہ کہ دے کینا ستوپا بند و ل کہ پچی کہ جو پید و وخت معلومول
 کہ آگئی کہ ماتول وخت معلومید دا بتول الہامی کارونہ دی چہ خدا پید

تعالیٰ پہ الہام چرکے او پچو تہ ا بنودل، دے نہ کہ اللہ هستی ثابتہ نشوہ
شپنم دلیل دے تہ مؤنبر دلیل بناتی و ایو ا بنو نواس کہ سما قسم
 او نو بو تود ہنہ کہ سما قسم پانہرو میو و او کلو تونہ
 کہ اللہ تعالیٰ پہ هستی داسے دلیل بنوے دے چہ دے ہو لوما دہ
 یوہ دہ یعنی اوبہ او خاورہ اوبیا دے نہ عجیبہ مختلف قسمہ خبرونہ
 پید ا کیدل دا بناتی چہ کہ دیو عظیم قوت کار نامہ دہ کہ چہ
 خدا دے و بیلی شی،

دا قول دلیلونہ امام رازی رحمہ تفسیر کبیر جلد اول کین نقل کریدی
 مؤنبر نور ہنہ واضح بیان کرہ : سعدی رحمہ فرمائی :-

برگ درختان سبز در نظر ہوشیار	ہر ورقے دفترست معرفت کر برگار
------------------------------	-------------------------------

اوم دلیل دے تہ مؤنبر لسانی داسے و ایو، چہ پہ دنیا کینہ
 دے وخت گزے ژ بے شتہ دا ژ بے اولاد کہ مو
 پلا سہ یاد خپل ماحول کہ خلقونہ از دہ کوری دی او دا سلسلہ تراخہ
 تلہ دہ تردے چہ کہ اول انسان کہ دنیا پہ بارہ کین دا جواب ختم
 شی چہ آخر ہنہ کہ چانہ ژ بہ زدہ کہ چہ بغیر کہ دہ نہ بل ہیشوک
 دغہ وخت کین نہ وو، نو دا بہ مجبوراً منلے شی، چہ دہ ژ بہ الہامی
 وہ او کہ دغے الہام کوونکی نو مر خدا دے دے، اس مؤنبر باری تعالیٰ
 پہ ثبوت فلسفی او کلامی دلیلونہ پیش کوو :-

دبازی تعالیٰ کہ ثبوت کلامی او فلسفی دلیلونہ
 ا دلیل حدوتی کہ کائنات او عالم ددو و خیزونہ نوم دے، یا بہ
 جسم وی یا بہ پہ جسم ا اشرہ بل خیز داد و اہ خیزونہ

بالذات وی، او کہ بالواسطہ لہ دوو حالتو بہ خالی نہ وی حرکت
 او سکون، کچرے جسم یا پہ دے ادا نرہ نور خیز و نہ پہ دوو
 وختو کین پہ دوو خالیو کین وی نودا متحرک دے، او کچرے پہ دوو
 وختو کین پہ یو خائے وی نوساکن دے بیاداد وارہ دیوبل ضدی
 چہ حرکت راشی نوسکون ختم او سکون چہ راشی نوحرکت ختم
 شی معلومہ شوہ چہ دو وارہ حادث (نو پیدا) دی، دغہ رنگے جسم
 او جسم سرہ تری نور خیز و نہ لہ دے دوو حادث حالتو نو خالی
 نہ وی بلکہ دا بہ ور سرہ نسبتی وی نوجسم او جسم سرہ تری خیز و نہ
 ہم دے پہ وجہ حادث شو، حادث دپارہ محدث رپیدا کوونکے
 ضروری دے کچرے ہغہ پخیلہ ہم حادث وی نو ہغہ دپارہ بہ بل محدث
 ضروری وی او دے نہ بہ تسلسل رد پیندا نے قصہ جور شی داسے
 کیدے نشی نو ضرور دالمحدث بہ قدیم وی چہ ہغہ خدائے دے او
 دے نہ د خدائے وجود ثابت شو۔

۲: دلیل امکانی

دھر خیز درے حالتہ فرض کولے شی مستح
 الوجود چہ دکید و جوگہ نہ وی لکہ دوہ پہ دوو
 کین پنٹہ واجب الوجود چہ دہغہ وجود ضروری وی، یا ممکن الوجود
 چہ کیدل او نہ کیدل لے دو وارہ ضروری نہ وی لکہ ا بہ چہ رنگ دارے
 ہم کیدے شی او بے رنگ ہم اُس عالم مستح الوجود ٹھکہ نہ دے
 چہ داموجود دے، او واجب الوجود ہم ٹھکہ ندے چہ دیر خیز و نہ
 پکین ختم شی او اخر بہ بتول ہم ختم شی دا خوشہ موبز بہ ستریز و
 او پینواوخر پہ قیاس معلومو، نو عالم بیامکین الوجود شو دے
 وجود ہم ضروری ندے او عدم وجود ہم ضروری نہ دے لکہ ا بہ
 چہ د ہغہ رنگ ضروری ندے کہ راغلو پکینے نو د ہغہ وجہ بہ

بہر نی وی حکہ چہ داخیل ہنچ رنگ نہ لری داشان د عالم وجود
 ضروری نہ وو، کہ موجود شو، نو د اد بہر نی علت نتیجہ دہ دا
 علت کہ ممکن وی، نو ہغہ دپارہ بہ بل علت پکار وی او داسے بہ
 تسلسل (د پیندا نے قصہ) جور شی، چہ محال دے نو فیصلہ دا
 نوہ چہ داعلت بہ ممکن الوجود نہ بلکہ واجب الوجود وی چہ دا
 نور د خدائے دے چہ د ہغہ وجود داسے ضروری وی چہ د
 بہر نی علت نتیجہ نہ بلکہ ہم د ہغہ دککات داسے تقاضا دہ چہ د
 عقل د رک پکین نہ لگی۔

دلیل قاسمی

دیو خیز بل تہ چہ نسبت اشی نو دادوہ
 قسمہ دے یا بہ دادویم ترے خیز اصل خیز سرہ
 درخت وی تیر بہ نہ جد اکیزی، لکہ د اور نہ گرمی او تاؤ دے تہ بہ
 بالذات، ویلے شی مطلب بہ لے دا وی چہ دا و ذات دا غواری
 گرمی او تاؤ دو سرہ خامخاوی، یا یا بہ دویم دگرو صبی خیز لازم نسبتہ
 وی گلہ بہ وی او گلہ بہ نہ وی دے تہ رما بالعرض، ویلے شی لکہ
 د سرہ گرمی چہ گلہ پکین پہ بہر نی علت (اور، ضرور غیرہ) راخی
 لکہ پکین نہ راخی پہ دے رما بالعرض) خیز کین د علت تپوس
 لکہ بہ وکے گرمی او پہ ما بالذات کین د علت داسے تپوس نشی کیدے چہ اور وکے گرم دے
 قاعدے مطابق دکائنا تو وجود او پہ ما بالعرض، ٹھکہ دچکے پکین یو خیز وی لکہ پکین نہ وی گلہ ریک
 بہ وی گلہ نہ وی، نو دلتمہ د سوال خامخا کیزی، چہ دکائنات
 موجود دی دے جواب بہ دا وکولے شی چہ د اد داسے ذات
 نامہ دہ چہ ہغہ واجب الوجود دے وجود د ہغہ ذاتی او ضروری
 دے، او ہغہ تہ رب العالمین ویلے شی دلتمہ بیابل سوال رچہ اللہ
 موجود دے داسے ختم شی لکہ دا سوال ختم شی چہ اور وکے

اور تہ لکہ پکین نہ وی گلہ ریک

گرم دے، نوپہ دے دلیل د باری تعالیٰ ک ذات اوصفات د وارو
ثبوت کیزی، مثلاً انسان او ک انسان ژوند، علم، لیدل، آوسا یدل،
قدرات، کلام او ارادہ بتول "ط بالعرض" دی، چہ ک دے فیضان ک
پارہ درما بالذات م او ذاتی سر جسٹے ضرورت وی، نو ک انسان بلکہ
ک بتول عالم ک وجود ک پارہ وجود ک باری تعالیٰ او ک صفا تو ک پارہ صفا
د باری تعالیٰ سر چشمہ او خزانہ ک چہ ہفہ "ما بالذات" او واجب
الوجود ک

۴: دلیل اتقانی

پہ کائنا تو کینے حکیمانہ قوانین شتہ، چہ ک
ہفہ پہ زور علنو نو نہ ک معلول اتوا و اسبابونہ
ک مسیبا نو علم مراحی، دا حکیمانہ قوانین دومرہ و سبع دی چہ ک مان
نہ تراوسہ ک سائنسی پہ ذریعہ خمیرہ قوانین معلومہ شوی و
ک ا د ہفوقا نینوپہ نسبت چہ تراوسہ لا معلومہ ہم نہ دی دیرک
دی، بلکہ ک دے معلومہ قوا نینو نسبت نا معلومو قوا نینو سرہ ک
دہ کہ دیو خا خکی چہ سمند سرہ دے ہمدغہ وجہ دہ چہ پہ
سائنسی قوانینو کین ترقی لا ترا نہ دہ: پچرے دا حکیمانہ قوانین کم و
نو سائنسی ترقی پہ تپہ ولارہ کہ حکمہ چہ سائنسی ک قدرت ک قوا
معلومول او بنکارہ کولو نو م دے، دا بنکارہ خبرہ دہ چہ د
حدہ او بیجسا بہ حکیمانہ قوانین ک قادر مطلق حکیم کیدے شی
ہفہ خدائے دے، ک ا ہچرے ک مادے کار حکمہ نشی جو پیدے چہ
پچلہ ک علم، شعور، حیات او حکمت نہ نشہ دہ،

۵: دلیل حبئی

ک شاہ رفیع الدین نور اللہ مرقدہ، ک آس
الحبۃ، نوے رسالے مطابق ک بتولو کائنا
پہ خہیرا کین محبت آخلے شوے دے: او خصوصاً پہ انسان کین

دیر خریات محبت شتہ بیا ک دے محبت دوہ قسمہ دی :-
۱) یوم محبت ناقصہ :- ۷) دویم محبت کاملہ :-

دویم قسم کمال اولاد محبت دے، او دویم قسم ک اللہ محبت دے
بتول مذہبونہ ک اللہ پہ محبت قائم دی دے نہ معلومیزی چہ محبت
الہی پہ فطرت کین داخل دے، محبت ک موجود سرہ کیزی، مثلاً
مؤنبر خیل ذات یا مال اولاد سرہ محبت حکمہ کوو چہ دا موجود دی
نیشٹ سرہ محبت خرمعنی نہ لری ک محبت ناقصہ دا حال شو
چہ ک ہفہ محبوب ک موجود وی نو ک محبت کاملہ دے لے محبوب
موجود نہ وی! ضرور موجود دے دا ہم دو وجود باری تعالیٰ دلیل
شو، او ک اللہ محبت تہ کامل حکمہ و پیلہ شی چہ ک محبت ناقصہ بتول
محبوبات لکہ مال اولاد وغیرہ پہ محبت الہی قریا نو لے شی :-

۶: دلیل التجائی

دنیاطلم نہ ک دہ، او پہ ہرہ زمانہ کینے ک
مظلوما نو شیر ک ظالما نو نہ دیر خریات
وی، نو انسانی فطرت ک ظاہری بتولو اسباب او ذریعہ نا امیدئی کینے
دخیل زرہ مضبوط لو ک پارہ او دغنا امیدئی پہ امید کین بد کو لو پارہ
یوغیبی قوت سرہ ک رابطے او ترون پید او لو کوشش کوی چہ ہفہ و
ک بتولو نہ بالا اوقادیر مطلق وی او حالات بد لول و ک ہفہ پہ قابو
کین وی دا سے قسم التجا کانے ک ما کانے اوزاری پہ بتولو مذہبونو
کینے شتہ چہ ک ذات الہی ک وجود دلیل دے :-

۷: دلیل ترقیبی

بتول کائنات پہ ترتیب دی، یخنی گرمی
شپہ ورخ، سپر لے او خزان، دستر
حرکت ک حیوانا تو اونباتا تو نشو کما بتول پہ ترتیب دی، دا بتول ک
یوحکیم ذات ک موجودیت حکمہ دلیل دے چہ ک ہر ترتیب

ترتیب و رکوع کے وی، ادیوان حافظ کالفاظ ترتیب دابنا ئی چہ
 دے ترتیب و رکوع کے شتہ الفاظ پچیلہ یو پل سرہ ترتیب نحو
 ہمد عیہ دکائنات و دعاغت او حیران کن ترتیب دکواہی و رکوی چہ
 دلترتیب و رکوع کے شتہ چہ اللہ دے اوہم داد اللہ
 تعالیٰ دہستی دلیل دے،

۸: دلیل شعوری

دا جہان یولوئے عمارت دے چہ دے
 ہرہ پُرزہ د حکمت دکہ دہ اودا دلیل
 دے چہ دے بائی او معمار عقل او شعور خاوند دے نویا
 دے نسبت بے شعورہ مادے کو دا سے نامعقولہ دے لکہ درہ
 کسان پہ یو بیابان کینے یو بنا ئستہ کوتہ ہیاموی ہفتہ دوارہ و
 نوئی ہر شے پکینے موجود پہ ترتیب پروت وی اُس دا دوارہ
 کسان پہ دے خیل خیال بنکارہ کوی یووائی چہ دا ہر خہ پچیلہ
 شوی دی کچہ خستہ پچیلہ جورے شوے بی پچیلہ پچے شوے اوس
 پچیلہ ماغلو، بل شو خستہ پچیلہ و رفے پچے شوے پچیلہ بی یوحائے
 شوے دیوالو نہ چتو نہ وغیرہ پچیلہ جورے شوے قالینو نہ پچیلہ جورے
 شوے دکند و بزور نہ پچیلہ وری را او تہ یوحائے شوے پچیلہ رنگ اوتہ
 رائے دا پکینے پچیلہ رنگ شوے او بوئی کلونو پر پچیلہ ا شو او
 قالین ترتیب شو، او بل وائی چہ دا سے نہ دہ دا پتول پچیلہ نہ دی شو
 کا دماہر انجینئر او کار یگر د پوہے او فکر نتیجہ دکہ دے عمارت
 نقشہ کے پہ ذہن کن تیارہ کرہ، بیائے ضروری خیزو نہ اوسامان
 راجع کر و او پہ ماہرانو او کار یگرانو کے نقشہ پہ مطابق جو رکڑ
 اُس دے دوارو بیان چہ عقل پہ عدالت کینے پیش شی نو فیصلہ
 بہ دا وی چہ ر و عیہ سرے لیونے دماغ خرابہ دے اودویم

سرے عقل مند دے ڈرومی بیان چوت غلط اودروغ او کدویم بیان
 بالکل رشتیا او صحیح دے دغہ رنلی د جہان دعاغت بارہ کینے د مادہ
 پرستو بیان ڈرومی کس پہ شان دروغ او غلط و کدویم اودمومن او خدا
 پرست بیان بالکل صحیح اورشتیا حکیمانہ او عقلا نہ دے لہذا عقل
 پہ موجب د جہان دعاغت دکپارہ د خدائے وجود پر ضروری
 دے او پچیلہ د جہان دعاغت د خدائے ذات، صفات او کما لونو
 ثبوت یوغت دلیل دے

۹: حیاتی دلیل

پہ دنیا کین ژوند مؤنر وینو کور، وچہ شتہ
 مؤنر ژوندی یو دیر نور خیزو نہ ژوندی
 دی، نو دا دلیل دے خبرے دے چہ دنیا عالمی حیات رٹو نہ
 دکپارہ یو د ژوند سرچشہ او بنیاد شتہ چہ دا حقیقی او اصلی
 ژوندے ذات ہم کرب العالمین دے،

۱۰: ذکری دلیل

دا اللہ پہ ذکر کن کامل خوندا، د انجذاب
 انبساط او ذرہ د اصلاح بننے شتہ، د
 نیشٹ پہ ذکر کن خوندا خولا خہ کوے د سرہ ذکرے وی نہ، نو
 دینہ معلومیری چہ د اللہ ذات موجود دے

۱۱: د اطلاق دلیل

دا قانون دے چہ کھر مفید دکپارہ د مطلق
 وجود ضروری دے محکمہ چہ د تقیید او
 تحدید مطلب د وسیع او مطلق خیز نہ یو محدود او مفید خیز حاصل
 دی، مثلاً د مکہ حد بندی ہلہ کیری چہ وسیع زمکہ موجود وی
 دکائناتو تیلو وجود محدود دے چہ زمان او مکان پہ حدود کینے
 مند اورا کیر دے دے دکپارہ د حدود، قبود او مکان او زمان
 نہ بالاترہ یو ہستی ضرورت دے اودا صرف درب العالمین ذات دے

وجودِ باری تعالیٰ اور قرآن مجید

قرآن دہشتائی چہ د خدا اقرار د انسان پہ فطرت کن داخل دے
 د علم الانسان د ماهر انود ا متفقہ فیصلہ دہ، چہ کوم وخت د علم
 فٹونواوتھذیب ووجود نہ وواو انسان پہ فطری حالت کینے وونو
 ہفہ دا سے وخت کین ہم د خدائے عبادت کریدے، د یوم مشہور
 مکتس مولر، پہ کتاب "الکلام" کین دا خبرہ نقل دہ چہ "خونبزا اسلاف
 د خدائے پاک پہ ورا ندہ ہفہ وخت سرتیب کر پھو وچہ د خدائے
 پاک نوم لے ہم نہ ووزدہ، د جسمانی خدائے یعنی د بت عبادت
 دیکھ پس دا سے پیدا شو چہ اصلی انسانی فطرت د مثالی صورت
 پہ پردہ کین پت شہ، اہم دغہ وجہ دہ چہ د دنیا د تاریخ معلوم
 سرہ د دنیا پہ ہرہ برخہ کین د خدائے عقیدہ موجودہ وہ۔ اٹوری
 مصری، کلدانی، یہود، اہل فینیشہ بقول د خدائے قائل وو،
 پلو تارک وائی چہ د دنیا تہ اگورائی، پہ دیرو خایونو کین قلا کلا
 کارخانے، سیاست، علم، فن، کارکسب، دولت بہ نہ وی لیک
 خدائے بہ ہر خائے کین موجود وی، دوحی او الہام متبرک د فرانس
 یوم مشہور فاضل ر فولتیر، وائی چہ زردشت منوسون، سقراط
 بولود یوسردار، یومنصف او یو خدائے عبودت کولو، ہمدغہ
 فطرت دے، چہ قرآن لے دا سے بیا اتوی:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنْ بُنَيِّ أَدَمَ مِنْ ذَهَبَ وَخَتَّ خَدَائِعَ دَنِي
 ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ، دملانہ د ہفہ نسل دا ابکو
 عَلَىٰ نَفْسِهِمْ، اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا اُو پچیلے ہغوی پہ دے گو
 بلی شہد ناج سورہ الاعراف اتہن کرل چہ آیا حہ ستا سو خد
 یم نو بولوا وئیل چہ اوئے مونز گواہان یو،

لیکن د خارجی اسباب او اثراتونہ کله د فطری احساس د باؤشی نو
 فکہ قرآن خائے پہ خائے د فطرت خیر دارہ کرو،

آی اللہ شک فاطر السموت و الارض القرآن را یا د خدائے پہ بارہ
 کین ہم خہ شک کید بیتی، کوم چہ د آسان او من مکہ موجد دے
 کہ خود خارجی اسبابونہ دا فطری احساس دومرہ د باؤشی چہ
 بوازے د خبر داری اشارہ و رلہ کافی نہ وی پہ دے وجہ قرآن د
 تجربہ او د جس پہ بنیاد د خدائے پہ وجود استدلال اگرو، دانسانی
 تمیز او پوہے د شروع نہ، انسان تہ چتہ کومو بدیہی او حیسی !!
 مقدمات تو علم وی ہفہ دا دے، چہ کله ہفہ خہ خیز پہ ترتیب او
 تنظیم بیا مومی نو د ہفہ یقین راشی چہ چا عقلند ذات د ترتیب
 و تنظیم ور کریدے او د بے ترتیبہ خیزونو دا اندازہ اخلی چہ
 دا خیزونہ پچیلے را یو خائے شوی دی د حافظ یا نظامی د شعر بے
 ترتیبہ الفاظ یومعمولی انسان تہ ور کرہ ہفہ چہ لے سل وارہ وارہ
 ارا و اروی نو ہم بہ تربہ اہکل ددوی ہفہ شعر پچیلے جو رنش
 حالانکہ ہر ہفہ الفاظ د شعرو ی خو صرف د ترتیب ور کولو کسر
 پکینے باقی وی نو دا بہ کله اشی چہ د دنیا دا پہ ترتیب نظام د
 پچیلے جو ر شوع وی، قرآن مجید د خدائے پہ وجود د اسے استدلال
 کرے دے:

۱) صُغَّ اللَّهُ الَّذِي اتَّقَنَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ
 ۲) مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِن تَوَاقُتٍ ۚ
 ۳) فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَل تَرَىٰ مِن فُطُورٍ ۚ
 ۴) سوره ملک آیت ۱-۴

دا د خدائے کاریکری دہ چہ
 ہر شے لے پہ پچہ جو ر کریدے
 د رحمن پہ پیدا او بنت کین بتناسو
 خہ فرق انو وینئی بیا بیا ہم گورئی
 چہ درز پکین چرتہ بنکاری ہ

رَسْمٌ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدْ دَرَكَهُ تَقْدِيرًا
 لَا تَبْدِيلَ لِمَا خَلَقَ اللَّهُ ط
 كُنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا
 هیچ تبدیلی نشی کیدے د خداے پہ طریقہ کس بہ تہ هیچ تبدیلی نہ
 موے

پہ دے آیتوں کو کس قرآن د جہان د دے صفتہ بیان کریدی راکامل
 او بے نقصانہ دے (۲) پہ ترتیب او مناسب دے (۳) دد سے اصولو
 اوضوا بطور پابند دے چہ خوگ کے ماتحتوے نشی ۔
 ن چہ تحقیقات آخری حد تہ سیدلی دی او دکا ثنا تو پہ سو نورالو
 بنکاره شو، لوئے لوئے فلسفیان او حکیمان پہ دیر شور او فکر سره د
 خدا کے د ثبوت هم دا اسناد لال پیش کوی :-

ارسطو د خداے د وجود، د هغه د توحید او د نیامت قائل وور ملل
 ونخل د شهر ستانی جلد ۳ ص ۳۹

راکملین ایده وروائی چہ انسان هغه وخت حق دق شی چہ داسے
 خلق او بینی چہ هغوی دا وائی چہ د ناطق او مکرم مشاهد اتوغوثہ
 عجائب تو پہ لیدو هم دا وائی چہ دا صرف د بخت او اتفاق رچپله د پیدا
 کیدو نتیجہ ده، دافرضی احکام لو نه او عقلی کمر اهئی کو موله چخند
 د علم محسوسات، نومرینے دے دے لره علم حقیقی یا لکن باطل کوی
 دے پہ فزیکل سانس پوهیدونکی هچرے پہ دے یقین نشی کولے،
 (۲) هربرت اسپنسر لیکي، دارازونه چہ ورخ په ورخ نودم پاریک، کیرنه
 هرکله چہ موبز په هغه زیات بحث کوو، نودابه خامئا منله شی چہ
 انسان د پاسه داسے یوازی او ابدی قوت موجود دے چہ د هغه
 موجب دا تهل خیزونه موجو دیني :-

۲) پروفیسر لینه وائی، کومر لوئے خداے چہ آزی دے، د تلو
 خیزونو عالم دے پہ هر خیز قادی دے، د خپلو کار یگرو په ذریعہ
 حیا په وړاندے د اشان جلوه کردے چہ حیران او بیخوده شم
 (الكلام جلد ۲ ص ۵۲ و ۵۳)

د باری تعالیٰ توحید

په کومو دلائلو چہ د خداے د وجود یقین راخی هم هغه د خداے
 د یووالی دلائل هم دی، عالم دیرے برخه بیکاری خو حقیقت کس هغه
 یو خیز دے، لکه څنگه چہ د انسان اندامونه مثلاً ستر په غوړونه
 خو په لیدو دیر بیکاری لیکن هغه حقیقت کس یو غږ را انسان د دے
 اوس د دے پیدا کوونکے او چلوونکے هم یو ذات دے دوه ندی نود کوی
 نه به زیات څنگه وی، ځکه چہ یو خداے انتظام چلوے شی، نوبل خدا
 بیا بیکاره شو او بیکاره خداے کیدے نشی او کچرے دواړو هم انتظام
 نه شو چلو لے نودواړه خدایان ځکه نه شو چہ دواړه به به د سه وی
 او بے وسه خداے موبز چر نه نه دے لیدلے، کچرے دواړه مختلف
 نظامونه چلوی، نو عالم به تس تس شی او کچرے دواړه یو نظام
 چلوی نوبیا هم عالم ځکه به گم او و او ختم شی چہ د عالم حقیقت
 یو دے او چلوونکی د یو حقیقت دوه زیات ځکه نشی کیدے چہ د
 وجود او ذات په مینخ کس داسه نسبت وی، لکه د ظرف او مظر و مثلاً
 پنږه اونځه، اوس کچرے یو خداے یو ذات ته یو وجود ورکوی او بل
 خداے هم دغه ذات ته بل وجود ورکوی، نودغه یو ذات په دینخه
 ختم شی، لکه چہ یو پنږه کس دوه څپه ور ا منده نو هغه شلیزی
 او پنږه پاتے نشی، دغه رنگ د دواړو خدا یا نو په دخل ورکولو د
 عالم تبا هی ده او کچرے بل خدایي پکس دخل نه ورکوی نوداسه بیکاره

او عاجز خدائی نہ وی بل داچہ د اتفاق ضرورت ہلتہ وی کوم خائے
 کین چہ د اختلاف نہ ضرر پیدا کیری کچرے دواپہ خدا یان وی نو
 ضرورت او حاجت د اتفاق بہ ورتہ نہ وی
 نہ بہ ورتہ د ضرر ویرہ وی، حکم چہ دادواپہ کمزورئی د خدائی
 خلاف دی، نو دواپہ خدا یان بہ خائفا پورہ تصرف کوی او کامل
 دخل بہ ورکوی، نو اس موبزو نیلی دی چہ کچرے دوی دواپہ مخالف
 تصرف کوی نو ہم عالم نس نس او کچرے موافق کوی نو ہم عالم
 تباہ بریاد لکہ چہ دواہ منیزہ بوجئی کین دواہ نتہ خان خان لہ
 دواہ دومنہ غلہ آجوی نو ہفتہ بہ پرق ا شلیزی، دادلیل قرآن

داسے بیان کرے دے :-
 لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ۖ كَچرے زمکہ آسمان کینے دیر
 سُورَةُ انبِيَاءِ آيَةُ ٢٢ ۖ : : خدایان وے، نو دواپہ بہ بریاد
 شوی وو
 ہم دغہ وجہ دہ چہ دعوی د توحید پہ ہتو لومذہبونو کین شتہ مشرک
 قومونہ ہم یو ذات فادر مطلق منی :-
 وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ ۖ كَچرے د مشرکانونہ تپوس
 وَالْاَرْضِ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ طر سورہہ : ا کہے، چہ آسمانونہ اوزمکہ
 لقمن آیہ ۲۲ : چا پیداکری دی نو خائفا بہ داوائی چہ اللہ پیداکری
 عیسیان رمشرکان منی درے خدایان خووائی، چہ دادے واپہ یودی
 خبرہ غلطہ دہ خوبیاہم حقیقی گنروالے ہغوی ہر نشی برداشت
 کوے، باری تعالی سرہ پہ صفتونو فعلونو او عبادت کین دوی نورشیونہ
 ہم شریک کرلے : حکم د کامل توحید نہ محروم شول، پہ ہتو لومذہبونو
 کینے بوازے اسلام داسے مذہب دے چہ ہفتہ د باری تعالی توحید

دھر قسم شرک د بوئینونہ پاک کرو :-
 د شرک مذمت

۱) شِرْكٌ دَمَغْفَرَاتٍ جَوْكُهُ نَهْ دَعَا، اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ
 وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ سُوْرَةُ النَّسَآءِ آيَةُ ١١٤
 ۲) پہ مشرکانو جنت حرام دے، اِنَّهٗ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ
 عَلَيِّهِ الْجَنَّةَ وَمَا وُجِهَ النَّارُ ط
 ۳) د مشرکانو توبے نیکی بر باد دی: وَلَقَدْ اُوْحِيَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِيْنَ
 مِنْ قَبْلِكَ ۚ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ
 سُوْرَةُ الزَّمَرِ آيَةُ ٢٥ :-

۴) د مشرک د پارہ د بخینے د عاجزانہ دہ، مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِيْنَ
 اٰمَنُوْا اَنْ يَّسْتَعْفِفُوْا اِلِلْمُشْرِكِيْنَ وَاَلَوْ كَانُوْا اُوْلِيْ فُرُوْقٍ مِّنْۢ بَعْدِ مَا
 تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنْهٗمْ اَصْحَابُ الْجَحِيْمِ سُوْرَةُ التَّوْبَةِ آيَةُ ٤٣
 مشرکین ہم د اللہ پہ ذات او دعالم پہ خالقیت کین دہ سرہ پہ شریک
 نہ منلو متفق دی، لکہ چہ شاہ ولی اللہ رم بنکارہ فرما نیلی دی
 : مشرکانو صفاتی، افعالی او عبادتی شرک کبیدے،
 مطلب داچہ د اللہ پہ صفاتو او پہ فوق الاسباب افعالو او عبادت کین
 تے ورسہ نورے مقدسے ہستیانے شریکے کرے خود اسلام او
 قرآن کوئے خصوصیت دادے چہ دوی د باری تعالی توحید دھر
 قسم شرک د بوئنی نہ پاک کرے تزدے چہ دما فوق الاسباب نفع
 اوضر، مرکزے بوازے د رب العلمین ذات کرے، ولو، قُلْ لَا
 اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ط سُوْرَةُ اَعْرَافِ
 حاضر او ناظرے یو ذات خدائو ندی اگردہ ولو، وھو معکم
 اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سُوْرَةُ الْحَدِيْدِ آيَةُ ٢٤ :-

علم غیب نے صرف ذات خداوندی سرہ خاص کرو، قُلْ لَا یَعْلَمُ
مَنْ فِی السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَیْبَ إِلَّا اللَّهُ طرسورۃ النمل آیت ۲۷
دھشکلا تو حَل کر لو د پارہ نے بلل ہر ہغہ سرہ خاص کر کے :-
فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا طرسورۃ الجن آیت ۱۷ :-

ہر قسم عبادت او ما فوق الاسباب مدد دعو بنتل نے ہم د اللہ
ذات سرہ خاص کر کے :- اِيَّاكَ تَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ طرسورہ
الفاتحہ آیت ۱۷ :-

تردے چہ سجدہ تعظیمی نے ہم اللہ سرہ خاص کر کے کومہ چہ
نور و دینو تو کین د غیر اللہ د پارہ جائز و کہ اِنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ :-
سورۃ الجن آیت ۱۷

نذر لغير الله، قسم بغیر اسم الله، طواف لغير بيت الله نے بند کرو
اودا سے د شاک تو لے دروازے بند ہے کرے، حقیقت دا دے چہ
د خدا نے د اقرار نہ پہ زہرہ چہ کوم اخلاق اشر غور زیزی ہغہ بغیر
د دے توحید کامل نہ نشی کیدے، دا طاعت، النقیاد، اِحبات،
خشوع، استقلال، توکل او ا خلاص حالت پہ زہرہ ہلہ طاری
کیدگیسی چہ دا خیال او اعتقاد نے وی چہ خمون بن د ہولو حاجتو نو،
ضرور تو نو، امید و نو، غرضو نو او مقصد و نو ہم یومرکز دے،
دا شان د آ زادی، زبردتیا او بے نیازی صفتو نہ د دے توحید کامل
نہ بغیر نشی پیدا کیدے کومرگس چہ د یو ذات نہ سوا بل خوک
حاجت روا کتری د ہغہ سر پہ ہرہ آستانہ د تیبیتید و پارہ تیاروی

نبوت

د نبوت لغوی بنیاد کچرے (نبی) خبر وی، نو د نبی شرعی او عرفی
معنی پہ د اللہ لہ طرفہ خبر و کوئی نہ وی، او کچرے د نبوت پہ معنی د

۱۷۳
رفعت نہ منقول وی نو د نبی معنی بہ د تولو نہ لو را او وچت شان
والا وی، او کچرے د نبی بمعنی طریق، نہ منقول وی، نو مطلب بہ نے
دا وی چہ پیغمبر عم اللہ نہ د رسید و لا را او وسیلہ دہ، پہ تو مبی
صورت کین مہموز اللام او پہ آخرو دو و صورتو کین بہ معتل
اللامروی، د دا شاعرہ و نہ د موافق، شارح د نبی، شرعی او اصطلاحی
تعریف دا نقل کرے دے،

مَنْ قَالَ لَهُ اللَّهُ أَرْسَلْتُكَ إِلَى قَوْمٍ، نَبِيًّا هُغَ خوک وی، کوم تہ
أَوْ إِلَى النَّاسِ جَمِيعًا :- چہ اللہ دا فرما تیلی وی، چہ
نہ ما یو قوم یا ہولو خلقوتہ پیغمبر لیرے نے :-

د نبی رومبی دوہ لغوی معنی امام راغب رحمہ اللہ پہ مفردا تو کین
لیکلی دی، د نبی یو خو خصوصیات دی چہ پہ ہغہ د غیر نبی نہ چہ کبری

د نبوت خصوصیتونہ

۱) یوانسان د نبوت د عہدے د پارہ چو نہر کول د اللہ کار دے، د
عہدہ و ہبی دہ کسبی نہ دہ، اللہ تعالیٰ پہ ظاہر یا ظن پہ حال او مستقبل
پورہ خبر دار دے چہ ہغہ کوم انسان تہ د نبوت فرض پہ غاہرہ کوی
نو د دے فرضو دا کولو پہ ہغہ کین کامل قابلیت او استعداد موجود وی
اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رَسُلَهُ طرسورۃ اللہ بنہ پوہیری چہ د پیغمبری
منصب چالہ و رکول پہ کار دی :-

۲) د نبی علوم ہم و ہبی وی کسبی نہ وی، ہغہ د زکے د کوم ا ستاذ نہ
زکے کہہ نہ وی کری، بلکہ د آسانی ا ستاذ نہ ہبہ د آسانی علومو
زکے کہہ کری وی، او د نہر کے پہ تعلیم کینے ہغہ ا رمی ر نا لو ستے وی
امام غزالی رح د احیاء العلوم پہ رومبی جلد کین د عقل د مرتبو
د فرق دا سے بیان کرے دے چہ د خلقو د عقل مرتبہ مختلف دی

بعضے دیر غبتی وی چه په بنود لوهم زد کړه نشی کولے، او بعضے
تیز د ماعنی وی چه په بنود نه زد کړه کولے شی او بعضے هغه
حضرات دی کومر چه د انسانی بنود لے نه بغیر د خپل زړه په رانوا
علومر حا صدوی، دا پیغمبران علیهم السلام دی،

۳ په شکل و شباهت او په خوئے خصصت کبس دنورو نه ممتاز وی
بخاری وغیره کب دی :-

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِصُورَتِ
أَحْسَنِ النَّاسِ خَلْقًا وَخُلُقًا: ۱۰ اوسیرت کبسه تولو خلقو
بهتر و :-

۴ په علم او عمل دواړو کبسه کامل وی، د علم کمال ته د اده چه
کبسه غلطی نه وی او د عمل کمال ته د اده، چه کنا ه توهمه کبسی
او د عبادت الہی د حد نه تیریدال دده په عمل کبسی نه وی، نبی د امت
د پاره د عمل نمونه وی :-

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: نوحکه د کنا ه نه پاک
وی او د خپل عمل غلطه نمونه نه ورکوی، لکه انسان چه د خپل کب
د پاره درزی ته غلطه نمونه نه ورکوی، الله تعالی چه نبی د عمل نمونه
را لیر له نو په هغه کبسی د غلطی ادکنا لا څنکه امکان کبسه شی :-

۵ نبی علیه السلام د علم او عمل تکمیل کوی، مطلب دا چه څوک
د هغه تربیت کبسی راشی نو هغوی په علم او عمل کبسی کامل جوړ شی
د هغوی د علم او عمل شان د نورو تولو خلقونه بلند او ممتاز شی :-

۶ د نبی د تعلیم او عملی ژوند نه دا بشاره معلومبسی، چه دده
اصل مقصد عام مصالح دی یعنی دده په وړاندے، د یوکس یا د
بهر او توی د فائده په حائے به عمومی فائده وی :-

۷ د نبی اومر خصوصیت دادے، چه د نبی معاشی ژوند او اخلاقی
کړدار د بے مالئی او مالدارئی په دواړو صور تو نو کبسه یو شان وی
کوم خورا ک سینا ک استوگنه او آغوستنه چه د بے مالئی په

حالت کبسه وی هم هغه ته د مالدارئی په حالت کبسی وی، کومه
عاجزی او خاکساری چه د بے مالئی په حالت کبسه وی هم هغه ته

د مالدارئی په حالت کبسی وی لکه چه د حضور علیه السلام او نورو
پیغمبرانو علیهم السلام، د انبوت د تاریخ په پا نرو کبسه محفوظ دے
کویا ک پیغمبران علیهم السلام په عوامی مفاد و خپل ذاتی مفاد :-

قربا نوی، او د غلبه او حکومت حاصلولو نه پس هم د هغوی د مجزو
نیاز د بندگئی د شان او د هغوی په تواضع هیڅ اثر نه پریوزی،

د پیغمبرانو علیهم السلام د زره ادر روح خدا داد پاکي او صفائی د
هیڅ ماحول نه خراببسی او کنا ه کبسی نه دده مطلب دا شو چه
عامو انسانانو نه د هغوی فطرت مختلف دے :-

۸ د نبی په ژوند کبسی د تصنع تکلف، نمائش، خپل لویئی او د خان
بشاره کولو هیڅ نبنه نه وی، او د هغه محبت او بغض د خپل ذات
د پاره نه بلکه د رب العلمین د ذات د پاره وی، هغه خود
خپل خان حق معاف کوی، لیکن د الله حق نه معاف کوی :-

۹ نبی د الله د فرمانبرداری عملی نمونه وی، هغه په بشاره او پته
په دننه او بهر دو ستانواو د شمنانو سره، په قهر او په خوشحالی
کبسه بلکه په هر حالت کبسه د رضائے الہی د لارے نه یو دزه هم نه اوږی
د کبسه حالات او خانی کیفیات د هغه په استقامت کبسه څه نقص
نشی راو بته کویا کبسه د الله رضای او د شرعے تابعداری د هغه په خبیر

آخله شوی وی،

۱۰) کہ غنہ پہ ذریعہ دے دے دے پارہ عجائبات اور معجزات ظاہریزی
 چہ دہ غنہ دے نبوت تائید پر اوشی۔ پہ شرح مواقف کینے دے معجزے
 اوہ رہے شرطہ لیکلی دی۔

راج دابہ دے خدائے فعل وی رن دے عادت خلاف بہ وی، (۳۲) دے ہفتے مقابلہ
 بہ نشی کیدے (۳۳) دے نبوت دے عویدار نہ بہ ظاہریزی رہے دے دعوے
 موافق بہ وی (۶۷) بل نبی تہ بہ دروغون نہ دائی رہے دے دعوے کو لو نہ بہ ورنہ
 وی رطیع نو لکشور ۲۷۵ تا ۲۷۸

دے معجزے اُصولی قسمونہ دے وہ دی راج معنوی معجزہ دے خاصا نو دے پارہ
 (۲۷) جسی معجزہ چہ عوامو دے پارہ وی دے حضور علیہ السلام معنوی
 معجزہ قرآن دے، او جسی معجزہ تے شق القبر، تکثیر طعام و میا ہ
 ریغے خوراک خبناک زیا تہول او دے خا رو و خنا ورو او نو بو تہو خبرے
 کول دی۔

پہ معجزے، کرامت اور کربن پیلٹون

معجزہ او کرامت دے پارہ دے اللہ کا روتہ دی، معجزہ کہ پیغمبرانو
 او کرامت لہ ولی، ظاہریزی دے پارہ اختیار ہی نوی پہ اکتساب
 حاصلو لے نشی، بنود نہ اوز دے کہ تے نوی، دے دے دے وار و سبب
 صرف دے اللہ الادہ وی، پہ خلاف دے سحر چہ دے ہفتے دے لغت امان
 او مفسرینورم دا بیان کریدے، مَا دَقَّ مَا أَحْمَلُكَ وَ لَطَفَ، یعنی کوم
 فعل او عمل چہ پہ مخفی اسبابو بناوی ہفتے سحر دے، دے سائنس
 بعضے موجودہ مصنوعات ہم دے سحر پہ تعریف کین داخلیدے شی، جکہ
 چہ دانسانی فعل دے، دانسان پہ اختیار کین دے پہ بنود نہ اوز کرے،
 کسب او اکتساب، پہ مشق او تجربہ حاصلیری دے نہ علاوہ عادی
 اُوردی دے دے اسباب لکہ دے عام کار کسب دا سے ہنکارہ او ظاہری

چہ عام خلق پر ہم پوہیزی، کچرے لہ دے دروغون بنی یو خلاف
 عادت کار ظاہرشی نو دابہ معجزہ نہ وی، بلکہ پہ استدراج او سحر
 کینے بہ جکہ داخل وی، چہ دے ہفتے مخفی ہفتے اسباب موجودی کوم چہ
 مادی وی او کہ غیر مادی وی، خو تعلیمیاتہ او مشق کو وکی خلق
 تے استعا لوی، عبد اللہ المقنع یا زردشت نہ کچرے دا سے کارونہ
 صادر شوی وی، نو ہفتے ہم پہ دے قسم کین داخل دی، لکہ چہ دے شیخ
 الاشراف او سکاکی نہ ہم دا سے اُمو ر ہنکارہ شوی دی چہ دے نبوت
 دے دعوے تے نہ لولہ زتاریج کین شتہ دے درنگ دے ابو الطیب المتنبی او دے نو
 متنبی نو نہ ہم دا سے کارونہ ظاہر شوی دی دا تہول سحر، استدراج
 تجربو، او تعلیم سہ تعلق لری مثلاً دے شیونکی پہ لاس اچو لو دے شیخ الاضر
 لاس دے او بے نہ را بیکیدل او دے شیونکی تک نہ پس بیالاس جو رہیدل چہ
 پہ حقیقت کینے لاس نہ ووبلکہ رومالو، اولکہ دے سکاکی چہ بھدا کین اُور
 دا سے بند کرو چہ یونغرے ہم نہ بگیدو، دے طاش کبری زادہ روحی نہ نقل
 دے رجمالہ مسلمانوں کا نظام تعلیم و تربیت گیلانی جلد ۱ ص ۱۱۸ عاشرم ابن سینا
 پہ آخر دے اشادات پہ یو باب کین اگر چہ دے خوارقو دے خلاف عادت خیزونو
 طبعی اسباب ہم بیان کریدی او پہ تفہیمات کین شاہ ولی اللہ رح دار
 اِنَّمَا الْمُعْجَزَاتُ وَالْكَرَامَاتُ أُمُورٌ أَسْبَابِيَّةٌ غَلَبَ عَلَيْهَا السُّبُوحُ
 فَيَأْتِيَتْ سَائِرُ الْأَسْبَابِيَّاتِ، او خوارق تے پہ متازا سبایا تو کینے
 شمیر کریدی لیکن دے ہفتے مقصد خوارق پوہ تے تزدے کول اُودانے
 مقصد تہ دے چہ دے درجہ دے عامو سبایا تو پہ شان کسبی او
 مشقی دے

دنبوت حقیقت

دے نبوت حقیقت خو اللہ تعالیٰ پیٹرنی یا پخپلہ نبی لیکن دے شکل

پہ ذہن کین را وستود پاره امام کا زوی رحمہ اللہ پر مطالب علم لید
 کچھ چہ خہ لیکلی دی دھے خلاصہ دادہ ۱۰ چہ انسان کین دودہ طاقت
 دی، (۱) د خیر او شر معلوم قول (۲) او دویم د خیر د عمل کو لو او د شر
 د بچ کید و طاقت، د رومی طاقت نوم قوت نظری دے او د دویم
 طاقت نوم قوت عملی دے دے دوار و قوتو نو تو پہ لحاظ د انسان
 دے قہ دی،

(۱) یو ہن خلق چہ پچپلہ پہ دے او صافو کین ناقص وی :-
 (۲) بل ہن خلق چہ پچپلہ خو کامل وی لیکن د ناقصا تو تکیل نشی کو
 (۳) بل ہن خلق چہ پچپلہ ہم کامل وی او ناقصان ہم کاملان کو لے شی
 دکمال بیا مختلفے درجے دی دے آخری حد دادے چہ قوت نظری
 دومرہ کامل وی چہ ددہ پہ خہ علم راشی نو ہن د بالکل صحیح وی او
 غلطی امکان ہدیو پکین وی نہ او د قوت عملی دکمال آخری حد دادے
 چہ ہن تہ د داسے قوی ملکہ حاصلہ وی چہ پچپلہ تر بنہ کارونہ صادر
 او بدئی د صادرید و امکان تر بنہ وی، کوم یو انسان تہ چہ د نظری
 او عملی کمال دا انتہائی درجہ حاصلہ وی ہم دغہ پیغمبر او نبی وی
 (۴) امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ، پہ (معايير القدر) اور (المنقذ من الضلال)
 کین د نبوت پہ حقیقت د پوھے لہ پاره چہ کوم تقریر کو
 دے دھے خلاصہ دادہ چہ انسان د پیدائش پہ وخت جاہل وی
 د بتو نہ رومی پہ ہن کینے د مس قوت پیدا کیری چہ پرگرم، بیخ
 او سخت پیڑنی، بیا پہ کہ کین قوت حاسہ او باصرہ پیدا شی چہ پہ
 رنگ او مقدار پیڑنی بیائے د آوری و او حکلو قوت پیدا شی چہ پہ
 ہن آواز او مزے پیڑنی او پہ دے د محسوساتو حد ختم شی
 بیا یوہ نوے د تیز دور شروع شی چہ پہ ہن دے دھے خیز و نوے

صادی، چہ پہ کوموددہ لاس نہ رسی دا دور پہ او ممال کعبہ
 شروع کیری کیری دے دور کین دے خیل، پردی د خوراک خاک قابل
 بزور نہ او پیڑنی، بیا د عقل زمانہ راشی چہ پہ ہن انسان کین،
 مال، صحیح او غلط پیڑنی اُس دے نہ ویراندے یو بلہ داسے رجب
 د عقل رسائی ہفتہ نشتر لکہ خنگہ د حواسو چہ د عقل درجے تر سا
 نہ، دے درجے نوم نبوت دے چہ دھے پہ وجہ دوحی پہ رہنما
 ہنہ علوم او معلومات حاصلیری د کوموددہ کوند و نہ چہ عقل

جز دے :-
 د نبوت تا بتو لو د پاره د امام غزالی رحمہ اللہ تعالیٰ، دویہ طریقہ
 چہ نہ بول کارونہ د کولو دی، اونہ د نہ کولو، بلکہ بعضے
 کولو دی او بعضے د نہ کولو، اُس دا سوال پیدا کیری چہ د کولو او
 نہ کولو د کار و نو فرق ہر انسان کو لے شی، او یائے ہن شوک نشی
 یائے شوک کو لے شی او شوک مے نشی کو لے رومی دوارہ احتمالونہ
 رابا بطل دی، یوازے دریم احتمال داسے پائے کیری، چہ بعضے انسانان
 چہ ہنوی دا حد و نہ متعین کو لے شی چہ فلا فی عملونہ د کولو او فلا فی د
 اولو جو کہ دی دغہ حضرات پیغمبران او صاحب شریعت دی :-
 (۱) د احقر پہ خیال کین د بعضے لطیفو خیزونو مثلاً د ایمان، کفر د طلعت
 عصیت تا ثبات د عقل د حد نہ بہر دی، لکہ خنگہ چہ معقولات د حواس
 نہ بہر دی نو ددی علم د عقل پہ ذریعہ حکہ نشی حاصلیدے مگر د
 د تاثیراتو علم د یرنیات ضروری دے، حکہ چہ د کثیفو خیزونو
 د تریا قوا و زہر و نفع نقصان معمولی دے لیکن روح سہ د
 پہ وجہ د لطیفو خیزونو اثر قوی وی، مادیا تو کینے لطیف اشیا
 الاثر وی، لکہ ستیم چہ دومرہ قوی الاثر دے چہ ریل کا دے

پر مہدے وہی، لہذا آدم انسان فلاح دے خیزونو د نفع و نقصان
 یوازے رب العلیین حکم کو لے شی چہ ہفہ پچیلہ لطیف او خیر دے
 انتہائی مشرف او عظیم دے او انسان بے حدہ کمزور ہے او ذلیل
 پہ دوارو کئے ہیج جو رخت نشووا تے لہذا دے د پارہ یو واسطہ داسے
 چہ خہ قدرے نسبت تے د اللہ سے وی او خہ د انسان سرہ چہ پہ
 طریقہ د اللہ فیض انسانا نو پورے را ا ر سبوی اودا واسطہ د نبوت
 شی ددے واسطہ بہ داسے مثال وی لکہ داورا و ابو یوحانے کولو د پارہ
 چہ د اور پشان گرم اولطیف ہم نہ دے او د ابو پشان یحز او نبیدا ویکے
 د اور فیض رگرمی) بیغ پہ بیغہ حکم ابو تر نشی منتقل کو لے چہ ددے
 سینخ کنی جو رخت نشہ ہر کلہ چہ د پچکے واسطہ شوہ نو دا اور فیض
 ہلہ ا د سی او ہفہ کرے شی، دغہ حال د محبت الہی اود نبوت د علوم
 چہ د نبی پہ ذریعہ امت او عامو انسانا نو تہ منتقل کو لے شی د روحا
 او ملکیت پہ اعتبار د نبی ذات اللہ سرہ نسبت لری اود بشریت
 انسانیت پہ اعتبار انسانا نو سرہ نسبت لری اودغہ رنگے دیو
 پہ تو کہ د نبی مناسبت مفیض د اللہ) او مستفیض د انسان) د
 سرہ دے :-

رہ) شاولی اللہ نور اللہ مرقدا، پہ حجتہ اللہ کنس د نبوت پہ انسا
 کوہ کلام کریدے د ہفہ خلاصہ حادہ چہ پہ نیاتا تو کن دہر یو
 جدا خاصیتونہ دی دغہ رنگ د حیوانا نو د ہر قسم خان خان لہ
 دی، دا ہول خاصیتونہ ددی د صور نوعیہ و فطری غوبنتنہ دہ
 نوعیہ پہ موجب حیوانا تو لہ چہ د ہغوی د ژوند د پارہ فطری او
 عنوی، نہ علاوہ بوبل قسم ادراک ہم در کرے شوے دے چہ ہفہ
 اکتسابی او نظری و پیلے شی اودا پہ تجربہ، غور، فکر او پہ ترتیب

بقدماتو حاصلیزی، ددے پہ ذریعہ انسان، تجارت، کار کسب او
 علوم او فنون حاصلوی، خود اتول علمونہ د انسان بدنی حالت
 ترون لری، ددے نہ بغیر انسان تہ یوبل قسم ادراک ہم در کرے
 دے چہ د ہفہ د روحانیت فطری خصوصیت دے، او ہفہ تہ
 ملکیتہ ہم رو پیلے شی ہم ددے قوت پہ اثر ہفہ د کائناتو پہ کارخانہ
 کو ی چہ دا خہ لہ جو رہ دہ، خہ چا پید ا کرے یم، شوک مالہ روزی
 ی، او خہ د پارہ تے پید ا کرے یم، او ددے سوا گونو پہ جو ا بر تو کئے
 د یو دیر لو تے طاقت اقراری شی، او د ہفہ پہ ویراندے د زاری،
 زنی تہ توالی او د تا بعد اری آداب پہ خائے را ژبری خود مہ ا مود
 پہ یو قانون الہی موقوف دے، چہ د ہفہ د رضایو لے مقرر ہے
 ددے صورت د اجوز کری چہ لہ دیر و مود و پس خپل منظور نظر
 انسان پیدا کری کوم چہ ددے فطری غوبنتنہ (د فرما نبرداری
 تون) د ظہور سبب جو رہ شی دانی وی، پہ اصل مضمون موندے د پارہ
 ضافہ ا کرے، چہ عام فہم شی،

د قانونی دلیل د اللہ جل جلالہ، ددے صفتونہ نول قومونہ او

فیونہ منی، ① حاکمیت ② قدرت ③ حکمت
 او بار و صفتونو تقاضا د ادہ چہ خپل رعیت او انسانی مخلوق باندا
 قانون ا جلوی حکم چہ بے قانونہ حکومت ہسے شرم دے، قدرت
 حکمت ہم بے قانونی نہ منی، نو دا ضروری شوہ چہ د حاکم اعلیٰ او د
 العلیین د ذات یو قانون و موجودوی اودا ہم ضروری دہ چہ انسان
 قانونہ خبردار کریشی حکم چہ بے اعلانہ او بے خبرہ قانون بیکارہ

د قانون د اطلاع دوه صورت کید بيشی، يو عمومي او دويم انتخابي او خصوصي
عمومي داچه الله رب العلمين هر کس ته ځان ځان له په هر ملک او
زمانه کين ددے خبر ورکوي، خودا د الله د شان او عظمت نه ځکه
خلاف ده، چه يو حقير انسان امير يا باد شاه هم داسے نه کوي چه کوم
په کور دگرزی او هر هرتن ته د خبر ورکوي، نو دويم صورت اُس
داسے مناسب دے چه الله تعالیٰ يو غوره انسان اُتاکي او د هغه په
واسطه د خپل قانون خداوندی نه خبر کړي چه د خلقو دين دنيا
شی، او عدل او انصاف قائم شی، او د خير او شر د عملونو د نتيجونه
خبرشی د داسے منتخب او نمائنده حاکم اعلي هستی نوم د شرع
په اصطلاح کين نبي اور رسول دے :-

(۶) د جبي دليل د انسان په فطرت کين د جسماني ضرورياتو لکه خوراک
ښکاک نکاح وغيره محبت هم پروت دے، او د روحاني ضرورياتو
(د الله محبت هم، په دنيا کين د بتولو قومونو او مذهبنو د ابيشمن
عبادت کا هون ددے، صحيح يا غلط مظاهر دی، د عبادت طريقه
وی او که غلطه خو مطلب ئے الله سره د محبت ثبوت دے، هر که
الله پاک د بتولو خلقو محبوب دے او د محبوب رضالتول هم فطرت
غوښتنه ده خودارضا يو پت خيز دے چه د هغه اظهار به په کلام
نه چه په قياس او انکل دغه کلام د الله کوم پالک او اعتباری ذات
چه بنکاره کيږي هغه ته نبي اور رسول وييلے شی، او په دغه کلام د
د اخوښي او ناخوښي متعین حدودو نه د شريعت په اصطلاح کين خو
باطل عقيدے، بيه او خراب خوښونه او نما او ناروا عملونه وييلے
(۷) عدلی دليل، انسانان د خپل ذات باقي ساقلو د پاره د
خيزونو محتاج دی، خوراک، ښکاک، او ځانے ځانېکے، او د

نوعے د باقي ساقلو د پاره ددے علاوه د نکاح او د ښيے هم محتاج وی
داخلوس ضروريات بتول انسانان غواری او طلب کوي، هر که چه هر
انسان پر خپل شهواني او په نزوي قوت د ضروريات لټوی شو
ځان ځان په جگرے او کشمکش پيدا کيږي او هر يوه په خپل غضبي قوت غوښتنه
کوي، ددے جگر و او شر ختمولو د پاره د انصاف قانون په ښکار دے
چه د هر انسان خپل خپل حق محفوظ کړي اُس به دا قانون د چا وی
(۸) ديوانسان يا د گنرو انسانان نور پارليمنت او يا به ئے خدا ئے جوړوي
، په رومبي د وؤو صورتو کينے د عدل مقصد نه پوره کيږي، ځکه
چه د عدل قانون جوړولو د پاره دا خيزونه ضروري دی :-

- ۱) کامل علم او کامل حکمت چه د خير و شر حد نومتعين کولو کينے غلطی
اُ نشي :-
  - ۲) رحمت او شفقت چه د بعض او عناد په وجه د قانون په جوړولو
کينے بے انصافی اُ نشي :-
  - ۳) پره داری به، پکين نه وی چه د قانون په جوړولو کينے دخل
قوم د خپلو وطن دارو لحاظ اُ نشي او د نور وحق اُ نه وهلے شی :-
- انسان کين دادرے وارے صفت نشته دده علم مکمل نه ددے د پوره
شفقت شته او نه د پيرے چنپه نه پچ کيدے شی، خود خدا ئے په ذات
کينے دادر يوارے صفتونه پوره درل نشته، دده په علم کين غلطی نشته
د دنيا بتول انسانان دده پيدا شوی بندگان دی ددے د بتولو يوشان
معبود دے، نور رحمت او شفقت ئے هم په يوشان دے او پره
جنپه، پکين هم ځکه نشي راتلے چه الله يو قوم قبيلے يا وطن سره هيڅ
تعلق نه لري دده شان دے تصور نه هم اُچت او بالادے، قانون جوړولو
هم ددے ذات حق دے او دا قانون د کوم پرگزیده بنده، معتمد

اور منتخب نمائندہ پہ ذریعہ چہ لیری دابئی اور رسول عم دے ۔
 رہے تو وسطی دلیل ، بتول مذہبوں ، دا خبرہ مئی چہ انسان ہندہ
 خدائے پیرندگی اور عبادت کو لے شی چہ ورتہ دھندہ ہنمائی
 لیکن عامو انسانانو د خدائے پہ مینج کئے دمرتبہ پہ لحاظ ہیج مناسب
 نشستہ ، عامر انسان دیرلانداے او د دنیا خالق انتہائی بلند دے مزی
 شوہ چہ انسانانو کین کا اللہ د فیض حاصلو لو دا سے بزرگزید واسطہ
 دی چہ بیا دغہ فیض عامو انسانانو تہ ہفہ اکر سوری ، یو طرف تہ
 د بشریت پہ واسطہ انسانانو سرہ ترے وی او بل طرف نہ درو حانی
 پاکیزگی او بلندی پہ برکت اللہ جل جلالہ سرہ مناسبت لری دے
 پہ حقیقت کئے د فیضان الہی واسطہ وی چہ دوی پہ ذریعہ د خالق
 کائنات فیض انسانانو تہ ر سبزی مثلاً موز د اور فیض د کرمی او تو
 سر سول عوار وچہ د ہفہ نہ چائے یا پچکرے جو رکرو ، خود او بو
 او اور جو رخت نہ راحی یو کرم دے بل بیج یو اوج دے بل گوند یو واسطہ
 دیکھے بکار دے چہ د ہفہ پہ ذریعہ د اور کرمی اوبکئے نتوزی او مقصد
 حاصل شی یا داسے لکہ شاہ ولی اللہ رحم فرمائی ، روح انسانی رچہ لطیفہ
 ربانی دے دیر لطیف دے او انسانی بدن کثیف دے دے دوار و جو رخت
 بشور اتلے اللہ د جو رخت را وستو د پارہ چہ درو ح انسانی فیض بدن
 انسانی تہ اوسی واسطہ د روح طبعی ر ہفہ براس چہ وینے نہ پیدا کیری
 بے پیدا کرے چہ د انسان پہ بدن کئے خوڑ وی ، ہمدغہ رنگ پیغبران
 علیہم السلام د اللہ او د عامو بندگانو پہ مینج کین واسطہ دی ، د رشتہ
 او ہدایت دا شکل د اللہ د عظمت سرہ بنائی لکہ د نصاری و د عقیدے
 مطابق اللہ پہ شکل د عیسی علیہ السلام یا د ہندوانو د عقیدے مطابق
 اللہ پہ شکل د رام بشن مہادیو اتلے غلط او د فطرت خلاف دی ۔

اول دا چہ لامجد و د خدائے د انسان پہ شکل کئے محد و د کیدل د عقل
 خلاف دی ، دویم :- خدائی د انسان پہ شکل کیدلو سرہ خیلہ خدائی
 قائمہ نشی سالتے او بل دا محمدائے پاٹ کین بہ ہم د بشریت حاجتوںہ
 او ضرورتوںہ راشی ، بیا بہ خدائے پاتے نشی ، دریم :- دا چہ د انسان
 پہ شکل سہی خو خدائے پچیلہ ہادی شو اس بہ چہ دے کوم عمل
 کوی ہفہ بہ د خدائے عمل گنرے شی ، نو انسان بہ د ہفہ تابع
 پہ دے عمل کین خاکہ نشی کو لے چہ ہفہ بہ دا عذر لری چہ انسان
 د انسان پشان عمل خو کو لے شی مگر د خیل خالق او خدائے پشان
 عمل کو ل ناممکن دی ،

خلو رم : دا چہ پہ انسانی جامہ کین د خدائے را تلل مفید نہ دی
 حکم ہفہ د چار عیسی یا رام چندس پہ شکل کئے چہ راشی نو بتول
 تعلق بہ ئے ہم دے سرہ براہ راست وی ، او نور و انسانانو سرہ بہ ئے
 بالواسطہ وی ، خاکہ چہ ہر انسان کین خوبہ د دغہ عقیدے مطابق
 خدائے نشی نتوتے ، لہذا پہ خائے دے چہ خدائے تعالی د انسانی
 تشکل ذلت پہ سر واخلی ، او پچیلہ د فیض واسطہ شی دا خبرہ دیرہ
 معقولہ دے چہ یو غورہ کرے انسان د فیض واسطہ جو رہ کیری
 چہ د ہفہ عمل د انسانیت ر بشریت پہ وجہ دنور و انسانانو د پاسرہ
 نمونہ جو رہ شی یو انسان بادشاہ پچیلہ کوخہ پہ کوخہ نہ گری او نہ
 د بل چاہہ شکل کین گری ، صرف خیل ہونمائندہ وزیر وغیرہ مقرر کیری
 چہ ہفہ د نہ احکام او قوانین نوروتہ ر سوری :- د اسلام د نبوت تصور
 د ہولونہ زیات معقول دے ہفہ د فطرت سلیمہ او د دنیا د روش
 بالکل مطابق دے ،
 پنجم :- دا چہ پہ شکل د بل ر عیسی یا رام چندس کین د را تلو مطلب دادے

چہ پہ ہننے ظاہر شوے دے نو دا خبرہ حکم غلطہ دہ چہ د خدا
 جلوه گاہ او مظہر دنیا ہر یو خیز دے :-
 ذرا نقدیسی دلیل : خداوندی احکام پیر بندل د ہننے منل او گول
 دہرے وارہ ضروری، دا حکامو پیر بندلو او پوہ د پارہ د معلّم د ہننے
 منلود پارہ د تقدّس رپا کئی، او د گولو د پارہ د مقدّسے رپا کے،
 نونے ضرورت ری، چہ د تعلیم، تسلیم، او تعییل پہ ذریعہ دین
 الہی باقی پاتے شی، کہ دا سے نہ وی د دین سلسیلہ بہ کت شی او د
 دین جاری سا تلود پارہ د دے ربط او ترو ن دا سے یو محسوس شخصیت
 سرہ ضروری دے چہ د ہننے عظمت، تقدّس، محبوبیت، پہ زہرو
 کتے دا سے مضبوط وی، چہ کلہ ہم تر جہ اوزی او دا حیثیت ہم دہنی
 کیدے شی، حکم دہنی تصور دین د پارہ ضروری دے چہ د ہننے
 محبت او تقدّس د دین د شیعو رو بنائے سا تلود پارہ د تیلو کار و کئی

ختم نبوت

د ختم نبوت مسئلہ د اسلامی تاریخ پہ یو دور کین ہم د شک شیے
 جو کہ نہ دہ پاتے شوے او نہ پہ ہننے د بحث کولو خہ ضرورت گنرے
 شوے دے، لیکن د پاک او ہند پہ برصغیر کین انگریزی حکومت
 د خپلو مفاد او د تاریخی اسلام د شنئی د تکمیل د پارہ د اسلام پہ
 دے مرکزی عقیدہ گذار کول ضروری اگنرل د پارہ د دے چہ د مسلمانانو
 یو ولے ختم شی د دے سازش پورہ کولو د پارہ د پنجاب د ضلع کور،
 داسپور نہ انگریز انوتہ دا سے یو سرے پہ گوتوراضے چہ د دے
 مقصد پورہ کولو د پارہ د مناسبت و ہننے د انگریز انوپہ حمایت

خپل یو امت جو ر کور او د نوی نبوت بنیا دے اگنر لو دیر کتا بونہ
 اےکل چہ د ہننے بنیا دی مقصد و نہ درے دی :-
 ① پہ خپل شخصیت او دعور و زور د رکول :-
 ② د قرآن تحریفونونہ معارف و تیل :-
 ③ د مسلمانانو پہ د شنئی او د انگریزانوپہ دوستی زور لگول :-
 د دہ بتولہ کاروائی ہم د غہ خلاصہ لری، لکہ اقبال مرحوم وائی :-

سلطنت اغیار را رحمت شمر د	رقصہ اے گرو کلیسا کر و مرد
---------------------------	----------------------------

ترجمہ د غیر قومونو د انگریزانو د حکومت اے رحمت اگنر لو د گریے خوالن
 گدا کھانے اگنرے او مر شو :-

د نا خبرہ مسلمانانو دا ایمان بیچ کولو د پارہ پہ ختم نبوت خہ بیان کول
 ضروری دی، د اسلام مثال د یو عمارت دے او د اہم عمارت درے
 نقشے وی چہ انجنیر اے جو ر وی :-

① ذہنی او فکری نقشہ ② تحریری او کتابتی نقشہ ③ خارجی نقشہ
 اسلام د عقائد و اخلاقیات دا تو یو عمارت دے د ہننے پورہ نقشہ پہ
 علم الہی کین محفوظ دہ، بیاد انفسہ د کتاب او سنت پہ شکل کین جو ر
 شوہ چہ دا د عمارت اسلام یو تحریری نقشہ اگنرہ، بیباخوار لس سورہ
 کالہ د مسلمانانو جاری عمل د دے نقشے او عمارت اسلام یو بھرنے
 وجود و دادر سوا پہ یو بل سرہ گدی یو خائے وا غلی دی د اللہ پہ علم
 کینے د اسلام حقیقت ہو بہو د قرآن او حدیث پہ شکل کین بنا کارہ شو
 او قرآن و حدیث کین د اسلام چہ کوم حقیقت و وہم ہننے د مسلمانانو
 پہ ذہن او فکر کین پر لہ پسے نسل پہ نسل منتقل کیدو، د اسلام پہ

بنیادی امور و کتب مسلمانانوا اختلاف انکرو اگر چه پہ نور و امور و
 کئے نے اختلاف و، ہم دغہ وجہ دہ چہ پہ اسلام کئے دیرے فرتے پیدا
 شوے خو ترے بنہ ہغوی دختہ نبوت پہ بنیادی حقیقت کتب شہ قسیم
 اختلاف انکرو البتہ د کتاب اللہ او سنت نبوی نہ د بھر و تو پہ چل
 انکار کیدے شو او ہد غے ا شو، پہ دے مسئلہ پہ دوڈا بختو، بخت کو
 عقل (۱) نقل : پہ نقل کتب بہ دے دے خیزو نو بخت کیری
 (۱) کتاب یعنی قرآن او خیر نبوت (۲) حدیث او ختم نبوت (۳) اجماع
 او ختم نبوت، او دے نہ پس بہ دختہ نبوت پہ عقلی آرخ بیان کو :-

ا: قرآن او ختم نبوت

دندان حکیم د سلو آیتونون زیا تو
 کئے دختہ نبوت مسئلہ بیان شوید
 خود کوتاہ والی پہ خیال مونو یو خوایشونہ را جو نر کو، رو جس پہ سوت
 اجزاب کتب دے :-
 مَا كَانَ مُحَمَّدٌ ابًا أَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ : محمد صلی اللہ علیہ وسلم ستا سو پہ سر و
 وَلٰكِنْ رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ طوکان : کئے دچاپلا، نہ دے لیکن د اللہ رسول
 اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا : او پہ بتولو نبیانو مہر دے، او اللہ پہ
 ہر خیز خبر دار دے :-

د آیت با بالخصوص پہ ختم نبوت دلالت کوی، یعنی د نبی علیہ السلام پہ
 تشریف آوری سرہ د بتولو نبیانو پہ سلسلہ مہر ا لگیدو، اس پہ چاتہ
 ہم نبوت نشی ور کولے، چاتہ چہ ملاویدا و ہغہ ملاو شو او د ہغوی د
 نبوت دور د بتولو نہ حکمہ ر ستو کیشودے شو چہ دان نبوت بہ ترقیامتہ
 چلیری پہ آخرہ زمانہ کتب بہ حضرت مسیح علیہ السلام د دوری د امتی پہ
 حیث راجی، بتول پیغمبران اس ہم پہ خپل خپل خاکے پیغمبران دی مگر
 د نیا کتب صرف د محمد د نبوت عمل جاری او ساری دے، او اللہ بتول

خیزو نہ پیڑنی تردے، چہ داہم پیڑنی چہ زمانہ دختہ نبوت او
 خاکے دختہ نبوت کوم یودے پہ «خاتم» کئے دے، پہ زیر د پیر و
 قاریا نو قدرت دے، او دے، پہ زور د حسن او د عامہ قرأت دے،
 د لہومبی قدرت یعنی خاتم د خاتم النبیین معنی د بتولو نبیانو
 ختمونکے او دے، پہ زور خاتم معنی د بتولو نبیانو مہر خود کو دوار و
 قرأتو مطلب یودے ہغہ دا چہ ہغوی صلی اللہ علیہ وسلم آخری
 نبی دے او د دوری نہ پس د نبوت دروازہ بندہ شو، حکم چہ د مہر
 معنی د نبوت بندیز د ابویلیغ انداز دے، چہ پیر قرآن سنت او عربی
 لغت متفق دی، د کو موکا فرانو پہ نصیب کتب چہ ایمان نہ وو، د ہغوی
 پہ بارہ کتب د ایمان بندیزے پہ لفظ د مہر بیان کرو، فرمائی

ان الذين كفروا ساءَ عليهم
 عآذَار تهم اثم کم تئذ ا رهم لا
 يؤمنون ختم الله علی
 قلوبہم و علی سمعہم رسوۃ
 البقرة آية ۷۰) : : :
 یقینا خہ خاص خلق داسے کافر دی
 چہ نہ ہغوی ویزوے او کہ نہ
 ویزوے ہغوی بہ ایمان نہ لوری
 حکم چہ د ہغوی پہ زور نو او غوزو
 مہر لگیدے دے :-

کچرے دلته د مہر معنی د ایمان دروازہ بندیدل وی نو پہ خاتم
 النبیین کتب ہم د مہر معنی بہ خاتم د نبوت بندیزوی، لکہ صاحب
 قرآن پخپلہ دا تفسیر کچرے دے پہ مسلم کئے د ابو ہریرہ او پہ
 ترمذی او ابو داؤد کتب د ثوبان رض نہ مرفوعا روایت دے چہ
 قیامت نہ ورا بندے بہ دجالان او دروغثر نان د نبوت دعوا کری
 وَاَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي، حالانکہ زہ خاتم النبیین یم خما
 نہ پس چاتہ نبوت نشی ملاویدے ہم دا الفاظ د حدیث یفہ رض
 نہ طبرانی او احمد مرفوعا نقل کریدی پہ روایت د ابو ہریرہ رض

پہ بخاری او مسلم کین د نبوت تشبیه داسے یو کورسره ور کریدہ
 چہ د هغه تعمیر د نبوت د خستو شوه وی دهرینی د نبوت مثال
 بے دیو خستے ور کریدے، او په دغه عبارت کین صرف دیو خستے
 خائے خالی وی نو حضور کو فرمائی چه ختم هغتم، فانا هذیه المینه وانا
 خاتم النبیین: د ابوهریره رض نه مرفوعاً حضور علیه السلام شپن
 خصوصیات ذکر دی چه په هغه کین شپن خصوصیت د وختیم بی
 النبیین، یعنی په ما د پیغمبری سلسله ختمه شوه رداهه مسلم
 فی الفضائل، په فتنه الدجال کین د ابوامامه رض نه مرفوعاً روایت
 نقل دے، وانا خیر الانبیاء و انتم اخیرو الامم یعنی آخری نبی
 یم او تا سواخری امت یمی، دغه رنگ په صحیحینو کین حضرت علی
 ته د حضور علیه السلام د فرمائیل "انت منی بمنزله هارون
 من موسی الا انه لا نبی بعدی" یعنی ستا تعلق ماسره هغه دے
 کوم چه د هارون علیه السلام د موسی علیه السلام سره رو بسواد
 دے چه هارون علیه السلام پیغمبر و او خما نه پس پیغمبر نشی کیدے
 دغه رنگ د صحیحینو د روایت چه د کم یوق من النبوة الا انبیا
 د نبوت هتخ پاتے نشو سواد رشتینی خوبونو پاس تیر شوی د ختم
 آیت په باره کین پخپله صرنا په رانما الله او هام) ۲۵۲/۱۴۲۱ کین داسے
 لیکي رمگردار سول ختم کوونکے د نبیا نو دے، دا آیت چه ختمون نبی
 نه پس به بل نبی د نبیا کین نه لایخی په رحامة البشری صلا کین لیکي،
 ألم تعلم ان الرب الرحیم المتفضل بسعی نبینا صلی الله علیه وسلم
 خاتم الانبیاء بغير استثناء وفسر نبینا فی قوله لا نبی بعدی
 ببیان واضح للظالمین: په ایام الصلح صلا کین لیکي رخمونز نبی
 صلی الله علیه وسلم د خاتم النبیین تفسیر په لا نبی بعدی سره افرانیلو

چه خما نه پس به بل نبی نه وی او د حق طلب کوو نگو له پاره دا
 خبره بنه بنکاره ده په حدیث (لا نبی بعدی) کین رولا، و لقی
 عام له پاره دے (کتاب البریه) صلا کین لیکي آنحضرت صلی الله
 علیه وسلم بیا بیا فرمائیلی دی، چه خما نه پس به بل هتخ یو نبی نه لایخی
 او حدیث د لا نبی بعدی) داسے مشهور ووجه چاهم د دے، په
 صحت کین خبره نشوه کولے او قرآن شریف رچه لفظ کین یقینی دے
 په خپل آیت کریمه (ولکن رسول الله و خاتم النبیین) سره هم
 د دے تصدیق کوی، چه په حقیقت کین خمونز په نبی باندے نبوت
 ختم شویدے، په تریاق القلوب صلا کین لیکي:۔

هست او خیر الرسل خیر الانام	هر نبوت را برود خداختام
-----------------------------	-------------------------

د دے تصریحاً تونه پس په دے خبره کین هتخ شک شبه نه پاتے کیزی
 چه ذکر شوه آیت په ختم نبوت کین د قطعی الثبوت کید و نه
 علاوه قطعی الدالات هم دے،

د خاتم النبیین لفظ او د عربو لغت

- ① په روح المعانی کین دی چه د خاتم (ما یختم به) ته و ییل شی لکه
 خنله رطایع ۳۳ ما یطبع به و ییل شی،
- ② په مفردات د امام راغب کین دی، و خاتم النبیین لانه ختم النبوة
- ③ وفي المحکم لابن سیده و خاتم کل شی و خاتمة عاقبه و اخره
- ④ وفي التهذیب، للاذ هدی و خاتم النبیین ای اخر هم:۔
- ⑤ وفي لسان العرب و خاتمهم و خاتمهم اخرهم،
- ⑥ وفي تاج العروس، الخاتم بالفتح و الکسر من اسمائه

عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ بِمَجِيئِهِ :
 ﴿٤﴾ وَفِي مَجْمَعِ الْبَحَارِ، وَخَاتِمٌ بِالْفَتْحِ بِمَعْنَى الطَّالِبِ أَيْ شَيْءٍ يَدُلُّ عَلَى أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي :
 ﴿٥﴾ وَفِي الْقَامُوسِ الْخَاتِمُ الْخَيْرُ الْقَوْمِ كَالْخَاتِمِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ أَيُّ الْخَيْرِ
 ﴿٦﴾ وَفِي كَلِمَاتِ أَبِي الْبَقَاءِ وَتَسْمِيَةُ نَبِيِّنَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ لِأَنَّ خَاتِمَ الْقَوْمِ الْخَيْرُ الْقَوْمِ ثُمَّ قَالَ وَنَفِي الْأَعْمَ يَسْتَلْزِمُ نَفِي الْأَخْصِ :
 ﴿١٠﴾ وَفِي الْقَعَّاجِ وَخَاتِمٌ بِكسر التَّاءِ وَفَتْحِهَا كَلِمَةٌ بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَالْمَجْمَعُ الْخَوَاتِمُ وَخَاتِمَةُ الشَّيْءِ الْخَيْرُ لَهُ وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتِمُ الْأَنْبِيَاءِ

دخاتم النبیین لفظ او مفسرین کرام

دا صحابو کرامونہ دمورزا تر زمانے پورے یا ددکنہ رستو پورے دقرآن حکیم چہ خومرہ تفاسیر یا ترجمے شویدی تولو دخاتم النبیین تشریح دا کردیدہ چہ دخضور علیہ السلام نہ پس بل چاتہ نبوت نشی ملاویدہ لیکن خہ وخت چہ گوروا سہوری د نبی جورید و عمم ا خور و نو پہ اول کینے خونہ بلکہ پہ اخر کینے دختم نبوت خپلہ عقیدہ او خپلہ تشریح دے د پارہ بدله کپہ چہ پخپلہ ہم نبی جور شی او پہ دے کین د امید خلاف کامیابی دہ تہ ا شوعہ ،

دہفہ خپل بیان دے چہ خما دگمان ہم نہ و چہ مسلمانان بہ د نبوت جاری پاتے کیدل قبول کپری، لیکن انگریزی تعلیم اودم نگریری حکومت حمایت اوددین د پوھے او عظمت ختمید و دانہ کیدو کک کار کیدو کک کپرو، اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رٰجِعُونَ ﴿١﴾ تردے چہ دے مصنوعی نبوت د یوکامیابے او فاکہ منہ دے فیکترئی شکل اختیار کپرو او مردن سازئی لہ د تبلیغ اسلام پہ نوم د فیکترئی پہ آمد نئی کتے بنہ زیاتے ا کپرو،

اوبل طرف تہ ددے نبوت پہ مونی کو د عہد واد تھوا کاناو باران اودرین دا نو پہ دے دوی محسوسہ کپہ چہ دا بتول ہر خہ پہ دے خود ساختہ نبوت دایمان دا ورو برکت دے، یا پہ نور تو کو کین د مرزا معجزہ دلا د کو دے د چہ اکثریت د مسلمانانو مور دے، کچرے د حالانویا خونی د غفلت دار فتار و نو عجیبہ ندہ چہ د مسلمانانو پہ سہریوبل اسہریوبل مورشی اودغہ وخت بہ بیہیغ تدا بیر خہ کار نشی کولے ع

دیدیہ مر دم شناسے با بدت	کشورے محکم اساسے با بدت
سیر مرگ و زندگی برکاشاد	مشرید رومی حکیم پاک زاد

ہر ہلاک اُمت پیشین کے بود : زانکہ ہر چند گمان ہر دند عود :
 (اقبال مرحوم)

واع امام المفسرین ابن جریر طبری پہ خپل تفسیر کین فرمائی :
 وَاللّٰهُ رَسُوْلُ اللّٰهِ وَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ
 الَّذِي خَتَمَ النَّبُوَّةَ فَطَبِعَ عَلَيْهَا فَلَا
 تَخْرُجُ لِاحِدٍ بَعْدَهُ اِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ
 وَبِحَدِيثِ الَّذِي قُلْنَا قَالَ اَهْلُ التَّوْبِيلِ
 یعنی دوی دالله ہفہ رسول او خاتم النبیین دی کوم چہ نبوت ختم کپرو او پہ ہفہ مہر انگولواو دہفہ نہ پس بہ ہیچا د پارہ ترقیامتہ نشی پرائتے کیدے او ہمدغہ

کک د تفسیر امامانو، صحابہ کرام و اونا بعینوا فرمائیل
 د حضرت علی بن حسین نہ ابن جریر نقل کوی
 کسر التاء من خاتم النبیین بمعنی : خاتم النبیین ذل، پہ زیر چہ معنی
 نہ ختم النبیین الے قولہ وقرء : بہتے داوی چہ ہفوی بتول انبیاء
 ذلک فیما یدکر الحسین و العاصم ختم کپل پہ قاسم یا نو کین دحسن ر

وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ بِفَتْحِ التَّاءِ مَعْنَى : او عاصمہ نہ درت پہ زور خانہ
 أَنَّهُ آخِرُ النَّبِيِّينَ رَجُلًا مَعْنَى : نقل دے پہ دے معنی چہ دے آخری
 پیغمبر دے،

(۳) تفسیر ابن کثیر کہن دی :-
 فَهَذِهِ الْآيَةُ نَصٌّ فِي أَنَّهُ لَا نَبِيَّ
 بَعْدَهُ وَإِذَا كَانَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ فَلَا
 رَسُولَ بِالطَّرِيقِ الْأُولَى لِأَنَّ
 مَقَامَ الرِّسَالَةِ أَخْصُ مِنْ مَقَامِ
 النَّبُوتِ فَإِنَّ كُلَّ رَسُولٍ نَبِيٌّ وَلَا
 يَنْعَكْسُ وَبِذَلِكَ وَرَدَتْ
 الْآحَادِيثُ الْمُتَوَاتِرَةُ
 مِنْ حَدِيثِ جَمَاعَةٍ
 مِنَ الصَّحَابَةِ (ابن کثیر جلد ۸ ص ۸۰)

یولوئے ہولی حضور علیہ السلام نہ نقل کریدی، ورنہ دے لیکے :-
 لِيَعْلَمُوا أَنَّ كُلَّ مَنْ ادَّعَى هَذَا : دے کپارہ چہ امت پہ دے خبر
 الْمَقَامَ بَعْدَهُ فَهُوَ كَذَّابٌ أَفَّاكَ : شی چہ حضور علیہ السلام نہ پس
 دَجَالٌ (جلد ۸ ص ۸۰) : خوک چہ دے مقام نبوت (دعوے کوی ہفہ
 دروغ و غزن، دروغ تپوئکے اودجال دے،

(۴) تفسیر کشاف کہن دی :-
 خَاتَمَ بِفَتْحِ التَّاءِ بِمَعْنَى الطَّايِعِ : خاتم دے پہ زور معنی (مہر)
 وَبِكَسْرِهَا بِمَعْنَى الطَّايِعِ وَقَائِلٍ (پہ زیر معنی کے مہر لکونے
 الْحِجْمِ وَتَقْوِيهِ فِرَاةً عَبْدَ اللَّهِ بْنِ : اود دے معنی تقویت قرآن دے
 مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لَكِنَّ تَبِيَاخْتَمَ النَّبِيِّينَ : اللہ بن مسعود رضی اللہ را ولی چاہے

فَإِنْ قُلْتَ كَيْفَ يَكُونُ آخِرُ الْأَنْبِيَاءِ
 وَعَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْزِلُ آخِرَ
 الزَّمَانِ قُلْتَ مَعْنَى كَوْنِهِ آخِرَ الْأَنْبِيَاءِ
 أَنَّهُ لَا نَبِيَّآ أَحَدًا بَعْدَهُ وَعَيْسَى مِّنْ
 نَّبِيِّ قَبْلَهُ - زمانہ کہن دے آسانہ ر کوزہ بیری نوجواب دے دادے چہ دے
 حضور علیہ السلام نہ پس بہ بل خوک نبی نشی جو رو لے اوعیسوی علیہ
 السلام خود ورنہ دے نہ نبی جو رو دے،

(۵) پہ تفسیر روح المعانی کہن دی :-
 وَالْمُرَادُ بِالنَّبِيِّ مَا هُوَ أَعَمُّ مِنَ الرَّسُولِ
 فَيَلْزَمُ مِنْ كَوْنِهِ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ كَوْنُهُ
 خَاتَمَ الْمُرْسَلِينَ، وَالْمُرَادُ بِكَوْنِهِ
 خَاتَمَهُمْ انْقِطَاعُ حُدُوثِ وَصْفِ
 نَبُوتِهِ فِي أَحَدٍ مِنَ الثَّقَلَيْنِ بَعْدَهُ
 عَلَيْهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا فِي هَذِهِ النَّشْأَةِ
 لَا يَقْدَحُ فِي ذَلِكَ مَا جُمِعَتْ
 عَلَيْهِ الْأُمَّةُ وَاشْتَهَرَتْ فِيهِ
 الْأَخْبَارُ وَلَعَلَّهَا بَلَغَتْ مَبْلَغَ التَّوَاتُرِ
 مَعْنَوِيٍّ وَنَطَقَ بِهِ الْكِتَابُ عَلَى
 نَوْلٍ وَوَجِبَ الْإِيْمَانُ وَكَفَرُ مُنْكَرُهُ
 فَلَمَّا سَقَطَ مِنْ نَزْوِلِ عَيْسَى عَلَيْهِ
 السَّلَامُ آخِرُ الزَّمَانِ لِأَنَّهُ كَانَتْ
 تَقَابِلَ نَبِيِّنَا النَّبُوتِ فِي هَذِهِ
 النَّشْأَةِ : ایمان پہ ہفہ واجب دے، اود دے منکر فلسفیان کا نرسول

دنی مطلب دے رسول نہ عام
 دے نوھر کلہ چہ حضور علیہ
 علیہ السلام خاتم النبیین شونو
 خاتم المرسلین خاتما شواو
 دختموونکی مطلب داچہ نوے
 نبوت پہ تقیثوور بیرون پیادہ
 کہنم شوھر کلہ چہ نبی علیہ السلام
 پیغمبر شواو ختم نبوت دے
 عقیدے خلاف نہ دے پر کوے
 چہ امت اجماع کریدہ اوپہ ہفہ
 کہن مشہور احادیث وار ددی
 اوکیدے شی چہ دے تواتر معنی
 درجے نہ رسیدلی وی اوپہ
 کوے چہ قرآن تصریح کریدہ او
 اود دے منکر فلسفیان کا نرسول

(یعنی نزول د عیسیٰ علیہ السلام پہ آخرہ زمانہ کن) حکمچہ دے
حُبُونِز د نبی علیہ السلام نہ وہا ندے نبی شومے دے

(۷) پہ تفسیر مدارک کن دی،
خَاتَمَ النَّبِيِّينَ يَفْتَحُ السَّامِيَّ قِرَاءَةً
د عاصمہ پہ قرأت کن درتے
عَاصِمٍ بِمَعْنَى الطَّابِعِ أَيِ الْخَيْرِ هُمْ
پہ نور در خاتم النبیین / معنی
لَا يُنْبِتُكَ أَحَدٌ بَعْدَهُ وَ عَيْسَى مِنْ
طابع یعنی آخر دے مطلب ہے
نَبِيِّ قَبْلَهُ وَ غَيْرُهُ بِكَسْرِ السَّامِيَّ
داسے چہ کہ دے نہ پس پہ بل
بِمَعْنَى الطَّابِعِ فَأَعْلَى الْخَيْرِ وَ تَقْوِيَّةُ
نوسے نبی نشی جو کہ اولے او
قِرَاءَةُ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
عیسیٰ علیہ السلام خود حضور علیہ

السلام نہ ورا ندے پیغمبر شومے دو :- او د عاصم نہ بغیرد ہتو لو قاریا نو
قرأت دہتے پہ زبردے چہ معنی ہے ختم کوونکے او مہر کوونکے دے او
د ابن مسعود قرأت ددے تائید کوی

(۸) پہ ذرقانی شرح مواہب کن دی د خاتم النبیین ، آی الخیر ہم
د خاتم النبیین معنی آخری نبی (جلد ۳ ص ۲۶) یہ ہم دا پہ
تفسیر د بحر المحيط جلد ۱ ص ۱۳۳ او ابوالسعود پہ حاشیہ د تفسیر
کبیر جلد ۳ ص ۱۶۱ کن لیکے

(۹) شفاء قاضی عیاض رح پہ تفسیر د آیت رخاتم النبیین کن لیکے
رطبع بریلی ص ۳۷۲ :-

مِنْ أَدْعَى مِنْهُمْ أَنَّهُ يُوحَى إِلَيْهِ : چہ خوک د رحی لا لو خیل خان نہ
وَ إِنْ لَمْ يَدْعَى النَّبُوَّةَ إِلَى أَنْ قَالَ : دعوی لری اگر چہ دعوی دے دینے
فَهُوَ لِأَعْمَلِهِمْ كَقَارِ كُفْرَانِ بُون : کے نہ وی خود اتول کا فردی نہ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُ : علیہ السلام نہ دروغو نسبت
أَخْبَرَ أَنَّ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَلَا نَبِيَّ : کوونکی دی، حکمچہ ہفتہ خیر

بَعْدَهُ وَ أَخْبَرَ عَنِ اللَّهِ أَنَّهُ خَاتَمُ
النَّبِيِّينَ وَ أَنَّهُ أُرْسِلَ إِلَى كَافَّةِ
النَّاسِ وَ أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ عَلَى حَيْلِ
هَذَا الْكَلَامِ عَلَى ظَاهِرِهِ وَ أَنَّ مَقْبُومَهُ
الْمُرَادُ بِهِ دَرَجَاتُ تَأْوِيلٍ وَ لَا تَخْصِيصٍ
فَلَا شَكَّ فِي كُفْرِهِ هُوَ لِأَنَّ الطَّوَائِفَ
تَطَعًا جَمَاعًا وَ سَعَاءً

کفر کن ہیج شک نشتہ کوم چہ بلہ معنی ددے خِلَان کوی :-
(۹) امام غزالی رحمہ اللہ لیکے :-

أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ تَأْوِيلٌ وَلَا تَخْصِيصٌ وَ
مَنْ أَوْلَهُ بِتَخْصِيصٍ فَكَلَامُهُ مِنْ
أَنْوَاعِ الْهَدْيِ يَأْتِي لَا يَنْتَعِ الْكُفْرَ
بِنَكْفِيَّةٍ لِأَنَّهُ مُكَدِّبٌ لِهَذَا النَّصِّ
الَّذِي أَجْمَعَتِ الْأُمَّةُ أَنَّهُ غَيْرُ مَا وُلِّ
وَلَا تَخْصُوصِ (الاقْتِصَاد) :- :-
تأویل او تخصیص پدے کن نشتہ

دشہ رنگ د تفسیر وہ پہ ہتو لو کتا ہونو کن د رخاتم النبیین ہم دامعے
بیان شویدے او پہ آنا روکن د غلور شپیتو صحی بہ کرامونہ د ختم نبوت
ہم دا معنی مغقول دہ :-

د سَلُونَهُ زِيَاتُوا يَتَوَلَّوْنَ قُرْآنَ كُنْ بِه عموی اندازہ مسئلہ ثابتہ دہ چہ د
حضور علیہ السلام نہ پس بل چاتہ پیغمبری نشی و رکولے چہ ہفتہ موز
س د شعونوا نا تو پہ ذیل کن بیا تو خود دے نہ ورا ندے د قادیانیا نو
پوشو خیر یغونہ او شیطانی و سوسے لرے کول غوار و چہ د خاتم النبیین
آیت سرہ تعلق لری :-

رُومِے تخریف

کچرے د خاتم النبیین معنی آخری نبی وی نو
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول د دے خلاف
 دے دے جواب تیر شوچه د ختم نبوت معنی دنوی نبوت کرور کیدو بندیز دے دے زور
 پیغمبر نہ پیغمبری واپس اغستل نہ دی، مراد، پہ دور محمد بنی د عیسیٰ
 علیہ السلام را تلل داسے دی لکه یوگور نو د صوبے د بل گور نو صوبے تہ
 پہ دے حیثیت را شی چه د دے صوبے دا حکام و دلاندا ہے وی، بلکه پہ
 غورا و ژور کتلو سره معلومیزی چه د عیسیٰ علیہ السلام را تلل
 د ختم نبوت دلیل دے، کچرے آئندہ کنی د نبوت سلسله ختمہ نژدے
 نو د تیر شو و پیغمبر انونہ یوازے د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د راوستو
 هیچ ضرورت نہ کو، د تیلونہ دیو پیغمبر عیسیٰ علیہ السلام راوستن
 د دے خبرے دلیل دے، چه د انبیاء علیہم السلام شمیر د حضور علیہ
 السلام پہ نبوت ختم شو، لہذا د تیلونہ ہم دغه یو پیغمبر حکم مخصوص کریشو
 دویم تخریف

د خاتم معنی مہر دے یعنی د حضور علیہ السلام
 نہ رُستو کچرے پیغمبر جو پیدا نو دودہ علیہ السلام
 پہ مہر او تصدیق سره بہ جو ریزی، نواول خود جن داتپوس کو دچرے
 چه دامعنی د عربی لغت پہ کو مکتاب کنی لیکل دے او پہ کو م حدیث کنی
 دے او پہ کو م تفسیر کنی دا تشریح شویدہ؛
 پہ قرآن متواتر حدیثو او اجماع امت کنی خود مہر معنی بندیز راغلی د
 لکه ختم اللہ علی قلوبہم۔ او الیوم نختم علی آقاہیم۔ نو د دے
 تیلو پہ خلاف د مہر معنی جاری کول کله کید نشی، حکمہ چه بچیلہ
 ہم د مہر معنی بندیز کیدلا، او کچرے جاری کول مراد وی، نو پیغمبر
 د حضور علیہ السلام خہ خصوصیت شوچه د نور و پیغمبر انونہ پس نبوت او د حضور
 علیہ السلام نہ پس ہم جاری او کچرے دے نہ مطلب نبوت جاری ساتل وے نو پہ دے

خوارس سووکا لو کنی کم ناکم سئل نبیان خوبہ راغلی ووکتہ چه د
 حضور علیہ السلام کمال خوبینہ بنکارا شوے وے کتہ، او کچرے نبوت
 د حضور علیہ السلام پہ تا بعد ازنی ملاویدے، نو بیابہ د کسبی
 وے وہبی بہ نئے دے، د دے نہ علاوہ پہ دے صورت کچے بہ داہم
 مثل پکاروی، چر پہ دے خوارس سوہ کالہ کنی د پیغمبر اسلام صلے
 اللہ علیہ وسلم، داسے یو کا مل متع پیدا اشوچه د هغه پہ بدل کنی
 مفر تہ نبوت ور کچے شوے وے، پہ دومرہ زمانہ کنی ہیله د
 نگریز پہ مہر بانئی یوازے پہ آدیہ ورت کنی ہم یو پیدا اشوچه د
 مفر تر آخرہ بچیل نبوت کنی شک وو، کله افرار او کله بہ انکار
 تر دے چه د هغه متونکی پہ دؤ تیلو کنی تقسیم شو۔

دویم تخریف

پہ آیت د خاتم النبیین کنی د (النبیین)
 الف لام ذہنی یا عہد خارجی دے
 چه مطلب ہے صرف تشریحی انبیاء دی گویا کہ حضور علیہ
 السلام د تشریحی انبیاء و خاتم دے، جواب دادے چه عہد
 خارجی د پارہ پہ تیر شوی کلام کنی د تشریحی انبیاء و علیہم السلام
 کو ضروری دے خود لتہ نشنہ او عہد ذہنی د پارہ دا ضروری
 ہ استغراق هلنہ میکن نہ وی لکہ آکلہ الذیئب۔ او۔ اشتر اللحم
 منذ عامۃ اهل الاصول، والعربیۃ۔ لام التخریف سؤل و دخلت
 المفرد او اجمع نفید الاستغراق الا اذا كان معهودا
 فیات ابی البقاء ۳۷) و فی الکشف رجاصتہم وان دخلت علی
 جمع و فی المرضی ج ۱۰ ص ۱۳ فاذا کم یکن للبعضیۃ لعدم دلیلیہا
 رجب گونہا لیل استغراق۔
 علوم تخریف خاتم النبیین کنی الف لام استغراق حقیقی

دَحْفَاظَتِ اِعْلَانِ دَعَى لِهَذَا اَدَّ تَحْرِيفِ لِرَعَى كَوْلِهِمْ ضَرُورَتِ نَشْتَه
 بَاقِي دَعَى تَجْدِيدِ اَوْتَبْلِيغِ كَارِ تَهْوُلِ اُمَّتِ نَهْ بِهْ جَمْعِ وَرَكْبَةِ شَوْبِدَعَى اَلَكِه
 فَرَمَائِي كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجْتُ لِلنَّاسِ تَامُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ
 تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ط . نُوْحُكِهْ دَعَى بِلِ نَبِي ضَرُورَتِ پَانَعَى نَشْوِهْ
 (رِس) كَجَرَعَى نَبُوْتِ جَارِي وَي نُو دِيْنِ اِسْلَامِ بِهْ نَاقِصِ پَانَعَى شَيْ اَوْ دَاسِلَا
 تَهْوُلِ اِحْكَامِ بِهْ فَضُوْلِ ثَابِتِ شَيْ حُكِهْ چِهْ خُو پُو رَعَى مُسْلِمَانِ بِهْ دَعَى
 نُوِي نَبِي اِيْمَانِ رَا اَوْ نَبِي، نُو پِهْ قُرْآنِ، حَدِيْثِ اَوْ پِهْ تَهْوُلِ اِسْلَامِي
 شَرِيْعَتِ دَاوُلِ نَهْ تَرَا خِرَا دَا اِيْمَانِ رَا اَوْ رُو بَا دُجُوْدِ بِهْ كَا فِرَا و هِمِيْشِهْ
 جِهَنْمِي وَي، نُو دِيْنِ كَمَالِ بِهْ پِهْ دَعَى نَبِي اِيْمَانِ رَا اَوْ رُو بَا نَدَعَى ضَحْمَرِي
 اَوْ پِهْ هَغِهْ بِهْ دَا اِيْمَانِ رَا اَوْ رُو نَهْ بَغِيْرِ دِيْنِ نَا مَكْمَلِ بَلَكِهْ كَا لَعْدَامِ وَي،

مِثْقَا قِي دَلِيْل

اَيْتِ دَاوَاذَا اَخَذَا اللهُ مِثْقَا قِي النَّبِيْنَ لَمَّا اَتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابِ وَ
 حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهَا وَ
 لَتَنْصُرُنَّهَا : يَعْنِي خَهْ وَخَتِ چِهْ اَللهُ تَعَالَى دَعَى نَبِيَا نُو عَلَيْهِمُ السَّلَامِ نَهْ
 وَعَدَهْ وَاغْتَسَهْ چِهْ حَهْ بِهْ تَا سُو تَهْ كِتَابِ اَوْ حِكْمَتِ دَرِ كُوْمِ اَوْ دَعَى هَغِهْ نَهْ
 رُسُوْتُو دَا اِيْمَانِ رَا اَوْ رُو نَهْ چِهْ سَتَا سُو دَا اَسْمَانِي كِتَابُو نُو تَصْدِيْقِ كُوِي
 نُو تَا سُو بِهْ پِهْ هَغِهْ اِيْمَانِ رَا اَوْ رُو نَهْ اَوْ دَعَى هَغِهْ مَدَدِ بِهْ كُوِي — دَا دَا تَهْوُلُو
 اَنْبِيَاؤُ عَلَيْهِمُ السَّلَامِ نَهْ پِهْ عَالِمِ اَرْوَاحِ كِنَعَى وَعَدَهْ اَغْتَسَهْ شُو هْ وَ
 پِهْ دَعَى اَيْتِ كِنَعَى رُسُوْلٌ كُو رَا رَسُوْلٌ، نَهْ حَضْرَتِ نَبِي كَرِيْمِ صَلِي
 اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرَادِ دَعَى اَوْ دَعَى دَعَى تَهْوُلُو اَنْبِيَاؤُ نَهْ رُسُوْتُو تَشْرِيفِ
 رَا اَوْ رُو ثَابِتِيْرِي چِهْ دَعَى خَبَرِ دَعَى دَلِيْلِ دَعَى چِهْ مَشِيْتِ اِلَهِي كِنَعَى
 خُو مَرَا اَنْبِيَاؤُ عَلَيْهِمُ السَّلَامِ چِهْ مَقْدَرَا و، نُو هَغِهْ تَهْوُلُو دَعَى دَعَى حَضْرُو
 عَلَيْهِ السَّلَامِ نَهْ وِرَا نَدَعَى، مَبْعُوْتِ كَرَلِ اَوْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ دَعَى دَعَى

نَهْ پِهْ اَخْرَكِنِ رَا اَلِيْرُو دَعَى نَهْ دَا هُمُ مَعْلُوْمَهْ شُو اَ چِهْ دَعَى بَعْتِ دَعَى
 بِنْدِيْزِ بَاعْتِ نَهْ بَلَكِهْ دَعَى تَهْوُلُو پِهْ اَخْرَكِنِ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ مَبْعُوْتِ كُوِي
 دَعَى اللهُ بِهْ مَشِيْتِ كِنَعَى مَقْدَرَا و،

دَعَى بَعْتِ عَمُوِي دَلِيْل

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُوْلُ اللهِ
 اَلْبَاكُمُ جَمِيْعًا اَلَّذِيْ لَكُمْ مُلْكُ
 السَّمٰوٰتِ وَ اَلْاَرْضِ جِ دَلَا عِرَافِ اَيَّةِ عَمَلِ اَوْ تَبْرَكَ اَلَّذِي
 نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهْ لِيَكُوْنُ لِلْعٰلَمِيْنَ نَذِيْرًا (سُوْرَةُ الْقُرْآنِ
 اَيَّةِ عَمَلِ) اَوْ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ (رَسُوْمَةُ اَلْاَنْبِيَا
 اَيَّةِ عَمَلِ) دَا تَهْوُلِ دَلَالَتِ كُوِي چِهْ دَعَى كَرِيْمِ صَلِي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْتِ تَهْوُلُو
 قَوْمُو نُو اَوْ زَمَانُو دِ پَا سَرَا و و نُو قِيَا مَتَهْ پُو رَعَى اِنْسَانِ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ
 پِهْ اُمَّتِ كِنَعَى شَامِلِ دِي، دَا دَلِيْلِ دَعَى چِهْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ نَهْ پِسِ بِهْ بِلِ
 حُوْكِ نَهْ مَبْعُوْتِ كِيْرِي، اَوْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ پِهْ مَوْجُوْدِ مَشِي كِنَعَى دَعَى بِلِ
 نَبِي رَا نُو ضَرُورَتِ حُكِهْ نَشْتَه، چِهْ دَعَى عَلَيْهِ السَّلَامِ رَا اَكْمَلِ اَلْاَنْبِيَا
 دِي، لَكِهْ چِهْ نَهْرِ نَهْ پِسِ دَعَى دِيُو عَى بَلُو لُو اَوْ دَرِيَا بِ نَهْ پِسِ دَعَى بَرَزِ ضَرُورَتِ
 نَشْتَه، پِهْ مَا كَانِ مَعْمُوْدًا اَبَا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ كِنَعَى رُو جِهْ دَعَى حَضْرُو
 عَلَيْهِ السَّلَامِ دَعَى نَسْبِي پَلَا رُو اَلِي نَفِي اَشُو هْ، اَوْ پِهْ رُو لِكِنِ رَسُوْلُ اللهِ وَ
 خَاتَمِ النَّبِيْنَ كِنَعَى دَعَى رُو حَانِي اَوْ دِيْنِي پَلَا رُو اَلِي نَفِي ثَابِتَهْ مَعْلُوْمَهْ
 شُو هْ چِهْ دَعَى حَضْرُو عَلَيْهِ السَّلَامِ پِهْ دِيْنِي پَلَا رُو اَلِي كِنَعَى دَعَى بِلِ چَا شَرَكِتِ
 نَشِي كِيْدَعَى لَكِهْ حُكِهْ چِهْ پِهْ نَسْبِي پَلَا رُو اَلِي كِنَعَى دَرِ سَرَا هِيْغُوْكِ شَرِيْكِيْدِ
 نَشُو، حُكِهْ چِهْ دِيُو سَرِي هِيْجَرِ دَعَى دَعَى نَسْبِي پَلَا رُو نَشِي كِيْدَعَى
 نُو دِيُو اُمَّتِ دَعَى رُو حَانِي پَلَا رُو اَلِي حُكِهْ كِيْدَعَى شِي، هِيْجَرِ نَشِي كِيْدَعَى
 دَعَى قَبَلِي دَلِيْل: يَوْمِئِذٍ بِمَا اُنزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنزِلَ مِنْ
 قَبْلِكَ (سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ اَيَّةِ اَيَّةِ عَمَلِ) وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُوْلٍ

رہی گانت بنو اسرائیل تسوسہم
 الانبیاء کما هلك نبي خلفه وانه
 لانبي بعدى و يكون خلفاء فيكثرون
 بخارى شريف جلد ۱ ص ۲۱۹ و مسلم
 نہ پس بل نبی نشئت عنقریب کخلفاء
 کتاب الایمان

کرامو سلسلہ بہ شروع شی چہ کنو بہ وی

مرزا الیک چہ وحی اور سالت بہ ختروی مکرولات ، امامت او خلافت بہ کلہ
 نہ ختمیزی (مکتوب مرزا استشید الاذہان جلد اول ص ۷)

۷) اِنَّ الرِّسَالَةَ وَ التَّبْوَةَ قَدْ انْقَطَعَتْ : سالت او نبوت ختم دے دے
 فَلَا رَسُوْلَ بَعْدُ وَلَا نَبِيَّ (ترمذی و صحیح) : نہ پس نہ نبی نہ رسول وی ،

تحفہ بغداد مرزا ص ۱۰۰ و مرزا ازالہ اوہام کتب لیک چہ اسوہ نبی وحی اور سالت
 ترقیامتہ ختم دے ، پہ آئینہ کمالات ص ۲۲۰ کن لیک ردا سے بہ ہجرے انشی

چہ اللہ تعالیٰ خمونہ : نبی علیہ السلام نہ پس بل خوک نبی کوی او وہ لیزی
 او دا بہ ہم انشی چہ سلسلہ نبوت ختمیدو نہ پس بیا جاری کوی ، پہ

ہیامۃ البشری ص ۲۲۰ کن لیک ، چہ حضور علیہ السلام دو فالت نہ پس
 وحی ختمہ شوہ او اللہ تعالیٰ پہ دہ علیہ السلام نبیاً نوخانیہ کہے

حقیقہ ص ۲۲۰ ضمیمہ عربی کن لیک اِنَّ رَسُوْلَنَا خَاتَمَ النَّبِيّیْنَ وَ عَلَیْهِ
 انْقَطَعَتْ سِلْسِلَةُ الْمُرْسَلِیْنَ

۷) عَنْ اَبِي مُوسٰی مَرْفُوْعًا اَنَا مُحَمَّدٌ وَاَنَا اَحْمَدٌ وَاَنَا الْمُتَّقِي رَد و الا مسلم
 جلد دوم ص ۲۶۱ قَالَ النَّبِيُّ الْمُتَّقِي الْعَاقِبُ ، یعنی زہ آخر الانبیاء ہم

۷) اَبُو بَعِيْرٍ فِي الْحَلِيَّةِ عَنْ اَبِي ذَرٍّ مَرْفُوْعًا : نَبُوِّ هِيَ نَبِيْ اَدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 يَا اَبَا ذَرٍّ اَوَّلَ الْاَنْبِيَاءِ اَدَمُ وَالْاٰخِرُ هُمْ مُحَمَّدٌ ، او آخر محمد صلی اللہ علیہ

و مسلم دے ابن ہجر بہ فتح الباری کن دے حدیث نہ صحیح و بیلی وی ،

مرزا پہ حقیقۃ الوحی ص ۱۰ کن لیک ، او کہ تولونہ آخرے محمد مصطفیٰ
 صلی اللہ علیہ وسلم پیدا کرو ، چہ خاتم الانبیاء او ختم الرسل دے
 ۷) عَنْ اَبِي اُمَامَةَ مَرْفُوْعًا اَنَا الْاٰخِرُ : یعنی زہ آخر الانبیاء او تا سو
 الْاَنْبِيَاءِ وَاَنْتُمْ الْاٰخِرُ الْاُمَمِ : آخر الامم یعنی (ابن ماجہ)
 ۷) عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى

مَرْفُوْعًا لَيْسَ يَبْقَى بَعْدِي مِنَ النَّبُوَّةِ : یعنی خاتمہ پس بہ سوا کہ رہنیا بونو
 اِلَّا الرَّوُّ يَا الصَّالِحَةَ (نسائی و ابوداؤد) : بل ہیچ برخہ پاتے نشی ،

دارنگ رانا آخر الانبیاء و مسجدی آخر المساجد مسلم جلد
 اول ص ۲۳۰ وَ فِي الْبَرَارِ وَ مَسْجِدِي اٰخِرُ مَسَاجِدِ الْاَنْبِيَاءِ ، یعنی زہ

آخری بنی یم او خاتمات انبیاء علیہم السلام دجما تولو خاتم دے
 دارنگ د دو سو و نہ زیات احادیث د ختم نبوت بارہ کن موجود کہ

او پہ دے عقیدہ قائمہ شویدا ، د قرآن پہ ہیچ آیت او د احادیثو پہ
 ہیچ حدیث کن د نبوت د سلسلے جاری کولو خبر نہ دے و رکبے شوے

نہ د صحابہ کرام و نہ د تابعین و تبع تابعین و نہ د دوی نہ پس زمانہ
 سوا د مرزا د چا د عقیدہ پاتے شویدا ، پہ دا سے صورت کن بعض

قیاس نہ علو او انوی ترا شلی تا ویلوسہا د نبوت د جاری کولو عقیدہ
 پیدا کول د عقل او دین نہ د محرومی خورہ غت دلیل دے ،

اَللّٰهُمَّ اَحْفَظْنَا مِنْ هَذِهِ الشَّقَاوَةِ :

ختم نبوت او اجماع امت

ابن خلدون لیک ، چہ پہ دے امت کن رو مبئی اجماع ، د نبوت
 دعویہ کولو پہ وجہ د مسیلمہ کذاب پہ کفر او قتل انبوت او د ہفہ

نورے خرا بنی صحابہ کرام و نہ د ہفہ د قتل نہ پس معلومہ شوے
 او دفعہ رنگ بے اختلا فہ اجماع صدی پہ صدی کن نبوت د دعویہ دار

پہ کفر، ارتداد اور قتل باندے جاری دہ اوپہ دے کیں د تشریحی
 اوڈ غیر تشریحی نبوت ہیج تفصیل نہ دے پینتے شوے۔ خاتم النبیین
 للشیخ الأئود ص ۳۳۰ و ۳۳۱، علامہ قاری شرح فقہ اکبر مجتہباتی ص ۱۰
 کہنے یکی دَعْوَى التَّبَوُّةِ بَعْدَ بَيِّنَاتٍ كُفْرًا بِالْإِجْمَاعِ، دغہ رنگ د تفسیر پہ
 عاموکتا بونو، د حدیثو پہ شرحو اوڈ حلیمہ کلام پہ کتا بونو کیں د مدعی نبوت
 پہ کفر د اجماع اُمت نصریح شوبدہ :-

ختم نبوت اور دلالت

د الله نه بغیر د هر چیز شروع او ختم بدل دواہ ہ وی د نبوت ہم
 شروع او ختم بدل ضروری دی، د انسانی ژوند د و مبی زمانہ د ماشوم والی
 وک، رور و انسانی عقل کینے اضافہ کیدلے لکہ خنک چہ د ماشوم والی دوخت
 لباس د ماشوم د بدن و دے پہ جو رہ بد لیزی۔ د خاتم الانبیاء علیہ
 السلام زمانے پورے د انسانی عقل او شعور دہ مکملہ شوہ نو د غروخت
 انسان تہ د کامل شریعت او نبوت غونداے نعت عطا کولو ضرورت وو
 چہ قرآن پہ الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ سرہ د شریعت کاملہ عطا
 کولو اعلان اکرو، اَوَاكَا مَخْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ كَرِيْمًا لَّهٗ لِحْفِظُوْنَ ○ سرہ
 د دین او شریعت د حفاظت ہم اعلان اُشودے لہ پارہ چہ انسان د بل
 نبی ڈرا تلونہ پہ مستقبل کیں بالکل بے طبع شی، حکم چہ تکمیل دین او
 حفاظت دین دواہہ شویدی د کوم د پارہ چہ د نبی ڈرا تلو ضرورت وی
 تبلیغ خود اُمت اوڈ علماء کرامو کار دے چہ د ہف د پارہ د نبی ضرورت
 نشتہ لکہ قرآن کیں دی، كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرَجَتْ لِلنَّاسِ تَامِرُ دَن
 بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، اَوْ لَتَكُنَّ مِّنْكُمْ يَدٌ عُوْنٌ اِلَى
 الْخَيْرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ او د مثال پہ دل
 اُمت د تبلیغ فریضہ پہ قول د اکثر سمنو، یوازے شیخ معین الدین

نوی (۹۰۰۰۰۰) لکہ ہندوان مسلمانان کول، ادا کرہ ر نقش حیات
 تاریخ اسلام د دے گواہ دے چہ حضور علیہ السلام د خپل وصال نہ پس
 تقریباً یوںک یا پاؤ باندے لگ مسلمانان پرینی و و اون نوی کرورہ
 (۹) مسلمانان دی، چہ د اُمت پہ تبلیغ مسلمانان شول، نو داخو
 ہ معقول کار دے چہ اُمت پہ کوششونو او تبلیغ سرہ د نوی کرورہ مسلمانان
 پہ دینا کینے موجود وی لا تبلیغ جاری دے او پیا د ہم د کوم یونہی تلل
 ضروری وی چہ دے کرورہ و نو مسلمانان نو تہ کافر اوائی او یوازے یو شو
 خریدانو او چیلہ کانو تہ مسلمانان اوائی گو یاد دہ ر اقل د کافرانو،
 سلما نا نوکو د پارہ نہ بلکہ د مسلمانانو کافر نو د پارہ دی فِقِيْمُو فِقِيْمُو

د مرزائی و سوسو جواب

د نبوت مسئلہ د اسے بنیادی دہ چہ د کفر او ایمان پہ منح کینے د فوق
 او ستونکی پو لے کار ڈرگوی، هر کله چہ مرزا ایا نوڈ نبوت جاری سانو
 د مسئلہ د قرآن، حدیث، اجماع اُمت، صحابہ تابعین، فقہاء، متکلمین
 و د محمد ثبوتہ خلاف بیاموندہ نو خپلو پینورا تپنکولو د پارہ لے دیو شو
 کشفینور چہ مبہمو عبادا نو نو دا نرہ اکرہ اگر چہ پہ نور و حا یونو کیں
 لے ہمدغہ مصنفینور پہ خپلو صریحو عبار نو نو د ا حقیقت صفا بنکارہ
 رے دے خوشودا پورہ کول ہم یولو لے مرض دے چہ ہف نہ د خلاصید و
 اس د چانہ رسی نو دا و سوسے او دلیونہ مؤینو بنکارہ کوڈ اوور سرہ
 دے جو ابونہ ور کوڈ :-

پہ حضرت عائشہ مرزائی افتراء

مرزبان وائی چہ حضرت عائشہ رضی فرمائیلی دی مَوْلُو اِنَّہٗ خَاتَم
 لِنَبِيَّاءٍ وَلَا تَقُولُوْا لَآ نَبِيَّ بَعْدَہٗ، د ا حدیث پہ ڈر منشور کتبی د خاتم
 نبیین د آیت تشریح د پارہ، اوڈ مجمع البحار پہ قلملہ کیں پہ مست

شسته خواصی عبارت بل شان دے چہ مرزا یا نو بکین ددو کے د پار
گپ گوت کرے دے، دالفظ صدیقہ رضہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام یہ
سلسلہ کن ارشاد فرمایے دے رَا صُكَّهَا فِي حَدِيثِ عَيْسَى أَنَّهُ يَقْتُلُ
الْحَنَظِيرَ وَيَكْسِرُ الصَّلِيبَ وَيَزِيدُ فِي الْحَلَالِ أَنَّهُ نَزِيدٌ فِي حَلَالِ نَفْسِ
بِأَن يَتَزَوَّجَ وَيُولِدُ لَهُ وَكَانَ كَمْ يَتَزَوَّجُ قَبْلَ رَفْعِهِ إِلَى السَّمَاءِ
فَزَادَ فِي الْهَبُوطِ فِي الْحَلَالِ فَحَسِبْتَنِي يُؤْمِنُ كُلُّ أَحَدٍ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
وَيَتَّقِنُ أَنَّهُ بَشَرٌ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ وَ
تَقُولُ إِلَّا نَبِيَّ بَعْدَكَ، ددے پورے عبارت نہ معلومہ شوے چہ
صدیقہ رضہ فرمایے چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ خستہ
نہ ورا نہ دے نکاح نہ وو کرے آسمان نہ را کوزیدانہ پس بہ نکاح
اولاد بہ لے ہم کیسری او پہ حلالو کن د اضافے مطلب ہم دادے د
خوردی او صلیب پرستی خاتمہ بہ اگری او بتول اهل کتاب بہ ددہ بہ
اوبشریت ایمان اویقین را وری نو پہ دے وجہ حضور علیہ السلام تہ
الا نبیاء وائی لیکن لا نبی بعدک کہ دے بنیاد دے وایثی چہ حضرت
علیہ السلام د آسمان نہ دراکوزیدانہ انکار اگری، د هغوی، بنکار
مقصود اورو، چہ حضور علیہ السلام خاتم الانبیاء ہم دے او د هغه نہ
بل نوے نبی نشی جو رہے دے درومی جو رہی حضرت علیہ السلام د
رانلود انکار دہا زہ دالفظ ماہ استعمالی، حکہ چہ صدیقہ رضہ
د نوی نبوت د نفی قائلہ دہ مسند احمد جلد ۱ ص ۱۲۹ کن صدیقہ
حضور علیہ السلام نہ مرفوعا روایت کریدے (لا یبقی بعدی من النبوة
إلا المبشرات والرؤیا الصالحة، جو روایت د عائشہ رضہ مجهولہ
ہم دے

پہ حضرت علی دروغ تہل

داچہ حضرت علی د حسیو استاد ابو عبد الرحمن السلی نے و میلی روایت

روایتہ رخاتمہ، پہ زور لولوہ۔ ددے جواب بنکار دے چہ حضرت علی
بہ یزد راجح قرأت د زور والہ وواو موزو ہا ندا ہے پہ دیلو نویان کہہ
دے چہ دے معنی پہ لحاظ دفتے او کسرے فرق نشتنہ پچیلہ حضرت علی رضہ
نبوت د بندیز د حدیث راوی دے، بخاری اومسلم کہتے شتہ چہ أنت
نبی بمرک لہ هرون من موسی إلا انہ لا نبی بعدی

پہ شیخ اکبر د روغ تہل

داچہ شیخ اکبر د ولی د پارے نبوت ثابت کریدے، جواب دادے چہ د
موفیاً ورم پہ اصطلاح کن د نبوت لغوی معنی ائبائے عن الغیب
مطلقاً وحقاً او الہاماً، هغوی وحی تہ شرع او الہام تہ غیر شرع وائی
روندی ہے خو شیخ اکبر د دامنی چہ د شرعی نبوت دروازہ بندہ دہ لکہ
پہ فتوحات مکیہ جلد ۲ ص ۲۵۶ کن لیکے: ان الرؤیا جزء من أجزاء
النبوة فبقی للناس فی النبوة هذا وغیرہ ومع هذا الا یطعن اسم
النبوة ولا النبی الا علی المشرع راجح صاحب الوحی خاصہ اومتہ
لیکے، فما تطلق النبوة الا لکن النصف بالمجموع فذلك النبی
تلك النبوة حجرت علینا وانقطع، او ہر ددہ نہ پے البواقیت
مصرکت طبع مصر کن نقل دی، هذا باب اخلق بعد موت محمد صلی الله علیہ
وسلم لا یفخ لاحد الی یوم القیامة لکن بقی للاقریاء وحی الالہام
الذی لا یشرب فیہ:

پہ امام غناب دروغ تہل

داچہ پہ مجد المحيط جلد دریم ص ۲۱۳ امام غناب پہ حوالہ دا خبرہ
موجودہ دہ چہ پہ ارباب اطاعت کن بہ نبی د نبیا نو سرہ شامل وی
جواب دادے چہ دے نہ مراد رومبئی انبیاء علیہم السلام وی حکہ
پہ امام موصوف د ختم نبوت نصیرم کریدے لکہ چہ د ختم نبوت مطلب

داعیہ بیا نبوی، اَنَّهُ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لِأَنَّهُ خَتَمَ النَّبُوَّةَ أَيْ تَمَّتْهَا بِحَيْثِيَّةِ
پہ جلال الدین رومی دروغ تزل: قولی،

فکر کن در راه نیکو خد متے

تا نبوت یابی اندر امتے !

دے نبوت مقصد ہغہ قُربِ الہی دے چہ کہ نبوت دنیض نہ
حاصلیزی اصل نبوت تیر مطلب نہ دے حکم چہ رومی پچھلہ کہ
ختم نبوت قائلہ دے، لکہ دفتر پنجم کتب بیکی: ع

بارسول الشدرسالت راتمام

تو نمودی پچھو شمس بے غمام

اوپہ خلورم دفتر کتب لیکی ع

ابن ہسمہ افکار کفران زادشان

چون در آمد سید آخر زمان

پہ علامہ قاری دروغ تزل

پہ موضوعات کبیر مشہ کتب دا حدیث، لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ لَكَانَ
نَبِيًّا قُلْتُ مَعَ هَذَا أَيْ الضَّعْفُ لَوْ عَاشَ إِبْرَاهِيمُ وَصَارَ نَبِيًّا وَكَذَا
لَوْ صَارَ عُمَرُ نَبِيًّا لَكَانَ مِنْ أَنْبَاءِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَعِيسَى وَخُضْرَاءَ
وَالْيَاسِينَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فَلَا يَنْتَاقِضُ قَوْلُهُ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ إِذَا مَعْنَى
لَوْ يَأْتِي نَبِيٌّ بَعْدَهُ لَا يَنْسُخُ مِلَّتَهُ وَكَمْ يَكُنْ مِنْ أُمَّتِهِ،

دے جواب دادے چہ کہ ابراہیم او عمرہ نبوت کہ دے،
ہم نوہ حضور علیہ السلام پہ وخت کتب بہ وونہ چہ کہ حضور علیہ السلام

نہ دستور مانہ کتب کچرے عیسیٰ، خضر او الیاس علیہم السلام را حی
نوغہ پخوانی (رویان دینی) پیغبران دی نوی ندی او چہ را حی نو کہ امتی
پہ حیثیت بہ را حی، پچھلہ علامہ قاری رحمہ اللہ تعالیٰ پہ شرح شمائل
باب اول ص ۳۳ کتب فرمائی ملی دی،

أَنَّهُ خَتَمَهُمْ أَيْ جَاءَ الْخَيْرُ هُمْ فَلَا نَبِيَّ بَعْدَهُ أَيْ لَا نَبِيًّا أَحَدٌ بَعْدَ فَلَا
يُنَافِي نَزُولَ عِيسَى مُتَابِعًا لِشَرِّعَتِهِ مُتَمَدًّا مِنَ الْقُرْآنِ وَالسُّنَّةِ
رَوَقَالَ فِي الْمُرْقَاتِ جَلَدُهُ ص ۳۳ الْمَقْفِيُّ مَنْ قَفَا أَشْرَهُ إِذَا نَسَعَهُ
يَعْنِي أَنَّهُ أَخَذَ الْأَنْبِيَاءَ الْأَوَّلِيْنَ عَلَى الْخَيْرِ هُمْ لِأَنِّي بَعْدَهُ وَقَالَ
فِي شَرْحِ الْفِقْهِ الْأَكْبَرِ الْمُجْتَبَأِيِّ ص ۳۳ وَدَعَا النَّبُوَّةَ بَعْدَ نَبِيِّنَا
كُفْرًا بِالْإِجْمَاعِ،

دغہ رنگ حدیث در کوعاش ابراہیم لکان نبیاً دا بن ماجہ روایت
دے چہ یہ پکنی ابوشیبہ ابراہیم بن عثمان ساقط راوی دے رتہذیب
التہذیب صحیح حدیث د بخاری داعیہ دے کوفصی ان یتکون بعد
محمدا نبی عا ش ابنتہ ولیکن لا نبی بعدہ:

پہ امام ربانی مجدد الف ثانی باندروغ تزل

دامام ربانی پہ مکتوبات جلد ۷ مکتوب ۷۱ کتب د الیکل

حصول کمالات نبوت مرتابان را بطریق تبعیت و دراشت بعد از بعثت خاتم الرسل
علیہ و علی جمیع الانبیاء و الرسل الصلوٰۃ و التحیات منافی غایت اونیت،

لَا تَكُنْ مِنَ الْمُتَرَدِّينَ ۵، مرزا یانود دے عبارت نہ دے تا بتولو کوشش کریں
چہ امام ربانی رح کہ نبوت جاری پاتے کید و قائل دے، خود سے نہ دے نہ

مغوی مطلب کہ بعضوا جزاؤہ نبوت کمالات حاصلول دی، نہ چہ قول
کمالات کہ نبوت، یعنی نبوت شرعی، حکم چہ امام موصوف رح پچھلہ دویم دفتر

۱۳۳ اومہ حصہ مکتوب ۷۱ کتب د اهل السنۃ د عقائد او پہ بارہ کتب بیکی

و خاتم الانبیاء محمد رسول است و عیسیٰ علیہ السلام کہ نزول خواہد نمود عمل بشریت او خواہد کرد و بعنوان اُمت او خواہد بود، او در نزوم حصہ ششم ص ۳۵ و ۳۶ مطبوعہ امرتسرنجی کلان کہنے یکی، اول انبیاء آرم علیہ السلام و آخر ایشان خاتم نبوت نشان حضرت محمد رسول اللہ است و عیسیٰ علیہ السلام کہ از آسمان نزول خواہد فرمود متابعت شریعت خاتم الرسل خواہد نمود، داہنول بیان د میرزا ایت خلایق دے، د ختم نبوت نہ علاوہ اہ دے کہن د حضرت عیسیٰ علیہ السلام نزول د آسمانہ ذکر دے، او د یوحنا د متعلق مرزا پخپلہ پہ "شہادۃ القرآن" کہن لیکے، داوینا چہ مجید د بانندے ایمان را و پرل فرض نہ دی او پریدال دی انحراف) حکمہ چہ اللہ تعالیٰ فرمائی،

وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ

پہ شاہ ولی اللہ د دروغ تزل

پہ تفہیمات الہیہ جلد دویم ص ۲۴۵ تفہیم شاہ صاحب لیکے ختم بہ النبیین آئے لایوجد من یا مرہ اللہ سبحانہ بالتشریح علی الناس، دے عبارت نہ مرزا یا نو دا مطلب را ا بشکو چہ د علیہ السلام نہ پس صرف شرعی (تشریحی) نبوت بند دے، حالانکہ د تشریح شاہ صاحب د پخپلہ پہ تفہیمات جلد دوم ص ۲۴۵ کہن کریب فرمائی، وَ صَارَ خَاتَمَ هَذِهِ الدَّوْرَةِ لَا يُبْکِنُ أَنْ يُوجَدَ بَعْدَ نَبِيِّ، اویا جلد ۱ تفہیم ص ۲۴۵ کہن لیکے، مُحَمَّدٌ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ وَ دَعْوَتُهُ عَامَّةٌ لِجَمِيعِ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ وَ هُوَ اَفْضَلُ الْاَنْبِيَاءِ بِهَذِهِ الْخَاصَّةِ وَ بَعَثُوا اٰخَرِي وَ قَالَ فِي حُجَّةِ اللّٰهِ فِي حَيْثُ بَدِءَ هَذَا الْاَمْرَ نُبُوَّةَ اَلْفِ اَلْقَبُوَّةِ اِنْفَضْتُ بِوَفَاةِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ اَلْخِلَافَةُ لَا سَيْفٌ فِيهَا يَمْتَلِئُ عُثْمَانُ وَ اَلْخِلَافَةُ

بِشَهَادَةِ عَلِيِّ كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ وَ خَلِجُ الْحَسَنِ، او پہ دے فارسی ترجمہ د خاتم النبیین کہن بیا لیکے، نیست محمد پدربیش کس از مردمان شما و لیکن پیغمبر خدا و محمد پیغمبران یعنی بعد از اوے هیچ پیغمبر نباشد،

پہ مولانا محمد قاسم د دروغ تزل

مرزا یا نو مولانا محمد قاسم رح نہ د ختم زمانی انکار منسوب کریدے حالانکہ ہغوی، پخپلہ فرمائی، کچرے اطلاق او عموم شتہ نو خاتمیت زمانی ثابت دے کچرے دا سے نہ وی نو د خاتمیت زمانی لزوم منل دلالت التزامی خاتمیت ثابت دی، بل خوا د نبی علیہ السلام دا قسم تصدیق دانت متی بہتر لہ ہارون من مؤسی الا انک لا نبی بعدی، چہ پہ ذکر شوی، طرز د لفظ خاتم النبیین، نہ ما خود دی، پہ دے باب کہن کافی دی، حکمہ چہ دامضمون تواتر نہ رسیدے دے او پہ دے دامت اجماع ہم دے، اگرچہ الفاظہ "لا نبی بعدی"، پہ سند متواتر منقول نہ دی، نو د الفاظو دا عدم تواتر با وجود التواتر معنوی پہ دا سے دی، لکہ د فرضو د رکعاتو نو د شمیر تواتر چہ منکرے کا فرد دارنگ د دے، "لا نبی بعدی"، منکرہم کا فردے، پہ تحذیر الناس ص ۲۴۵ کتب خانہ امدادیہ، او پہ مناظر عجیبہ ص ۳۵ کہنے لیکے خاتمیت زمانی خپل دین او ایمان دے البتہ د ناحق تہمت خہ علاج نشتہ

پہ مولانا عبدالحی د دروغ تزل

مولانا موصوف پہ "دافع الوسوس فی اثرا بن عباس" ص ۳۲ کہن لیکے دی، "د اہل سنت علماء ہم دا خبرہ ہنکارہ کوی، چہ د نبی علیہ السلام پہ زمانہ کر، سالت کہن ہیشوک نبی خاوند د نوی شریعت نشی کیدے کوم نبی چہ پہ د زمانہ کہن داعی، نو ہفہ بہ د شریعت محمدی تابع دی نو پہ ہر تقدیر بعثت محمدیہ عام دے، جواب دا دے چہ دا

مضمون دترمیکہ ک نور و طبقوا و ک هغوی د انبیاء متعلق دے لکہ کدے
وضاحت پہ «ر زجر الناس» صکتہ کن چہ دوی کرے دے، ختم نبوت
حقیقی بالنسبة الی انبیاء جمیع الطبقات یعنی آتہ لکم نعت النبوة
لاحد فی طبقہ، او مجموع الفتاوی جلد اول ص ۹۹ کن مولانا مصوف
لیکی «قال ابو سکر فی التمهید اعلم ان الواجب علی کل عاقل ان
یعتقد ان محمدا کان رسول الله والآن هو رسول الله وکان
خاتم الانبیاء ولا یجوز بعدہ ان یكون احدا نبیا ومن ادعی النبوة
فی زماننا یكون کافرا» دداسے بناکارہ خبر و کولو با وجود ک
داو تیلی شی، چہ دے دے د ختم نبوت منکر و!!!

ختم نبوت د علامہ اقبال رح پہ نظر کن

۱) لیکی چہ «قادیانیت د یهودی مذہب چر بہ دے، احمبا پہ
نزد بھائیٹ د قادیانیت نہ زیات مخلص دے، حکمہ چہ بھایان
بنکارہ د اسلام مخالف دی، لیکن قادیان د اسلام خواہم اصول
ظاہری طور قائم ساتی مگر پہ پتہ د اسلام د روح او مقاصد
مہلک دی، د قادیانی فرتے د خدا ئے داسے تصور چہ ہفہ حایس
دے، او ہفہ سرہ د دشمنانو د پارہ بيشمیرہ زلزے او بیماری
او دوی د نبی پہ بارہ کن داتخیل چہ ہفہ مجوسی وی او دوی
عقیدہ چہ ک مسیح روح کن تسلسل دے رہ ہرہ زمانہ کن بیل بیل
صبح راتے شی د آیونہ و وچہ بس ختم شو (العیاذ باللہ مترجم)
داتولے عقیدے داسے دی چہ د یهودیت عناصر لری گویا کہ دا تخریک
یہودیت طرف تہ واپس بوتلل دی، حرف اقبال رح ص ۲۳۳ مرتبہ
لطیف احمد شروانی

۱) پہ اسلامی ایران کن د مؤبدانہ اثر لاندے ملحدانہ تخریک

اوجت شول او هغوی د بروز، حلول او ظل وغیرہ اصطلاح کانے
دے لہ پارہ روانے کرے چہ پہ کن دتناسخ تصور پت کرے شی،
دے اصطلاح کانورڈا نول، پہ دے وجہ ضروری و وجہ د مسلمانانو
پہ زرو نوا اول وارید انہ لگی تر دے چہ د مسیح موعود اصطلاح ہم
اسلامی نہ دے بلکہ اجنبی دہ چہ شروع ئے ہم ددے مؤبدانہ تصور نہ
شویدہ، حکمہ چہ د اصطلاح کانے مؤبدانہ د اسلام د ہومی دور
پہ تاریخی او مذہبی کتابون کینے نہ ملاد پزی»

رحرف اقبال، ص ۲۳۳ و ۲۳۴

۳) قادیانی تولے د اسلامی یووالی د دشمن دے مسلمانان د ہفہ تخریک

پہ معاملہ کن دیر حساس دی، کوم چہ د هغوی د یووالی د پارہ خطرناک
وی، چنانچہ ہر یودا سے مذہبی جماعت چہ پہ تاریخی طور، خود
اسلام سرہ تہری وی، لیکن خپل نبیاد پہ نوی نبوت ابردی، او دوی
پہ الہامو تو اعتقاد نہ لرونکی ہول مسلمانان دوی کافر یولی دا
خو مسلمانان د خپل یووالی د پارہ خطرہ کنری حکمہ چہ اسلامی یووالے
پہ ختم نبوت مضبوط پزی :- (رحرف اقبال ص ۲۳۳) مرنرا محمود
خلیفہ دوم پہ آئینہ صداقت ص ۳۵ کن لیکی، ہر ہفہ مسلمان چہ د
حضرت مسیح موعود پہ بیعت کن شامل ندے نو ہفہ کافر دے د اسلام
د دائرے نہ بھر دے، اگر چہ ہفہ د مسیح موعود نوم ہفہ نہ وی اور پتہ
(۲۴) خہ پہ دے ہفہ شک شبہ نہ لرم چہ دا احمدیان د اسلام
او دملک دوار و غداران وی رد اقبال رح خط د جواہر لال پہ نوم، خہ
زارہ خطونہ، حصہ اول ص ۲۹۳ مرتبہ جواہر لال مطبوعہ جامعہ ملیت
نویں چیلے اندیاں

۵) خبا پہ رائے کن د قادیانیانو صرف دوا لارے دی چہ با خود

خیلو رُو نرو تقلید اُکری او یا د ختم نبوت تا ویلونه پریزیدی او هغه د خپل پوره مفهوم سره قبول کړی، کدوی دانوی تا ویلونه صرف په دے غرض دی چه ددوی شپږ د اسلام په حلقه کښی وی چه سیاسی فائده واخلی ر حرف اقبال ص ۱۳۶-۱۳۷

۶) خما په رائے کښ حکومت د پاره بهترینه طریقه کار به دا وی چه هغه قادیانیا ن یو بیل بوتی له امنی چه دا به د قادیانیا نو د پالیسی عین مطابق وی او مسلمانان به هم دروا دارئی داسے معامله کوی که څنگه چه پورو مذهبونو سره کوی، اودا د قادیانیا نو د پالیسی مطابق څکه دی چه د دویم خلیفه مرزا بشیرالدین پخپله خطبه په حواله د الفضل اخبار ۲۱ اگست ۱۹۱۷ حضرت مسیح موعود فرمائی، چه د هغوی (د مسلمانانو) اسلام بیل او څو بنز اسلام بیل دے، د هغوی خدا ښه بل او څو بنز بل دے، د هغوی بل او څو بنز صحیح بل دے دغه رنگ څو بنز په هره خبره کښ اختلاف دے، :

۷) د علامه اقبال انگریزی حکومت ته مشوره، په نوی دستور کښ د اقلیتونو د تحفظ خیال ساتلے شوے، دے خما په خیال کښ قادیانیا ن به د حکومت نه د جدا کید و په مطالبه کښ وړاندے والے نه کوی خوملت اسلامیہ د دے مطالبے پوره حق لری چه قادیانیا ن د جدا کړے شی، کچرے حکومت دا مطالبه نه منله نو د مسلمانانو به شک وی چه حکومت د دے نوی مذهب په جدا کولو کښ ډیل کوی، حکومت په ۱۹۱۹ د سیکمانو د جدا کید و د مطالبے انتظار اُ نکرو اُس د قادیانیا نو د دے مطالبے ولے انتظار کوی حرف اقبال ص ۱۳۷ باندے علامه اقبال لیکي، په غونج کښ قطع تعلق په نکاح او نورو معاملو کښ د مسلمانانو به بائیکاټ او د ټولونو د پریزیا ت دا اعلان چه د نیائے اسلام کافر ده، اودا د اسلام نه دومر

زیاتہ لری ده څومره چه سیکمان به د هند وانو نه لری نه وی څکه چه سیکمان او هندوان خو خپل منیج کښ و دونه کوی، هر کله چه قادیانیا ن په مذهبی، معاشرتی معاملو کښ څان جدا کړی، نو په سیاسی ډول مسلمانانو کښ د شامل پاتے کید و د پاره ولے پریشانوی ارفخرا اقبال ص ۱۳۷

۸) پابندی په باغی جماعت لگول پکاردی، علامه اقبال انگریزی حکومت نه لیکلی دی، کچرے دیو تو مریو والے په خطر ه کښ وی نو هغه د پاره سواد د بل علاج نشته چه هغه د عنادی ټولونو په خلاف مدافعت اُ کړی، اُس سوال دادے چه د مدافعت طریقه څه وی! هغه دا ده چه اصل ټولی ته د دوا دارئی تلقین اُ کړی حالانکه د هغوی یو والے په خطر ه کښ وی او باغی ټولی ته د هغه تبلیغ پوره اجازت وی کوم چه دروغو لیکلو به پک پک وی ا ر حرف اقبال ص ۱۳۷

زلا وایم چه د مرزا دایو کښل د کورونو کښلونه زیات دی کوم چه هغه په ایښه کمالات ص ۱۳۷ کښ لیکلی دی چه څوک مانه منی او خما د دعوے تصدیق نه کوی او ایمان پر نه را و لری نو هغه ټول د زنا اولاد دی،

قیامت، معاد او مجازات د اعمالو د قیامت نومونه

د کوم څیز نومونه چه کښ وی نو دا د هغه د لوټے والی دلیل دے، دا لله تعالی نومونه کښ دی دا هم د الله تعالی د لویئی دلیل دے، امام سیوطی رح پښه وړالسافرة فی امور الاخره، کښ د قیامت آیتیا نومونه ذکر کړیدی رصت مطبوعه کاشی رام لاهور) موبز په هغه کښه بکار ده مشهور نومونه ذکر کوو

۱- السَّاعَةُ

قیامت دانومله دُوُو و جهودے، یوله دے و جھے چه قیامت به ناگهانہ لائی، لکه چه یو کینتہ تیریدون

پس ناگهانہ چه دویمہ کینتہ لائی، او دویمہ له دے و جھے چه قیامت کنی داوینوا آخرینو حساب به پہ لبز وخت مثلاً یو کینتہ کنی ختم شی اوهم دامعنی دَرَسْرِبِ الْحَسَابِ دے اوهم دامعنی دَحَضْرَتِ عَلِيِّ رَضِيَ

منقول دے، إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ آتِيَةٌ عَنَّا
۲- الْقِيَامَةُ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ

يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِثْلَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ سورة العنكبوت آية ۱۸
نوم وجه دادا چه ددے معنی ادریدال دی، او په دے ورخ بہ بتول خلق ملائکے او روح بہ دے الله په ممکن ترهغه وخته ولا پروی تزکومے چه الله تعالی جل شانہ اُغواہی۔

۳- الْقَارِعَةُ

قَرَعُ زَبْرَةَ دَرَزْدُوا و پچولوتہ و بیله شی، ددے ورخ دَویرے نہ بہ ہم زہونہ دَرَزَبِرِي و کَ چیری

القَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ

دَادْحَقٌ نَهَ مَا خُوذَدے، ددے نوم مطلب دَابَسُوْدَلِي

۴- الْحَاقَّةُ

چه دا ورخ حَقْرَدَة او په دے کن دَشْک شِبْهے خمر کُنْجَانِشْ نَشْتَه مَالْحَاقَّةُ مَالْحَاقَّةُ

۵- الْوَاقِعَةُ

دَادَرُوْعٌ نَهَ مَا خُوذَدے مطلب دا چه ددے بَواقِع کیدو کنی هِجْ شَک نَشْتَه بلکه دا خَاخَا و اقِع کیدو کنی

۶- الْغَاشِيَةُ

حَقِيْقَتِ دے رَاذَلُوْقَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَيْسَ لَوْ قَعْنَهَا كَاذِبَةٌ (دَغَشِي) معنی پَتِيُوْل دِي، ددے ورخ له هِيبَتَه

حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ

بِه زَهُونَه پَتِ شَي و خَلَقَ بِه اَوْ تَرَشِي هَلْ اَتَشَكَّ

چه دامو بنزد قیامت صورت نه وایو۔
چه دامو بنزد قیامت صورت نه وایو۔
چه دامو بنزد قیامت صورت نه وایو۔

۷- الزُّفَّةُ

در آنرف معنی نَزْدے کیدل رَا زَفِ الشَّيْءِ قَرِبٌ، اودا ورخ دَحَقِيْقَتِ پِه اَعْتِبَارِ سَه اِنَزْدَه دَه حُكْمَ چه

خَاخَا رَا تَلُوْنِكِ خِيَزِ نَزْدَ دے و ی او تَلُوْنِكِ خِيَزِ لَرِ دے و ی، بله دا چه مَرَك دَ قِيَامَتِ دَرَوَا زَه دَه اَو مَرَكِ نَزْدَ دے دَ رَا زَفَتِ الْاَزْفَتُ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَا شِفَاةٌ

۸- يَوْمِ التَّغَابُنِ

اَعْبِن تَكْنِي اَو دَوَكِ تَه وَاثِي، پِه دے ورخ به دا بِنَكَارَه شَي چه پِه دُنْيَا كِن كَوْمِ خَلْقِ پِه دَوَكِ كِن

چه دَعْمَرِ عَزِيْزِ قِيَمَتِي بَرَخَه تِي پِه كَوْمِ مَضْرُوْبِ خِيَزِ و نُو كِن تَبِيْرَه كَرِه اَو دَوَكِ كَوْمِ قِيَمَتِي حَلُوْنُوْنَه مَحْرُوْمَه وَا، ذَلِكْ يَوْمِ التَّغَابُنِ

۹- خَافِضَةٌ

ذَلِيْلَه كَوُوْنِكِ و رَخْ چه دِيْنَه اَو رِيْدَالِي خَلْقِ پِه پِه دے ورخ پِه جِهَنَمِ كِن پِه دِيْرَا نَدَه ذَلَتِ كِن و ی

۱۰- رَافِعَةٌ: اُجْتَوُوْنِكِ و رَخْ كَوْمِ خَلْقِ و چه دُنْيَا پِه رُوْنَدِ كِن دِيْنِ عَمُوْرِي كَرِيْدَه هِنُوِي پِه پِه دے ورخ دَجَنَّتِ پِه لَوْرُو اُجْتَوُرَدَ شَهْنَشَاهِيْتِ مَقَامُوْنُو كِن و ی، خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ

۱۱- الظَّامَّةُ الْكُبْرَى

ددے معنی لَوِيَه هَلَه مَكْلَه دَه اَو دَ قِيَامَتِ نَه بِلَه نَرِيَا نَه هِيْجْ هَلَه مَكْلَه نَشْتَه چه پِه دے

کِن بَه دَ تَبُوْلُو اِنْسَانًا نُو دَ قَسْمَتِ اَبْدِي فَيَصِلُه كِيْنِي رَفَا ذَا جَاءَتِ الظَّامَّةُ الْكُبْرَى، قِيَامَتِ اَوْ حَشْرُ لَشْرَدِ اِنْسَانِي رُوْنَدِ بِيْرَه ضَرُوْرِي خَا نَكَه دَه چه پِه دے خَوَا شَالِي اَوْ تَبَاهِي دَارُوْمَدَار دے

اَو دَ قِيَامَتِ پِه بَارَه كِن دَرِ سَه خِيَزُوْنَه دَغُوْمِرِ فِكْرِ جُو كَرِه دِي۔
۱۲) دَ قِيَامَتِ و جُوْدَه چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ صُوْرَتِ نَه وَا يُو۔
۱۳) دَ قِيَامَتِ مَقْصِدِ يَعْنِي دَ حَلُوْنُوْبَدَلِ چه دَامُوْبِنَزْدَ قِيَامَتِ نُوْمِ تَه وَا يُو

رس د قیامت تفصیلات مثلاً قیامت کیفیت، وزن و اعمال، حوش کوثر، پل صراط، نور، جنت اور دوزخ اور اسے نور دیر، دتو لوند روچھ بہ موہنہ، قیامت اور معاد صورت ذکر کو اور دے عقلی اور نقلی دلیلونہ بہ پیش کو،

د معاد اور قیامت نقلی ثبوت

را، بتول آسمانی دینونہ پہ قیامت قائمید او پہ دوبارہ ژوندون متفق دی اور بتول آسمانی ملتونہ دامینی، پہ شرح مواقف جلد ۱ تم ۲۹ کتب دانتقل موجود دے، اَجْمَعُ أَهْلَ الْمِلَّةِ وَالشَّرَائِعِ عَنْ خَيْرِهِمْ عَلَى جَوَارِحَ وَرُقُوعِهِ: یعنی بتول ملتونہ اور شریعتونہ متونکی خلق و حشر اجساد پہ جواز اور وقوع بانندے متفق دی۔

۳) بتول پیغمبرانو علیہم السلام د قیامت خبر و رکول کریدی د کوثر چہ زیات رشتینی خلق پہ بنیاد موکبن نشته قرآن پورہ تفصیل سرہ د قیامت بیان کریدے او بیا دے پہ بارہ کتب، مَصْدِقًا لِمَا مَعَكُمْ فرمائیل دے ثبوت دے چہ قرآن د تیر شو و آسمانی کتا بونو داصولو او عقائد و تصدیق کوی نو حکمہ د ثبوت، قیامت اور مجازات اعمال وغیرہ پہ بارہ کتب د ژوند و مینو آسمانی کتا بونو ہم تصدیق کوی، د قیامت نہ بی د آخرت ژوند د ژوند نیا د ژوند نہ دیر زیات او پائیدار دے وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى، د آخرت ژوند بہتر او پائیدار دے او بیائے اُفْرَمَائِيلَ، اِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ اِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى دامضمون د حضرت ابراہیم اور حضرت موسی علیہما السلام پہ صحیفونکے موجود دے۔

د فلسفیانو د انکار تردید

فلسفیانو د حشر اجساد نہ انکار کریدے د عملونو بدلہ ہغوی ہم مہنی

خو بعضے د سعادت اور شقاوت روحانی اور بعضے دے دتا سنج پہ صورت کتبہ موہنہ بہ دے تر دید کو، خوا اول دا اولو چہ د فلسفہ د قوانینو پہ مطابق ہم د انکار د منلو جو کہ نہ دے، حکمہ چہ دوی ہر ممکن د قدرت اور طاقت لانندے مہنی اور اظاہرہ دہ چہ حشر د اجساد د ممکن حکمہ دے چہ د حشر یوجزء انسانی روح دے، دویم د بدن ذرے، اور دیم د بدن جو رہنت، دادرے وارہ خیزونہ ممکن دی چہ پر قدرت الہی شتہ دادرے وارہ خیزونہ د مرگ نہ و ہانندے د اللہ پہ ایجاد موجود شوی وو، کچرے دانا ممکن او متنوع وے نو اولو خل بہ ہم نہ و موجود شوی دوبارہ ژوندی کیدل خوا اس عقل نہ دیر نزد دے دی د منلو د بارہ د قرآن بیان کریدی، «وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْنَا وَكَهَ الْمَثَلُ الْأَعْلَى» (سورۃ الروم ایت۷) یعنی د انسانی قدرت د قاعدے مطابق دوبارہ پیدا کول د ژومہی خل پیدا کولونہ زیات آسان دی ہر کلمہ چہ اللہ دیر لوئے دے نو ہغہ نہ دے دوار و تخلیقونو کتبہ ہنغ فرق نشتمہ

د نیشتمہ د شتہ کولوشبہ

فلسفیان بل انکار پہ دے قاعدہ کوی چہ نیشتمہ سرہ خیزونہ بدلیزی مطلب د اچہ اول خیز یو وارہ ختم شئی نو دویم وارہ ہغہ شے بیانشی موجودیدے کہ وی نو ہغہ بہ بل خیزری، نو دا غلطہ دہ چہ پہ قیامت کتبہ بہ ہو بہو ہر ہغہ انسان بیا دوبارہ ژوندے شی، د اشبہ بالکل باطلہ دہ حکمہ چہ د اول وجود نہ مانہ یوہ او د بل وجود زمانہ بلہ نو د اولے زمانے وجود ختم شو او پلے زمانے کتبہ بیا موجود شو خورشہ بدلندے او ہم ہغہ شے دے، کو مچہ ژومہی و مطلب د اشوچہ دلہ شئی کیدے چہ پہ یوزمانہ کتبہ یوشہ ختم شئی او ہر پہ دغ زمانہ کتبہ ہم دغہ شے بیا

موجود شی نودہ کن ہیج اشکال پاتے نشو چہ پہلہ زمانہ کنے دیو خیز
 بعینہ وجود کیدی ایشی او پور تہ ذکر قاعدہ ک فلسفیا نو غلطہ دہ، دا اعتراض
 خود خندا اور دے چہ اولہ زمانہ د اول شخصیت جزو و، بلہ زمانہ بہ د
 بل شخصیت جزو وی ہم د موی شخصی تہ حکمہ چہ زمانہ ک شخصیت
 جزو ہیچرے نشی کیدے ہفہ مشخصہ ندا کہ دا سے وہ نو دن سرے
 بہ ہفہ پڑونے حکمہ نہ وو چہ زمانہ بدلہ شویدا، د پوہ د پارہ یو آسان
 مثال، یوانسان پہ یوزمانہ (رڈ نیا)، کن موجود مر (معدوم) کیدو سرہ
 پہ برزخ (بلہ زمانہ) کن ورگ او پہ قیامت رپہ دربیہ زمانہ کن ہم دہ انسان
 دا سے مثال لوی لکھ چہ یو سرے دلا ہور نہ کراچی تہ لا رشی، زمانہ بدلہ
 شوہ مقامات بدل شو او سرے ہم ہفہ دے اول وار لا ہو کر موجود وو
 (رڈ نیا) چہ روان شو نو تہ لا ہو رکن وو او نہ کراچی کن وو معدوم شو
 (برزخ) او کراچی تہ چہ اُرسید و نولا ہو رکن نہ وو ر آخرت (دارے
 زمانے بکالے شوہ یوانسان معدوم شو او بیا موجود شو، خو ہمد غر
 انسان دے او بالکل بدل نشو، نو دا اعتراض بالکل غلط شو چہ زمانے
 پہ بدل لیدو سرہ، شخصیت بدل لیری کچرے دا سے وہ نو مکان پہ بدل لیدو
 بہ شخصیت بدل لیدو کوم سرے چہ پہ لا ہو رکن وی نو ملتان تہ پہ تلو
 آو سیدو بہ د ہفہ شخصیت بدل شرے وو حالانکہ دا سے نہ کیزی،
 دویم دا چہ دیو والی دار و مدار د اصلی اجزا و او د روح پہ یو والی دے دے
 نہ بغیر کچرے بل چہ فرق راشی نو پہ شخصیت خہ اثر نہ غور زوی، مثلاً
 کچرے دیو سری رنگ محکب سپین وو بیا گرم ملک کن پہ ہر کن کار
 کولو سرہ ک ہفہ رنگ کہ تور ہر نشی نو سرے ہر ہفہ دے بدل نشو
 د غہ رنگ کہ د پنچلسو کالو یوسرے د ویر شو کالو نشی نورنگ او قد او
 غب والی کن فرق راتلو سرہ بہ ہم دا ہفہ سرے وی کوم چہ واپا و

پو حکومت ہم د ہفہ ک نو کروی تنخواہ ور کونوہ پہ دغہ بنیادا نکار نہ
 کوی او د غتوالی او او بد والی پہ وجہ یو عدالت چرے
 د چامقدومہ نہ دہ خارجہ کچرے چہ تہ اُس بل سرے تہ، دغہ رنگ
 کہ د نیک یا بد عمل پہ وجہ کچرے شکل اور نگ کن شہ فرق پہ آخرت کن
 ہم شی، اصلی اجزاء تہ ہم ہفہ وی کوم چہ د نیا کن وو نو دا بہ ہم ہفہ
 سرے گنرے شی کوم چہ د نیا کن وو،

د معاد پہ بارہ کن مذہبوتہ

د روح متعلق دوہ رائے دی، اول دا چہ جسم لطیف دے، دویم دا چہ
 مجرد غیر مادی دے ددے اختلاف پہ بنیا د معاد پہ بارہ کن د شرح موافق
 مصری جلد آتم ص ۲۹۷ د نقل مطابق پنچہ اقوالہ دی :-

- ① معاد صرف جسمانی دے، حکمہ چہ بدن اور روح دوارہ جسمونہ دی
 (صرف دکثافت اولطافت فرق دے) نور عا دہ ہم ک جسم اُشوہ د ا د اکثر و
 متکلیب نو د اسلام قول دے چہ روح جسم لطیف امنی :-
- ② معاد صرف روحانی حکمہ دے چہ ک جسم اُعادہ ک نشترہ یوازہ پہ طرح
 د سعادت او شقاوت دار و مدار دے، د لویونان د فلاسفر الہین قول دے
 ③ معاد جسمالی اور روحانی دوارہ دے، دنیا جسم اور روح دوارہ دوبارہ موجود شدتہ دا قول حنی، قول
 یو بد بوسا دا غیب، معمرہ دقاخرینو امامیہ و لو اکثر و صوفیا و دے دا قول حضرت روح تہ مجرد غیر مادی
- ④ معاد بہ تہ جسمانی وی او تہ روحانی، دا قول د یونان تہ طب د حکیمان
 ⑤ د معاد د کیدو او نہ کیدو و ہیج فیصلہ ندا ک نشوہ توقف دے، چہ
 دا قول د جالینوس دے دہ تہ د اشک پر یوتے دے چہ روح ک ہفہ
 مسزاج نوم دے کوم چہ پہ سر ہی ختم شو او کہ د ہفہ جوہر نو م دے چہ مرگ
 نہ پس ہم باقی وی دا پنچہ اقوالہ ک انسان ک بدن اور روح سرہ ترو ن لری خو
 یو شبکم قول د تناسخ ہم شتہ چہ ہفہ د حکماء ہندا و د یونان ک بعضے

حکما و اود بعض منسوب الی الاسلام خلقود ے مثلاً احمد بن حابط چہ
د ابراہیم نظام شاگرد ے ابو مسلم خراسانی ، محمد بن زکریا ، طیب
رازی او قرامطہ :

د مجازاة درے شکله

د آخروالے د پارہ د ابن حزم مثل مثل جلد ، عاصد اکوری
د مجازاة اعمال درے شکله دی ۔

را د جثو حشر بہ د بعث بعد الموت پہ شکل کینی اود مجازاة اعمال بہ د
جنت اود دوزخ پہ شکل کینی وی ، دانائے د اهل اسلام اود آسمانی
مذہبوں نو اولو دہ ۔

(۲) د جثو حشر نہ بغیر صرف روح د نیکی اوبدائی اثر (خوندا اود بدی)
محسوسوی ، د اقسام مجازاة د حکما و الہیین قول دے ،

(۳) د نیک اوبد عملونو پہ بدلہ کینی د یوانسان روح بل انسان تہ بداید
تناسخ بجانا اة اعمال دے ، بعض حکماء د یونان اواکثر حکماء د ہند د اقول
گوی ،

تتقید

د ادوارہ آخیری قولونہ د انبیاء علیہم السلام د اجماع اود آسمانی
کتا بونونہ خلاف دی اود عقل او فلسفہ پہ بنیاد ہر غلط دی ، یوازہ روحانی
مجازات خو خک غلط دے چہ اعمالو کینی بدن اود روح دوارہ شریک دی او
بدلہ بہ یوازہ روح تہ ملاویزی اددے مثال دلے اگنرئی ، لکہ یوشل
اوبوند د انارو غلا کوی ، روت کچہ او پوخ انار نہ پیژنی اوشل اناروتہ
رسیدے نشی دوی ، د ایسے مشورہ اگری چہ روت لاندے نشی او
شل پہ اوبزہ سور کوی انار را ا شو کوی د باغ مالک د ادوارہ عدالت تہ
وراندے کوی دوارہ د خان خلاصولو خپل خپل د لیلونہ اوائی پوند
وائی چہ زہ وینم نہ نو غلا خنک کولے شم پوخ ا کچہ انارم خنک ا پیژندل
اوشل بدوائی چہ خہ اناروتہ رسیدے نہ شوم ما غلا خنک اگری ا

نوشکارہ خبرہ دہ چہ غلا خوشوے دہ بلکہ دوارہ سرہ پہ موقع
پولے شوے دہ نو د علالت فیصلہ بہ ضرور دای چہ غلا دوارہ وکری
دوارہ پہ فلا کین شریک دی نو سزا بہ ہر دوارہ و تہ وکولے شی ، ہم
امثال د روح اوبدن دے ہر یو یوازہ یوازہ نیک اوبد عمل نشی
پہ ہر کھلہ چہ نیک اوبد عمل پہ شریک دوارہ کوی نو جزاء اوسزا دوارہ و تہ
شریکہ پکار دہ :

د علاوہ یوازہ ، د روحانی مجازاة حقیقت د خوب دے چہ شوک تہ
د فائدے خوب اوبینی نو ہضہ تہ صرف پہ خوب کینی خوندا اوارام وی او کہ
پہ خراب خوب اوبینی نو پہ خوب کینی ورتہ بے خوندا او تکلیف محسوس
نود اقسام جزا سزا لو بے توتے دی د اعمالو پایدارہ او خو چندہ زیادہ
پکار دہ چہ انسان د ہضم پہ طمع خہ بنہ عمل اگری شی د خوب د مزد
طبع ہچھوک بنہ عمل نہ کوی اودے سرہ ہچھوے د انسان اصلاح نشی
دے د بنہ عمل شوق پیدا کولو ، بدکہ دلے پکار دہ چہ د دنیا د فائدے
پہ خو چندہ زیادہ تہ فائدہ پہ آخرت کینی ملاؤ نشی اوبیا پایدارہ
وی ، لکہ یومر کید ویکے سرے خپل یتیم کید و نکی خوتے د پارہ
یوسری سرے لس زردہ (.....) روپی امانت کیزی دی ، د خوب دنا پایدارہ
رما صلولو پہ خاطر دغہ سرے کہ دغہ یتیم تہ دغہ خپل امانت پہ
یا کینی وکری نو کور عقل او پائمل بہ خک بنکارہ شی چہ د لسوز و روپو
بقی فائدہ د خوب او تصور پہ فائدہ بیلل دھو بنیام ا و روغ سری
دے اودا باہت د امانت سپار لو ہم نشی چوریدے د امانت سپار
د ہضم بد لہ کار وکولے شی کومہ چہ دے تہ پہ خو چندہ زیادہ تہ وی
میدارہ او حقیقی وی لکہ پہ آخرت کینی د لسوز و روپو امانت سپار لو
نقہ صان کولو او قریبائی وکولو پہ بدلہ کینی چہ دہ تہ جنت یا د آخرت

نور لعنتونه و رکبیشی : دتناسخ رد

را دتناسخ په شکل کښ د عملونو بدله و رکول د عقل په موجب په دے وجهو درسته نه دے ،
 را دتناسخ له انصافه خلاف حکم دے چه په عمل کښ بدن او روح دواړه شریک دی او دتناسخ په شکل کېدله صرف روح ته ورکولے شی مثلاً د یو جرم انسان روح د مرگ نه پس په یو ذلیل چوری کښ یا په ذلیل خاوری او غنا ورکښ و لږولے شی نو سزا به یوازے روح ته ورکولے (بله د خندا خبره دا چه د بداسری د بدن په خائے به سزا د جوړ باد ذلیل خنا وراو د خاوری بدن ته ورکولے شی ، نو دا خود خریه خائے کلونه دا غل شو بله دا چه دے خائے نه به دا روح د بدله دپاره خواغی او بل بدن ته چه لار شی ، نو دا بدله به دچا گڼرے شی د ټولو نه که ورسره د نږدے څه خیال اکر څه نوده د غټ اړوند او جنجالی اشک جوړیږی نو ځکه دے بس کومر دتناسخ قائل کېدل به تصور خان باس دی مترجم دلته دا خیال هم غلط دے ، چه بدن صرف د عمل له ځکه دا په مجازة اعمال کښ بشریکول اته ی پکار او دے ته سزا ورکول به دا یه وی لکه د یو قاتل ټوپک ته سزا ورکول او یا د یو مسکر او ټپکار تیشی او کړندی ته جزا ورکول کومر چه جومات یا خانه کې جوړه کړی وی ، دا خیال ځکه غلط دے چه بدن آله نده بلکه پخپله او کوونکے دے آله خود فاعل نه جدا وی د هغه جزء نوی لکه یو نوره لیکن روح او بدن چه یو خائے شی نو هله څوک بڼه یا بدن به شی نو اصل فاعل بدن دے چه د روح په ادا نږه یو عمل کولے شی چه د روح د بدن په هرا ندام کښ ننوتے وی نو ښکاره شوه چه آله ځکه دے چه دا د روح په غم او خوشحالی کښ خا غنا شریک

نو ټوپک د قاتل ، او تیشی کړندی د خانه کې د معیار په غم او خوشحالی کښ هچرے نشی شریک دے ،
 دتناسخ دپاره دا دلیل باطل دے چه انسان د حیوانا تونه چه را آخلی یا د غریبه کورنۍ یو ذلیل انسان چه مصیبتونو کښ مبتلا شی ، دے بڼیا د د ا دے ، چه یو انسان بد عمل کړیږی ، نو د هغه روح په ذلیل فنا وریا ذلیل بل انسان کښ ننوزی او دارنگ هغه وړاندینی کس ته پخپل عمل بدله د خنا وریا د انسان د ذلت په صورت کښ ملاویشی باطل ځکه دے چه د خاړو و فطری تقاضا دا دے چه انسان تر کار واخلی او دپاره د جرم سابق هېڅ ضرورت نشته ځکه چه د د نیا نظام چلو لو دپاره د حکمت الهی تقاضا او ظهور دے ، کچرے انسان دے د کار نه اښته نو د خاړو وجود به لغو او بے فائده دے و د ا هم د حکمت الهی د شان خلاف دی ، دغه رنگ د بڼیا دمو خوشحالی او بد حالی د هغوی فطری تقاضا دے چه غنی د د فقیر نه کار واخلی ، فقیر د اجرت محتاج او غنی د هغه د کار محتاج دے په دے احتیاجونو د انسانی تمدن ربط قائم دے و د د نیا نظام پر چلیږی که دتناسخ تصور کېږی راغلو نو انسانی تمدن به بالکل د بے وړے شی د انسا قانونو معیبتونه او غمونه هم د حکمت الهی نه خالی دا یه دے نه دی چه د صحت او خوشحالی په حالت کښ د شکر د بڼه د مرض او د بد حالی په حالت کښ د صبر جذب به انسانی کمالات ښکاره وی او په دے د الله لږے او نږدے بنداگان پیژند دے شی .
 په تناسخی مجازات کښ د جرم علم نه وی
 دتناسخ په نامینلی صورت کښ یو حیوان او انسان ته دا علم نه وی چه هغه د کوم جرم په بدله کښ عذابولے شی ، یو انسان عدالت کښ خو مجرم نوردے شی په هغه د تا بتولو خاوری اکر یشی هله پس ته سزا

ورکولے شی، لیکن تناسخ پہ صورت کنی دالله عدالت دلو بو تو قونبکال
 کولے شی کوم کنی چہ نہ تحقیق وی، نہ مقدمہ چنول وی اونہ مجرم نہ
 دخیل خیل جرم پتہ وی چہ داسزا ہفہ نہ کوم جرم پہ بدلہ کنی
 ورکولے شی العیاذ باللہ، نو حکمہ دتناسخ داعقیدہ د عقل نہم خیل
 دمرک او پیدائش شمیرکنی دجورخت نشولے دتناسخ تردید داسے
 دتناسخیانو پہ خیال کچرے د حیوانانو پیدائش دانسانانو دبداعیلو
 دپارہ دبدلے پہ نتیجہ کنی وے نو پکارادہ چہ بدوانسانانو دمرک
 پہ مناسب شمیرکنی ہو مرہ خنا ورا و حیوانات پیدائش کولے خولے
 حکمہ نہ دہ چہ موئز وینو مثلاً یورخ کنی یولگ انسانان مری چہ پہ
 ہفہ کنی نیم خہ بلکہ نیات مجرمان او بدکار وی، خوبل خوانور حیوان
 ہم پہ دغہ ورخ کرور و نہ اوارگونہ پیدائش کنی نو معلومہ شوہ چہ دجور
 پیدائش د مجرم نو خونو دتناسخی جنجال نتیجہ نہ دہ بلکہ دابدائی تحقیق
 پہ دہ دل دالله تعالیٰ د حکمت پہ جو پیدائش کنی حکمہ دتناسخ عقیدہ باطلہ
 دتناسخ دتردید یوہ غتبہ وجہ داہم دہ، چہ دتناسخ پہ صورت کنی پہ
 منل ضروری وی چہ د مجرمانو انسانانو د حیوانانو خونو یودی حال
 موئز وینو کورو چہ دجد اجدادی انسانانو خونو کنی عقل او نطق
 لیکن حیوانی روخو نہ داہم ندی یا مثلاً پہ پیشو کنی کچرے کر انسان روح داہ
 وے د انسان روحی فطرت کنی د مری نہ کرکہ پر نہ دہ دا ہیچرے
 نشی کیدے چہ پیشو کنی رانوتو نہ فوراً پس فطرت داہم بدل شی چہ
 مریے پیسہ مندہ کوری داہم نیسی او پہ خوندے اُخوری ہرکلمہ چہ د فطرت
 فوراً بد کیدل نامعقول دی د انسان او حیوانی روخو فطرتو نہ جفا
 جفادی پہ دے وجہ دتناسخ عقیدہ سر: تردیابہ نامعقولہ دہ
 ہرکلمہ چہ د مجازات اعمال دہ صورتہ زیوارے د روح معاد دتناسخ

اونامعقولہ ثابت شو، نو دسے جوف یوصورت باقی پاتے شو ہفہ داچہ
 د مری بدن اورکوح دوارہ ژوندی کریشی او د حساب کتاب نہ
 پس دجنت اودوزخ پہ شکل کنی پہ دہ قانون مجازات نافذ کریشی، داخبرہ
 یوازے پہ آسمانی شریعتونو او دانیائے کورامو علیہم السلام پہ تو اشتر
 ثابتہ نہ دہ بلکہ عقل او فلسفہ ہم داموزون او معقول گنری، پہ ظاہر
 خودا دیرہ گرانہ بنکاری لیکن حقیقت کنی ہیچ گرانہ نہ دہ
 د معاد جسمانی حقیقت پہ دوزقاعہ و مہی دے، یو داچہ دامیرکن دے
 او محال نہ دے، بل داچہ دا دتخریب او تعمیر الہی نتیجہ دہ :-
د جسمانی معاد رو وجہ دلیل | د مجازات اعمال پہ خاطر روح
 سرہ د جسم دویم بارہ ژوندی
 کیدل میکن دی او محال نہ دی، د محال دہ معنی دی، یو غرتی چہ مطلب
 گران والے او سخت والے وی لکہ یوسری نہ داو نیل چہ راخہ لاہو ہاتہ خو
 ہفہ خدر اگری چہ شتم تلے دا بل ورپورے اُبنلی چہ خانجا بہ تے نو ہفہ
 اوائی چہ ناممکنہ (محالہ) دہ نو دے مطلب بہ داوی چہ تلل راتہ گران
 دی، خو کہ روان کرے تے وے پکت ہر خہ تے ورتہ بر کرے وے د ہفہ
 ارادہ شوے وے نولا ہو، نہ تلل ناممکن او محال نہ ہو، او بل د فلسفہ
 ناممکن او محال دے معنی تے داچہ نفی اثبات یو خانے کیدل چہ ہیچرے
 نشی کیدے لکہ یوسریے یو کمرہ کنی پہ یو وخت شتہ ہم او نشتہ ہم یا لکہ
 دہ پتہ دقو کئے پنچہ چہ تولہ دنیاد دے ضرب حاصل ہفہ خلو، بنائی
 چہ پنچہ نہ وی، نو خلاصہ مطلب بہ تے داوی چہ پنچہ نہ دی خو پنچہ دی
 نو قیامت او معاد پہ دے معنی محال نہ دے او کچرے محال پہ معنی د مشکل
 او د سخت واخلو نو ہفہ بہ وی خورا انسان د پارہ چہ د ہفہ بول کارونہ
 پراسبابو بنادی او اللہ تہ پہ دے معنی ہم محال حکمہ ندے چہ، اِنَّمَا امْرُؤُکَ

اِذَا ارَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُوْلَ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ، اوبلکہ داچہ متواتر خبر صادق دے تصدیق کرے دے، نوخک دا صحیح دے، چہ دیو ممکن تواتر سرہ تصدیق اُشی یا اعتباری ذریعہ سرہ اثبات شی نو دھے پہ واقع کید وکین ہیج شک شبہ نہ پائے کیری، مثلاً تیرشوی وخت کنی تجاہان ہیرو۔ شیمہا پہ ایتم ہم تباہ کیدل یو ممکنہ معاملہ وہ ہرکہ چہ اعتباری ذریعہ سرہ دے تصدیق اُشونو بتوے دُنیا اُمثلہ، دغہ رنگ د موجودہ دُنیا پہ شپیل کراسر نیل علیہ السلام رچہ ایتم ہم نہ پہ اربونو دے زیاتہ قوی دے تباہ کیدل ممکن اُمر دے اور سرہ دے تصدیق آسمانی کتا بو تو اود انبیاء علیہم السلام غوندے رشتینو هستو پہ پرلہ پے شہاد تو نو کرے دے نو بیاد دے یہ واقع کید وکین ہیج شک شبہ نشی کیدے۔

د جسمانی معاد دویم دلیل د معاد جسمانی حقیقت ورا نول اوجرہ ول دی مطلب

داچہ د دُنیا نظام ورا نہ دل او د آخرت نظام جوہ ول د معاد جسمانی حقیقت دے دا بہ اللہ کوی نرگوانہ خک نہہ کچرے انسان مے گرانہ گنری نو ہغہ کمان تگوری او پہ دے قیاس کوی لکہ چہ شل مند آتی اُچتوے، شی او میرے مے نشی اُچتوے حالانکہ دوارہ حیوانات دی خالق او مخلوق خوبرا کیدے ہم نشی اللہ داسے قوی دے چ نسبت مے د مخلوق سرہ کول ناممکن دی نو ہغہ نہہ دا ہچرے گرانہ نہ دہ چہ ہغہ خیل جوہ کرے تعمیر ر دُنیا) ورا ن کوی او دھے پہ خائے بل تعمیر آخرت اُکری، حکم چہ داسے خور انسان لگیادے کوی یو عمارت ورا نوی او بل دھے پہ خائے جوہ وی، نوخک اللہ تعالیٰ چ بے انتہا قوی دے، یقیناً داسے کولے شی چہ عمارت د دُنیا ورا ن کوی

اوعمارت د آخرت پیر آباد کوی، او ہمدغہ معاد جسمانی او قیامت دے چہ د ہغے در ستولے اور شتیوالے پہ عقل ثابت شرہ،
د قیامت او معاد جسمانی دریم دلیل خالق کائنات انسان

تہ روجہ ژوند ور کہور لیدلے کنط شی) پہ ہغہ وخت چہ ددہ نور و نشان ہم نہ وو، هل آتی علی الا نشان چین من اللہ ہرکم یکن شیباً صد کوراً، سورہ دہرآیہ علی اوبیاہ تی پہ قیامت کنی د مجازات اعمال د پارہ ژوندے کوی، انسان تہ روجہ حل بے نمونے پوٹے جوہ کول دیر گردن دی نمونہ چہ پیدا شی نو بیاد ہغہ پشنہ فقہ ہم جوہ ولے شی، روجہ د انسان ہیج نمونہ نہ وہ خدائے بے تکلیفہ پیدا کرونو دے قوی ترین هستی نہ دوبارہ پیدا کول د انسان خک کہ گردن کیدیشی لکہ فرمائی:

لَمَّا بَدَأْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيْدُكَ وَاَعَدَّا : موبن انسان روجہ حل جوہ کرور
 عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا فَعَلِيْنَ رَسُوْلًا نَّبِيَّارَ : دویم حل بے ہم داسے جوہ کرور
 اية عنك : داخو بن بچہ وعدہ دہ موبن بہ ضرور داسے کوو،
 وَضَرَبْ لَنَا مَثَلًا وَّنِيْسَى خَلْفَهُ ط قَالَ : انسان پہ موبن مثال خیروری
 مَن نَّجِي الْعِظْمَ وَهِيَ رَمِيْمٌ ط قُلْ : چہ داورا ستہ ہدوکی بہ خوک
 يُجِيْبُهَا اَلَّذِيْ اَنْشَأَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ ط : ژوندای کوی، رھغہ چہ خپل
 سورہ نيس اية عنك و : پیدایشی ہیر کرور نوم نہ ورتا اویہ
 چہ چار و جہ واری پیدا کرے و رھغہ بہ کے دویم وار ہم ژوندے کوی،

بلکہ دویم ایت شریف کنی دی :-
 وَهَوَّا هُوْنَ عَلِيْرًا : دا دویم بارہ پیدا کول د روجہ بی واری پیدا کولونہ
 دیر آزیات آسان دی

دے خبر و سرہ قیامت پہ عقلی رنگ کب ثابت شود آسانی لے پہ انسانی نسبت ا خود
گوندی اللہ تہ دوارہ پیدا کول یوشان دی ،

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى : (داللہ د پارہ اعلیٰ کمال دے)

دمعاد خلو رم دلیل

یود رزی چہ کویت او شیروانی جوہ ولے شی نوہغه بہ خادر پہ
چہ آسانہ شکہ جوہ ولے شی چہ دایو کارکنہ دل دے ، دغه رنگ
پیدا کول د آسان چہ اللہ کریدے نو دویم بارہ پیدا کول د ورتگی
غوندے رہ نسبت د آسمان انسان پیدا کول خوبیا دیر آسانہ نلھی
شکہ چہ کار (پیدا کول) یوتے ،

ءَاَنْتُمْ اَسْنَدٌ خَلَقْنَا اَمَّ السَّمَاءِ بَنِيهَا : آيا سنا سو پیدا کول گزان دی کہ د
رَفَعَ سَمَكًا فَسَوَّاهَا سُرَّةَ النَّزْعَةِ اَيْتَمِ آسمان چہ اللہ جوہ کر واد ویر
پہ اوچت خائے هغه کیبشودو :

یعنی آسمان تہ چہ اگورے نو د هغه پہ نسبت انسان د یور کو تے دے
هرکله چہ اللہ تہ د آسان پیدا کول کین هغه تکلیف تہ ورت د انسان پہ
پیدا کول کین بہ ورتہ شکہ تکلیف وی ، پنا پہ دے د انسان دوبارہ ژوند
د عقل نہ خلاف تہ دے ،

دمعاد او مجازات اعمال پنجم دلیل

سواد انسانہ کل کائنات د انسان د خدمت او فائده لپا رة
پیدا شوی دی رَوَسَخَّرْ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ : د آسمان و نوا
د ز هکے قول کائنات اللہ تعالیٰ ستا سو پہ کار او خدمت کین لگیا کریدی
خوانسان لے د طاعت او عبادت خداوندی لپا رة جوہ کریدی
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُوْنَهُ : مؤنبر پیر یان او بنیا دم د
خدا لے د عبادت د بارہ پیدا کول او د عبادت نتیجہ د دے فائده دی

کچوے قیامت دوبارہ ژوند ، مجازات اعمال ، جنت او دوزخ هنج ندوی
نو د عبادت هنج فائده بنکاره نشوے ، له دے و جے د انسان پیدا کول
عبث شو ، او په دے پنا د کائنا تو پیدا کول هم عبث شو او په دے وول
به (العیاذ باللہ) داللہ د اتول کار و نه عبث ثابت شی ، چه داللہ تع
د حکمت له شأنه خلاف دے داللہ تعالیٰ حکمت دادے چه د انسان د
عبلو نو پورہ نتیجہ د یہ قیامت بنکاره شی د حکم چه د نیا کین دا هے نشی کیدے
رمونبر و رواندے تفصیل سره بیان کریدیے ، چه داللہ د عمل دا کارخان
عبث ثابت نشی او د دے او د انسان پہ پیدا کول کین داللہ حکمت تہ ههم
بنکاره شی ، په دے خبر و د قیامت عقلی ثبوت راخی

دقیامت او مجازات اعمال شپږم دلیل

اللہ پاک انسان بیکاری د پارہ نه دے پیدا کرے : اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ
اَنْ يُّتْرَكَ سُدًى : (القیامة آیت عدد ۱) یاد انسان دا خیال دے چه دے
په بکاره برینودے شی دغه نشان ، اَلْحَسِبْتُمْ اَنْ مَّا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَّ
اَنْكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ○ سورة المؤمنون آية ۱۲ : آياتا سو
گمان کوئی چه تا سو مؤمن بن عبث پیدا کری بیئ او د علونو نتیجہ مؤمن لو د
پارہ به قیامت کین مؤمن نه بهر نه راخی خود نیا کین بنه او بد دواره
قسم انسانان شته ، شوک ظالم شوک منصف ، شوک نا فرمانه شوک
فرمانبردار ، شوک متقی ، شوک فاجر و غیره ، د نیا قول قومر نه د
اللہ د عدل او انصاف متنه کوی د دے په جوہ داللہ تعالیٰ سلوک دے
تولو سره یوشان نه دے بکار حکم چه داللہ عدل په بنکاره نشی
لکه یوانسانی بادشاه چه دافرق کوی وفادار او باغی سره یوشان سلوک
نه کوی وفادار له انعام و ر کوی او باغی له سزا و ر کوی په دنیا کین
دا هے نشو کیدے روپا تہ تفصیل سره بیان شوے دے :

نوڈ انسان دویم ژوند دے اللہ دے قسم انصاف کولوک پارہ ضروری شو
 هدا قیامت دے اود مجازات اعمال ورخ ده چه دک عقل له ا کچه ضروری
 ثابته شوه او قرآن ددے بیان دلعه کپیدا ۰
 اَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ۞ اَيَا كُمْ مِثْلُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
 کالفسيدین فی الارض اَمْ يَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ ۞ به الله بانده یقین کوونکی او
 کالْفَجَارِ ۞ نیکوکاره خلق مفیدانوسره برابر سا تو او خدا ترسوسره
 بد بد کردار وپه شان سلوک کوو، ر هچرے نه

د قیامت او مجازات اومردلیل

دا ضابطه شته چه هر مرکب لاصلی یا مصنوعی د باره مفرد ضروری
 دے لکه انسان چه دخا وریه ابره هور اودنه اصل مرکب دے نوخان خان
 له ددے مفردات هم شته خالصه خاوره، خالص اور وغیره وصغری
 مرکب ر شربت شنجبین د او بوسه سه کے او چینو نه جور دے دادره واره
 خالص خبز و نه خان خان له هم موجود دی دا ضابطه په امیانو، اعراضو،
 جواهر و او اوصافو بنو بانده حای دکه مثلا د یوزر وک رنگ چه
 تور او سور رنگ نه مرکب وی، نو د ادا ره خان خان له خالص هم
 شته، د نیابکن غم او خوشحالی یومرکب دے چه هرا انسان کنی دا
 دوا ره جمع وی، دا به انسان په د نیابکن نشته چه مکمل و خوشحالی له وی
 او هیچ غم و درد سده نه وی، اودا به هم نشته چه بتول یغم وی او خوشحالی
 هلو وی نه نوک تیر شو قاعده په جوی د خوشحالی او غم نه مرکب
 د پاراه خالص مفردات خان خان له پکاری چه خوشحالی خان له یواکه
 موجود وی لکه جنت کینه د نیکانو د پاراه او غم و خان له یوازه موجود وی
 لکه دوزخ کنی د بدانو د پاراه، او هم ددے نه د قیامت مجازات اعمال
 اود جنت اودوزخ نبوت کینیکه ۰

د قیامت او مجازات اعمال اتم دلیل

په د نیابکن بنه خلق هم

اگنره لکه بتول انسانان یودا به مجموعه وی، چه اگنه علی اوقیعتی اجزاء
 هم وی، خسیس او کله درجه والا اجزله پکنه هم دی لکه د غنوبوتی
 کنی یوا علی جزء د غنمودا نه ر غلم ده او بل ادنی جزء د دوزخ او بوس
 دی دان نه د بنیادم خوراکه ده او بوس د نگر و خوراکه ده ددے بیلول
 پکاری چه هغه د پاراه په درمن کنی ددے غوبلول او لوزول پکاری دی
 غله به د انسان معدے نه حی او بوس به د نگر و معدے نه حی، د غه
 رنگ میدان حشر درمن اگنره چه هغه کینه د نیکانو و بدانو بیلول
 مقصد دی و امتازو الیوم ایتها المجرمون ۰ سورہ یس آیه عه
 (دے مجرمانو د نیکوکارو نه بیل شی)

اِنَّ یَوْمَ الْقِیَامِ کَانَ مِیْقَاتًا لِّلنَّبَاِ اَیة عکاح د نیکانو و بدانو د بیلولو ورخ
 تکل شوه ده، نیکان به خپل فطری خاله جنت نه لاره شی گویا کنی جنت
 انسانی معدا شوه او بدان به خپل فطری مقام دوزخ نه لاره شی گویا کنی
 دا دوزخ حیوانی معدا شوک، اودا به شوه لکه نیکان غله او غم وی
 او بدان لکه بوس او روحه چه د حیوانانو خوراک شی یا سوزله شی په
 شونو وغیره کنی

د قیامت او مجازات نهم دلیل

د انسان د فرد په شکل کنی وی که د قوم یا د وطن په شکل کنی و عیال او رقا و
 تقاضا دده په فطرت کنی خا محای وی اس دا رزو پوره کیدل ممکن لکه
 وی چه مؤنر و رانده تفصیل سره بیان کنی یسه چه نامیکن شها هشت
 او ارزو بانده بتول د نیامتیقه کیده نشی لکه د ساه اغستونو نه بکیرد

ژوندی پاتے کید و خواہش، هرکله چه دخالص راحت او خوشحالی
 د تمنا پوره کید و امکان ثابت شو نو په دنیا کین د دے پوره کولو انتظام
 یو خوله دے و چه نشو کیدے چه دنیا اوزمکه تنگه دایول انسانان
 پکین په یوخل نشو جمع کیدے او بل داچه خالصه خوشحالی او راحت پدینا
 کین شکله نشی کیدے چه یو بادشاه چه دیر خوشحاله او آرام کین بکاری خو
 ذرکود غمونه ورسره وی لکه د حکومت آوری و ذرعت بغاوت او مرض
 بیماری د خپلو خپلوانو مرگ د بل ملک حمله وغیره، اوس عقل رایتین
 لری چه قدرت د دخالص راحت او خوشحالی غوندے فطری خواهش
 پوره کولو انتظام کړی وی لکه چه د نور و ټولو فطری خواهشا تو انتظام د
 حکم کړیدے چه په فطرت کین د اغرنی خواهش د پوره کولو انتظام د
 قدرت ذمه داری دایه ده چه هغه حکیم او عادل دے دایه خواهش
 په فطرت کین نه ورختیوی کوم چه نه پوره کید و ښکته وی او انسان پرین
 تزیزی، اوس دے پوره کیدونکی خواهش د پاره د یولو دے بل جهان ضرورت
 دے چه هغه پوره دیر وسیع اولو دے وی او د انسان د فطری خواهش د
 جنت په شکل کین پوره شی، لا خوف علیهم ولا هم یحزنون رسوره
 البقره آیه ۶۴ نه به (په جنت کین) د چاغم وی او نه به دویرے اندیشه
 و لکم فیها ما تشئونی انفسکم و لکم فیها ما تداعون سورة حم
 السجد آیه ۲۱ رتا سوکاملو انسانانو له پاره به په جنت کین هغه خیزونه
 وی کوم چه ستاسوزر، غواری یا دے تا سو په ښکاره اغوایی هلته
 به خوانی وی لود او ب به نوری، صحت، غذا به وی او مرض او محتاجی به
 نوری، دے خبر ورسره قیامت او جنت خوعقلا ثابت شو مگر په دے
 بنیاد دوزخ د دے ثابت پدی چه دا د جنت ضد دے او معرف الاشیاء
 یا ضد ادها، هرکیز په خپل ضد پیژندے شی، شپه هله پیژندے شی چه

دوخ پیژنی، سپین به هله پیژندېشی، چه تورا پیژنی گرم به هله
 پیژندے شی چه یخ پیژنی په دے قاعده دوزخ هم ضروری شو چه هغه
 نه بدان یعنی د نیکانو ضد مجرمان لارشی، جنت به همیشه وی ټول
 آرام او راحت به وی دوزخ به هم همیشه وی، ټوله بے آرامی او تکلیف
 به وی د الله د انصاف تقاضا ده چه ټول جنت ته نه بوئی نوجهنم
 خکه ضروری شو، کوم قوم چه د جنت اقراری دے هغه دوزخ هم منی
 دے کینه خه اشکال نشته، خکه چه جنت او دوزخ د دنیاوی عملونو نتیجه
 ده د نیا کین بنه او بد عملونه او خلق و نو قیامت کین هم د دے نتیجه
 په دغی فرق پکار وه چه د الله تعالی انصاف او عدل پوره ښکاره شی

د قیامت او مجازات اعمال لسم دلیل

د بشر اصلاح د نیا ټول قومونه دایه خوبنوی چه هغه د خدای
 او نذ بنیاد موصوف ضائع کوی چه انسان ژرند په اطمینان امن او خوشحال
 کین تیرشی هر پر دے او انچه هر قوم په هر دور کینه د بشری اصلاح د پاد
 انتظامونه کړیدی مختلف ادارے جو په کړی مگر زه پوره اصلاح نشو
 د اصلاح عقلی اسباب در دے دی:

- ۱) تعلیم
- ۲) قانون حکومت
- ۳) او عقیده د مجازات اعمال
- ۱) په تعلیم خود نیک و بد عمل نه واقفیت راشی لیکن د عمل کولو باعث
 کیدے نشی،
- ۲) دویم سبب قانون هم په اصلاح بشری کین پوره کامیاب نشو خکه چه
 جرمونه روح کوی تزکومه چه روح کین پاکیزگی او انقلاب نه وی را غلې
 نو د جرمونو سلسله نه ختمیوی قانون په دے د جهو مجرم نه په سزا و
 کولو کین، پوره کامیاب نه دے، هرکله کینه د قانون حکومت نشی کید
 په غیر علا تو کین نه قانون نشته او نه حکومت، کچونه قانون او

حکومت وی نوبیا هم مجرمان دا سے خائے او دل سے وخت کنی جرم
 کوی چه هلته خوک گواہ نه وی په ده بنا هغه که سزا نه بیج شی او که
 اصلاح کار نا مکمله پاتے شی،
 بعضه خائے کنی گواہ خووی لیکن ربتیا گواهی نه کوی ده
 بعضه خائے کنی گواہ که اهی کول غواهی مگر مدعی علیه له ابره هغه
 ته غم مالی لالچ یا ویره ورکول هغه که گواهی نه بند کوی،
 بعضه خائے کنی ربتیا گواهی اشی لیکن که مخالف فریق دو کیل په جرحه
 ده که گواهی مسکو که اده اثره شی، او مجرم که سزا نه بیج پاتے شی،
 کچرے جرح سره هم گواهی صحیح ثابته شی نو فیصله که حج په لاس کنی
 ده هغه غلط هم کولے شی بالخصوص هغه وخت چه په زپه کنی نه
 رحم او خدا ترسی نه وی، نورشوت او سفارش فیصله په بل مخ واپه وی او کچر
 سزا نه بیج شی،
 کچرے سزا واپه کولے شی نو هغه به د جرم په جو به هومره سخت نه وی خو
 چه جرم سخت وی، دا شیو نه چه وی نو قانون جرمونه نشی بند کولے
 همدغه وجه ده چه قانون او سزا گانه خورشته مگر جرمونه زیاتیر
 او قیدیان ربتیا یان م ورخ په ورخ دیما د دیبیزی، بنا په ده اصلاح
 بشری کار د زره ر ضیم نه ده اعه شروع کول پکار دی چه اول خود کچر
 انشی او بیبا که اشی نو که سزا نه بیج نشی، که ده صورت دا ده چه
 په زره او صبر کچه که مجازات اعمال، او قیامت داسه پخه عقیده
 چه هغه نه سر یاسه دا فکر پیدا شی چه هر که گناه او حق تلفی کول خپل
 خان په آخرت کنی تباه کول دی او که خور و خور فانی فانی و په بدل کنی
 آخرت هغه داسی فائده بیلا دی چه دیو عقلمند سرکه کار نه ده
 دا هغه عقیده ده که کولے چه غله او اوان (عرب د جاهلیت) فربت

خوئی جو رکول او دده عقیده که پوخر والی په وجه که هغوی زرو نه او
 په مانغونه داسه روینا نه شو چه که هغوی نه که جرمونه، ظلم او حق تلفی
 نور نشان ورک شو که بشری اصلاح همدغه یو کچر به نخه ده که کولے چه که
 جرمونه او مشاهد و په بنیاد خپلواصلحی اثراتو نه که بنیا واقف کره هم
 دغه یوه امانت په که بشر مکمل اصلاح پر کیده شی، هغه ده که
 مجازات اعمال، امانت پخه عقیده او دارنگ قیامت او مجازات
 اعمال عقلا تا به بشر

دقیامت او مجازات یولس دلیل

انسان که کائناتو یو قیمتی جرم ده خور و ژوند ته لند ده آسمان
 نه مکه او غرونه که دیرے موده رایسه دی لیکن که انسان ژوند لکه که
 یسه دمرگ په یو چپه ختم شی لکه که چا کور کچه که خاوره لوغے وی،
 او که سرور و هم نو خاورین په زر تر زره که ختم شی او دغه قیمتی که سرو
 لوغے به دیرے موده پاتے وی خکه چه قیمتی خیز خوک خان نه نه لریه
 کوی، که نه معلومیزی، چه که قیمتی انسان سره مناسب بل قیمتی
 اورد ژوند که کوم کنی چه که نه به که عملو نو به له ملا ویزی او دا به
 تا بتول غواهی چه که حسبوس شیو نو په مقابله کنی که قیمتی انسان غیر
 بهم دیر زیات وی و ان الدار الاخره لیه الحیوان، که انسان اصلی
 ژوند د آخرت ده، چه ده قاعده پنا شو به فرق که حسبوس اذنه
 او که قیمتی اصلی پوره بشکاره شی، دغه ده قیامت دغه ده مجازات
 اعمال او دغه ده آخرت به

ده مجازات او قیامت دوسم دلیل

که اکثر خزاندا لیکي، چه که نوی دنوا په جو رک انسان شخصیت په
 دده خیزو نو به کاره کیزی: (۱) نیت (۲) قول (۳) فعل

را نیت د انسانی نفس لاندے پر شعور کن محفوظ دے چه هغه يو
 خيال هيركهي خوب كين ئے اگوري او بيا ورنه را يا د شي .
 ۲) او قول د هوا په چپو كچے محفوظ دے چه په ريدي يائي نظام بوخوا
 بل خوا نه وے را ابر وے شي ددے رفتار په يو سيكنه كين يولاك
 او شپك اتيا زره (۱۸۶۰۰) ميله دے ، ټول احوال په فضا كين محفوظ دي
 خو يو بل سره كچې وچي داسے آله لاندے پيدا كومه چه د يو بل نه را بيل
 كوي كيدے شي چه ر ستو پيدا شي ، په خلاف دريږي يائي نظام نه چه
 په اوگدا والي دريږي ستن په مختلفو لاندو نورو بوا برو لوسره مختلفو
 خايونونه آوازونه را كاري او يو بل سره كچې وچي نه خكه چه دكو
 چه په اوبد والي كين بيلے دي دغه رنگ هر فعل په فضا كين بو حرارت
 پريږي چه په نږدے وخت كين په نوي علمونو معلو موے شي ، ليكن
 په ډير وخت تيريد و سره داسے آله لاندے نه ده ايجاد چه
 هغه د فضا نه بيرته را واخلې كيدے شي چه ر ستو داسے آله هم پيدا شي
 دے تقريبنه د اخرت وجود درست ثابتيږي چه په هغه كين د نيت
 قول او فعل (چه محفوظ دي) نتيجه مرتبه شي ،
 دے نه علاوه د ما هر ين ارضياتو د تحقيق مطابق د زوكه په خيسته
 كين ديارلس سوه (۳۰۰) درجه كړے شته حالانكه داو بويش و لوه پاره
 سل درجه كړي كافي ده . ددے نه علاوه هر كال د زمكه نه په نږدو نږدو
 زلزله پيدا كيږي د بعضې پته اگني او د بعضې اڼه لگي داد هغه كړمئي
 نتيجه ده كومه چه د زمكه په خيسته كين پرته ده ادا ټول او د سمندار
 دا بو تر مخو لے ددے خبرے دليل دے چه جهنم د زمكه او سمندار د
 لاندے اودا ټول د جهنم اثرات دي .

د قيامت تفصيلات

د قيامت كيفيت | د قيامت حقيقت دوه خيزونه را يو د دے
 جهان ورا ټول او د بل جهان را خرت جوړ
 داداره الله دود يو كوسه تړي دي ، اول ټوكل تخريب د پاره دي او
 دويم ټوكل د تعمير د پاره دي تخريب په حقيقت كين د د نيامرگ دے
 نامر عادت داډے ، چه مرگ نه ورا نږدے هه مرض اورغ وي هغه
 چه په علاج بنه نشي نو دغه رنغ د طبيبانو په خيال كين لا علاج ده او
 هلاك وي ، نو هغه رنخور تر هلاك شي ، ټول انسانان مجموعه يو
 جسم اگنره هر كله چه هغه رنخور شي نو ددے قاعدے مطابق علاج
 ئے كوي شي كه علاج ئے ميكن نه وي نو لا علاج شي او هلاكت نه نږدے
 شي او بيا د الله قانون د هلاكت په ده ناند شي او هلاك شي ، د
 نسان د پاره نو د ټول كائنات خادمان دي هر كله چه انسان نه وي نو
 ياد ددے ټولو نورو كائناتو هېڅ ضرورت پاتے نشو نو حكه د انسان هلا
 سره دا ټول كائنات ا تر لے شي او هلاك شي نو دغه قيامت ددے
 ددے نه ورا نږدے حالت د د نيا ددے مرض موت اگنره چه د شريعت
 په اصطلاح كين دے ته ا شرائط الساعة يا د قيامت نشانے وييلے شي لكه
 چه يو سړي كين د مرگ نه ورا نږدے د مرگ نښانے ښكاره شي تر مرگه
 بړه شان وقفه وي دا خو وركوي انسان دے خود ټول عالم د مرگ
 حالت حكه مختلف دے چه دا د يو انسان په نسبت ډير لوئے شے دے
 نو دده د مرگ او نښو د مرگ كين به ډيره وقفه وي ددے نښے د
 مرگ علامت كبري دي كوي چه شريعت بنود لي دي .

عالمی مرض موت یا قیامت نینے

د خلقو ایمان او هغه سہا تری ضروری خیزونه عالم د پارہ لکہ
 د ژوندکو روح مثال لوی، دے کن چہ ثومره کموت راجی هومره عالمی
 صحت د پارہ مرض دے د امرض چہ عالمگیر شکل اختیار کمری نودا
 بہد عالم هلاکت او د قیامت د پارہ بہ غتے نینے وی اودے ر نثر تریہ
 مھلک وسیع شی لکہ چہ احادیثو کنی دی :-

(۱) د ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت ہے چہ قیامت بہ پہ شریرو
 انسانا نواقعی دی (مسلم شریف)

(۲) حضرت انس رضی اللہ عنہ و حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ نقل کوی چہ خور
 پورے اللہ اللہ و کونکی مؤمنان دی، نو قیامت بہ نہ قائمی دی،

(۳) حضرت حذیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ حدیث شریف نقل کرے دے چہ قیامت
 بہ نہ هغه نہ قائمی دی خور پورے چہ د دنیا اقتدار د بدترینو خلقو لاس
 کنی رانشی رترمذی شریف)

د احادیث بنائی چہ هر کله بدی عالمگیره ندوی نو قیامت بہ نہ کیری او دا
 د هلاکت عالم نینہ ده او کچرے لہن ایماندا خلق پاتے وی نو یہ مسلم
 کنی د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا روایت مطابق اللہ بہ دیر بنا نسته هو ارا لیزی
 او دے بہ د مؤمنانو د حورنہ قبض کمری او قیامت بہ یوازے پہ بد خلقو
 قائم شی بنا پہ دے قیامت قائم لو کنی پورپ چہ اہم کردار ادا کریدے
 ددوی تو لو علمونو ایمانی عقیدے او ایمانی عملو زخم کوی دیلونہ
 دادی :-

د کامریکے دہم جنسیت پرستانو یعنی د لواطت د حامیانو دا پنجم
 د رپورٹ دروز نامہ جنگ ۲۰ اپریل ۱۹۶۶ سنہ کنی روح دے، پہ مطابق دامریکے
 فوج کنی یو کور او یا لکہ (۱۷۰۰۰) ہم جنسیت پرستان یعنی لواطت

کوونکی دی او د امریکے پہ عامو خلقو کنی هر خلورم سہ پہ لواطت
 کینے بوخت دے :-

یوازے پہ برطانیہ کنی خوارس لکہ (۱۳۰۰۰) هغه حرامیان وارہ دی
 د کو موخمر ونہ چہ شپا رس یا اولس کالہ دے :-

هر کال د حرامیانو ورو پیدا نش او یازرہ دے د حمل غور د لو او د
 پیدا نش بند و نونہ علاوہ دی او سطا هر خوار لسم کس حرامی وی سنہ
 د رپورٹ مطابق پہ سٹلو کنی نوی امریکنیا پہ زنا کنی او او یا پہ سٹلو کنی

پہ لواطت بوخت دی، ددوی اندازہ ده چہ سنہ پورے بہ هر پنجم
 پیچے حوامی وی د رپورٹ د ترجمان اسلام ۴۴ مئی سنہ ۱۹۶۶) مغربی

تہذیب چہ کومہ خونریزی کویده پہ هغه ورا ندینے جنگ عظیم
 موجوده جنگونہ او ایتمی د سلع استعما لوی، د خداکے او دا خلا
 نہ انکار دے سو داو شراب ددوی د ژوند یوغتہ بر بنہ ده پہ ریدکا تو

او اخبار د نو دروغ خبرے خور ول د کامیاب سیاست نینہ گتے شی
 او تعجب دادے چہ د اگنا هم نشی گنہ لے، لکہ انگلستان او کنیدا چہ د
 لاسونو پہ پر قار کنی د لواطت د جواز قانون پاس کرو،

د شیلی پوک

د جمعے پہ ورخ بہ د سرافیل فرینتے پہ ذریعہ شیلی
 پوک وھلے شی پہ دے کینے بہ د جلالی تجلود و ممره

زیات طاقت وی چہ د هغه خدائی اثر نہ بہ دا بتول عالم درے و رہے شی

دا پوکل بہ پہ حقیقت کنی دا اللہ د مسمیت د صفت مظہری چہ هغه نہ
 بہ پہ هر چیز برنی او کوننی، باندے موت او فنا طاری شی، د قرآن بیان
 وَ نَبِّحْ فِي السَّمَوَاتِ فَاصْوِقْ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ؛ شیلی بہ ا پوکل شی نو د آسمان
 وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ مَسْرُورٌ؛ او زکے کائنات بہ هلاک شی
 زم آیت ۶۷

سوا دهنو چہ اللہ نے ہلاکول تہ غواہی :

دہلاکت نہ داخیزونہ مستثنی دی رادد وزخ کارکونکی ضربتے رس
حبت اود ہنے حورے غلمان حکہ چہ ددوی، پیدائش د بقا د بار
دے فنا د پارہ نہ دے، (۳) خلود مقر بے فریبے (۴) اومد ثورات
الامرا کومونہ چہ کارا غستل وی، د شہیدانودو حونہ چہ ہغوی سرہ
ہمیشہ ژوند و عودہ دہ، ر بد و السافرہ فی امور الاخرہ اکین - د
مستثنیات د حدیثونہ ثابت کپیدی، ہم پہ دے کتاب کین د بیہقی
پہ روایت دمقائل منقول دی چہ د شپیلئی د دائرے فراخی
د آسمانونو اود زمکو د فراخی برابر دہ

دویم پوکل

قرآن شریف کین دی رکنم نفع فیہا اُخری فاذا ہل
قیام ینظرون ہ سورۃ الزمر ایت ۷۵

دو بارہ شپیلئی پوک و ہلو سرہ بہ مرہ انسانان او حیوانات بتول
ژوندی شی ہم دا د ابن عباس رضی اللہ نہ پہ بدورالسافرہ "کین منقول
دی، طبرانی مقدم رض نہ پہ حسن سند نقل کپیدی چہ د بچی نہ تر بوم
پہ تول را ژوندی شی، کوم حمل چہ د وخت نہ ویا نندہ غورزیدے
وی کچرے د ہفہ اندامونہ پورہ وی اوسا ہ پکین داغلی وی، نو ژوندے
کولے بہ شی کہ داسے نہ وی نونہ بہ شی ژوندے کولے، د بتولو بہ ع
درے دیرش کالہ وی،

د پوکل بہ د اللہ د "محمی" صفت مظهر وی، د قرآن د ذکر شوی، د
آیت ترجمہ دادہ چہ د دویم بارہ بہ، شپیلئی پوک و ہلے شی نونہ
صری بہ ولار وی او کوری بہ (پہ دوار و پوک و ہلو کین بہ د خلوینتی
وقفہ وی، د بخاری) پہ دے خلویشتو کالو کین بہ خلوینت ورخے دے
نہ د چکہ سپیناؤ بو باران کیزی چہ د مر و پہ خاورین قالب بہ ورین

اودا بہ پہ انسانی شکونو کین بدلیری، پہ بدورالسافرہ "کین د ابو الشیح د
روایت مطابق پہ شپیلئی کین د بتولو د حونو بہ شپیر سوری دی ہنے
کین بہ د غدر و حونہ وی پہ پوک و ہلو بہ بتول خپلو خپلو قالبونو،
راوا لوزی او پکین بہ داخل شی، د بدن د ڈر و جمع کولو عمل بہ دزلزلے
پہ ذریعہ وی، لکہ قرآن وائی ران زلزلة الساعة شئی عظیمہ
د سورة الحج ایت علی ہر کله چہ ڈر و نہ د کالبوت شکل پخپلہ یا د
مدبرات الامرہ فریبنتو پہ ذریعہ جور شی، نوعرش بہ ہفہ سپین
آپ حیات خلوینتو ورخو پورے پیر و کیری،

پہ دے بہ دغہ خاورین قالب د کالبوت پہ غوہنیں قالب (کالبوت کین) بدل
شی، اوبیا بہ دا ہچرے نہ بدلیری او نہ فنا کیزی، د انسان بوجہ و جو
درماء القناء اود زکے د اوبونہ وو، اودا وجود بہ درماء الحیات او
دعرش د اوبونہ وی،

او ابوہریرہ رضی اللہ د حضور علیہ السلام نہ نقل کپیدے چہ دے تہ
(ماء الحیات) حضور علیہ السلام فرمایلی دی، پہ دویم پوک بہ
دغہ تیار و قالبونو (کالبوتونو) کین د حونہ منتقل شی اور و حونہ بہ راپاسی

د پوک و حکمت بیان

د دنیا نظام پہ مادی اسبابوروان دے، نو پہ دنیا کین پیدا کیدل ہم
پہ وار وادی، او مرکز ہم، نہ بتول خلق یوحائے پیدا کیزی او نہ تول
خلق یوحائے مری، بلکہ پیدا و ہست او مرکز کیدل پہ وار واد اور ووری،
لیکن د آخرت جہان د معنویا توارد جلال اود تدارت جہان دے دے تہ
عالم د فعیات ر پہ یوخل فوراً) ہم وکیلے شی، نو د دنیا بتول الہی
اور انسانی آبادی بہ پہ یوخل ختم کپیشی اور پہ دویم حل پوک و ہلو
باندے بہ پہ یوخل سمداستی بتول مری را ژوندی شی، لکہ چہ فوج پہ

پہ یوشیلی جمع کیری اوپہ یو خوریزی، د انسان پہ رومی ژوند
رد نیابکن دمور پہ خیمتہ د بنیاد صود قابونور کالبوتونو برا بن کولو
کار رمد بترات الامر، فرشتونو وغستواو دغه رنگ روح قبض
کول اوسره کول ئے هم ددغه فرشتو پہ ذریعہ کول

وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوْا اَيْدِيْهِمْ : فرشته دروح قبض کولو د پاره لاس
قُلْ يَتَوَكَّلْ كُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي ذُوْنُوْهُ اَنْتُمْ اُوْا يَه چه ستا سوروح
وَكُلُّ بِيْكُمْ رسوله السجده آية ع : هغه فرشته قبض کوی کوے چترتاسو
مقردی

د دے آیتونو پہ صوجب د فرشتو پہ ذریعہ په د نیابکن الله تعالی انتظام
د ژوند اوسرگ اچلولو، دے نه د الله تعالی احتیاج او کمزوری نه بلکه
خپله باد شاھی بنکاره کول وو، دواپه پوک وهل به حضرت اسرا قیل
علیه السلام کوی حکمچه در اسجدوا لادم، د تقاضا مطابق د مکی
قولونو خادمانه حیثیت پوره بنکاره شی، تردے پوره چه جنت اودوزخ
پوره قول انتظام اوجدمت د انسانانو به فرشته کوی، د جهنم انتظام
فرشته چلوی او جنت کین د اسلام اچولو فرض به هم د فرشتو په سپرد
وی قرآن کین ذکر دی، په رومی پوک وهل به الله تعالی تجلی د امانت
په کانا توور غور زوی اور په دویم پوک وهلوسه به د احیاء و حیات و
ور خور زولے شی، دورا نولو په پوک وهلو کین به هم نظر اوباقاعدک دی
شروع به د علویانو ر آسمانوی نه کیری، لکه اذ السماء انشقت
الانشقاق آیت علی و کومر تشقق السماء، بنا ئی چا آسمان به مات کد
شی کومر چه د د نیاجت دے دغه رنگ اذ الشمس کورت ه و اذ
النجوم انکد کت (التکویر آیت علی) په مطابق دکا نانو رو بنا
قول تسم ستوری به بیکاره او ختم کریشی رواذ البحار جرت رسوله

الانفطار آية ع او اذ البحار سُجُوت رسوله التکویر آية عی په
مطابق بتوے خوب دے او ترخه او په به یوحائے کریشی او په گرمی سره
به ختم کریشی د دے گرمی نه به په او واورا لگی بیا به غرونه په گرد
او غبار کین بدل کریشی زمکه به خورده کریشی، لکه قرآن فرمائی، وَاذْ
الْبَحَارُ نَسْفَتْ رَوْبُتِ الْجِبَالِ بَسَاءً فَكَانَتْ هَبَاءً مُّثْبِتًا ورسوله
الواقعه آية ع غرونه به والوزولے شی، اودره ذره به کریشی او تر په
خور وور گرد وغبار جوړ شی، بیا به دویم پوک وهلونه د تعمیر انتظام
کیری اوسری قول به را ژوندی شی او د الله په محبتن به په قطارونو کین
ا دریری

دمحشرنمکه

دمحشرنمکه به، د دنیا د نر مکه نه بکله وی،
يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ په دغه ورخ به د دنیا د نر مکه
نه بکله کبه شی دویم داچه صفات به ئے بدل شی اودریم داچه یوار به ئے
صفات بدل شی اوبل وار به ئے ذات بدل شی، غوره قول دادے چه
صرف صفات به ئی بدل شی، د بخاری اومسلم شریف کین د سهل بن سعد
نمرفوع حدیث را غلے دے، يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بِيضَاءَ
عَفْرَاءَ كَقَرْمَةِ النَّعِيِّ لَيْسَ فِيهَا عِلْمٌ لِأَحَدٍ، او په صحیحینو کین د ابوسعید
خدری رضی الله نمرفوع حدیث را غلے دے،
تَكُونُ الْأَرْضُ حُبْرَةً وَاحِدَةً) معنی شه دادا چه خلق به په داسے زمکه
را پاسولے شی، چه سپینه غنم، لکه به وی لکه دمیدے د دومی پشان
چه په دے به هخ قسم نینه نه وی، د ابوسعید د حدیث ترجمه دادا
چه دازمکه به د یوم دومی په شان وی، بعضه روایتونو کتے چه دچاندی
ذکر دے، نو د هغه مطلب صرف سپینوالے دچاندی پشان دے،

بیهقی کتب دابن مسعود رضی اللہ عنہ بہ صحیح سند الفاظ نقل دی،
 تَبْدَلُ الْأَرْضُ مَنْ أَرْضًا كَأَنَّهَا فِضَّةٌ، یعنی دد نیاز مکہ بہ پہ دا سے نامکہ
 بدلہ شی چر لکہ دچاندی بہ سپینہ وی، ابن جریر د زید بن ثابت
 نہ مرفوعاً حدیث نقل کریدے بہ۔
 إِنَّهَا تَكُونُ يَوْمَئِذٍ بَيْضًا مِثْلَ الْفِضَّةِ، داز مکہ بہ پہ دغہ درخ لکہ د
 چاندی سپینہ وی دغہ نہ معلومین چغورہ قول د صفا تو بد لید و دے،

دمؤمن خوراک خبناک

پہ میدان حشر کین بہ نامکہ دیک یک پشان وی او مؤمنان بہ دے نہ
 خوراک کوی، بدور الشافریہ ص ۱۱۱ کین منقول دی، چہ مؤمنان بہ د
 خپلو قدامونولہ طرفہ دغہ ز مکہ نہ خوراک کوی، او دگوشر ہغہ او بہ بہ
 شکی کوے چہ د پیونہ سپین، وارے نہ بیخے او د شاتو نہ خورے وی،
 حافظ بن حجر فرمائی، دادے دیارہ چہ مؤمن تہ د حشر پہ او بردہ
 مودہ کین دلورے، تندے خہ تکلیف نہ وی، بدور السافریہ ص ۱۱۱ کین د
 طبرانی معجم اوسط نہ مرفوعاً حدیث منقول دے، چہ د عرش دلالت
 بہ د اللہ لہ طرفہ بود ستر خوان خورشئی، چہ پہ دے نعمتو نہ او د خوراک
 خبناک دا سے خیزو نہ او میوے وی، چہ چاہ نہ وی لیدلی، نہ بہ تی پیر
 خیال کین راغلی وی خوپہ دغہ خوراجہ بانداے بہ روژ تیان مسلمانان
 خوراک کوی د هغوی پیژندگی بہ دا وی چہ د هغوی د خلونہ بہ دمشکو
 او د کستوری د خوشبو نیو د روزے خیزی،

بیان د حوض کوثر

قرآن فرمائی، اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ، ابن عباس رضی اللہ عنہما چہ دغہ
 حوض کوثر مراد دے، پہ میدان حشر کین بہ دھر پیغبر د هغہ د امت
 پہ جوہر حوض وی او پہ هغے کین د حضور، علیہ السلام حوض دینولونہ

لوئے وی، دامضمون ترمذی شریف کین د سمرہ رضی اللہ عنہا د مرفوع
 حدیث پہ صورت کین داخل دے، د حضور علیہ السلام حوض کوثر
 پہ میدان حشر کین کیدل د شیر پنجو سورہی حصا بہ ونہ نقل دے چہ پہ
 هغے کین خلور خلفاء کرام رضی اللہ عنہم عشرہ مبشرہ هغے دی، پہ ظا ہر بہ
 هغہ حوض خلور گتیز وی، او خلور وارہ غا پے بہ پے یواننا ازہ وی
 چہ خلور وارہ بہ یوازے یوازے د یو یومیاشت پہ منزل او بردے وی
 د هغے لویتے او کلا سونہ بہ د آسمان د ستور د شیر نہ هغے نیاتے وی
 خود هغہ ستور کو کم چہ مؤمنان او عواموتہ پہ نظر بنکاری د او بورنگ بہ
 د پیو پشان سپین د شاتو نہ زیات خوراک او د وارڈ نہ بہ بیخے وی دا
 بہ هغہ خلق خبئی کوم چہ د مؤمن نہ علاوہ د سنت نبوی نابعدار
 وی، بدعتیا نونہ بہ دگے و رکولے او دے نہ بہ لرے کولے شی دا بدعت
 لکہ د خوارجو، روافضو او معتزلہ و اعتقادی وی او کہ عملی وی، ظالمان
 بہ ہم دے نہ شرے شی دا بتول، و آیات د حدیثو د بدور السافریہ ص ۱۱۱
 نہ ترمذی اکٹے شی، حوض کوثر پہ حقیقت کین د سنت نبوی یا د کتاب
 او سنت جسمانی صورت دے چہ دے نہ بہ یوازے پہ کتاب او سنت عمل
 کوونکی فائدہ اگتے شی حکم چہ آخرت کین بتول اعمال بہ جسمانی صورت
 اختیار ہی بد عملونہ بہ د مضر شیونوار نیک عملونہ بہ د فائدہ مند شیونوار
 صورتونہ اختیار وی،

عمل نامے

پہ قرآن کریم کین ذکر دے

كَامَّا مَنِ اُذُنِي كَتَبْتُ بِمِيزَانٍ فَسَوْفَ : چا تہ چہ پہ بنی لاس عملنا مہ
 يَحَاسِبُ حَسَابًا يَسِيرًا وَيُنْقَلِبُ اِلَى : و رکوی بیشی نو هغہ بہ آسان حساب
 اَهْلِهِ مَسْرُورًا ○ دَامَا : و رکوی او پہ خوشحالی بہ جنت کین بچل

مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَأَى ظَهْرَهُ فَسَوِّفْ: اهل وعیال تہ را اُرسی او چاہتہ
یَدْعُوا كِبْرًا أَوْ يَصَلُّوا سَعِيرًا سورة: چہ دے سالہ طرفہ عملنامہ ور
الانشقاق آیت ۷۷ کورے شی نو ہغہ بہ ہلاکت ہلاکت چغہ
او پہ دوزخ کن بہ اغورزیری:

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ: چاہتہ چہ بہ نبی لاس عمل نامہ
هَذَا مِرْقَاتٌ أَوْ كِتَابٌ لِي إِنِّي كَلَمْتُ أَنفِي: ور کورے شی، نو ہغہ بہ دوشما
مَلُوقٌ حِسَابِيَّةً: نہ نورد تہ بنائی چہ اگوری خما عمل نامہ خما پہ دنیا
یقین ووجہ پہ دے ورخ بہ اللہ تعالیٰ سر لا خما ملاقات وی:

رسورہ الحاقۃ آیت ۷۷

وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ: اوچا تچہ پہ چپ لاس کن عملنامہ
يَلْبِئْسَ لِي لِمَ أُوتِيَ كِتَابِي هَذَا سورة: ور کوریشی نو ہغہ بہ افسوس کوی
الحاقۃ آیت ۷۷: چہ دا عملنامہ خوما تہ نہ دے واکرے شورے،
اقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ: ہرکس تہ بہ دے خدائے تعالیٰ حکم
حَسْبِيَ رَبِّي اسْمَاءُ آتِ عَسَىٰ: وی چہ خپلہ عملنامہ اگولہ او تہ
پخپلہ دخیل حساب لہ پارہ کافی تہ:

بدورالسا فرہ صکتا تا ۱۰۹، کن د ا حادیثو پہ بنیاد بیان کورے شورے دے
چہ تولے عملنامے بہ دے لوج محفوظ نہ عرش تہ را ورے شی کوم بہ چہ پہ دغہ
ورخ میدان محشر کن وی او جمع بہ کوریشی نوالہ تعالیٰ بہ بیاد خاص ہوا
پہ ذریعہ ہرکس تہ خپلہ خپلہ عمل نامہ د ہغہ د عمل پہ مناسب لاس کن
ور کوری او د ہرے عملنامے رومی الفاظ اقرأ کتبتک ہر ددہ اودرہ
دے پلار نور سرہ آواز کولے شی او حکم بہ ور تہ کولے شی دا عمل نامہ بہ
لوسنی او نالوسنی بول لوسنی شی، پہ دے وجہ حدیث شریف کن دی چہ
د اولاد ہنہ نوموڑا بندہ شی، چہ دے چا نسب ثابت نہ وی نو ہغہ بہ دے

د مور پہ نوم بطلے شی، داد عقل خلاف نہ دے چہ نالوسنی بہ ہم خپلہ
عملنامہ لو سنی شی، کوم علم چہ خدائے پاک د ا ستاد پہ ذریعہ بندے
شی، ہغہ بغیرا ستاد ہ پہ الہامی طریقہ ہم بندے شی لکہ دا نبیا وعلیم
السلام علوم اور حیوانا تو علوم لکہ دے جولا د خپلے جالے جوہر ووعلم، دشا تو
دے چئی دخیل کین جوہر ووعلم میں رتہ د اجتماعی امور و علم کوم چہ
پہ علم حیوانات کن بیان شویدی، دے زمانہ کن رتہ دے دے پرسید لو
حروفو پہ ذریعہ تعلیم و کولے شی ما پہ مشرق پاکستان کن پخپلہ لیدی

گواہی

ا- د انبیاء علیہم السلام او د علماء کرام گواہی

د جرم ثابتولو د پارہ د مضبوطا و اعتباری خلفو گواہی ضروری وی
انسانا تو د تولو نہ تو وجہ د انبیاء علیہم السلام پہ ذریعہ حق خبرے
او د خدائے تعالیٰ حکم و رسیدنی دی پہ دا ہے خلقو بہ پخپلہ پیغبران
علیہم السلام گواہان جوہریری او کچرے دا د پیغبران و انوار ثانور علم کوا
د رسولی وی نو ہم دوی بہ پر گواہان جوہریری، قرآن کریم فرمائی
وَجَاءِي بِالنَّبِيِّنَ وَالشَّاهِدِ اءِ اَوْرَ كَيْفِ اِذَا جُنَّا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدٌ
وَجُنَّا بِكَ عَلٰی هُوَ لاءِ شہیدان ساء آیت عنک

۲- د کرام کا تیسنو گواہی،

دویم داچہ د احکام و خدای نہ د انسانا نو خلاف کول او نہ کول
پہ خشکے بشکارا کولے شی، پہ دے بہ درے قسمہ گواہی پیش کولے شی
دا د کراما کا تبین گواہی کولے چہ بیگناہ فرینتے دی ربوہم یقوم الاشہاد
ای الملئکة، او اذ ایتلقی المتلقین عن الیمین وعن الشمال
قعید ما یلفظ من قول الا لکدیر کقیب عتید و

جَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝ كَوْمِ وَخْتِ چرک انسان
عملونه دوه مراغستونکی فر بنتره را اخلی او کینرا و چپ طرف نه
نایسته وی خه لفظ د خولے نه و توسره شیش لگوونکے تیاروی اوهر
کس به دایسه راخی چه یفر بنتره به فی راوی او دویم به فی گواهی وی، که
دُر مشور په حدیث مرفوع کن دی چه دادوه فر بخت به هم هغه
وی کوموبه چه نیکی او بدی لیکله به

۳- د اندامونو گواهی

کوماند امو نوچه عمل کرے وی د هغه به هغوی پخپله هم گواهی کوی
اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا ۝ نَنْ رر به موبند دوی په خولو مهر
اَيُّ يَهُمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا ۝ اَلْكَوْا و د دوی لا سونه به موبند
يَكْسِبُونَ ۝ ر سوره يس آية ۴۵ ۝ : سره خبره کوی او د دوی پینه به
هم د هغه عمل گواهی ورکړی کوم چه دوی به کول به

وَمَا كُنْتُمْ تُسْتَعْرَضُونَ اَنْ تَشْهَدُوْا ۝ او تا سونشی بیج کیده چه به تا سو
عَلَيْكُمْ سَمْعَكُمْ وَلَا اَبْصَارَكُمْ وَلَا ۝ گواهی اگری ستا سو فور و نه سترکه
جُلُوْدَكُمْ رَحْمَ السَّجْدَةِ اَيَّة ۴۶ ۝ : او خر هغه به

وَقَالُوا الْجُلُوْدُ هِيَ لِمَ شَهِدَتْ ۝ او دوی به خپلو خر منو ته وانی چه تا سو
عَلَيْنَا مَا قَالُوا اَنْطَقْنَا اللّٰهُ الَّذِي ۝ خمو بند خلاف و لے گواهی اگری هغوی
اَنْطَقَ كُلُّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلْقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۝ به وانی چه موبند هغه خدایه گویا نه
قَرَالِيَهُ دُر جَعُونَ ۝ ر حتم السجدة آیه ۲۱ ۝ : کړو کوم چه هره شے گویا نه کرے دے
او هغه تا سو و و چه وار پیدا کړی بی او هغه ته به واپس حتی به

۴- دخاله گواهی

قرآن کریم فرمائی، اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ اَفْوَاهِكُمْ اَلزَّلْزَلِ اَيَّة (۱۲) ابن
عباس رض د دے، آیت په تفسیر کن فرمائی، زمکه به د انسان د هغه

عمل خبر و د کوی کوم لے چه په دے کرے دے، دا بتول خلو ر قسیمه گواهی
شوے، د پیغمبر انوار فر بنتره علیهم السلام گواهی اعتباری ده حکه چه دواړه
گناه نه پاک دی، نوره دوه گواهی رداندا موبند و د خله هم اعتباری
حکه دی چه د اختلاف عادت دی دوی پخپله خبره نشی کولے الله پاک
بتر خبره را ابا سی لکه خنکه چه دوی به پخپله هم دا بیان کوی نو
والله تعالی نه زیات اعتباری به بل خوک وی،

دا اعتراض غلط دے چه اندامونه او خاله ژ به زلری نو خبره
به خنکه اگری، حکه چه یو انسان جامید شتی، رکیست او تپپ، کین
خبره محفوظ کولے شی، خه وخت چه غواری نو هغه خبره آوری،
نوالله تعالی خوپه طریق اونی دا هغه کولے شی، بله دا چه د الله کار دے ژ به
نه خبره ابا سی او که پینولا سولونه حکه چه بقول اندامونه د هغو بینه
دی اول لے ژ به نه خبره را و سته اُس د نورو اندامونو د الله پاک
قدرت او طاقت چه ا منلے شی، نو داسه خبر و مملو کن بیا هغ بیس پیش
نه وی، دے نه علاوه د نوزی تحقیق به نبیاد جناداتو او حیوانانو کن د مرتبو
په جوړ ژوند همرشته او گویائی هم لیکن د انسان نه علاوه د نورو گویائی

د انسان د غوړ و لونه بچه د ده
اَيُّوْنَهُ ۝ وَاَقَالَتْ نَسْلَهُ ۝ عَلَيْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ، وَاِنَّ مِنْهَا لَمَنْ يَلْمِظُ
مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ يَسْبِغُ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۝ كُلٌّ
قَدْ عَلِمَ صَلْوٰتَهُ وَتَسْبِيحَهُ،

حضور علیه السلام سهه دکانرو او د اوبن خبره په احادیثو کن ثابته
وی دا بتول شیرونه بنائی چه هر خه خبره کولے شی خو فرق دادے
چه د اخویا انسان او ریدے نشی او یا پر پوهیوی نه، خو آخرت کن به
د دے عادت په خلاف او ریدلے شی حکه چه آخرت هم د نا آشنا

شئو نوجهان دے، ہے خوتول ہر خہ اللہ تہ معلوم دی، دکوا ہوا و د
 عملنا موضوعت ہفہ نہ نشتنہ خوبیاہم داسے اللہ دے دیارہ کوی چہ
 بنیاد م تہ پخیلہ خیل عمل لیا دشی او پخیلہ پسخان اقرار اگری او
 گواہان پیر د ثبوت دیارہ پیش کریشی، چہ دانلہ عدل وانصاف بنہ
 واضح شی، حکمہ چہ اقرار او گواہان د مدعی ثابتولو مضبوط دلیلونہ
 دی ہم ہفہ چہ دیرہ اعتباری دی او جرحہ پرخکہ نشی کیدے چہ دوی
 غیر جانب داری لکہ پیغمبران او فریشتہ علیہم السلام، داندامونو
 شہادت یو قسم اقرار دے چہ بتولونہ مضبوط ثبوت دے،
 البتہ د خائے گواہی حکمہ دیرہ اعتباری دے چہ وہا نندے بیان ا شو
 چہ داد اللہ نعل دے او پدے یو شہادت ہم جرحہ نشی کیدے
 حکمہ چہ بنیادی جرحہ دوک دی یودا چہ گواہی بے اعتبارہ ثابت کریشی
 دلند داسے ہم نشتنہ حکمہ چہ پیغمبران فریشتہ مکان اواندامونہ بتول
 اعتباریان دی د علماء تصدیق بہ ہم پیغمبران کوی، حکمہ د گواہی
 ہم اعتباری شہو، اودویہ دا چہ دکوا ہا نوجانبنداری ثابت کریشی دتہ
 دا ہم حکمہ نشتنہ، بلکہ چہ انسان سرہ ددوی ہیخ لاندے بانندے
 ہیچر تہ نشی کیدے چہ داسے تیرکون د یوبل سرہ ا لری بکہ داندامونو
 گواہی خوی بتولونہ زیاتہ اعتباری حکمہ دے چہ دا پخیل خان اقرار دے
 دوی بہ پخیلہ ہم پندہ گناہ عذابیری،

د عملونوتول

قرآن فرمائی

وَلَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ: موزن بہ د انصاف تہ دتہ
 فَلَا تَطْلُمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَاِنْ كَانَ مِنْ عِشْرَانٍ: پد ورخ ابدو بیابہ پد چاہم حکم
 حقیقہ مرن خردے ل ا تہ ناط و گئی بنا خسیبہ نہ وی او کچرے د عمل وقتدار داری

د دے برابر وی ہر جہہ فی موزن نا و لو، اوموزن حساب د بارہ کافی یو
 وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ: (دھیامت پد ورخ د عملونو تکل حق دی)
 فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ: چہ دچا تولونہ دل نہ
 وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمَّهُ هَاوِيَةٌ رَسْرَسَةٌ: شو، نو ہغوی بہ زرہ
 القادرہ آہ عتق پورے کڈان کن وی، او دچا تولونہ چہ سپک
 شونو ہفہ لکاؤ نرہ کندہ دک:

داسے نورو آیتونو کمز واحدیثوا و د اہل سنت د علماء و اجماع
 سرہ ثابتہ دے چہ عملو، تہ بہ تلیشی، البتہ معتزلہ بتول او سلفو کن
 مجاہد، اعمش او ضحاک داوائی، چہ تکل د عملونو نشتنہ، کوم خائے چہ
 وزن لفظ راشی نو د ہفہ مطلب برابرے او عدل الہی بہ وی پورہ مطلب
 دا چہ اللہ بہ د عمل پد برابر (زیلے کھ بہ تہ وی) د ہفہ جوکہ د انصاف
 فیصلہ کوی خودا قول حکمہ غلط مے چہ وزن او میزان پد قرآن کن
 دروند والی او سپکوالی سرہ موصوف دے کہ انصاف مطلب وے
 نو دے سرہ دروند والے او سپکوالے بہ ذکر تہ و وچکہ چہ انصاف دروند
 سپک نشی کیدے نو د چھوٹو رائے داسے صحیح دک، چہ دغرتلہ بہ جسمانی
 او حسی وی، معنوی تہ (انصاف) ترندہ مراد۔ د میزان حتی بہ
 ثبوت کنی د سلمان فارسی رم د امر فوج حدیث دے،

يُوضَعُ الْمِيزَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلََوْ وَضِعَ: تہ بہ ادرولے شی ہفہ بہ دومر
 فِيهِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ كَوْسَعَهُ: فراخدی کچرے بتول آسمانونہ
 او زمکہ پد دے کنی کینودے شی نوز پکنی بہ خائے شی،

حافظ بن حجر رحمہ د احادیث د بخاری د آخری حدیث پد شرح کنی حاکم
 نہ پد روایت د سلمان رحمہ او ابن مردویہ تہ پد روایت د عائشہ رحمہ او
 بیہقی تہ پد روایت د انس رحمہ او طبرانی تہ پد روایت د ابو ہریرہ نقل کرینا

او ابن المبارک رحمہ اللہ سے روایت ہے کتاب الزهد ابو القاسم
لسکائی نے کتاب السننہ او آلوسی نے یہ تفسیر سورۃ اعراف میں نقل کر دی
تلا یہ وہ دہا کہ گنہ

ذو کلمہ کہ کج جمع پہ صیغہ ذکر شی نو
ہفتہ داعمالو بہ اعتبار سرحد نہ چہ اعمال گنہ روی نوجہ اعتباری شو
یا مراد کج جمع د سے نہ تعظیم روی مطلب ہے دا کہ یو دہ خود کوئے
والی پہ وجہ ددہ و پردہ چہ گنہ ورتہ او بیٹے شی لکہ گنہ بت قوم
نوح بن المرسلین حضرت نوح علیہ السلام نے تعظیماً پہ گنہ و پیغمبران
شہر کرو د بعضو رائے دہ چہ تلہ پہ گنہ روی یاد ہر گنہ کپارہ بیلہ
بیلہ تلہ دہ او یاد ہر عمل د پارہ بیلہ بیلہ تلہ دہ خوئے وجہ قول
غور یزد دہ

د موزون لهم بیان

ذچا عملو نہ بہ تلہ شی، او دچا بہ نشی
تلہ، تسطانی رح د امام غزالی رح نہ
نقل کریدے چہ ددہ برتو لو عملو نہ تلہ نشی، او د نور و تلو مکلفو
بہ تلہ شی، ① معصومین د گناہ نہ پاک خلق پیغمبران علیہم السلام
خونغا پہ یزد دے کہیں د مسلمانانو وارہ او بیونی ہم شامل دی،
② بل تلوے خلوار بہ اونوی کو رہہ ر..... م..... خلق دی، ③ دریم
توے د کفارو تلو د پارہ مقابلہ ضروری وی پہ نہ و مہود و وکن د مقابلہ
بد عمل نشہ او پہ دریم کہیں د مقابلہ نیک عمل نشہ دارنگ پہ
آیت فلا نقیم لهم یوم القیامہ ورنما کہیں دا بنکارہ دہ چہ د کفار
عملو نہ بہ نشی تلہ لیکن امام بخاری رح د تلو د پارہ د عملو تلو ہم
منی لکہ فرمائی انا اعمال بینی ادم و قولہم یوزن، چہ د تلو
بنیاد صو قول او عمل بہ تلہ شی او دا قول حافظ بن حجر او علامہ

آلوسی رحیمہ اللہ ہم غورہ گنہ لے دے نو، فلا نقیم لهم یوم
القیامہ ورنما، کہیں بہ د تول نہ مطلب قدر او مرتبہ وی، یعنی
د قیامت پہ ورخ دا اللہ پہ نزد د کفارو د عملو نو ہیچ قدر او عزت
بہ نہ وی بلہ خبرہ دا چہ امام قرطبی د تول د پارہ اعمال
متضادہ ضروری نہ گنہ د کفارو د نیکی چا بری بہ نشی وی
او د کفر بہ ترخا چا بہرے دروند وی، یا کچرے د کفارو صدقے
او خیر انورہ د عذاب د کیفیت پہ کم والی کہیں مؤثر گنہ لے شی نہ پہ
کیست کہیں کچرے ہفتہ پہ بل چا بری کہیں پرا تہ ہم وی نو د کفارو
گنا ہونو پہ مقابلہ کہیں د دیر کموالی پہ وجہ د کفر چا برے دروند
پاتے شی،

دویم قول د سبکی رح پہ شرح عقائد کہیں امام ما تریدی نہ منقولہ
چہ د کفارو د پارہ بہ د تمیز او فرق معلوم تلو تلو وی پہ ہفتہ د
معلوم لے شی چہ د کو مو کفارو گنا ہونو او کفر زیات دی نو د ہغوی
بہ عذاب ہم سخت دی او د ہغوی پہ نسبت پہ کفارو گناہ کہیں کہ کفایت
بہ د ہغوی نہ لہر شان کم عذاب وی اگر چہ ابدی عذاب کہیں نہ بہ
بتول کا نران شریک وی دا فرق بہ د کیفیت رزیات تالی او کموالی وی
حافظ بن حجر د ابو لہب او ابوطالب د قصہ نہ وا دلیل نیوے د
چہ د کفارو بعضے نیکی د کموالی د سبکی رح د عذاب باعث جو رہے
شی، د سورہ مؤمنون د آخر آیت نہ د کفارو د عملو تلو ثابت ہیں
وَأَمَّا مَنْ حَقَّ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ
خَالِدِينَ فِيهَا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ تَلْفَحُ وُجُوهُهُمْ نَارًا ۝ بِمَا نَقَصُوا كِتَابَ عِزِّهِمْ
وَهُمْ فِيهَا كَاكِبُونَ ۝ أَلَمْ تَكُنْ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۝ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝

اَيَّتِي تَشْتَلِي عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا بِرَهْمَنِي مَعْنُوهُ سَوْرَتِي اَوْ حَوْلِي بِهِ
 نَكِدًا بُونَ ○ رَايَةٌ عَشْرًا تَاوَهُ بِهَا بِرَهْمَنِي وَرَايَةٌ دَوِي تَه بِأَوْ يَجِي
 شَيْ جِهَ آيَاتَا سَوْتَه حَمَا آيَتُونَه وَوَأَوْرُو لَه شَوِي جِهَ هَفْتَه تَا سَوْد رَوِي كُنْ
 آخِرِي فَفَرَسَه رَفَكُنْتُمْ بِهَا نَكِدًا بُونَ، نَه كَفَرًا ثَابِت شَوَاوِي رَوِي فِقْرَه
 وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ، نَه دَ عَمَلُونُو تَوَلُّو ثَابِت شَوِي

دَمَوْزُون بِيَان

په میزان کین به خه تلله شی؛ په دسه کین دسه
 قوله دی اول ذابن عباس رضی الله عنہ قول دے
 چه أعراضوا و اجسامونه به جسم جو کر یئنی او تلله به شی اودا سے
 الفاظ ر یَقْلِبُ اللهُ الْأَعْرَاضَ أَجْسَامًا، قَسَطَلَانِي رَحْمَةً نَقَلَ كَرِيْدِي، اُو
 بدور السافرة، ص ۳۳۱ کین د بیهقی د شعب الا بیان دا الفاظ نقل دی
 يُؤْتِي بِالْحَسَنَاتِ بِأَحْسَنِ صُوْرَةٍ وَ يُؤْتِي بِالسَّيِّئَاتِ بِأَفْجَرِ صُوْرَةٍ،
 یعنی نیکی به په بنه شکل او بدی به په خراب شکل کین راوړه شی،
 طیبی دمشکوة شریف په شرح کین دسه قول ته ترجیح ورکړه د د:
 دویم قول دادے چه عمل ناه به د عملونو د لزومیت په اعتبار تلله شی
 د دے دلیل حدیث در البطاقة دے اودا امام ترمذی رح و عبد الله
 بن عمرو بن العاص نه نقل کریده او بنه رح حسن رے ورت و بیلی دی
 او ابن حبان هم په خپل صحیح کین دا حدیث راوړه دے چه الفاظ د ادا
 يُؤْتِي بِالسَّيِّئَاتِ وَ يُسَبِّحُ بِسَجَلًا فَتَوَضَّعُ : یعنی یوکم سل غت کتا بونه به
 فِي كَفَّةٍ وَ يُؤْتِي بِالْبَطَاقَةِ فَتَوَضَّعُ : یوچا بری کین کیینو له شی، او یو
 فِي أُخْرَى فَطَاقَتِ السَّجَلَاتِ وَ : ورکو په پرچه د کاغذ به بل چا بری
 تَقَلَّتِ الْبَطَاقَةُ : : کچه کیینو له شی، نو دغه یوکم سل کتا بونه به
 سپک وی او هغو ورکو په پرچه به درنه شی،
 د دے امام الحرمین ترجیح ورکړیدا او و بیلی دی چه دروند وال به د

اجر پداندازی، قرطبی رح هم دا غوره کسره د کا و ذابن عمر قول د
 دریم قول دادے، چه هم عملونه به تلله شی چه په هغه د ترمذی او
 ابوداود هغه مرفوع حدیثونه دلیل دی او ابن حبان د دے تصحیح
 کریده د حدیث الفاظ دادی:

مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ أَحْسَنُ مِنْ خُلُقِ حَسَنِ رِبِّهِ مِيزَانِ كَيْنِ بِهِ ذَبْنَه
 خُوْكَه نَه زِيَا ت خَائِصَه عَمَلِ بَلْ نَشِي تَلَلَه دَ لَه حَافِظِ بِنِ حَجْر
 ترجیح ورکړه د د، د عملونو تل به پخوا د عقل نه لوه خبره کسره له
 شوه لیکن اُس خو په تهر ما میتر د بدن یا د موسم درجه حرارت
 معلومیدے شی، حالا نکه دا عرض دے، خمون به نزد د دے د دے
 واروا قوالو کین اختلاف نفته، کیدیشی چه په دره وارو طریقو
 (عمل د جسم په شکل، عمل د عمل ناه په شکل او عمل پخپله) د دے
 د باره تلله شی، چه په آخری فیصله کولو کین هغه قسم د شک شبهی
 ظاهری صورت بنکاره نشی،

امام ذهبی رح د علم په فضیلت کین د عمران بن حصین نه د رسول الله
 صلی الله علیه وسلم حدیث نقل کریده چه د علماؤ سیاهی او شهیدان
 وینه به تلله شی خو د علماؤ سیاهی به در نه دی ربه و السافره ص ۱۳۱

تَلُوْنِكِه

تَلُوْنِكِه د عملونو به خوگ وی، د مختلفو روایاتو په بنیاد د دے کین خلو قله
 رانا الله جل مجداه به تلونکے وی، دا امام غزالی قول دے (الدرة الفاخرة
 فی کشف علوم الاخرة) او دلیل کے د قران د آیت نبولے دے، وَ
 نَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ، یعنی مويز به ان دوه خان ته الله تعالی نست
 کر دے د دے

د دویم قول دادے چه تلونکے به مملک الموت وی او و پرو د آنس بن

مالک نہ دے روایت کرے دے (۳) دے ہم قول دادے چہ تلوک
بہ آدم علیہ السلام وی پہ معجم صغیر کین طبرانی دابوهریرہ
یہ دے الفاظ نقل کریدے،

يَا دُرَّ قَدْ جَعَلْتَكِ حَكِيمًا بَيْنِي ۖ اے آدم علیہ السلام مانتہ حیا او دین
وَبَيْنَ ذُرِّيَّتِكَ قَوْمًا اَلْمُبْتَازِينَ ۖ اولاد پہ میخ کین منصف مقرر کرے
حکم میزان سرکہ ادریزہ

۲۱) خلودم قول دادے چہ تلوک بہ جبرائیل علیہ السلام وی داروین
ابوالقاسم الاسکافی د حذیفہ پہ روایت نقل کریدے،

حیا پہ نرد دے خلود و اولو قول کین خہ اختلاف نشته داتول صحیح دے
اللہ نہ کے تلوک پہ دے وجہ او نیلوچہ تول بہ د هغه بہ حکم کین وی
او عام طور حکم کونکے تہ ہم د هغه کار کوونکے ویلے شی، پہ دنیا کین کو
پولیس چہ چالان اگری د هغه بیان اغسل پہ عدالت کین ضروری وی دے
رنگ عزرائیل علیہ السلام دسر و چالان کریدے د اللہ تعالیٰ پہ عدالت
کین بہ کدہ بیان او موجودگی ضروری وی :-

دنیا وی عدالت کین دقانونی مشیر ضرورت وی دغه رنگ د اللہ
عدالت کین دجبرائیل علیہ السلام پیشی دے د پارہ ضروری دے چہ
قانون رقرآن د اللہ لہ جانبہ راؤ پے دے او د قانون شکنی پہ
مقدمہ کین ددہ پیشی ضروری دے :-

د اولاد آدم علیہ السلام مقلامہ پیشی دہ نودسہ پرست پہ حیثیت
حاضری ضروری دے :-

د عملونو تلو حکمت

اللہ عالم الغیب د عملونو د ذرے ذرے نہ خبر دے، نو د اللہ
عملونو تلو کین ہیج عرض نشته خو عملونو تلو د عدالتی کاروائی

تکمیل یو ذریعہ دے (۱) عمل کوونکے د عملناے پہ ذریعہ د خپلو
عملونو نہ خبر شی کہ ہیر کوی تے وی نور یا د بہ شی ورتہ رنگہ پہ
د اگری کتوچہ تیرشوی خیزو نہ رایا دیری (۱) او تقسیاتی طور بہ امنی
چہ داتول درست دی پہ ڈ بہ اقرار اگری، او کہ لہ کوی، لکن
اقرا کتبتک د کفی بنفسک الیوم علیک حسیبا، چہ دے
حکمت تہ اشارہ شویدہ :-

۲۲) د عملونو تلو سرہ نسبت معلومیزی چہ نیک عمل یو پوتہ
او د اللہ لہ طرفہ د هغه بدل دغر نہ ہم لوئے انسان تہ پہ دے تلو د
اللہ د فضل لوئے والے بنکار کول دی، او د بد عمل پہ سزا کین د
اللہ پاک انصاف بنکارہ کول دی :-

۲۳) د انبیاء علیہم السلام د علماؤ، د فرشتو، داندامونو، او د خلک
د گواہوتیر و لو نہ مطلب دا ظاہر ول دی چہ داتول کار او عدالتی
کارروائی پہ حقیقت او انصاف بنا دے :-

۲۴) د دے ہولے کار و ایئی مقصد دا بنکارہ کول دی، چہ انسانی
اعمال دوسرہ اہم دی چہ داتول انتظامان د هغه د پارہ ہم پہ دے
وجہ کیری چہ د کائناتو د تخلیق مقصد انسانی اعمال وو :-

د غوریزا و ناغوریز پیژندل

د نیکی او بدی د چاہرو ذرنید و او سپکید و پیژند لو کین ددے
قولہ دی دا دد نیا ذقاعدے پشان د آخرت ہم دا قاعدہ دے چہ
درون چاہرے بہ سنکتہ او سیک بہ پور تھی دا د جمہورو علماؤ
قول دے :-

۲۵) دویم د دے پہ عکس دے مطلب دا چہ کوم چاہرے پور تھی
هغه بہ دروندا او کوم چہ سنکتہ تھی هغه بہ سپک وی، خک چہ چیز

اور مرکز د میلان بہ آخرت کین بدلیبری د نیکو مرکز بہ پور تروی کوم
 حائے چہ جنت دے او د بد و مرکز بہ بنکتہ وی کوم حائے چہ دوزخ دے
 د غنہ قول د بدرالدین زرکشی دے (البرهان فی علوم القرآن) او
 شاہ عبدالعزیز غورہ کربیدے (فتح العزیز)
 (۳) دریم قول دادے، چہ د نیکو د چابری نہ بہ یونورانی سنن را اوزی
 داد نیکو د دروند والی نینہ دلا او د بد و د چابری نہ بہ نوراد تیرو
 سنن را اوزی نو داد بد و دروند والی نینہ دلا، دا قول علامہ اوسوی
 د سورة قارعه بہ تفسیر کین نقل کربیدے۔

دستول مقام

حکیم ترمذی بہ نوا در الاصول کین او ابوالقاسم الانسائی بہ کتاب
 السنۃ کین نقل کربیدی چہ میزان بہ د الله پہ ورا ندے ادر وے شی،
 د نیکئی چابری بہ د عرش پہ بنی اترخ او پورے بہ ترجمت وی، او بدئی
 چابری بہ د عرش چپ اترخ تروی او پورے بہ ترجمت وی،

د پل صراط تیریدل او نور

پہ قرآن کین دی

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَأُولَئِكَ الَّذِينَ هُمْ عَدُوٌّ لِلَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ
 وَرَبِّكَ حَتَّىٰ مَا تُخِطُّ بِهَا ۚ أَلَمْ تَكُنْ مِنْكُمْ لَبِيسًا
 أَلَمْ يَكُنْ لَكَ الْكَلْبُ الْعَرَبِيَّ ۚ قَالَ اللَّهُ إِنَّهُ عَلَىٰ خَلْقِ مَا يَشَاءُ لَهِيبٌ
 أَوْ تَالِهُنَّ أُولَئِكَ الْفٰئِزِينَ ۚ

داد الله پرے کربے فیصلہ رہے
 د سورة مريم آیت ۷۱، ۷۲: بہ د الله نہ ویریت کرکے خلق مؤمنن خلاص
 او ظالمان بہ ورتے پہ گوچ و نور غور زور کور پکین بہ تے پوریزو:

پہ دے آیت کین د کردی چہ تول خلق بہ جہنم کین وارد پندی، مسئلہ حمد
 حاکم سرہ د سننک تصحیح او بیہقی ابو سمیہ نہ پہ اسنادد چابری
 صرفو عا نقل کربیدے چہ د (وآرد) معنی دا خلیل دی او دارنگک

مستدرک حاکم کین ابن مسعود رض او ابن عباس رض نہ ہم منقول دی
 چہ د هف مطلب د بتو لوجہ نہ تہ دا خلیل دی امام قرطبی رح دا
 قول غورہ کربیدے، دویم قول دادے، چہ وار دیدلونہ مطلب
 د پل صراط پہ ذریعہ جہنم نہ تیریدل دی، دا خلیل دی، دا
 قول امام نووی غورہ کربیدے، دا قول بہ مستدرک احمد او ترمذی
 کین دا ابن مسعود رض نہ صرفو عا نقل دے، پہ کوم کین چہ دا ہم د کردی چہ
 خوک بہ د برینشا پشان تیریزی، او خوک بہ د هوا پشان خوک بہ د
 تیراس پشان خوک بہ دما، غلانو پہ پشان خوک بہ د سورئی پشان
 او خوک بہ د جہنم پہ اور زخی شی او تیر بہ شی او خوک پہ پکین
 اغوریزی:

دریم قول د وار دیدلونہ مطلب نزدے کیدل او دوزخ لیدل دی چہ
 حساب بہ دوزخ سرہ نزدے دی، بیابان کا قرآن پہ دے کین غورہ دے
 شی او مسلمانان بہ جنت تہ ارسولے شی، لکہ خنکہ چہ د حضرت موسیٰ
 علیہ السلام پہ قصہ کین، وکما ورد د ماء صدائین را غلے دے ددے مطلب
 پہ او بو کین سوتل نہ دی بلکہ هفے نہ نزدے کیدل او حواتہ ورتل دی،
 کچرے رومی قول تہ اگورے، نوذ ہر چہ جہنم تہ نتوتل بہ د عذاب
 د پارہ تروی بلکہ پہ نیکانو خلق بہ د جہنم او را شر نہ کوی او لکہ دا براہیم
 علیہ السلام پہ هغوی بہ دغہ اور یخ او سلام، جوہ شی لکہ طبرانی
 او بیہقی کین چہ خالد بن معدان نہ منقول دے چہ ہم منا تہ تہ پتہ
 ہم نہ لگی، نو ا بہ وائی چہ موبز خور و عدے د الله مطابق جہنم تہ
 وارد نہ شو نو د الله طرفہ بہ جواب ورکریشی، مگر ہر تہ علیہا وھی
 خامدلا، تا سر پہ هفے تیر شوی لیکن هفہ مہ وو، طبرانی رح او ابن عدی
 د یعلی بن مہر رض نہ صرفو عا روایت کربیدے چہ دوزخ بہ مؤمنن تہ وائی

تیرشہ ستا نور حیا اور مرکب و رجز یا مؤمن اظفا نورک لہی
 بدو و السافرة، ص ۳۵ و ص ۳۵۳ د پگ صراط پہ خطرناک وخت کنس بہ
 تیارہ وی، دلاس نطہ بہ نہ بنکاری، کا عمالو پہ مناسب بہ پہ مؤمنانویان
 نور تقویٰ بعضو سرہ بہ دغر ہومرہ ر نرا وی، بعضو سرہ پہ د فحور
 داؤنہ پہ سمون او تولونہ کم د نیک عمل خاوندانوی سرہ د کتہ گوٹہ پہ
 سمون ر نرا وی ر ابن جریر عن ابن مسعود عن دارنہا چہ اوی بی نو
 منافقان بہ مومنانو نہ خواست اگری،

أَنْظُرُوا نَأْفِقِينَ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ : بَرِّشَانِ حِصَارِ شَيْءٍ چہ مؤمن ہم ساس
 ارجعوا ورا کما التمسوا نوراً : پد نرا کنس تیر شو نو ہغوی بہ جواب
 ورکری چہ د نیا تہ لار شئی او ہغہ نکلے نہ نرا را و کری
 حکم چہ نرا د عمل نہ حاصلیری او دا العمل د نیا دہ آخرت نہ دے
 آخرت ر دار الجزاع دے ر بدو و السافرة مع تشریح ص ۱۲۷

د صراط حقیقت

د پل صراط رغونہ د دیلوے سٹیشن د پل پشان معلومیہی، ابن عساکر
 د فضیل بن عیاض رض نہ نقل کریدے چہ د جہنم د پاسہ د پل صراط اوردو
 د پجلس زور... کالو کمنزل پر اندازہ دے دے پہ درے و بر خو کن
 یوہ برخہ پور د تختل دی، بلہ دریمہ برخہ را کوزیدل دی لومینحمتی د پچ
 ہوار بیغ تلل دی، ر بدو و صراط پہ بقی کن داس رض نہ صرفو عامنقول
 دی چہ ر اذق من الشعر و احد من السیف،

او دغر رنگ پہ مسلم کن د ابوسعید خدری رض او ابن جریر کنس دا بن
 مسعود نہ او مستدرک حاکم کنس دی چہ د بعضو د پارہ پہ د ویستہ نہ
 نہرے او تورے نہ تیرہ او د بعضو د پارہ بہ د میدان پشان فراخہ وی

پل صراط او د نور حکمت

پل صراط بانندے تلل بہ د موقف میدان حشر نہ شروع کیری او
 دا پل د دوزخ د پاسہ دے، کمنہ چہ تیر شئی نو د جنت حد بہ شروع
 کیری، او بیا بہ جنت تہ داخلیدل وی، لکہ، خنکہ چہ بدو و السافرة
 کنس د روایا تونہ ثابت دی، دیو قول مطابق کہ قول خلق بہ پہ جہنم د پاسہ
 تیریہی نو اہل تقویٰ تہ بہ ہیج تکلیف نہ وی خو کفار او فجار تہ بہ
 تکلیف وی، او کچرے د بل قول مطابق جہنم تہ داخلیدل ہر کنس د پارہ
 ضرور کمنوس بزور بانداے مؤمن بیان کریدے چہ متقیانوتہ، بہ
 تکلیف او پتہ ہر حکم نوی چہ د جہنم اور بہ ہغوی تہ یخ او سلام وی

او بخیلہ قرآن کریم کنس ہم ذکر دے،
 ثُمَّ يَخِي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَكَانَ الظُّلُمَاتِ : بیا بہ مؤمن تقوی داروتہ د پل
 فِيهَا جَنَّتًا ○ سورہ مریم آیت ۷۵ : صراط او د دوزخ اور نہ خلاصہ
 ورکرو، او کفار او فجار بہ ور تہ پرگوم وود ا غوزو، پل صراط بہ ویستہ
 نہ نرے او د تورے نہ تیرہ صرف کفار او فجار و د پارہ وی د ہر چاد پارہ
 بہ داسے نہ وی، لکہ اس بزور بانداے مؤمن دامدائل بیان کریدے، ہان
 کچرے د تولو ہم دغہ یولار د پل صراط وی، نو بیا ہم د مؤمن خم خطرہ
 نشتہ، لکہ چہ امام بدر الدین زرکشی پہ ر البرہان فی علوم القرآن
 کنس ذکر کریدی، چہ عالم آخرت کنس بہ جیز او مرکز بدلیہی د دنیا
 د ستور مطابق بہ نہ وی بلکہ د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ د قول مطابق
 احکام د روح بہ پہ احکام د بدن غالب وی د کفار و مرکز میلان بہ بنکتہ
 یعنی جہنم آرخ تہ وی، او د نیکو کار او تقوی دار و مرکز میلان بہ پور تہ
 یعنی جنت ارخ تہ وی لہذا کفار بہ د تول پل زور پر پرتو پہ وجہ رضی شئی
 ا رنگ دورنگ بہ شی او در زور گنڈا بہ شی او د تقوی دار و میلان

اوزور بہ پورنہ وی دپل ہتھ بوج اوزور بہ پر نہ پر بوزی، اوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی، دے مثال دا سے دے چھوٹک دتورے پتیرو پینہ کیر دی نو تکلیف وی، بلکہ زخمی کیری، لیکن کہ پینہ اوچتہ کیری اوپیا دتورے پہ تیرو دپورنہ نہ پرے پینہ کیری، نوہیج تکلیف بہ ورنہ نہ وی حکہ حکہ چہ دقدم میلان پورنہ آہر نہ دے، بلکہ گوزا آہر نہ دے دے، حیزا و مرکز بدلید و وجہ دادہ چہ کفارو پہ دنیا کین جھنخی عملو نہ کیری دی چہ دھے میلان اومائے مرکز جھنرتہ او جنتیان بہ کجنتی عمل پہ وجہ خپل میلان اومائے جنت تہ لوی باقی جھنرتہ کفار او گناہ مثالی صورت دے، او جنت کایمان او عبادت مثالی صورت دے، دگنا ہوو مجزاج گرم داورا تیرے دے، او دایمان او نیکی مزاج بیج او دتور دے کوم نہ چہ دنی علیہ السلام پہ دے دے عا کین اشارہ دے۔

اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَا عَمَاءِ النَّبِيِّ وَالْبُرْدِ، اے خدا یہ جھانگنا ہونہ دو لو او دگنی بہ او بوا وینزہ، یہ صحیحینو کین حدیث دے، حُقَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَايِرِ وَحُقَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، رجعت تکلیفونو کین کیری او دوزخ خواہشا نو کین کیری دے،

جنت تہ تلو دپارہ دپل صراط نہ تیرید و مطلب دا حقیقت نکارہ کول دی چہ شریعت بانہ دے عمل کولو دپارہ دے خلقو ہر قسم تکلیفونہ تیر کیری دو او جنت دپارہ تے سرک تیار کرے وو، او دتورانی عملونو پہ وجہ ہغوی نورانی دار السلام او جنت تہ آرسیدہ، او چاد شریعت پہ پل او پہ سرک بانہ دے نل پرینی وویا خہ پہ شریعت تلک او خہ پھیل طبیعت تلک حکومت پہ سرک شریعت تلک لک چہ دوی تہ پہ دنیا کین گران معلومیدل دغہ رنگ بہ آخرت کین ہم دجنت پہ سرک رپل صراط تلل دوی تہ گران وی مطلب دا چہ آخرت عالم مثال دے، شریعت لہ پہ اللہ تعالیٰ دقیامت،

پہ ورخ دپل صراط شکل ور کیری دچا چہ دے سرہ پہ دنیا کین تعلق وو، خپل خواہشات تے پریشی وواو پہ شریعت تے عمل کولو ہر قسم تکلیفونہ برداشت کول او تیر بانئی ور کول دوی تہ دشریعت دپارہ آسان و دوی شریعت سرہ داسے خان عادت کپے وو چہ ہم پہ دے کین بہ ورنہ آمار مرزا او اطمینان حاصل وو، نوہغوی بہ پہ دیرے آسانئی فراخی اور نرا کین پہ دے تیرشی، او خپل مرکز میلان (جنت) تہ پہ ارسی کوم چہ دینکو او بنیگر و مرکز ہم دے، او کوم خلق چہ پہ دنیا کین داسے نہ و، شریعت سرہ تے تعلق نہ ساتلو پہ دے بانہ ہم عمل کولو تہ کے سا دو بہ وہ، خپل خواہشات پہ تے پہ دے غورہ کنرل، نوہغہ خلق پہ پل صراط ہم نشی تیریدے دا بہ ورنہ دتورے نہ تیرہ شی او دویینتہ نہ بہ نہ شی، لکہ خٹکہ چہ ورنہ دنیا کین بنکارید و او دے نہ دتیرید و پہ خٹکے بہ خپل مرکز میلان (دوزخ) تہ گذارشی کوم چہ دینو او گناہونو مرکز ہم دے،

دتور اسباب

الصَّلَاةُ نُورٌ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ، الصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

پہ پل صراط بہ رنر او دنوخ، قرآن، وی او باہہ دظلم بہ نہ کولو سر خاص صبری بدور السافرہ صے

پل صراط بانہ دے تیریدل دگومو عملونو چہ آسان بیری

① کمزورے سرے کحکومت دظلم نہ پہ خپل اثر سوخ خلا، صول

رطبرانی عن عائشہ رص

② ددین کار دپارہ جھانٹو نوسرہ تعلق لول او ہم پہ دے غرض

جھانٹو نونہ بیابار تلل ر بزار یا سناؤ حَسَنٍ عَنِ أَبِي الدُّدَّ دآءِ

۱۹۲) پہ خپلہ رائے پہ دین کین دزیاتئی نہ خان سائل، او دسنت تعلیم ورکول ددیلی فی الی انابہ بد ورا سا فورا صراح

جنت اودوزخ

داهل السنّت والجماعت په دے عقیدہ اتفاق دے، چه جنت اودوزخ پیدا دی، امام ابوالحسن اشعری په مقالات الاسلامیین و اختلاف المضلین کین ر یلفظ ما اجمع علیه أصحاب الحدیث و اهل السنّة، مطلب دا چه اهل حدیث او اهل سنّت په کوم عقائد او چه متفق دی د هغه په تفصیل کین فرمائی: **وَأَنَّ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ مَخْلُوقَتَانِ** د جنت اودوزخ پیدا شویدی

امام ابن قیم رحمہ صحابہ کرام و تابعینو تبع تابعینو اهل السنّة والحدیث فقہاء و اهل تصوف په دے عقیدہ اجماع نقل کپید (هادی الارواح د معتزله و داوینا غلطہ دے چه اُس جنت اودوزخ نہ دی پیدا د قیامت په ورخ به پیدا کپیری چه ضرورت به ئے هغه وخت وی، غلطی حکم دے چه اُس د دوار و موجود والے عبث نہ دے بلکه په دے کین فائدے دی،

د جنت اودوزخ د اُسنی موجود والی دلیلونه

- ۱) **تولوا نبیاء و علیهم السلام** د جنت زیرے ورکپیدے او ویر و لو تاثیر هله قوی وی چه دادوار، اُس موجودی،
- ۲) په صحیح احادیثو کین: د مرک په رخت او په قبر کین د جنت دوزخ لیدل او د هغه اثرات محسوسول ثابت دی چه داددے د اُس موجود والی دلیل دے، په صحیح احادیثو کین دا هم ذکر دی، چه د بعضی نیکانو

لکه شهیدانو، صدیقینو، انبیاء و بعضی مؤمنانو و حوین له مرکز د جنت د نعمتونو د فائدے آخله او بدکاره خلق د دوزخ تکلیفونو تیروی د قیامت نه ورا ندے د نیکانو او بدانو د جنت اودوزخ سره بطا و ارتباط دا بنائی چه اُس هم دادوار د موجودی او د قیامت نه ورا ندے ددے پیدا کیدل و اقسام فائدے لری

د جنت اودوزخ د وجود نقلی دلایل

په قرآن کریم کین د آدم علیه السلام په جنت کین آستوکنه او بیازمکه نه را تلل ذکر دی، دا جنت آخرت واله هغه دارالثواب دے، دا صحیح قول دے د امام رازی رحمه الله دا قول د ابوالقاسم بنی معتزلی او د ابو مسلم اصفهانی نقل کول رچه د آدم علیه السلام د کین دوحائے د زمکه یو باغ وو، او پخپله د امام رازی په دے کین خپله رائے نه بنکاره کول، یاد ببنائی داوینا چه داد اوس آسمان جنت وو، یا د بعضی صوفیانو ر داوینا چه د جبل یا قوت یو باغ وو، یا د یهود و نصاری و د باغ عدنان یا فلسطین یا اصفهان متعین کول، ټول د عقل او نقل نه خلاف دی.

وجوهات دادی

د آدم علیه السلام د کین و حائے آسمانی جنت وو، هر کله چه د جنت لفظ په لام ک تعریف سره ذکر شی او په الفاظو کین زمکه د یو باغ مراد کولوخه قرینه هم نه وی نو جنت نه به مطلب هلته دارالثوابی باخصوص په دے صورت کین چه د قرآن الفاظ په دوو فرینو دا کوا هی کوی چه د آدم علیه السلام د کین، و حائے آسمانی جنت وو، یو خو پسرورت طه کین چه کوم صفتونه د جنت بیان دی هغه هم آسمانی کیدے شی کوم چه دارا لجزاء دے زمینی نشی کیدے، هغه داسه چه الله تعالی آدم علیه

السلام نه د جنت بو تلو نه پس افرمائیل، فلا تُجْرِبَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ○ إِنَّ لَكَ أَنْ لَا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ○ وَأَنْتَ لَا تَطْمَئِنُّ فِيهَا وَلَا تَضْحَى ○ سورة طه آیه ۱۱۹ تا ۱۲۱ دایم صفتونه د دنیا د هیچ مقام نشی کیده. مثلاً داچه د جنت نه په و تو پس به تاته تکلیف وے کتن به لوبه نه وی، بر بندې بدل به نه وی، آسده به نه وی، بوغور به نه لکی، دا ټول خصوصیات د بکرنی جنت کیده شی د زمینی نه، د دنیا یو باغ کن کومه فائده چه کیده شی هغه د دنیا په بل باغ کن هم کیده شی چه دا اول باغ نه لا اوزی مگر نورے خلور فائده د دنیا په هیچ یو باغ کن نشی کیده،

دویم په سوره بقره کن وی، قُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدَاوَةٌ ○ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ○ (سورة البقرة آیه ۱۷۳) په دے آیت کن د جنت نه په را کوزیدو دوه نیتج مرتبه کپه اوله داچه ستاسو د اولاد په مینج کن به د شمنی وی لکه خنکه چه وړاندې د فرشتو په ژبه هم ظاهرا کپه شوه، که اجعل فیها من یفسد فیها ویسلفک الدماء چه نرداسه خلق په زمکه کن جا نشین جوړه کوم به چه فساد او خون ریزی کوی، په دے آیت کن اهبطوا کوزشی بیایه د جمع په لفظ افرمائیل چه ستاسو اولاد به دیوبل د شمنان وی، او بل داچه ستاسو او ستاسو اولاد استوگنه به تر ټا کلی وخته پورے په زمکه وی او دے نه به فائده حاصلول وکچرے د آدم علیه السلام د کیدو وخت آسمانی نه وے نو دا الفاء به الله تعالی نه وے و نیل حکه چه د شمنی خود که د ژوند خصوصیت دے او دا به ے هم نه وے و نیل چه د کوزیدو نه پس به تاسو زمکه کن اسپرزی حکه چه د زمکه نه د کوزیدو او

د زمکه دیو باغ نه بل باغ په تلو دا به الفاظ هیچ معنی نه لری، زمکه نه زمکه نه کوزشی، د زمکه دیو باغ نه اوزی او پد زمکه کنه اسپرزی معلومه شوه چه د زمینی باغ نه دو بلکه آسمانی جنت و لوبه، باطنی ذلت دے او بر بندې ولیک ظاهری ذلت دے، تنده باطنی گرمی دے او د ظاهری گرمی د دے په مینج کن جوړه نه دے، د آدم علیه السلام د کیدو وخت دے ټولو نه پاک وړ،

د آدم علیه السلام د کیدو وخت د متعلق استدلالات
د حدیث استدلالات په صحیح مسلم کن د ابو هریره رضی الله او او حدیث یفرد نه مرفوعاً حدیث دے چه د

قیامت په ورځ به د آدم علیه السلام اولاد د آدم علیه السلام نه جنت پیرانتو غوښتنه ا کوی د دے په جواب کن به حضرت آدم علیه السلام ا فرمائی وهل اخرجکم من الجنة الا خطیئته انیکم، چه تاسو خو جنت نه هم ستاسو د پلار غلطی را ویستی یی، د کنه معلومیږی چه د قیامت جنت هم هغه دے کوم نه چه آدم علیه السلام را ویسته شوه و هر کله چه د جنت ا سته وجود ثابت شو نو دوزخ هم خامخا حکه موجود دے چه د فریق هیتوک قائل ندے:

قرآنی استدلالات د جنت په باره کن قرآن کریم فرمائی اعدت للمتقین، او د دوزخ په باره کن فرمائی اعدت

للكافرین، دواړه د ماضی صیغ دی، مطلب ے دادے چه جنت او دوزخ د وړاندے نه موجود دی، دریم دلیل دادے چه فرعون سره د فرعونیانو هر کله چه غرقیدل نو قرآن فرمائی اغر قوا قاذموا انارا ه د ا هم دواړه د ماضی صیغ دی چه په تیره شوه زمانه کن د فرعون او فرعونیانو غرقیدو سره هغوی اور جهنم ته ټپو ټپو شوه،

کچھ قیامت نہ ورنہ دے دوزخ وے نودوی شے تہ داخل کرے شوم
 ک آدم علیہ السلام د کبر حائے جنت وویہ دے د شہبوازل
 ک آدم علیہ السلام د کبر و خاکے جنت الخلد نہ منلو شیہی دادی
 ک جنت کین داخلہ بہ قیامت پہ ورخر وی، خواد م علیہ السلام د قیامت
 نہ ورنہ دے جنت کین خنگہ داخل شو
 ک جنت کین بہ بر بند تیا اوغیو نہ رائلل نہ وی، کہ دا جنت الخلد وے نو
 آدم علیہ السلام تہ دا دوارہ ہلتہ خنگہ پلین شوکنہ
 ک جنت پہ آسمان کین دے چرتہ چہ امر اونہ نشتہ ارنہ مکلف کیدال
 نو آدم علیہ السلام تہ د صغ رہی حکم خنگہ ہلتہ راغلو،
 ک آسمانی جنت تہ داخلہ نہ ہی ہلتہ نہ و تل نشتہ، نو بیا آدم علیہ السلام
 ہلتہ نہ و لے اویستے شو،
 د دے خلو روارہ جواب ہم یو دے، ہفتہ دا دے چہ داخلور وارہ خیر
 ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے اودوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی اود دے تانید د قوائی آیتونو سیاق اوسباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا توار د ہفتوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کوم کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنگہ لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرورونومیلہ لریہ
 موہن تہ گومی اورینوار ار سولے شی، حالا نکہ نمرچیم کثیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینہ د استوگنے نہ بندو د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول

د نہ وو، دریم دا چہ د شیطان بندیز قاتونی دو قاتونی بندیز
 ک جرمات د بندیز خلتے نہ پہ پتہ اوغلا غلتیا تے شی، دا اللہ د پت
 ک مکیکن نہ دی لیکن اللہ د خہ حکمت د وے نہ ددہ پہ دغہ قسم
 ک کین خہ دخل ا نکرو۔
 ک مہ شبہ دادہ چہ آدم علیہ السلام پہ زمکہ خلیفہ جوہر شوہ و
 ک آسمان جنت تہ و لے بو تے شو، د دے جواب دا دے، چہ د اللہ
 کت ددہ پہ دغہ بو تلو کین د ایسے و لکے چہ د عیسیٰ علیہ السلام
 ک آسمان تہ پہ خیز ولو او بیا پہ زمکہ را کوز و لو کین خہ حکمت دے،
 ک آسمانی جنت کین ک آدم علیہ السلام د استوگنے او د ارفے د خوراک
 ک وجہ د ہفتہ را کوز و لو کین د اللہ تعالیٰ حکمت
 ک دے حکمت دا وجہ د آدم علیہ السلام پہ اولاد کین
 د اشعور مضبوط کریشی چہ ددوی اصل وطن
 د ہفتہ وخت د پارہ دی چہ د قیامت پہ ورخر بہ مؤمنان د نیک اعمالو مکہ نہ بلکہ آسمانی جنت دے اودوی زمینہ ژوند کین د دے حاصلو
 پہ نتیجہ کین داخل شی اود دے تانید د قوائی آیتونو سیاق اوسباق د ہارہ د انبیاء علیہم السلام د ہدایا توار د ہفتوی د تعلیماتو مکمل پیروی
 دے کوم کین چہ داخلور وارہ خبرے پہ جنت کین د قیامت د داخلہ سرتی
 ہفتہ دا شبہ چہ د جنت نہ ریستے شوے شیطان بیا جنت تہ
 د سوسے اچولو د پارہ خنگہ لارو،
 نو اول جواب دا دے چہ و سوسے اچولو د پارہ جنت تہ دا خلیل ضرور
 نہ دی دا بھر نہ ہم کیدے شی نکہ نمرچہ کرورونومیلہ لریہ
 موہن تہ گومی اورینوار ار سولے شی، حالا نکہ نمرچیم کثیف دے
 جسم لطیف ر شیطان خود دے نہ زیات ہم لریہ نہ دتو د نہ
 زیات مضبوط اثر خورد وے شی، دویم جواب دا چہ شیطان پہ جنت
 کینہ د استوگنے نہ بندو د ہسے پینید واد امتحان او زمینت کول

دویم حکمت

لکہ خنکہ چہ دے واقعہ نہ معلومیزی، دویم حکمت پہ دے کین د الله دنا فرمانی دانسی خطر ناگو نتیجیونہ د انسانانو یو کول دی، آدم علیہ السلام د انسانا پلاسا او د خدا کے تعالیٰ محبوب او مقبول بندہ او هر کله چہ هغه په دایه کار (هغه اونے نه خورل) چہ گناه هم نه وه روکم بخدا که عزمان د نه خارج کړی شو نو د گناه نتیجی خوبه دے نه هم نایسته خدا په وی گناه هغه نافرمانی د الله ده کوه سره چہ قصدا او اراده شامله وی قتل گواه دے چہ د آدم علیہ السلام دے فعل کین اراده دنا فرمانی نه وه خنکہ چہ جنت د شرعی احکامو مخائے نده چہ د هغه خلاف کول گناه ا بولی نو دا حکم تشریحی نه وو بلکه تشفیوی وو، د حکم تشفیوی د مطلب وی، چہ مثلاً یوم الکفر بخورتنه د پر هیز کولو مشوره په دے عرض کړی، چہ د دے په خلاف کولو کین د رغور نقصان دے هر کله چہ بد هیزی ا کړی نو د الکتر هیز نقصان ا نشور دے حکم عدلی ا نقصان د رغور ا شو چہ رنجی نه نریات شو یا بل رنج بحر پیدا یا دا حکم عام وو د هذی الشجره، نه مقصد د الله تعالی دغه قس بولو او نونه بند بزوا او آدم علیہ السلام دیوسه خاچه ارنه بند تریه مطلب واغستو دا غلطی اجتهادی وه او په اجتهادی غلطی عذاب نشسته سوال پیدا کیزی چہ هر کله د گناه نه وه، نو قرا فرمائی، وَعَصَىٰ اٰدَمُ رَبَّكَ فَقَوٰى) چہ د دے جواب دادے چہ حقیقت کین عصیان او غوا یت نه وو بلکه په صورت د دے رو د دے ژبے د قواعد و په لحاظ هغه نیکی نه هم بدی و پیلے شی کوم چہ د بدی هم شکله وی، لکه د جزو سَبَّیْنَه سَبَّیْنَه مُثَلِّهَاتُ سوره الشوری ا عت اَوْفَمِنْ اَعْتَدَىٰ عَلَیْکُمْ فَاَفْتَدَىٰ عَلَیْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَىٰ عَلَیْکُمْ

سوره البقره آیه ۱۹، و می آیت کین دے د اشکلی په وجه د بدی د لے ته بدی او میله حالانکه بدل اغستل جائز دی، دغه رنگ د دویم آیت کین د زور ظلم بدل اغستلو ته د هه شکلی په وجه زور او بیله شو، حالانکه بدل اغستل خه بدی د گناه خبره نه ده د طور د اغه خلق وائی چہ د سپیره بدل لے په سپیره واغستو سپیره د واره یوشان دی مگر د سپیره ناجائز او دویمه سپیره جائز صرف شکل کین د واره سپیره یوشان دی، خلاصه د بولو هر ودا چہ دے واقع کین د الله دا حکمت بنودل وو چہ هر کله آدم علیہ السلام د اغه یو کار ا کړو چہ صرف شکل او صورت د گناه وو د حقیقت گناه نه وه (مگر په نتیجه کین دے د جنت نه را ا بشکلو د هغه آرام او پایان نعمتو نه تر واغسته شو او د دنیا په تکلیف د ژوند اغستونو سرگردانو کین دے مبتلا کړو او کار هم یووونو هغه کسانو ته عبرت کول وو کوم چہ حقیقی گناه کوی او یوه مرغه بلکه بتول عمر په گناه هونو ا آدم وی نو د هغه به خه حال وی خورسه خطر نا کے نتیجه بهمه د باصت په ورخ را ا وزی، او هغه همیشه ژوند به خه خورسه خواب وی،

دریم حکمت

دریم حکمت دادے چہ جنت دار د راحت اوزمکه دار د محنت دے لهدا په دے دار د محنت کین دین پاره محنت کول د حقیقی راحت یعنی د جنت د حاصل کولو ا کی یوه ذریعه وه، په دے وجه زمکه کین تکلیف تیر کړی مشقت ا کړی چہ د جنت حجت مو نصیب شی،
 بهراختی نرسید آنکه محنت نه کشید،
 د دنیا نظام هم د اغه جور دے چہ شوک محنت کوی تو هغه راحت بیا موی،

خلوہم حکمت

آدم علیہ السلام اور دابلیس کے واقعہ انسان تہہ ثابت و رکوع
 چہ شیطان کا انسان دہتو لو نہ لوئے دشمن دے دہغہ کار د اللہ
 نابعداری نہ لے کول اوپہ خواہش نفسانی کنے اے اب مکل دی
 انسانیت او بلیسیت کنہ بہ جاری عداوت وی، خود انسانی کامیابی
 بہ دے کن پت دے چہ ہغہ دابلیسی خویند ارکونہ خان انسان
 اودہ نہ دخیل پلار مقام او خیل وطن اصلی بہ گوتور شی گوند
 د اصلی وطن نہ بہ لاس وینچلے وی،

پنجم حکمت

جنتی ژوند نہ دہر مکے شہوند، نہ د آدم علیہ السلام لا بد تو لو
 حکمت دا ہم ووجہ د جنت د خوشحالو د ک ژوند د دنیا د غم
 چک ژوند سرہ مقابلہ کری اود اتاریخی حقیقت د بہ اولاد آدم
 السلام کنہ برابر جاری وی چہ غور یزیش وند د آخرت دے حکم
 دوی د دنیا بہ جنجالو نو کن اکرمید و سرہ آخرت او د جنت حقیقی
 شانہ اند غور زوی، اود د الاحبہ خیر و ابغی، راعلی آیت
 د انصو، چہ د آخرت او د جنت بقول عمری او ہیشہ ژوند دیر
 د اولاد آدم بہ ہغہ کوششو نو کن د بچلٹی چہ پیدا کری کوم
 د جنتی ژوند گتلو د پارہ کوی،

شپروم حکمت

آدم علیہ السلام قصہ دابلیسی عداوت ہنکارہ کولو د پارہ یوا
 پہ دے کن د اللہ تعالیٰ دا پتہ حکمت ہنکارہ کول دی چہ انسان د ہا
 دابلیسی عداوت وجود لہ دے وجہ ضروری دے چہ ہغہ د دے
 خان محفوظ کولو د پارہ ہر دخت تیار سیری او د دین د دے حفظ

غیب دشمن د دشمنی خیال پہ انسان کن د دین د حفاظت خیال
 او چند بہ پیدا کوی، انسانی وجود یوور کوئے حکومت اگنرہ د دے
 اندامونہ د رعیت پشان او روح دے دیو بادشاہ پشادے، قانون الہی
 و شریعت د دے ور کوئی حکومت آئین او دستور دے شیطان او
 بلیسیت لگی شی دغہ اندامونہ بہ بغاوت کولو آمادہ کوی، چہ دغہ
 دستور نہ مہی کچرے د انسان روح د خیل دے حکومت پہ بچ کولو
 او بہ حفاظت کن پاتے راشی نو دشمن بہ پر خیتہ و اچوی او د دے
 انسانی اندرونی مہلکت بقول انتظام بہ گنہ و د کری (کہ من صبا لبنان
 کن چہ اسرا نیلو کر لہ) او کچرے د دشمن د چالو نو ہر دخت یکرانی
 کوی، د حکومت د حفاظت خیال ساتی او دغہ انتظام بہ مضبوط وی
 نو بلیسی چلو نہ بہ بقول ہنکارہ شی، د دے ہنکارہ مثال د پاکستان
 حکومت دے چہ بہ خوا کن د بہارت یومکارہ دشمن حکومت موجودہ
 کچرے دا دشمن نہ وے نو حکومت او عوام د پاکستان دواہ بہ بے فکرہ
 ناست و د خیل ملک د بچ کولو او د حفاظت د جوش دگ انتظام بہ نہ
 کولو او د پاکستان بری، بحری او فضائی فوج بہ د نیش برابر و جکی
 وسلہ او جکی فوج نہ بہ ہنکارہ نہ راوستل، دا خود غیب دشمن بہارت
 صدقہ دہ چہ پاکستان کن د فاعی ساز و سامان مخ پہ ترقی دے،
 مطلب دا چہ د انسانیت د تکمیل دا دابلیس پہ دشمنی کن پت دے
 لکہ چہ حضرت علی ہجویری مشہور بہ داتا گنج بخش، خیل ہغہ مکرید
 دا بے پوہ کرو کوم چہ د دشمنان د ضرور نو شکایت کر شو، دا وقعا
 علامہ اقبال بہ خیل شعور نو کنے دا بے بیانی وی، ع

ہستی اور رونق با ناز است	راست عیونم مگر ہم یار است
فضل حق داندا گہ زمین قوی است	برکہ دانائے مقامات خودی است

کشت انسان را عیب باشد بحاب

مکنانش را بر انگیزد ز خاک

د جنت د ژوند حقیقت

د جنت حقیقت او نعمتونه دو سره اوجت دی، چه که انسان په خیال کپنه هم نه شی را تله :-

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً لِّمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۰۰﴾ سورة السجدة آیه ۱۰۰ پیژنی کوم چه ما پت ساتلی دی دوی دپاره د سترگو یخواله دے، چه ددوی د عملونو بدله به وی،

په بخاری او مسلم کین دا ابو هریره رده په روایت د حضور علیه السلام ارشاد منقول دے، چه الله پاک فرمائی چه ما په جنت کین هغه نعمتونه تیار کړیدی چه نه خو کومو سترگو لیدلی دی او نه کومو غوړو لو د دے تعریف آوری دے، او نه کوم یوزره د دے خیال را وستے شی، د د نیا نعمتونو سره د دے نعمتونو هېڅ مناسبت نشته، ځکه د دے اصل حقیقت بغیر د لید او استعماله مهکن نه دے خود انسان پوهولو د پاره د دے اجمالی پیژندگلی د علوم آخرت په ضمن کین ضروری وه لیکن د انسان پوهه د د نیاوی څیزونو د پورته د پاره ځکه که په دغه رنگ کین قرآن شریف او حدیث بیان اگړه،

ابن عباس رضی الله فرمائی، چه د جنت نعمتونو د پاره د د نبوی شیبو لومړی الفاظ چه استعمال شویدی داصر د کسسی او تعبیری مناسبت په وجه دی گوندی د آخرت د نعمتونو حقیقت د د نیا ک نعمتونو نه بالکل مختلف دے، ځه وایم چه جنت کین به هم اوبه وی، او په د نیا کین هم اوبه شته لیکن په دواړو کین د آسمان او زمکه فرق دے کچر دے د توله د نیا

دولت ا لگولے شی او په هغه یو کلاس شربت تیار کړی شی نو دا به د جنت د اوبو په مقابله کین د ا سس وی چه په لیدو به له هغه چانه سرخون ورځی چاچه د جنت اوبه څښلی وی ځکه چه د جنت په اوبو کین موندونکی خوندونه بدنی او روحانی اثرات هغه دی کوم چه د د نیا په هغه څښاک کین نشته،

د آخرت د ژوند اجمالی نقشه

قرآن حکیم د جنت د ژوند په منفی انداز کین دا نقشه را بڼکله ده، لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۰۱﴾ هغه ژوند د ویرے او د غم نه بیخی پاک دے، او په مثبت انداز کین د دے بیان کړی دے،

وَلَكُمْ فِيهَا مَا نَشْتَهُیْ اَنْفُسِكُمْ ﴿۱۰۲﴾ ترجمه: یعن د جنت په ژوند کین به هغه ولکم فیها ما تندرغون ﴿۱۰۲﴾ تولا شی ملا ویردی کوم چه په زړه کین تیر شی او هغه شی به هم ملا ویردی کوم چه السجدة آیه ۳۱ و ۳۲: اغونښته شی، او پخپله د انتظام کولو

ضرورت ځکه نشته چه هلته به خلق د الله پاک ټول عمری میلان د وی، ټول عمری انتظام به هم د الله پاک وی، په بدو ویر السافر به مذكور احاد یثوبن د دے پاک ژوند دا تفصیل بیان دے،

عَنَاءٌ لَا فُقْرٌ ﴿۱۰۳﴾ صَحَّةٌ لِّاَمْرَضٍ ﴿۱۰۴﴾ یعن د جنت په ژوند کین بې نیازی شبات لا همر حیات لا موت: او غنی توب دے، فقیری او محتاجی پکین نشته، ظاهری او باطنی تندرستی به وی اور څی پکین نشته

ځوانی شته بو د توب نشته، ژوند شته، مرگ نشته دا هغه لنډه نقشه ده، چه د هغه مطابق یومینت ژوند به په د نیا کین ټولو د لوه باد شاه تندرستی نصیب شوه په دغه دجه د الله ارشاد دے: وَارْتَبَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لِهٰی الْحَيٰرَاتِ ﴿۱۰۵﴾ سورة عنکبوت آیه ۲۴

چه یوازے دآخرت ژوند حقیقی دے، په حدیث شریف کینے راخی چه دیو جنتی سرری طاقت به دیوسلو مضبوطو خورانا نو هومره وی هیشه دپاره او هیز کموت پر یکنی نه راخی دهغه بنائست به بیمثاله وی ادپه هغه کین به زیات ولے راخی، لکه چه په صحیح احادیثو مبارکوکین ثابت دی، ددے نه ملاوه داچه ددیدار الهی خوند به دومره وی چه بل هیز دجنت خوند به دے ته نه رسی :

دقیامت په نینوکین دحضرت عیسی علیه السلام اسمان نه راکوزیدال په بحث کین شامل دی :

دحضرت عیسی علیه السلام اسمان ته خیزول داوخت دهغوی ژوند او په آخره زمانه کین په زمکه راکوزیدل دمسلمانانو اتفاق عقیده ده حکمچه په تیر شوو خوارلس سووکالوکین په دے کین هیز یومسلمان عالم اختلاف په دے نه دے کپه چه دا دتولون ددعه صفامسئله ده چه اسلام او ددے انکار نشی جمع کیدد په بحرالمحیط تفسیر جلد ۲ ص ۶۶ کین دامام ابن عطیه نه دا جماع الفاظ منقول دی ۶۶

حَيَاةَ اِسْمِ بَجْسِمِهِ اِلَى الْيَوْمِ وَ نَزُولُهُ : تر دے وخت دمسیم علیه السلام مِنْ السَّمَاءِ بِجِسْمِهِ الْعَنْصَرِيِّ فَمَا اجْتَمَعَ : ژوند سره دجسمه او جسم عنصري عَلَيْهِ الْأُمَّةُ وَ تَوَاتُرُ بِهِ الْأَحَادِيثُ : سره دآسمان نه دده راکوزیدال ددعه یو عقیده ده چه په دے امن متفق دے ، اوله متواتر و احادیثو ثابت ددے په جامع البیان تفسیر کین د ابي متوفی نه : تفسیره تفسیر و چیزه نقل شویده وَ الْاِجْمَاعُ عَلَى أَنَّهُ حَيٌّ فِي السَّمَاءِ يَنْزِلُ يَقْتُلُ : په دے اجماع ده چه الدَّجَالُ وَ يُؤَيِّدُ الدِّيَّانَ : حضرت عیسی علیه السلام پر اسمان کین ژوند دے ، راکوزیږی به دجال به قتل کوی او دین اسلام به مضبوط ددے دارنگ دامام شوکانی رح په ۸۰ ساله را لئو ضمیمه فیما تواتر فی

الْمُنْتَظَرِ وَالْجَالِ وَالْمَسِيحِ ، او دامام سیوطی رح په الْأَعْلَامُ مُحَمَّدٌ عَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ ، کین هم تواتر او اجماع مذکور ده ، صحیح الکرامت ص ۲۳ کین امام شوکانی رح یوکم دیرش احادیث دعیسی علیه السلام د نزول په باره کین ذکر کولو نه پس دتواتر او اجماع ذکر شویده ، دغه ربک حافظ ابن حجر په تلخیص الخیر ، کتاب الطلاق کین لیکلی دی ، الْاِجْمَاعُ عَلَى أَنَّهُ رُفِعَ بِدَلِيلِهِ حَيًّا ، یعنی په دے اجماع ده چه هغه سره د بدن نه ژوند دے پورته کپه شویده .

دارنگ په رفتح الباری کین دادریس علیه السلام د ذکر سره دحضرت مسیح علیه السلام په نزول اجماع منقول ده ، دغه رنگ په تفسیر ابن کثیر کین د نزول تواتر صفا بنکاره کپه شویده ، د ائشان را مرزا غلام احمد ، براهین احمدیه ص ۶۶ دحضرت مسیح علیه السلام داسی ژوندون او د دوباره راتلون تضریح کپیدا او دا کتاب دده د اقرار مطابق هغه وخت لیکل شوه دے چه هغه پخپل خیال کین بنی وودایام الصلح ص ۶۶

۶۷ مرزا غلام احمد براهین احمدیه حاشیه ص ۶۶ کین د ائ غلام غدا ، په تفسیر کین لیکلی ، چه په دے کین د مسیح علیه السلام په جلالت اندازا تلوت اشاره ده ، کپه نری نه قبله ، نو هغه زمانه هم دا تلوتکه ده چه مسیح علیه السلام به سره دجلالت په دنیا راکوزشی ، و جلالت الهی به گداهمی نیست او نا بود کوی ، کما زمانه دغه زمانه د باره د ادهاص په توگه واقع شویده :

۶۸ مرزا غلام احمد براهین ص ۶۶ کین ، د هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ تفسیر ددعه بیا نوی چه هر کله حضرت مسیح علیه السلام دویم ځلی دے دنیاته تشریف راوړی نو د هغوی په لاس به دین اسلام

پہ بتولوا فاتوا و آقطار و کین خورشى، رهم، مرزا غلام احمد پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کئے لیکي چه آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم عمرہ قتل نہ
 منع کرواوسے فرمائیل کچرے دا دجال وی نوہدہ صاحب عیسیٰ علیہ
 السلام بن مریم دے ہفہ بہ کے قتلوی صوبزہ دے نشو قتلوالے
 د مسیح علیہ السلام ڈر وندون او کدھفہ ڈنرول پہ مسئلہ بہ مو بنر
 دقرآن، حدیث، تاریخ، او عقل پہ رنرا کین مختصر بحث کوڑ۔ داجماع
 پہ رنرا کین مو بنر پہ دے مسئلہ بحث ا کروا

د مسیح علیہ السلام ژوندون دقرآن پہ رنرا کین

را، و مکروا و مکرا اللہ، و اللہ خیر: یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام
 المکیرین آل عمران آیت عکسہ: پہ خلاف چل ا کروا و اللہ د ہفہ
 ڈ بیچ کولو چل ا کروا، د اللہ چل د بتولو چلنو و اللہ نہ دیر بنہ دے
 مرزا صاحب ددے آیت دامطلب بیان کدی دے ر یهود یا نوہ حضرت
 مسیح علیہ السلام د پارہ د قتل او سولئی چل چو پکرتے وو، خو دا
 خدائے تعالیٰ مسیح علیہ السلام نو وعدہ و رکرتے اووے وئیل چه تا بہ زہ
 خیل ٹان تہ ما پور تہ کرم، راربعین جلد دریم ص ۷
 بیاب آئینہ کمالات ص ۱۰۰ کین لیکي چه د وعدے الفاظ دلالت
 کوی چه ہفہ دیرہ زر پورہ کیدو کتھے دکا) بیامرزا صاحب پہ ازالہ
 او هام ص ۲۵۵ کین لیکي چه بیاد دے نہ پس کے ہفہ علیہ السلام د ہغوی
 ر یهود و) پہ حوالہ کپور۔ پہ چا بکونو ا دھلے شو، کٹھل آوری دل سپیرے
 خونرل توتے مسخرے و ر پورے کیدل ہفہ ا لیدل آخرے پہ سولئی
 اخیڑ لو، دامرزا فی تفسیر یوازے بے دلیلہ او تحریف دقرآن ندے ،
 بلکہ یولوئے بہتان دے او کذات الہی د شان ہم خلاف دے د مرزا پہ
 قول یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کروا و اللہ پاک د

د ہفہ ڈ بیچ کولو چل ا کروا و بیایہود د ہفہ پہ بکونو او کپور و اوہلو
 کٹھل کے ہم ورتہ ا کپول توتے مسخرے کے ہم و ر پورے ا کپے پہ
 سولئی ہم اخیڑ لو، او بیامہم قرآن دا اذیل چه اللہ خیر المکیرین
 دے، ددہ چل دیر بنہ او کامیاب شو، کچرے دمرزا فی تحریف دا دغانہ
 چوہرے کرے بتوتے ہم ا خطے شی چه د سولئی نہ را کوز و لو پہ وخت
 یهود و ہفہ صرا کٹرو لو، لیکن آخری سنگئی کے پاتے وے چه پہ علاج
 کولو بنہ شو بیاکشہر تہ لاپ و او دیرہ مودہ کا پس پخیل مرگ مرشو
 خوبیا ہم ددہ د مرگ پہ لارہ کین د یهود و غلط فہمی یو بنہ جو ر نشو
 او نہ خہ ہجیبہ واقعہ اشوہ۔

پہ ذکر شوی آیت کین د روح اللہ د حفاظتی تدبیر د یهودی چلی سرہ ۶
 مقابلہ کولو کین د اللہ د تدبیر د پورہ کامیابی اولوئی بیانول مقصود
 دی، لیکن د مرزا پہ تفسیر کین ددے وعدے الہی سرہ ہم یهودی پختو
 حضرت مسیح علیہ السلام سرہ ہر ہفہ خہ ا کپول کوم چه ہغوی غوختل
 او بیامہم دمرزا پہ قول تدبیر الہی او د ہفہ وعدہ بلندہ او کامیاب
 شو، مرزا پردے شان د حضرت مسیح علیہ السلام او دقرآن والا خدا
 د یهود و پہ مقابلہ کین توہین او تذلیل ا کروا،
 کچرے د ماغون کپور و لے او اتحاد نہ وے نو د آیت مطلب سفادے چه
 یهود و د حضرت مسیح علیہ السلام خلاف چل ا کروا چه ہفہ بیغزتہ
 شی او سولئی تہ اخیڑ و لے شی، لیکن د اللہ تدبیر د ہفہ ڈ بیچ کولو و،
 لہذا د اللہ پاک تدبیر غالب شو ہفہ کے آسان تہ پور تہ کروا و یهود
 د ہفہ یو وینتہ ہم کور نکرو، غوالس سو و کالونہ خود قرآنی علوم
 ماہرا نو صعا بہرہ او تابیینورح وغیرہ د آیت نہ دامطلب واعستو
 لیکن پہ خوار لیسے صدی کین د مسیحت د کان پراستو و الا کذانا معقول

مطلب دحاً مذکور کرو :

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ خُذْ بِكَرْسِيِّكَ وَرَافِعَكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرَكَ مِنَ الذُّنُوبِ كَفَرُوا أَوْ جَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فُتُونًا الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّهُمْ إِلَى مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُم بَيْنَكُمْ فِيهَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ رسورہ ال عمران

ایہ عہد دے بیابہ زہ فیصلہ اکر دے چہ کور تا سو جگرے کرے .

در توفی، یہ بارہ کنی دابوالقیامہ پہ کلیات کنی دی

التَّوْفِيقُ الْأَمَاتُ وَقَبْضُ الرُّوحِ وَعَلَيْهِ دَنُوْفِي مَعْنَى مَرْكُولِ أَوْ رُوحِ

اِسْتِعْمَالُ الْعَامَّةِ وَالْاِسْتِغْنَاءُ أَخْتَابُ قَبْضِ كَوْلِ دِي أَوْ دَابِ اِسْتِعْمَالِ

الْحَقِّ وَعَلَيْهِ اِسْتِعْمَالُ الْبَلْغَاءِ عَوَامُ كِنِ لِيَكُنْ دَبْلُغًا وَبِه نَزْدِ

د دے معنی پورے وصولوں اور صحیح اغستل دی گویا کہ دھغوی پہ نزد پہ

مرگ دتوفی اطلاق پر دے حیثیت سے دے چہ پہ دے کنی دیو خاص اندام

نہ بلکہ دتول بدن نہ روح آغستے شی، نو کچرے خدائے پاک دچا روح

سره د بدنہ واغستو نو هغه تہ پہ طریق اولی توفی ویلے شی، حکمچہ د

توفی پہ مفہوم کنی روح سرہ د بدنہ اغستل پورا تہ دی، عیو ما روح بغیر

بدنہ قبض کرے بنی نو حکمچہ پہ مرگ دتوفی اطلاق دیر کیبزی اور دلہ

داراز دے، چہ د عیسیٰ علیہ السلام حالت دھا مو حالاً تو لہ مختلف و،

اور ہولونہ زیات، ہم ضرورت پہ موقفہ ہم اللہ تعالیٰ د عیسیٰ علیہ السلام

د صوت، لفظ استعمال گھرو، بلکہ دتوفی، لفظ ئے استعمال کرو چہ

هغه دروح یوازے قبض کو لو یا روح سرہ د بدنہ قبض کو لو نہ شامل چہ

داخبر ظلمہ دکہ ٹوک آجانی چہ حن ائے فاعل وی اوی روح مقبول وی نور توفی معنی بہ مرگ وی

بالغرض کہ موثر دادر مرگ پہ معنی اُمنون دابن عباس شاکر و ضحاک پہ معالم کنی و تقدیم اور تاخر قول

چہ د متتو قینک، معنی بہ داعی وی، چہ زہ بہ تا سر کوم پہ زمکہ را کو

ولونہ پس اودلیل ئے دا آیت دے، اللہ یتوفی الانفس حیث موتیها

والتی کم تمت فی متامیها، دلہ فاعل اللہ پاک دے اومفعول

ذی روح دے، خود خوب پہ وخت دتوفی، معنی بیاهم مرگ نہ

نود دے حقیقت نہ پس پیدتیر شوی آیت کنی د عیسیٰ علیہ السلام

دتوفی، معنی مرگ نہ دے، بلکہ ددے معنی پورے خیزول وی،

لکہ چہ دامطلب تر ابن عباس رض ہم پہ صحیح قول کنی اغستے دچہ دا

روح المعانی کنی ذکر دے، او د عیسیٰ علیہ السلام د حال مناسب ہم

دہم، حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ چہ د یهودی گیرے پہ وخت کو دے

پیشانی وے نو هغه پہ دے وجموعے،

را، چہ زہ بہ د یهود دے بنے اور ظلم نہ پچ شم کہ، نہ ہتو هغه پہ جواب

کنی اللہ تعالیٰ افرمائیل ریعیسی ابی متو قینک، زہ بہ ناوا خلم اود

هغوی د نیچے نہ بہ د خلاص کر مر، لکہ چہ بل آیت کنی فرمائی

وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ، زہ بہ تانہ دہر رسید و نہ بنی

اسرائیل بند کریم .

۲) دویم فکر نور سرہ داؤو چہ زہ بہ د زمکہ پہ کپڑخہ کنی پچ کیبرم

چہ یهود بہ مانہ نشی رار سیدے کہ بل شہ صورت بہ وی ۲۹

نود دے پہ جواب کنی اللہ پاک افرمائیل چہ زہ بہ د خپل طرف

آسمان تہ را پور نہ کریم .

۳) د خپلے موربی بی اور خاندان د پارہ پریشا نود، چہ د خلقو

د تہنو نو گلو پہ وجہ بہ د هغوی شہ حال وی لہ اللہ افرمائیل،

توفی کنی ہر جگہ

وَمَطَّهْرَكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ آيَةَ عَمَّهُ
 یعنی زہا بہ دمکراؤ نہ تا اوستامور بی بی پاکہ کرم، لکہ چہلاتظام
 دقرآن اوڈ محمد رسول اللہ پہ ذریعہ اکرے شو، د عیسیٰ علیہ
 السلام اوڈ ہغوی ذوالدے ژوند بے داغہ وے،
 (۴) یو پریشانی داہم وہ چہ خما دہور تہ کولو پسی بہ خما د تابعدارو
 خہ حال وی ہوا اللہ تعالیٰ اُفرمائل، وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ
 فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ آيَةَ عَمَّهُ چہ تر
 قیامتہ بہ ستا تابعداران ستا پہ مکرانو غالب وی، دا وعدہ
 نہ ہم حقیقت دے، داسرائیل وچود پہ دے وعدے خکہ اثر نہ
 آچوی چہ قرآن پچیلہ د یہرود د ذلت اومسکت د وہ استثنائی صورت
 بیان کریدی، یودا چہ یہود مسلمانان شی اوڈ اسلام پہ پناہ کن
 راشی، اوڈ وہیم داچہ د یومر عیسائی پہ پناہ کن راشی، اَلَا بِحَبْلِ مِّنْ
 اللّٰهِ وَحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ سورہ ال عمران اُس کہ اسرائیل مرجی دی
 نوپہ دویم استثنائی صورت کن حکم چہ دوی د برطانیہ امریکہ آونورہ
 عیسائی قومونو پناہ آغستویہ وچا موجودی د یہود و اقتدار
 او قوت د عیسایانو پہ آسرا قائم دے لیکن د مسلمانان اذاعتدار د
 عیسایانوڈ آسرے حاجتمند نہ دے خواہ امریکہ وی او کہ روس وغیرہ
 دوی کہ محتاج دی نوخپل منہ کن د اتفاق لکہ اللہ تعالیٰ فرمائی بہ
 وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا رَسُوهُ أَلِ عِمْرَانَ :
 او بل د سامان قوت تیا آولو، لکہ چہ فرمائی وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ
 اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّتِهِ ط ھر کلہ چہ مسلمانان متحد شی اوخپل مشترک
 دولت پہ قوت جمع کولو، کن صرف کرے، نو مسلمانانہ بیا ہچوک نیکت
 نشی ورکولے، خوہلہ چہ پہ حبل اللہ او اسلام بانڈے عمل

کوی نہ چہ مغربیت تہ کچکول اُنسی اوپہ اسلام کنس بخریف اکرے
 دیورپ د قوت راز ہم اسلامی اجزاو بانڈے عمل کول دی، لکہ
 سامان د قوت جمع کول گوندی ہسے خو پہ غیر اسلامی اجزاو بانڈے
 عمل کولو پہ وجہ دوی د بیکزوری شویدی، غیر اسلامی اجزاو دادی
 چہ دوی خدائے او آخرت ہیر کر پیکر، د پیغمبرانوحیہم السلام اخلاقی
 قدرونہ تے دخیل ژوند او تہذیبہ تمدن نہ خارج کریدی، دنسل
 او وطن غوندے بتا نو عبادت کوی، نرنا، لواطت، جوارئی شراب
 نوشی، سود، عیاشی مغربی طاقتورہ دومرہ کمزوری کریدی چہ دوی
 روجہ نم برطانت دکو، یا اوویٹ کانگ غوندے دیر معمولی طاقتور
 دلا سہ وھلے کیری اُس خوتو سہ تہ جور شویدی خوتو بہ نہ قبلین
 داد مغرب زدہ مسلمانان نو بد قسمتی وہ چہ دوی کمزوری زہنونو
 دوی لہر د سامان قوت پہ پرینود وچہ اسلامی جزء دے، او د
 ہغوی اخلاقی کمزوری پہ خان کن پہ داد ستور چہ غیر اسلامی جزو دے
 مجبورہ کرے، اوپہ خپل لوے قوت اسلام کن تے بخریفونہ اکرل او
 کوی، او د یورپ خطرناک شیطانی تہذیب پہ خان کن راوی،

۳- وَ يَكْفُرْ هُمُ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ
 بَهْتَانًا عَظِيمًا وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا
 الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ
 وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ
 لَهُمْ ط وَإِنَّ الَّذِينَ اِخْتَلَفُوا فِيهِ
 لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ
 اِلَّا اِتِّبَاعَ الْظُلْمِ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِيْنًا
 بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ ط وَكَانَ اللّٰهُ
 دے دے او نہ تے پہ سولگی کریدے ورف

دیہود وہ زہونوڈ ہدایت د بندیز
 مہر کیدے دے دوی د کفر پہ وجہ
 اوپہ حضرت مریم بانڈے د غبت بہتان
 تر لولہ تور پورے کولو، پہ وجہ اوپہ دے
 وجہ چہ دوی وائی چہ مرید خدائے
 رسول عیسیٰ خو تے د مریم بی بی و تے
 دے حالانکہ نہ دوی ہغہ قتل کرے

عَزِيزًا حَكِيمًا وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
 إِلَّا لَتُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ وَكَيَوْمَ
 الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ سَهْيًا
 النساء آية ۱۵۶ تا ۱۵۹

نه دے قتل کرے، بلکہ اللہ تعالیٰ ہفتہ خپل طرف نہ پورے کہے دے، ہفتہ غالب اور حکمت والا دے، ڈا اہل کتاب بو ہتھ پو پوے بہ دا سے نئی خرابان بہ پلہ، دہفتہ دمرگ نہ روچے را وری اوک قیامت بہ ورخ بہ ہفتہ پہ دوی گواہی پہ دے آیت کہنے خوشیزونہ بیان شویدی،

را بودا چہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام نہ قتل شوے دے او نہ بہ سولی خیزوے شوے دے، شوک چہ دقتل او دسولی قائل دی، ہفتہ بنکارہ غلط دی، حکمہ چہ قرآن شریف بنکارہ ددے ردا کہو، دمرنا یا نو یاد متیرزا داوینا چہ پہ سولی خیزوے شویدے، لیکن ہلتہ نہ دے مر شوے نو دا خبرہ ہم کہہ دیہود و انصاری و دقرآن نہ خلاف دہ و ماصلبوک، دامعنی کول چہ پہ سولی اخیڑوے شوخو پہ سولی مرشو دعر بود لغت نہ خلاف دہ، دصلب) معنی پہ سولی خیزول اوک ماصلب) معنی پہ سولی نہ خیزول دی دا خو قطعاً دقرآن تحریف دے چہ دماصلبوک، دامعنی اُشی چہ یہود و حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ سولی اخیڑو لوخر ہلتہ مر شوے

رس) پہ آیت کہن دما قتلو کہ یقیناً، نہ پس افرما تیل، بل رقعہ اللہ اکیہ طے حضرت عیسیٰ علیہ السلام قتل نشوار اللہ پاک خپل طرف تہ پور تہ کہو، پہ ما قتلو کہ، او بل رقعہ اللہ، دوارو کہن ضمیر (کہ) حضرت عیسیٰ علیہ السلام تہ راجع دے او عیسیٰ دروچ او جسم دوارو نوم دے مطلب دا چہ روغ روح سرہ دجسہ پور تہ اخیڑوے شی حکمہ چہ د

پہ نتیجہ کہن جسم بے روح پاتے شی نو دعدم قتل مطلب بہ جسہ سرہ دروچہ پور تہ کول وی، علاوہ لہ دے (رفع) دعیسیٰ علیہ السلام نہ مطلب ہفتہ قتل دروچ او جسہ دوارو اجنول دی فرخوچہ ددے خلاف بلہ قرینہ نہ وی، لکہ دوزرغ ابویہ علی العرش، دامطلب دے چہ حضرت یوسف علیہ السلام خپل والدین (روح سرہ دجسہ) تحت تہ پور تہ کول نہ دا چہ یوازے دوحو نہ دہغوی تے پور تہ کول، (م) کچرے دعیسیٰ علیہ السلام روحانی پور تہ کول مراد واغٹے شی، نو دا پہ خو و جو غلط دی،

① یوجہ دادا چہ بے قرینہ مجاز مطلب اغتسل قلط دی، -
 يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ، كُنْ كَرِ
 دَرَجَاتٍ، پہ قرینہ دینی پور تہ کول مراد دی جسامی پور تہ کول نہ دی مراد لکہ خشک چہ پہ رقعنا بعضہم کون بعض دَرَجَاتٍ، کُنْ دَرَجَاتٍ، پہ قرینہ رفع مجازی مراد دہ،

بلہ وجہ پہ و ما قتلو کہ یقیناً بل رقعہ اللہ اکیہ، کُنْ دَرَجَاتٍ روحانی رفع پہ دے معنی مراد اغتسل چہ یہود و قتل نہ کر و خود اے دہفتہ درجہ بلند کرے غلطہ حکمہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام دے نوراندے مخلوبیت کالہ پیغبر و او د پیغمبری نہ بلہ اوچتہ درجہ نشتہ نو ددرجے او کچتو دل تہ بیا ہتھ مطلب نہ را وری او د اللہ کلام دے نہ پاک دے،

ددے نہ علاوہ پہ عربی ژ بہ کُنْ ریل، دہہ مقابل خیزو نو د پارہ استعالیٰ بی، کچرے دا معنی دل تہ دا خلوچہ عیسیٰ علیہ السلام پہ سولی نکرے شوخو مرتبہ تے اللہ تعالیٰ بلند کرے نو مقابلہ رانغلہ او د ریل، استعالم بہ غلط دی چہ د اللہ کلام لہ دے پاک دے مقابلہ بہ ہلہ راتلہ چہ دا سے ویلے شوے دے چہ یہود و پہ سولی کر و خوا اللہ تعالیٰ تے

درجه بلند کرده که چه یوم مؤمن یا پیغمبر قتل شی نوالله تعالی هند
 له و شهادت رتبه ورکری، او په داسه په کابل استعمال هم صحیح شوی
 و په دلتنه د مرزایانو د انوکړه په یه کچه دی بلکه تحریف ده، چه د
 ربانیل (په موجب) په سولئی موے سرے ملعون وی، نو د (بل) په
 تقاضا مقابلہ به داسه جوړ یزی چه الله تعالی د سولئی د قتل نه بیخ
 کرو کوم چه لعنت وواو د هغه په مقابلہ کین له ورله درجه بلند ے کړے
 نو مقابلہ هم راغله او مراد هم پوره شو، زه وایم چه دا حواله جابلو دروغ
 او غلطه حکم ده چه با نیل کین ے هغه سولئی شوی سړی ته ملعون وینو
 دی کوم چه خه جریم کین په سولئی شی او کوم چه ناحق سولئی شی نو هغه شهید
 وی، نو د مرزایانو د غلط خیال مطابق په دے کین بیامقابلہ قوت کیزی
 او ه ے او نو پر تو تر جوړ یزی او داسه نسبت د الله کلام تر کول د هغه
 تو هین دے «اعاذنا الله»

دویمه وجه د داسه چه روحانی رفیع الله تعالی هر نپی نرو کړے
 و، خصوصاً د تلو نوزیا تر رفیع خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم ته ور
 کړے شوی و، نو د عیسی علیه السلام خصوصیت په دے صورت کین نه
 ووا دلتنه خصوصیت د رفیع صفا بنکاره کوی چه رفیع نه مگر د رفیع جسمانی
 کومه چه خاص ده عیسی علیه السلام سره یا چه د چار رفیع جسمانی شری
 وی، خلورمه وجه د داسه چه دے رفیع نه پس په قرآن کین «وکان اللہ»
 عزیزاً حکیماً الفاظ راغلی دی کوم چه د بل بنی د پاره په دے انداز
 کین نه دی راغلی نو دے نه هم معلومیزی چه رفیع جسمانی مکرده به کوم
 کین چه قدرت او قوت بنکاره کول هم مکرده دی چه لفظ که عزیزاً
 پر دلالت کوی او د حکمت اظهار هم دے چه لفظ که حکیماً پر
 دلالت کوی، او د بیان به اس مؤنن بز وخت پس کوو:

دویمه خبره چه آیت نه معلومیزی هغه د داسه چه د اهل کتابو توی
 فرستے به د عیسی علیه السلام د وفات نه وپان دے په هغه ایمان راوړی
 کوم به چه د نزول قرآن نه پس زمانه کین هغه وخت وی چه هغه دوباره
 له آسمانه را کوز کړی شی، بل رفعة الله، نه صعود ثابت شوی په دے آیت
 کین دواړه (صعود او نزول) ثابت یزی، تشریح ے داسه د رواقی من
 اهل الکتاب الا لیومینن په قبل موتہ، نه دا ثابت یزی چه هر فرقه
 د اهل کتابو به پر ایمان راوړی، د هغه د وفات نه وپان دے حکم چه د
 رفیع (د موتہ) دواړه ضمیرونه (د حضرت عیسی علیه السلام ته
 راجع دی رکیومینن، کین نون تاکید ثقیله دے چه هغه د مضارح
 صیغه مستقبل د پاره مخصوص کوی، نو مطلب به ے داشی چه د اهل
 کتابو توی فرستے به د قرآن د نزول نه پس هغه وخت په عیسی علیه
 السلام ایمان راوړی کله به چه هغه د آسمان نه را کوز کړے شی.

هم دا وجه ده چه صحیحینو کین د حضرت عیسی علیه السلام د نزول حدیث
 مرفوع روایت کولو نه پس پخپله راوی ابو هریره رض فرمائی رخا قرءوا
 ان یشکروا ان من اهل الکتاب الا لیومینن به) دمنه دا بنود له
 مقصود دی چه اهل کتاب به په عیسی علیه السلام د هغه د آساند
 نازلیدو نه پس په هغه ایمان راوړی، دامستله خالص نقلی ده په عقل نه
 معلومیزی په دے وجه د ابو هریره رض موقوف حدیث د مرفوع حکم
 لری مطلب دا چه حضور علیه السلام نه به ابو هریره رض ضرور او ربندی
 وی، چه بتول اهل کتاب به خاغا په عیسی علیه السلام د هغه د نزول آسمانی
 نه پس ایمان راوړی، د موتہ (ضمیر) کتابی ته راجع کول صحیح حکم
 نه دی چه انتشار د ضمائرو د بلاغت له شا نه خلاف دے، دویم (موتہ)
 قین به عیث او د بلاغت له شا نه خلاف حکم وی اچه معنی به ے دارنگه

چه هر کتبی به په عیسی علیه السلام دخل مرگ نه ویرانندے ایمان را وری، ایمان را و برل خودی د مرگ نه ویرانندے، نو دا قید لگول بیعت شوی، او که خوگ پر زور لگوی، نو دا بنکار لگول به ضروری شوی چه چیز دایه وینا نه خوینری، چه ماد و دئی د مرگ نه ویرانندے ا خوریه او ما او د مرگ نه ویرانندے ا خینے) حکم چه ددے قید لگول ضرورت په د نشته چه هر کس پوهیږی چه خوراک غینا ک د مرگ نه ویرانندے کبیری د مرگ نه د سنو خود و دئی چا نه ده خورلے، که خوگ بیا هم زور لگوی او وائی چه د خنکدن په حالت کس به ایمان را وری نو دا ایمان منظور ندے، هر کله د خنکدن په وخت کس ایمان را وری خو منظور بیږی نو تخصیص د عیسی علیه السلام پاته نشو او د داسے نا منظور ایمان ذکر د قرآن او د الله د شان سره مناسب نه دے داسے تا ویلا تو...

سائل پکاری الله و نوقیح را کری:

(۲۰) وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ الْبَشَاةَ فَلَا تُفْقِرُونَ بِهَا وَأَنْتُمْ عَلِيمُونَ ط هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ وَلَا يُصَدِّكُمُ الشَّيْطَانُ إِذْ أَنْتُمْ لَكُمْ عِدَّةٌ وَبَيْنَ يَدَيْهِ عَرْشُ رَبِّكَ أَلْوَانٌ مِثْلَ نَجْمٍ كَلِمَاتٍ خَالِدَةٌ فِي ذَهَبٍ لَكَ فِي يَمِينٍ وَبِئْسَ مَا تَكْتُمُونَ

حضرت عیسی علیه السلام د قیامت نشه ده، نو قیامت کس سنگ مگر او شماتا بعد اری ا کری همدا س عدا و بین ط الزخرف آیه ۶۲

ملونه بند بکری بیشک هغه ستا سو بنکاره د شمن دے، د دوو و جمونه ک عیسی علیه السلام ته د قیامت نشه ا و بیل، یو د هه بغیر پلاره پیدا نش چه د سرو دو باره ژوندی کولو دلیل کیدے شی دویم قیامت سه نزد د داسهانه د هغه نزول چه د قرب قیامت نشه ده، د سیاق سباق مطابق درانه ضمیر را عیسی علیه السلام نه راجع د دے نه بغیر هر یو بله لاسه ضعیفه ده، ابن ماجه ص ۳۹ در باب فتنه الدجال، کس د حدیث اسراء په تشریح کس حضرت عیسی

د قیامت سوال شو نو هغوی افرمائیل، چه د هغه واقع کید و وخت بسوا د الله نه بل خوگ نه پیژنی او شه وخت چه د دجال ذکر ا شونو دے فرمائیل چه هغه به را کول بزیم او هغه به وژن کم، د دے آیت په تفسیر کس ابن جریر رح د حضرت عیسی علیه السلام د قیامت نه ویرانندے نزول د ابن عباس رض، ابی مالک رض، عوف رض، مجاهد رض، قتاده رض، سدی رض ضحاک رض او ابن زید رض د روایاتو نه نقل کړیدے چه د هغوی علیه السلام د نزول دلیل دے، او د دے نزول په وجه په دے آیت کس ده نه د قیامت نشه و نیلے شویده او دا صحیح معنی ده، کچرے بغیر پلاره، پیدا نش نشه د قیامت د دے، نو د دے حقدار دیتولونه زیرات حضرت آدم علیه السلام وو چه د هغوی پیدا نش دمورا او پلار د واره نه بغیر شری وو، معلومه شو که چه دلته په آیت کس د قیامت مطلب قیامت ته نزد دے حضرت عیسی علیه السلام د اسمانه نازل کیدل دی، او که خوگ په دے عقیده کس خندا ن پیدا کوی نو هغه شیطان دے.

(فَلَا يُصَدِّكُمُ الشَّيْطَانُ، کله دلیل دے)

(۲۱) إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ بِكُلِّ صَالِحٍ فَاذْنَيْكِ وَجِذْبِكِ فَاتَّقِي اللَّهَ إِنَّهُ خَلَقَ مَا تَدْعُونَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنْ الْمَقَرَّبِينَ وَبِهِ وَی هغه نوم به مسیح عیسی ابن مریم د آل عمران آیه ۴۲، وی با عزت به وی په دنیا او آخرت کس او د مقربین له توی به وی، آیت کس دا ویلے شوی دی چه عیسی علیه السلام د مقربین د توی نه به وی، په بل خائے رسو د واقع کس د جنتیا نو په باره کس داسه بیان دے، ا وَتِلْكَ الْمَقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ په دریم خائے د ملائکو په باره کس داسه راغلی دی

لَنْ يَسْتَنْكفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا: مسیح علیہ السلام کا اللہ پر بند
 لِلَّهِ وَلَا الْمَلِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ○: کید و نہ شرمیری اور نہ مقربے فریضے
 شرمیری، دے دے وار و خایر نو کین و قرب نہ مراد جسمی جسی او
 آسانی قرب مراد دے ہمد اوجہ دے چہ دے آیت پہ تفسیر کین امام
 رازی رحمہ اللہ تعالیٰ پہ تفسیر کبیر کین او ابو السعود رم پہ خیل تفسیر کین د
 حضرت عیسیٰ علیہ السلام آسمان تہ پور تہ کیدال د جسم سرہ ذکر کبیدی
 اومدارک خائرن، سراج المنیر او کشف کین دی، کَلُوْنَهُ مِنْ الْمُقَرَّبِيْنَ
 د حضرت عیسیٰ علیہ السلام د مقرب کید و مطلب د ہمد آسمان تہ پور تہ
 کول د فریضتو ملگرتیا ورتہ حاصلیدل او بیاد نورو امور و تکمیل د پارہ
 د ہمد علیہ السلام زمکے تہ نا زلیدل لکہ نکاح، حج، جہاد کولو او د
 مسیحی قوم نو فتنو ختم کولو د پارہ:

د مسیح ژوندون او نازلیدل د حدیث پر رنپا کین

بخاری کین ابو ہریرہ رض د حضور علیہ السلام نہ حدیث نقل کوی،
 فرمائی د قسم م د پہ خدا تہ وی چہ علیہ السلام بہ د پور تہ نہ پہ
 ناسو کین نازلیدن د حضرت مریم خوسے چہ حاکم بہ وی، انصاف دار
 صلیبی قوت بہ مات کبری او د خنزیر د قتل حکم بہ ورکوی او د بتولو
 خلق د مسلمانید و پہ وجہ بہ د جہاد ضرورت پاتے نشی، او خلق تہ
 تہ بہ دومرہ مال ورکوی چہ خوک قبلو لوالا بہ تہ دی، او دعبادت شوق
 بہ دومرہ زیات شی چہ خلق تہ بہ یوہ سجدا د توتے د تیا د دولت نہ دیو
 بنہ ہنکاریزی، بیابا ابو ہریرہ رض دے تصدیق د پارہ دے آیت آرخ
 تہ کوجہ ورکرا چہ د ہمد معنی دادہ د پہ دے وخت کین بہ داعیہ یونکانی
 پاتے نشی چہ پہ عیسیٰ علیہ السلام بہ ایمان نا نوری د مرنا د قول مطابق
 قرآن نہ پس د بتولو نہ د صحیح کتاب بخاری حدیث دی،

دویم حدیث دادے، چہ حضور علیہ السلام ابرمائل د خبا و د چینی
 علیہ السلام پہ مینخ کین نہی نشتہ او د ہمد بہ را کوزیری، چہ خہ وخت تے
 او بیئی نو وے پیتر نی، د ہمد قد در میانہ سور سپین دے، دوو
 زیر و جامو کین بہ را کوزیری د سرو بینتر بہ فی معلومیری چہ گویا کین
 او بہ ترے لاخاشی اگر چہ او بہ تہ تہ وی رسیدے، نو پہ اسلام بہ خلق سورہ
 جہاد کوی، صلیبی قوت بہ مات کبری، د خنزیر د قتلو حکم بہ ورکوی
 جز یہ بہ بند کبری، پہ دے وخت کین بہ د اسلام نہ بغیر جول د یئو نہ
 ختموی، د جال بہ قتل کبری، پہ نر مکہ بہ غلوینت کالہ اسیری او بیابہ
 وفات شی او مسلمانان بہ پور د جنازے توشخ اکبری را بودا د عن ابی
 ہریرہ رض مرفوعا جلد ۳۳۷

(۳) پہ مشکوٰۃ باب نزول عیسیٰ م کین عبد اللہ بن عمرو د حضور علیہ السلام
 نہ نقل کبیدی چہ ابن مریم پہ پہ زمکہ را کوزیری وادہ بہ کوی اولاد بہ
 کیزی پہ نر مکہ بہ پنچہ غلوینت کالہ پاتے کیزی او بیابہ قوت کیزی او دفن
 کیزی بہ حما پہ مقبرہ کین نو قیامت کین بہ زکا او عیسیٰ علیہ السلام د یو
 مقبرے نہ پاسو چہ د ابو بکر رض او عمر رض پہ مینخ کین بہ وی،

(۴) پہ صحیح مسلم کین روایت دے حضور علیہ السلام فرمائی، چہ حضرت
 عیسیٰ علیہ السلام بہ د دمشق پہ مشرق کین پہ سپینہ منارہ پہ دوو جامو
 کین دوو فریبتو پہ مینخ کین را کوزیری، دوارہ دلا سو تو تکی پہنگ پہ فریبتو
 ایینی وی، د جال پہ رگدح دروازہ بیاموی او وے بہ تہ و تہ:

د مسیح علیہ السلام پہ ژوندون آیتونہ دیردی او احادیث د تواتر
 حد تہ کبھی چہ د یو کم دیر شو صحابہ کرامونہ منقول دی لیکن موید د بہ
 اختصا پہ غرض پہ بیچو آیتونو او خلو روا حدیثو اکتفا اکرا، حضور علیہ السلام
 پہ دے اصل دینو کین د ایمانی د تحفظ او د گمراہی نہ دینج کولو د پارہ د حضرت

صیغہ علیہ السلام چہ کوئے فیہ نبتانے ذکر کریدی ہنر کافی شافی دی۔
او کومر گمراہانچہ کہ استعزاز او او مجازا تو پیرور پورہ تاریخ او بود نیا بکلوئے
شی: نو هغوی د پارہ د قرآن او حدیث پورہ دفتر ہم بیکارہ دے، پہ دے
احاد بشو کین د حضرت صیغہ موعود علیہ السلام کہ پیژند لوچہ کوئے بنکارہ
فیہ نبتانے دی هغه پہ منبر دادی،

۱) د صیغہ موعود علیہ السلام پہ پلار نہ وی، نو د عامے ضابطے خلاف بہ
هغه خیلے مور بی بی صریح مانہ منسوب وی۔ د مرزا غلام احمد پلار مرزا
غلام مرتضی و داد مورثی ممتاز بی بی وو۔ کہ هغه نسبت پہ پلار نہ
کید او مور نہ

۲) هغه بہ حاکم وی لیکن مرزا غلام احمد د انگریزا نو غلام وو،
۳) هغه بہ عادل وی، د الله تعالی قانون چکول عدال دے، د مرزا
پہ وخت کین شرعی قانون بند وو، او د انگریزا نو قانون پہ دکا اود دہ
پہ مریدا انوجاری وو،

۴) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ صلیبی قوت ما اتوی خود مرزا پہ
وخت کین صلیبی قوت دومرہ زور اگرو کوم چہ دے نہ وپا ندے
چوے ہم نہ وو، پخبلہ دکا اقدار دے چہ پلار نہ تے پخو د آسونو سوارہ
درگرے شوی ووا دغه د سکنہء پہ نظریک د آزادئ کین پہ ہندستان
د صلیبی قوت مسند کولو د پارہ جنگ کسکو، او پہ تحفہ قیصر کین مرزا
پخبلہ دخیلور اتوہ قصد د بنکارہ کرے دے، چہ زلا د انگریز صلیبی
حکومت د پارہ بود اسے فوٹ تیار کریم چہ د انگریز حکومت وفادار وی،
۵) د حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین بہ د خنزیر خوراک ختم شی
لیکن د مرزا پہ وخت کین داریات شو بہ

۶) حضرت عیسیٰ علیہ السلام پہ خلیفہ دومرہ مال وروی چہ شوک بے

قبلوئے نکی نوی، مرزا خوھیچالہ مال ورنکر و، بلکہ پخبلہ تے اغستو
چند اغستل تے عام کرہ او د بہشتی مقبرے د پارہ تے چند غونبول
د ایمان یو شرط اُتیا کلو بہ۔

۷) د عبادت خوند بہ د عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین دومرہ زیات
شی چہ دیوے سجدے قیمت بہ د خلقو پہ نظر کین د توتے
دنیانہ زیات وی لیکن د مرزا پہ وخت کین عیسیا نو مسلمانان د
لکھونو پہ شہر کین مورتدان کرل بہ

۸) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ د آسان نہ پہ زمکہ زاگوزیری
لیکن مرزا پہ زمکہ پیدا او ہم پہ زمکہ پاتے شو بہ۔

۹) پہ فربتو بہ حضرت عیسیٰ علیہ السلام لا سونہ ایینی وی
لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو فرشتے لیدل ہم نہ وو،

۱۰) عیسیٰ علیہ السلام بہ د دمشق پہ سپینہ منارہ زاگوزیری،
لیکن د مرزا پہ نصیب کین دیو عرب زمکہ لیدل ہم نہ وو،

۱۱) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ لگی شی پہ دنگل (بہ یهو دی
دجال قتل کری، لیکن د مرزا پہ قسمت کین نہ خورنگل لیدل وو او
نہ ددجال، البتہ ددہ روحانی اولاد ددجال قوم یهو دوسرہ تعلق پہ
دے وخت پیدا کرو، چہ د عالم اسلام نہ دوی تعلق ختم دے، خبرہ
د اسے معلومیزی چہ ددجال پہ ظاہریدو بہ دوی د هغه مدد
د پارہ د غلتہ د اسے موجود وی،

۱۲) د عیسیٰ علیہ السلام پہ وخت کین بہ یوبا ظل دین ہم پاتے نشی
لیکن د مرزا پہ وخت کین باطل دیتونہ پہ جوین وو

اود اسلام خلاف نور نوی دینوہ را برسیرہ شوچہ پہ هغه کین
د هغه د مرزائیت هغه دین ہم دے کوم چہ د اسلامی یووالی پیمانہ

ایتم ہم دے (۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ حج کوی، لیکن ترکہ
دے مرزا حج نصیب نشو:

(۱۳) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ آسمان تہ پور تہ کید و نہ ویرا ندے
نہ وادہ وی او نہ تے اولاد بلکہ تے نزول نہ پس بہ وادہ کوی اولاد برے
کیزی، لیکن دے میرزا کہ نبوت دے دعویٰ نہ ویرا ندے وادہ ہم ویرا اولاد
ہم وو۔

(۱۵) حضرت عیسیٰ علیہ السلام بہ جہاد کوی او جز یہ بہ بندہ کپی لیکن
میرزا دے جہاد کولو بہ خائے جہاد کولو نہ حرام اکیلے۔
او دے نضارے و دے استعمار لارے صفا کرے او کجریے بند و لوہے سوال
پاتے نشو۔

(۱۶) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کینے دے تہ لو خلقو بودین یعنی اسلام
بہ وی، نو بہ دے وچہ اسلام سرے دے ہیچ یوم مذہب جنگ بہ نشی کینے
لیکن دے مرزا بہ وخت کین گنرو باطلومذہب نو دے ہندوستان
ترکی، فلسطین او شمالی افریقہ بہ مسلمانانو کوم ظلمونہ چہ اکرل
دے ہنہ مثال بہ تاریخ کین نشنہ اودا دے مرزا برکت کیدے شی۔

(۱۷) دے عیسیٰ علیہ السلام بہ وخت کین بہ امن قائم شی او جنگ بہ ختم
لیکن دے مرزا بہ وخت کین خہ چہ دے ہنہ نہ پس دے امن و امن نوم لو
نہ پاتے نشو او جنگ دے پارہ ہنہ دے سلعے او سامان جو بہ شو
چہ دے مرزا دے وخت او دے ہنہ نہ پس دیو جنگ بر بادی دے تیر شو سو سو نو
جنگو نو دے بر بادی نہ زیانہ دے۔

دے تہ لو بنو بنیا نو بہ رنرا کین داوینا بہ حقہ دے چہ مرزا دے مسیح
موجود نہ دے، لیکن دے مجازا نو استعمارا نو او تار و یلا تو بہ نورقرآن
حدیث تاریخ او واقعہ تو پورے چہ مرزا کو ہنہ اگانے او تہ تے اکرے

دے ہنہ بہ موجب ہیچ یو حقیقت حقیقت نشی پاتے کیدے داخو مرہ
دانوس خبر دے چہ دے مسیح موعود علیہ السلام تہ پنے پنے بنانے بہ
دایے یوسری ریرزا وور۔ اکیلے شی چہ نہ تے خیل نوم نہ تے دمور
نور نہ دے ہنہ مکان نہ دے نزول مقاصد مسیح موعود علیہ السلام سرے
سمون خوری، بہ دایے بہ سرے او پینوتا ویلو نو خود تہ لو بادی شا
ہیچ یو نظام دے کار او فائدے نشی پاتے کیدے۔

شیخ الکبرج او دے عیسیٰ علیہ السلام ژوندون

شیخ الکبرج بہ فتوحات مکہ باب ص ۳۶ کین لیکے:

في حديث الميراج فلما دخل
بجسده فانه لم يممت
الى الان بل رفته الله الى
هذه السماء واسكنه بها
وحكمه فيها وهو شيخنا الذي
رجعنا على يده وله بنا عناية
عظيمة ولا يفعل عنا ساعة
وارجون اذ ركه في نزل له انشاء
الله تعالى

دے معراج بہ حدیث کین دی چہ ہنہ
داخل شو نو عیسیٰ علیہ السلام سرے
دے جو تے ورسہ ملاقات اکرے
چہ ہنہ عیسیٰ علیہ السلام لامرندے بلکہ
اللہ تعالیٰ ہنہ عیسیٰ علیہ السلام دے آسمان
تہ پور دے کپی دی دے کین تے سوی
او بہ کین تے دے دوی حکم چلوے دے
داخو بندہ جیسے عزت متد دے چہ دے
ہنہ پہ لاس موبز خدائے تہ رجوع کپی دے

دے ہنہ بہ موبز لو یہ مہربانی دے او موبز نہ یو گہری ہنہ غفلت نہ کوی خما امید
کہ خدائے پاک اے غوبنتہ نوخہ بہ دے ہنہ دے نازید ورنہ تہ زمانہ بیبا
موم۔

بہ تاریخی لحاظ سرے دے مسیح علیہ السلام ژوندون

حضرت مسیح علیہ السلام حضور علیہ السلام سرے دے تہ لو نہ زیات نزد
پیغمبر دے او تہ نضاری او مسلمانان دے ہنہ لوئی او شخصیت معنی

آسمانی ژوند و فریب توپه شان دے هلته هغه د زمکے د بشری ضرر باتو
 محتاج نه دے ، بلکه دا سے خوبه زمکه هم کیده شی چه الله اغوا بی .
 (۱) طبقات شافیه جلد ۱ ص ۲۰۰ کنس د شیخ عزیزالدین فاروقی دروایت
 دے ، چه هغه په عراق کنس دا سے سر په لیده و وچه خوراک جنک لے
 نه کولو .

(۲) امام ذهبی فرمائی ربه اندلس کنس یوه دا سے بنخا واک چه د شلوکالونه
 لے خوراک خبنا ک نه کولو (دا واقعہ مشهوره ده)

(۳) حاکم تاریخ نیشاپور کنس دعینی بن محمد الطهمانی نه نقل کوی ، چه د
 رحمت په نوم د یوه شکر خاوند شهید شوه وو. هغه دغه خاوند خوب
 کنس دا سے لیدو چه د جنت طعام لے خورلو یو تکبر لے خپلے بنکته ته هم
 ورکړه هغه چه نه خوبه راوینه شوه نو نول عمر لے خوراک ته مامت پینښور
 د ذکر سوی طبقات په حواله دویم جواب دا دے چه د آسمان اوزو لکه
 نسبت په خپل مینځ کنس لکه د غزل آسمان او د اوری د دانے (د زمکے) دے
 هرکله چه خدا لے پاک په دے و یوکی زمکه د آر بو نو مخلوقاتی د
 خوراک انتظام فرماییل دے نو په آسمان د یوکس د ضرور یا توان نظام
 کول هغه نه گران دی خه ! هچرے نه دی گران !

۲۰۲ د ختم نبوت په لحاظ د حضرت عیسیٰ د نزول حکمت
 وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ
 لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ
 ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا
 مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَتَتَّضَرَّعَنَّهُ
 قَالُوا أَفَرَّرْتُمُوهُ وَأَخَذْتُمُوهُ
 ذَلِكُمْ أَصْرِي ط قَالُوا أَفَرَّرْنَا

خه وخت چه الله تعالی د نبیا نو د عهد
 و لغتو چه خه کتاب او علم ماد ر کړو
 او بیانا سوند یو لوسه رسولی راشی کوم
 چه تا سوسره کتاب ته هم بتیا وائی
 نو تا سوبه په هغه ایمان را وری او
 د هغه مدد په کوی . وے فرماییل

قَالَ فَاشْهَدُوا وَإِنَّا مَعَكُمْ مِنَ
 الشَّاهِدِينَ (ط) سورة ال عمران : موخا عهد قبول کړو ؛ هغوی او پیل
 آیه علیه : چه موخا قرار کړو ، نو وے فرماییل تا سوس کوا له اسی
 اوزه به هم تا سوسره کوا له نیم .

د حضرت علی او عبد الله بن عباس رضی الله عنهم د تفسیر مطابق د انبیاء و
 علیهم السلام نه دا وعدا د خاتم الانبیاء علیه السلام په باره کنس اغسته
 شوه و لکه یو کنس حضور علیه السلام (نبی الامم) او (نبی الانبیاء) هم
 دے د ذکر شوی آیت په موجب انبیاء و علیهم السلام د خاتم الانبیاء
 علیه السلام نبوت اعتقاد او اقرار او د هغه نصرت (امداد
 بالواسطه) املو ، بتولوا انبیاء و علیهم السلام د حضور، علیه السلام
 د نبوت تصدیق کړو او خپلو امتونو ته د هغه د نبوت منلو
 اومد د کولو تاکید فرماییلو لکه چه موسی علیه السلام د تورات
 کتاب استثناء و باب عشا او باب عتس کنس دا و د علیه السلام په زبور باب
 عشا کنس ، حضرت سلیمان علیه السلام په (غزل الغزلات ، کنس حضرت
 عیسی علیه السلام په انجیل یوحنا باب عا آیت ع تراثت علیه
 کنس اعلان کړیدے ، ا س د دے خبرے ضرورت و وچه د د
 نبی الانبیاء ، عملی بالذات ظهور اوشی ، لکه په حدیث د معراج یو
 صورت د دے دا شو چه بتولو پیغبرانو علیهم السلام ته د مامت
 ا کړو او بل عملی صورت لے دا شو چه که د نزد د پیغبر حضرت
 عیسی علیه السلام تر آخرے زمانے ژوند دے ا سلفه شواو بیبا دغه
 نبی د حضور علیه السلام د یواختی په شکل د دین همدی د خدا ممت پیا
 د آسمانه را کوز کړی شو ، چه حضرت عیسی علیه السلام د بتولو پیغبرانو

انبیاء و علیہم السلام دیونمائندہ پہ دول د شریعت محمدی خدمت
 اوصاف ادا کیری او پہ دے دول د حضور علیہ السلام د پیغمبر انوڈ
 پیغمبری عہدہ واضحہ کیری۔ د پیغمبر انوڈ پیغمبری دا عہدہ د حضور
 علیہ السلام دیو پیغمبریہ دربعہ عملاً مکملول حکم ناممکن ووجہ د حضور
 علیہ السلام نہ پس د نبوت دروازہ بندہ دہ د ختم نبوت او د پیغمبر انو
 د پیغمبری عہدہ د حضور علیہ السلام بنہ بنکارہ کولو د پارہ دیو پیغمبر
 رالبریل پہ دول د اقصی ضروری ووجہ پہ نزول د عیسی علیہ السلام دا
 حکمت الہی مکمل شو۔

نو داخیرہ یقیناً صحیح شوہ چہ د عیسی علیہ السلام نزول د حضور علیہ
 السلام د ختم نبوت پہ حیثیت دی۔

۳۔ د عالیٰ فننواو د عمومی اصلاح پہ لحاظ د مسیح د نزول حکمت
 پہ دے بارہ کنی د حضرت عیسی علیہ السلام د نزول حکمتونہ دا دی
 (۱) دوی د نزول یوم مقصد د دجال ققتہ ختمول او د جال قتلول دی
 د جال بہ د خدا ایئی د عوبداروی، نو عیسی علیہ السلام بہ د توحید
 الہی قائمولو پہ غرض د جال پہ دے جرم کنی او ژنی چہ ہغہ بہ د اللہ
 نہ سوا د بل چا خدا ایئی تہ خلق را بلی کدے بل حکمت بہ د عیسی علیہ
 السلام خپل امت د نصاریٰ و تہ د ابکارہ کول وی چہ د اللہ نہ
 بغیر د بل چا د خدا ایئی عقیدہ لڑنکے گمراہ د قتل حق ار دے، حکم چہ
 نصاریٰ چیلہ ہم د حضرت عیسی علیہ السلام د خدا ایئی دعویٰ لوی
 لوی د حضرت عیسی علیہ السلام کلا سہ د ر یهودی د جال او د یهودیا
 کج لیا تو قتل کیدل د هغوی ر یهودی کدے دعوے تروید کول
 او سزور کول دی د کوئے د ختم چہ هغوی حضرت عیسی ہم خپل
 مقتول او مصلوب کنری۔

رس دیور رحمتی مسیح (علیہ السلام) پہ لاس د بل (لعنتی مسیح)
 (دجال) او د هغه د مریدانوتباھی چیرہ مناسب معلومیزی،
 مو بزر واران دے بیان کیری دی، چہ حضرت عیسی علیہ السلام مسیح
 ہدایت دے او بل پہ دے وچہ مسیح دے چہ د هغه خاص خانے د
 او سیاحت پہ لے کولو او دا بل مسیح ضلالت دے او بل پہ دے وچہ
 مسیح دے چہ د هغه کینرہ ساتر بہ داسے رنڈا لکے چہ هوار لیوور
 کرے شوے وی۔

۴۔ نوی تمدن او د سائنس ترقی د تباہی پہ غارہ ادرولے دہ،
 دا تباہی ویضے بیول او غت فسادونہ پہ مادی قوت ہجرے نشی
 ختمیدنے، کہ یونیک حکومت کارخانے جو رہے کیری و سلعے راجع
 کیری نو خدا تے دشمن، فسادیان، دنیا تباہ کونکی مشرقی او مغربی
 غت طاقتونہ پہ سائنسی، ایٹمی، بلکہ ہر قسم سامان جنگ او تباہی
 پہ چلونو کنی دوسرہ واران دے دی چہ پہ مادی طاقت کے دغہ صالح
 طاقت (حکومت) نہ شی رالاندے کولے دے د پارہ داسے یو لور
 روحانی طاقت پکار ووجہ د هغہ پہ یو شفا او د دعا پہ یو جملہ داتول
 ہر خہ تباہ شی او د امن دورہ دور شی، دے کار د پارہ حضرت عیسی
 علیہ السلام حکم مناسب دے چہ هغہ کنی خلور غت خلافت عادت
 روحانی تونہ جمع دی، هغہ د روح القدس کہ پوکی پیدا دے د ذمے
 پہ ژوند کنی روح القدس ورسرہ وو، وَاَیَّدْہُ بِرُوحِ الْقُدُسِ،
 آسمان تہ د روح القدس پہ ذریعہ اوجت کریشو، د آسمانہ راکوزید
 پروخت بہ تی دوارہ لاسونہ د د و فرشتو پہ اوبڑ والینی وی وواضعا
 گفیرہ علیٰ آجنتیہ مکملین، دا حدیث دلواس بن سمان پہ روایت
 د مسلم شریف دے، ددے خلور و خاص روحانی تونو اثر بہ داوی

سائنسی، ایٹمی ذریعہ سوسرہ کومر فساد چہ داپور تہ کریدے، ک
 آسمانی تدبیر نہ بغیر۔ کذہکے طاقتو نہ دھتے د مقابلے توان
 نہ لری پہ دسہ وجہ عقل، دعیسی علیہ السلام را کوزیدال ضروری گنری
 دکوم چہ تند بیر الہی پہ زرگونہ کالہ ورا بندے فیصلہ کریدے دسہ
 دکجالی قوتو تالی ستہ دال صلاح ہجرے نشی کولیکوم چہ عیسائی او
 مسیحی دکان چلوو دپارہ ددجالی قوتو توتے مضبوط کرے او د
 اسلام بتولہ گتہ ددخوار لوسو وکالو مسلمانان کافران کریم
 تباہ کری:

فائدہ

دذوالقرنین دبتد متعلق

پہ دنیائے داوخت دیر بند ونہ
 دی تودچین دیوال چہ دیراؤندہ
 او پکن دے او ہفتہ پہ منگولی ژبہ کن (نکو دے) او پرتگی ژبہ کن
 د بوقور تہ د ییلے شی،
 دویم: د بخارا او ترمذ پہ منیخ کن چہ ورتہ (دربند) وییلے شی، دا دتہ ورتہ
 پہ وخت کن موجود و۔
 دریم: د رداغستان، بند۔ د دے نؤم رباب ابواب دے اول دس
 ہم ورتہ وییلے شی، بستانی پیردا لڑا المعارف، کن ددے تفصیل
 بیان کریدے:-

خالورم، ہغہ بند دے کوم چہ رکابشیا ر قفقاز م سرہ پیر دا ڈیال ڈرہ
 کن مے ریاقوت پہ رمعجم البلدان، کن لیکلی دی چہ دا دویلی شوے تانے
 نہ جوہ دے اودا نور دے دکا شو دی بنا پہ دے، دقُرآن دتشریح
 مطابق دذوالقرنین بندہم داخلورم دے، پہ رناسخ التواریخ کنڈا
 بنکارہ بیان شویدے ددے تائید داسے ہر کبیری، چہ رخر دارج
 پہ کتاب المسالک، کن لیکلی دی چہ عباسی خلیفہ واثق باللہ دذوالقرنین

دبند دتحقیق دپارہ دماہرانو بولکیشن لیر لونو ہغوی ہم دا بند دقُرآن
 مطابق دذوالقرنین بندا تپاکلو دذوالقرنین دے بند تہ پہ فارسی ژبہ کن
 دترہ آہنی،، ترکی ژبہ کن، و امریکیو، او پچینی ژبہ کن، و پچاگ کورائی، وائی
 یعنی دگور، دترہ، دگور، مطلب دگور ش سائوس، دے چہ دا دویکھسرو
 نؤم دے،

ذوالقرنین

دذوالقرنین دسے سفر پہ قُرآن کن ذکر دی، یومغربی، بل مشرقی او
 دریم غالباً شمالی دے، ذوالقرنین خوک و، امام رازی رح پہ تفسیر کبیر
 سورہ کہف کن لیکلی چہ دا دمقدونے سکندر د فیلقوس خوسے د
 آرسطو شاگرد و، امام رازی ارسطو تہ بنکارا کافرو شیلی دی، بعضو
 ذوالقرنین کیقباد تہ وییلی دی، او بعضو مغربی چین تہ، بعضو دین بادشاہ
 ذونواس حمیری تہ، او بعضو حضرت ابراہیم علیہ السلام دزمانے سالی بادشاہ
 تہ۔ ذوالقرنین وییلی دی، بعضو وائی چہ دامصعب بن عبد اللہ وکچہ
 ابن عبد البر لیکلی دی، بعضو عبد اللہ بن ضحاک بنائی او بعضو داسائوس
 (گورش) گنری دا اخیر صحیح دے نور بتول غلط دی نور ا قوال ہم
 شتہ خو ہغہ ہم غلط دی، دامصعب بن عبد اللہ او د عبد اللہ بن ضحاک
 سند صحیح نہ دے حافظ بن حجر ددے نزدیک کریدے، او دابراہیم
 علیہ السلام دزمانے مصعب او عبد اللہ بن ضحاک پہ تاریخ تائیت
 تہ دی چہ دوی دابراہیم علیہ السلام دزمانے وواو ا ہم تہ دی ثابت
 دوی دا بند جوہ کریدے، نور بادشاہان مؤمنان ندو، سائوس
 ذوالقرنین چہ مؤمن صالح وواو ۵۹ھ قبل از مسیح کن تیرشویدے
 صحیح خبر ددہ چہ دا بند ہم دہ جوہ کریدے چکد چہ قرآن کم ناکم دہ
 تہ نیک سرے خو وییلی دی او ددے بند نسبت کولی دہ تہ درست

بنائی داسنگ پہ تاریخ کن ددہ دہ سے سفر و نہ ہم ثابت دی، سکندر
 کد فقار سفر ندے کرے او نہ نور و ذکر شو و گساوسفر کریدے
 کد ذوالقرنین مغربی سفر دایشیا لے کوچک وو، او د نمر و و بیدال پہ
 عین حیمہ، کن د سمرنا د سمندر پہ اوبو کن وو کوے چہ تورے
 دی، سائرس بابل فتح کر و بتی اسرائیل لے خلاص کرے، د بیت
 المقدس تعمیر لے کر و او یسعیاہ علیہ السلام آتہ بشلے کالہ روہیہ
 د بیت المقدس د تعمیر پیشن گوئی کرے وہ، چہ بابل کن بہ آویا کالہ
 یہودی ان قیدوی بیا بہ بیت المقدس آباد شی، امام رازی چہ یہ تفسیر
 کبیر کن بنکاره و بیلی دی چہ دابند سائرس جو کر کریدے او د
 چہ ذوالقرنین یقیناً سائرس د دانیال علیہ السلام پہ دین وو، د تحقیق
 د تاریخ نہ علاوہ د یسعیاہ علیہ السلام صحیفے باب ۴۵ عتاک او د
 دانیال علیہ السلام مکاشفے باب ۴۱ آیت متاک د زکریا علیہ السلام کتاب
 باب ۴۱ آیت عک او د عزرا باب ۴ آیت عتاک نہ د اہستے شویدے
 کوم چہ د قدیم تاریخ اہم ترین بنیا د و نہ دی، ابراہیم زردشت
 ہم د دانیال علیہ السلام شاگرد او مؤجد و و خک چہ د ہفت اوستاد
 اعدو بالکھ او بسم اللہ نہ شروع کیری د ابن کثیر تحقیق ہم داسے د
 رکنہات اصطرک کن د الہامہ ہم مؤمن او د مجوسیت د شن و بیلی
 شویدے، سائرس ذوالقرنین د دارا نہ و ہاندے نیر شویدے، د
 یا جوج ماجوج پہ بارے کنے د ہغوی د لور والی واقعات غلط دی، ابن
 کثیر زہم پہ خپل تاریخ کن او بخاری رح پہ باب د یا جوج ماجوج کن دے
 تردید کریدے، دغدرنگ پہ ترمذی کن د ابوہریرہ رض ہفت روایت چہ
 ہغوی بند کنی او بیا وائی چہ صبا بہ نور کنو خوا نشاء اللہ و بیلی ہیر
 کرے نو بیا بند پہ خپل حال شی او خہ وخت چہ دوی انشاء اللہ اوائی

نودغہ بند بہ مات کہی او نوز بہ مرا ووزی، داہم ضعیف روایت
 دے، امام احمد بن حنبل رح ابن کثیر رح پہ خپل تفسیر جلد ۳ ص ۱۰۰
 کن نقل کریدے چہ داخلاف قرآن دی،
 فَمَا اسْتَطَعُوا اَنْ يَّظْهَرُوْهُ وَمَا اسْتَطَعُوا يَا جُوْحَ مَا جُوْحَ نَهْ بِبِنْدِ خَلْتِ شَى
 لَكَ نَقْبًا (سورہ الکھف آیت ۸۴) : او نہ بکن مورئ کو لے شی،
 ابن کثیر رح لیکے چہ داروایت ابوہریرہ رض د کعب الاحبار نہ را غتے دے
 او خلقو د غلطی نہ ورتہ مرفوع و بیلی دی د عقیدۃ الاسلام پہ مطابق
 یا جوج ماجوج بہ پہ بند بھرتہ نہ را پورے اوزی بلکہ د تجیرہ کیسین
 نہ تر منجور یا پورے بہ، دیو خائے را اوزی، قرآن د دے بند مضبوط
 والے بیان کریدے او د ہفے ماتول لے د قیامت غلامہ بنو د لے دہ
 مکر د یا جوج ماجوج ذکر چہ نہ چہ را غلے دے ہلتہ د بند ذکر شنتہ دے
 نہ معلومیزی چہ یا جوج ماجوج بہ د بند پہ لارہ نہ بلکہ پہ بلہ لارہ را
 اوزی رح حدیث شریف متفق علیہم د بیل للعباب قدا اقتراب من فتح روم
 یا جوج و ماجوج مثل ہذا، عمدة القاری جلد ۸ کن د کرمانی
 نہ منقول دی چہ دا استعارہ دہ مطلب لے فتنے خورمایدال دی، لکہ چہ
 د گوتے د کرئی پہ اندازہ یوونکے اشی او فتنے تررا بر سیرہ شی، لیکن مطلب
 لے ہرگز داندے چہ دغہ د ذوالقرنین بند بہ ماتیزی او یا جوج ماجوج
 بہ پر را اوزی، پہ عقیدۃ الاسلام کن د ذوالقرنین تشریح پہ مختلفوا قولوسر
 شویدے لیکن د اصطرک لہ آثار قدیمہ د ذوالقرنین کومہ مجسمہ چہ برآمد
 شویدے کہ ہفے کن د ذوالقرنین د اسپنے د توپئی کینرے او چہ غارے
 تہ لہ مینخہ تش د اسپنے بنکرو نہ غوندے جو لہ شویدی د دے نوم
 داوچہ بنو دل صحیح بنکاری :

تتمہ

دکفار و عذاب ہمیش والے

وَدَخَّرَ اللَّهُ آيَاتِ تَفْسِيرِ بَيَانِ
پہ وخت امام رازی رحمہ اللہ پر تفسیر

کبیر کینی دکفار و پہ دائمی عذاب اشکالوں نہ پیش کریدی، احقر بہ ک اللہ
پہ فضل دغہ شبہ نقل کو او جواب بہ کے ورکوی۔

رُومِ بِنِي شَبَه

پہ سے مسئلہ غیب اشکال دادی چہ داد خدا
دانصاف نہ خلاف دہ، ددہ جواب دادہ

چہ دکذاب ہمیش والے ظلم نہ دے بلکہ انصاف دے، دکظلم مطلب داد
چہ دبل پہ ملکیت کینی تصرف اکریشی او کفار خود خدا ائے ملک دی
خدا ائے پخپل ملک کینی تصرف کوی دبل چاہہ ملک کینی نہ کوی۔

دویمہ شبہ

ہمیشہ عذاب دکذاب ائے رختہ خلاف دے
دے جواب دادہ چہ دکجرم سزا عین رحمت

دے حکمہ کوم حکومت کینی چہ سزا نہ وی ہغہ بقول خلق درحمت نہ خلا کبری
دساییمہ شبہ دکجرم وخت لبز دے یعنی دکبلوغ نہ تو صرگہ

اودکذاب وخت ختمیدونکے نہ دے دامنا سب

نہ بنکاری، ددے،

اول جواب دادہ، چہ دکجرم و سزا پہ وخت کینی برابرے ضروری نہ

دکے مار داکہ دیوگھنتے یا کنگے غوروی لیکن سزا پہ کالو نو خوری

اصلی خبرہ دادہ چہ سزا دکجرم نہ نوعیت پہ مطابق ورکولے شی دھغ

کہ وخت پہ مطابق نہ، دکفرد جرم نوعیت سخت دے، نو حکمہ سزا ہم

سختہ پکار دہ، دویم جواب دادہ چہ دکفار و جرم دکفر ہم نہ

ختمیدونکے دے پہ مرگ ختمیدل ددہ پہ اختیار کینی نہ وی دائرہ بے

اختیار، پاتے شوگہ دے ژوندے دے نوپہ خپل اختیار دہ کفر
بتول عمر نہ پریبوت دکراگیریدا او مجبوری پہ حالت کینی جرم پاتے
کیدل مخلوق او خالق دوارہ نہ منی، مطلب داچہ دکفر جرم ہم

نہ ختمیدونکے دے او عذاب ائے ہم نہ ختمیدونکے مناسب دے۔
دریم، جواب دادہ، چہ کفار و اللہ تعالیٰ دلا محدود و او بے پایا نہ
انعامات و کمالاتونہ انکار او بغاوت اکر و نو حکمہ سزا ہم لا محظا
او بے پایا نہ مناسبہ دہ۔

خلویم جواب دادہ، چہ دکفار و سزا طبعی تاثیر پہ دول دہ، لکہ

دسراطان جراثیم چہ دکعمر سرہ سم وی بتول عمر تیر بخور بے آرامہ

او تکلیف کینی وی، دکفار جراثیم ہم دائمی اثرات او نتیجے لری یعنی دجسم

پہ اور کینی ہمیشہ پاتے کیدل فرق او بیلٹون چرف دومرہ دے چہ

دجسمانی رفح (سراطان) اثرات او نتیجے دکجسم پہ ختمید پہ مرگ

ختمہ شی او دژوحانی رفح دکفر) اثرات او نتیجے دروح سرہ تہلی دی کوم چہ

ختمیزی نہ خومرہ پورے چہ دکروح ژونداری چہ پہ آخرت کینی ختمیزی

نہ مناسب دی چہ عذاب دکفر دھم پہ آخرت کینی ہمیشہ وی۔

پنجم جواب دادہ، چہ دھر تکلیف سبب ترخو چہ وی نو تکلیف

بہ ہم وی لکہ پینتورگی کینی چہ کانپے ترخو وی ترھغے بہ پپکین دہرد

ہم وی یاد اور کامی پہ شیشہ کینی دنہ دنارنہ ویستون ریلوے

حروف ترھغہ وخت موجود وی ترکومہ چہ دایشیشہ موجود وی،

هرکله چہ کانپے دکپینتورگی نہ او تو یا شیشہ چپ چور شوہ، نوہلہ بہ

دہر داودغہ حروف ختمہ شی، دغہ رنگ دکفر نہ هرخر پورے چہ روح

کینی موجود وی نو عذاب بہ ہم ترھغے وخت وی مگر دادا سے

پہ روح کینی ورننوتے دے چہ دبیلید و امکان ائے ہدی و شستہ نہ

کہ اللہ تعالیٰ ہر مائی

وَلَوْ رَدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ : کچھ بے کفارتہ آخرت نہ دینیاتہ راوستے
دوسرے انعام : شی نبیابہ ہم دغہ کفر کوی کومہ نہ چہ منع کر شوی
مطلب داچہ سبب یعنی کفر تریخوجہ موجود وی، نوعذاب بہ تے
ہم ترہغ وختہ پورے وی، لیکن کفر بہ روح کبن داسے نونے دے
چہ ترجد اکیدے نشی اور روح ختم پری نہ چہ دے ہفے پہ ختمیداددغہ
سبب کفر ہم ختم شی نوٹکہ ورنہ دا ہی عذاب مناسب دے :

تَمَّتْ بِالْخَيْرِ

یوہ نادرہ تحفہ

عصمت انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام
(اردو)

از افادات

علامہ شمس الحق افغانی رحمۃ اللہ علیہ

جمع و ترتیب : شیخ فتح الرحمن بیچر شعبہ عربی پشاور یونیورسٹی

ناش

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

دلاویدو پتہ

کتب خانہ رشیدیہ محلہ جنکی قصہ خوانی پشاور

کدین تبلیغ پہ ہر مسلمان نراونہجہ باندے فرض دے، خوشگنہ چہ دچھاہ
دپارہ وسلہ ضروری دے۔ ہم داسان د تبلیغ دپارہ کدین علم ضروری دے۔ او
کدین د زد کرے دپارہ بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل او بیاباوستل پکاری۔ ددے
مقصد دپارہ تاج کتب خانے تاسوا دپارہ بناستہ علمی مکتبے دکتا پوہ شکل
کینے چاپ کرے دی، چہ پہ ہر کر، جہرہ او جومات کینے د ہفے نہ یوہ بناستہ تبلیغ
جوہریدے شی، بنہ کتابونہ خان سورہ ساتل کار ثواب دے او د مرکز پس تیز صدقہ جاریہ جوہر

د مفتی اعظم پاکستان مولانا مفتی شفیع دیوبندی مشہور تفسیر

معارف القرآن

پہ پینتوڑ بہ کینے یو اہم مقام لری۔ پہ پینتوڑ بہ کینے دومرہ مفصل اور مستند تفسیر
ہل نشہ چہ پہ ہفے کینے د قرآن کریم شاین نزول تفسیری بحثونہ، د پخوانو تفسیرونو
خلاصہ او موجودہ زمانے د ہر قسمہ مسائل و ضاحت د قرآن مجید پہ کرا کینے دہانت
شوع دے۔ د قرآن مجید د طالبانو، عالمانو او پہ کورونو کینے د زمانو دپارہ عظیمہ تحفہ
دے۔ ہرچا سورہ چہ دا تفسیر موجود وی ہفوی تہ پکاری دی چہ نور خلق خان سورہ کینی
او ہفوی تہ د ددے درس اوردی۔ انشا اللہ د زہونو او عملونو اصلاح پہ پینتوڑ سوز کیری
دا تفسیر پہ (۳۰) جلدونو کینے چاپ شوع دے

د شاہ ولی اللہ اوشاہ عبد القادر د فارسی اورد و تفسیر د نواسان پینتوڑی

آسان تفسیر

پہ یو جلد کینے د قرآن مجید بہترین پینتوڑ تفسیر دے۔ چہ پہ دے کینے د
قرآن مجید د لفظی ترجمہ سورہ سورہ د پینتوڑ ہمارے خیال ہم سکتے شوع دے۔
او پہ حاشیو باندے دیر قیمتی معلومات بیکے شوی دی۔ د قرآن پاک د ترجمہ
د زد کرے دپارہ دا پہ موجودہ زمانہ کینے یو لڑے نعمت دے۔ پہ مکت خط کینے
ہم چاپ شوع دے، اوہہ وروکی سائز کینے ہم ترلا سہ کیدے شی۔

تاج کتب خانہ محلہ جنکی نزد قصہ خوانی پشاور

ہدایہ شریف د اسلامی حنفی فقہی یو جامع او مستند کتاب دے چہ پہ تولو اسلامی مدرسہ کینے لوستے شی. پہ پینتو ژبه کینے تر اوسه پوره دے دے کتاب شروح نژادہ. تاج کتب خانہ پینتو ته الله پاک توفیق ورکړو چہ د ستر مالو حضرت مولانا حنیف گنگوڅی "غایة السعایة فی شرح مافی الهدایة" د پینتو ترجمه انتظام او کړو او فقیر داعظم الشان زینو:

تاج الهدایة پینتو شرح هدایة

په نوم په دیر بناشته د ول چاپ شویته د دے کتاب په لوستلو مو په اسلامی فقہ کینے مهارت حاصل کینے

د احادیث رسول صلی الله علیه وسلم اہمیت هر چا ته څرگند دے. دا هغه څه او څوړه چینه ده چہ تر قیامتہ به مسلمانان پر څپله تنده ماتوی. د احادیثو په ذخیره کینے

مشکوٰة شریف

ته نور مقام حاصل دے. مونږ به د پینتو لوستونکو دیکر د مشکوٰة شریف یوه دا سے نسخه تیاره کړه دے د پاشر په یو طرف مکمل عربی متن سره د اعرابو چاپ شوه دے. او مخامخ ورته آسانه پینتو ترجمه ټکی په ټکی لیکل دلا. د دے کتاب په لوستلو سره د څوړنځی صلی الله علیه وسلم ټول مبارک ژوند او حکمونه د سترگو په وړاندے او کړنځی. ایسان پر مضبوطی او د نیک عمل شوق زړونو کینے پیدا کیری او غلط عادونو او عمنو نه پر د بچنه ورکیری. د علم دین د طالبانو ته علاوه په کورونو کینے زانانے هم په آسانه لوستل شی. مشکوٰة شریف پینتو په پخو بناشته جلدونو کینے چاپ شوه دے.

* د حدیث شریف یو بل اہم کتاب سکن ترمدی دے. علماء وائی چہ د چاپه کور کینے ترمدی شریف موجود وی نو هغوی د دے دا سے اوکتری لکه چہ د دوو جلدونو مو د حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د هغه په کور کینے خبره کوی د دے سعادت د حاصلولو دپاره تاج کتب خانے ترمدی شریف (پینتو) په دا سے انداز کینے چاپ کړه دے چہ د پاشر په یو نیم طرف مکمل عربی متن دے او مخامخ ورته ټکی په ټکی آسانه پینتو ترجمه دے. (زیر طبع)

تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصہ خوانی پینتو

په پینتو ژبه کینے د تاج کتب خانے علمی تحفے

چہ د دین د علم د پارو د هر کور مدرسے او کتب خانے دپاره څوړو کوی

تفسیر معرف شریف

د مفسر اعظم پاکستان مولانا محمد شفیع د پینتو د مشهور تفسیر پینتو ترجمه. په پینتو ژبه کینے دا د نورو نه لویه تفسیری ذخیره ده چہ د حوا او علامو د پاره یوشان اہمیت لری.

مشکوٰة شریف

د احادیثو مشهور او مستند کتاب په دیر بناشته انداز او آسانه پینتو ترجمه سره دیر زور چاپ کیدو کک دے چہ په لوستلو کینے سترگه پخیری.

تاریخ اسلام

د حضور پاک صلی الله علیه وسلم او هغوی د څوړو پارو د پکیزه ژوندات حالات په دیر تفصیل سره علمی انداز کینے. دے کتاب کینے بیان شوی وی. د سین د وسیعې سندوی او او د نورو علمو د تصحیح دے.

مکمل موعظ

د مانع په پار کینے په پینتو ژبه کینے د نورو د نورو او مستند کتاب چہ هر قسم شان بچنه په دیر تفصیل او وضاحت سره بیان شوی وی. په پینتو ژبه کینے د موعظ په پار کینے د ورو مفصل کتاب د ستاسو نظر ته وی شیر شوه.

د دود مستند

د کورنی ژوند متعلق هر قسم ضروری او نازکک مطلب په دے بنائت کتاب کینے بیان شوه وی. چہ د هر باج نارینه او زنانه دپاره د لیکل زده کول دیر ضروری وی.

د خلاصہ منیب او قدرتی پینتو شریف

د مدرسو د طالبانو او ماسلمانانو دپاره د لیکل و کتابونه په دیر جلی د پینتو شرحو سره چاپ شوی وی په دے دیر مطالباتو په درس پوهیدل و پراختیا شوی.

تاج کتب خانہ

د عربی ژبه د طالبانو او استادانو دپاره یوه نورو تحفہ ده. د مولانا محمد میاں صاحب مشهور تصحیح "تاریخ اسلام" سره لیکل شوی. ناستو د رطوبت دے چہ د دے کتابونو د اشاعت او لوستو هر مسلمان ته ترغیب ورکوی د ستاسو د اکثر ترغیب

تاج کتب خانہ - محلہ جنکی، قصہ خوانی پینتو

سیرت النبی

سید ابوالحسن ندوی

ذہبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم رجسٹرونے مینہ دایمان تہہ دہ۔ پہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم باندے رحمت اورود وویل۔ ذہفہ تعلیمات زوہ کول ذہفہ وژوند حالات معلومول ذہر مؤمن نرا ویتے دپارک دیر ضروری دی۔

دا دپیتون خوش قسمتی دہ چہ ذہ سیرت النبی پہ ذخیرہ کتہہ یوبہترین کتاب "نبی الرحمة" پہ پیتوژہ کتہہ ذہ "سیرت النبی" پہ نوم چاپ شو۔ دا موجودہ زمانے دیوستر عالم اور مجتہد سید ابوالحسن علی ندوی" تالیف دے۔ دا کتاب سیرت و عربی، فارسی، اردو اور انگریزی کتابونو پھور او خلاصہ دہ۔ ذہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د ژوند تفصیلی حالات ذہ سیرت پہ بارہ کتہہ ذہ دنیا د لوید لوید علماؤ تحقیقی معلومات، د مسلمانانہ علاوہ د غیر مسلم علماؤ خراج عقیدت، حضور صلی اللہ علیہ وسلم ذہ تعلیماتو بہترینہ خلاصہ اور ذہفہ د مبارک ژوند ہر آرخ پہ دے کتاب کتہہ دیر پہ وضاحت مہرہ جمع کرے شوے دے۔

دا کتاب ضرور پہ خیف کور کتہہ اوساتھی

ذہ وادہ مسئلہ

ہر بالغ نارینہ اوزناتہ لہ پکار دی چہ دکورفی ژوند پہ بارہ کتہہ ذہ اللہ اور رسول د حکونونہ حآن خیر کری۔ ذہ دے غرض دپارک مونہر یو چا شستہ اور آسان کتاب "ذہ وادہ مسئلہ" چاپ کرے دے، چہ پہ ہنے کتہہ ذہ بیٹے خاوند ترمینتہ د تعلقاتو، نکاح، طلاق، عدت اور نور ہر قسم ضروری مسائل جمع کرے شوے دی۔ ذہ دے کتاب پہ نو تاتو ستر کے پرا نیتے شی اور بکارہ شی چہ زمونہر نا پورہ خلق د چل چہالت پہ وجہ شرم کتاہون کتہہ مبتلا دی اور خانہ خبر نہ دی۔ کتاب پہ ظاہرہ دہوکے دے، ولے پہ "کوہ کتہہ سمندر" ہر دے سے کتاب تہ دیکھ شی۔

کتاب

• اسلامی فقہی علم دھر مسلمان دعملی زندگی دپارہ دیر ضروری دے۔ پ پنتو
 ژوبہ کتبه د قفقی درسی کتابونو ترجمہ لوگنہ دے دی کتہ خلاصہ، مکتبه، قدوری، کتہ
 وغیرہ۔ ولہ داسے یو کتاب چہ پہ آسان انداز کتہ د ژوندن تولے اٹھنے مکتے کتہ ذکر
 شوتے دی، تراوسہ تہ دو چاپ شوتے۔ ددے ضرورت د پورہ کونو دپارہ مونہ دکتہ
 دستر عالم مولانا مجیب اللہ ندوی صاحب مشهور کتاب |

اسلامی فقہ

- پنتو ژبہ کتہ چاپ کرو۔ ددے کتاب یو شو خصوصیات دادی |
- د قفقی دھر یو اہم بحث نہ دہانت د قرآن مجید د آیتونو اد احادیثو پہ رہنا کتہ پہ زیر نور
 مسئلہ بحث شوتے دے۔
- بیا پہ آسان ترتیب سرہ متعلقہ مسائل پیرلہ پتے بیان شوتے دی۔
- د یو عام مسلمان پہ ژوند کتہ روزمرہ پینید دکتہ ہر قسم مسائل د موجودہ حالاتو د
 تقاضا مطابق بیان شوی دی۔
- دکھارت، مونہ، ورثے، حج، طلاق، نکاح، میراث، رضاعت، یتیمت، مضاربت وغیرا
 اود موجودہ زمانے د نوے نوے مسئلو جوابونہ د قرآن وحدیث پہ رہنا کتہ
 دہانتی شوی دی۔ کہ حقوک د کتاب اولولی نو د قفقی پہ درسی کتابونو پورہ پہ
 ورتہ د پیرہ آسانہ شی۔ او د خپل خان نہ علاوہ د نورو خلقو رہنائی پہ ہم کولے شی۔
- د قیامت علاقے : ژوندن د ہاد پشان تیریدنی، ہرہ شپہ او ہرہ وچ موندن
 قبرتہ ورنژدے کوی۔ ولہ موندنہ پہ غفلت کتہ پراتہ یو۔ پہ قرآن مجید اولعادیثو
 کتہ بیا بیا د قبر او آخرت د ژوندن بیان ہم پہ دے غرض شوتے دے چہ انسان
 د غفلت د خوب نہ رابید ارشی او آخرت دپارہ تیار شی۔ پہ دے غرض موندنہ د

مستند کتاب تلکرة المعاد پنتو ترجمہ د قیامت علاقے او آخرت احوال

یہ نوم چاپ کھرتے دے۔ چہ پہ ٹوٹا رتے ژوندنہ د نیلے کیری دی اوینتہ اودر سیدی
 سترگے د اویکونہ د کے شی او انسان خپل خالق او مالک تہ متوجہ شی۔ د وعظ
 او نصیحت دپارہ دیر بنائشہ کتاب دے۔ یکونے، مولانا سید روح اللہ د مازاہ

تاج کتب خانہ۔ محلہ جنکی، قصہ خوانی پینور
 فرن ۱۱۲۲۵۲

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**